

"Hermot vapautu ja tuli puhdas olo"

Alle 15-vuotiaiden rikosten sovit- telun käytännöt ja vaikutukset

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

Julkaisuja 2005:3

Ossi Eskelinen

"Hermot vapautu ja tuli puhdas olo"

Alle 15-vuotiaiden rikosten sovittelun käytännöt ja vaikutukset

Lapset rikoksen sovittelussa -tutkimusprojektin raportti

ISSN 1236-2050
ISBN 952-00-1616-3 (painettu)
ISBN 952-00-1617-1 (sähköinen)

Yliopistopaino
Helsinki 2005

Tiivistelmä

Ossi Eskelinen. ”Hermot vapautu ja tuli puhdas olo”. Alle 15-vuotiaiden rikosten sovittelun käytännöt ja vaikutukset. Lapset rikosten sovittelussa -tutkimusprojektin raportti. Helsinki 2005. 185 s. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1236-2050, 2005:3) ISBN 952-00-1616-3 (painettu), ISBN 952-00-1617-1 (sähköinen)

Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamassa tutkimushankkeessa analysoitiin alle 15-vuotiaiden sovittelutoimintaa lainrikkojien, asianomaisten, sovittelun toimijoiden ja organisatoristen ulottuvuuksien näkökulmasta. Tutkimuksen päätavoitteena oli selvittää evaluaatioasetelman avulla, millainen sosiaalipalveluihin kuuluva interventio lapsille suunnattu sovittelujärjestelmä on. Tutkimuksessa arvioitiin sovittelun tuloksellisuutta, vaikuttavuutta, toiminnallisuutta ja merkitystä Helsingissä, Tampereella, Nokialla, Joensuussa, Vaasassa ja Oulussa. Evaluaatiossa on useita kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia aineistoja. Tutkimuksen lähtöasetelmina otettiin esille lapsirikollisuuden erityispiirteet ja muissa tutkimuksissa todetut nuorten lainrikkojien polarisoitumistendenssit sekä syrjäytymisprosessit.

Kuudella paikkakunnalla oli vuosien 1998–2000 aikana sovitteluun esitettyjä alle 15-vuotiaiden juttuja yhteensä 250 ja sovittelussa epäiltyinä olleita lapsia 367. Tekijät olivat pääsääntöisesti poikia ja jutut tehtiin yleensä ryhmässä. Nuorimmat tekijät olivat 7–8-vuotiaita ja ensimmäisen rikkeen keskimääräinen tekoikä oli 13 vuotta. Tavallisimpia soviteltavia juttuja olivat lievä pahoinpitely, vahingonteot, omaisuusrikokset ja graffitit; joillakin oli myös vakaviksi luokiteltavia tekoja. Valtaosa lainrikkajista oli ollut sovittelussa vain kerran, mutta poliisin tietojen mukaan lähes seitsemällä kymmenestä alle 15-vuotiaasta oli enemmän kuin yksi teko. Pieni lapsijoukko (25 %) teki 74 % tiedossa olevista lasten teoista eli teot kasaantuivat. Aineisto tuotti karkeasti neljä eri tekijätyyppiä: ”kertatekijät”, ”noviisit” (2–4 tekoa), ”harjaantuneet” (5–9 tekoa) ja ”rikoskierteessä olevat” (vähintään 10 tekoa). Sovittelun uusimiskertoja oli yleisimmin kaksi, maksimissaan 16. Ryhmissä tehdyissä jutuissa oli yleisesti mukana 15 vuotta täyttäneitä. Sovittelussa olleilla esiintyi yleisesti kouluongelmia, mutta myös vakavampia ongelmia. Ongelmat kasaantuivat useiden rikkeiden tekijöille. Neljännes lapsista oli ollut huostassa. Osalla lasten huoltajista ja perheistä oli ongelmia.

Sovittelun osapuolet olivat hyvin paikalla istunnoissa. Sopimus jäi syntymättä noin viidenneksessä tapauksia. Sopimukset yleensä pitivät. Rahakorvaus oli ensisijainen korvautapa. Sovittelutoimistojen välittämää tietoa sovittelusta pidettiin riittävänä ja ymmärrettävänä. Poliisin toiminta koettiin asialliseksi sovitteluprosessin yhteydessä. Alle 15-vuotiaat tekijät kokivat sovittelun järkevänä ja kannattavana ratkaisuna, joka olisi myös omaksi parhaaksi. Sen avulla asia voitiin sopia sekä selvittää ja korvata teko. Sovittelulla oli jonkinasteinen pelotevaikutus tekijöihin – yleensäkin sovittelu oli kova paikka tekijä- ja asianomistajaosapuolelle. Kohtaaminen oli tärkeää kaikille osapuolille, joskaan istunto ei lähentänyt osapuolia toisiinsa. Istunto kuitenkin yleensä selvitti hyvin tilanteen, toimi konfliktin ratkaisijana. Enemmistö kaikista sovittelun osapuolista koki saaneensa hyötyä sovittelusta. Sovittelijat saivat toiminnastaan enimmäkseen myönteistä palautetta. Alle 18-vuotiaat asianomistajat kokivat hyötynensä siitä, että tekijä pyysi anteeksi, vastapuolta ei tarvinnut enää pelätä ja sovittelun myötä tuli helpottunut olo.

Sovittelun toimijat luottivat järjestelmään, joskin tiedostettiin, että tekijöiden joukossa oli rikollisella uralla pitkälle ehtineitä lapsia.

Seuranta-ajan puitteissa alle 15-vuotiaana sovittelussa olleista 50–60 % lopetti lainvastaiset teot ainoan tai viimeisen sovittelun jälkeen – heistä alle viidennes lopetti tehden vielä yhden teon. Osa jatkoi tehden useita tekoja. Lopettamista edistivät seuraavat seikat: lapsi ymmärsi tekonsa ja sen seuraukset, hän jäi kiinni, hänellä oli motivaatiota osallistua sovitteluun ja lapsi pääsi aikaisessa vaiheessa sovitteluun. Myös rikoslajilla oli asiassa merkityksensä. Enemmistö huoltajista uskoi sovittelun kasvattavaan ja opettavaan vaikutukseen. Alle 15-vuotiaiden sovittelutoiminnan käytännöissä ja koordinoinnissa löytyi kehittämistä. Järjestelmän tiiviimpi ankkuroiminen lastensuojelun yhteyteen ja jatkumoiden järjestäminen näytti perustellulta – samoin toiminnan valtakunnallistaminen. Sovitteluprosessin toimiminen eräänlaisena lapsen tilanteen tarkistuspisteenä näyttäisi tarpeelliselta. Osalle lapsista sovittelu ei yksin näyttäisi riittävän. Sovittelu voidaan liittää laajemmin hyvinvointiprosesseihin ja polarisoitumisen ilmiöön, jotka tulisi ottaa huomioon käytännön toimia järjestettäessä. Lopuksi voidaan kysyä, tulisiko sovittelun ja sen prosessien alaa laajentaa enemmän rikoksia ennaltaehkäisevään suuntaan.

Avainsanat: alaikäiset, lapset, rikollisuus, sovittelu

Referat

Ossi Eskelinen. "Nervspänningen lättade och det kändes befriande". Publikationen behandlar praxis och effekter när det gäller förlikning av brott som begåtts av barn under 15 år. Publikationen hänför sig till ett forskningsprojekt kring barn och förlikning. Helsingfors 2005. 185 s. (Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 1236-2050, 2005:3) ISBN 952-00-1616-3

I ett av social- och hälsovårdsministeriet finansierat forskningsprojekt analyserades förlikningen av brott som har begåtts av barn under 15 år. Analyserna gjordes ur lagbrytarnas, behöriga personers, förlikarnas och de organisatoriska dimensionernas synvinkel. Huvudmålet för undersökningen var att genom evalvering utreda en hurudan intervention förlikningssystemet för barn är. Förlikningen utvärderades i fråga om resultat, effekter, användbarhet och betydelse för följande städers vidkommande: Helsingfors, Tammerfors, Nokia, Joensuu, Vasa och Uleåborg. Evalveringshelheten innefattar en stor mängd kvantitativt och kvalitativt material. Utgångspunkter för undersökningen var särdragen i barnbrottsligheten och de i samband med andra undersökningar konstaterade polariseringstendenserna hos unga lagbrytare samt utslagningsprocesserna.

Under åren 1998-2000 förekom på de sex nämnda orterna totalt 250 förlikningsfall som involverade barn under 15 år och allt som allt 367 barn som misstänktes för brott. Förövarna var i regel pojkar, och brotten begicks ofta i grupp. De yngsta förövarna var 7-8 år gamla. Den genomsnittliga åldern när det första brottet begicks var 13 år. Till de brott som oftast var föremål för förlikning hörde lindrig misshandel, skadegörelse, egendomsbrott och graffiti; i vissa fall var det även fråga om allvarliga brott. Merparten av lagbrytarna hade deltagit i förlikning bara en gång, men enligt polisen hade nästan sju av tio förövare under 15 år gjort sig skyldiga till mer än ett brott. En liten grupp barn (25 %) hade begått 74 % av de brott som kommit till polisens kännedom. Man kan alltså säga att brotten hade en tendens att hopa sig över ett fåtal. I materialet kunde grovt taget urskiljas fyra typer av förövare: "engångsförbrytarna", "noviserna" (2-4 brott), "de rutinerade" (5-9 brott) och "de som fastnat i en brottsspiral" (minst 10 brott). Antalet förnyade förlikningar var oftast två, medan det högsta antalet var 16. I de brott som utförts i grupp förekom allmänt personer som hade fyllt 15 år. De personer som deltog i förlikning hade i många fall skolproblem, men det förekom även allvarligare problem. Problemen hopade sig över personer som hade begått många brott. En fjärdedel av barnen hade varit omhändertagna. Även en del av barnens vårdnadshavare och familjer var problembelastade.

Förlikningsparterna ställde i allmänhet upp på avtalade möten. I ungefär en femtedel av fallen uppnåddes inte ett förlikningsavtal. I de flesta fall höll de ingångna avtalen. Penningsättning var den primära kompensationsformen. Den information som förlikningsbyråerna tillhandahöll betraktades som tillräcklig och lättbegriplig. Polisens agerande i samband med förlikningsprocesserna upplevdes som korrekt. Förövarna som var under 15 år betraktade förlikning som en klok och ändamålsenlig lösning som dessutom var till nytta för dem själva. Via förlikning kunde man göra upp och utreda fallet samt se till att det begångna brottet kompenseras. Förlikning hade i någon mån en skrämmande effekt på förövarna – över huvud taget upplevdes förlikningen som en svår sits av såväl förövare som målsägande. Konfrontationen var viktig för alla parter, även om

förlikningssessionen inte förde dem närmare varandra. Sessionen bringade dock oftast klarhet i situationen, så att konflikten kunde lösas. Majoriteten av alla förlikningsparter upplevde att förlikningen varit till nytta. Förlikarna fick mestadels gynnsam respons på sin verksamhet. Målsägande under 18 år ansåg att det var viktigt för dem att förövaren bad om förlåtelse, att de inte längre behövde vara rädda för motparten och att de via förlikningen kände sig lättade. Förlikarna hade tillit till systemet, även om de var medvetna om att det bland förövarna fanns barn som redan hunnit långt på den brottsliga banan.

Under uppföljningsperioden upphörde 50 - 60 % av barnen under 15 år med sina olagliga gärningar efter den enda eller den sista förlikningssessionen, medan några upphörde efter att ha utfört ytterligare en eller två gärningar. En del fortsatte och utförde talrika gärningar. Följande omständigheter kunde bidra till att den brottsliga verksamheten upphörde: barnet insåg vad hon eller han gjort sig skyldig till och konsekvenserna därav, barnet åkte fast, barnet hade motivation att delta i förlikning och förlikningen kunde inledas i ett tidigt skede. Även arten av brott hade betydelse. En majoritet av vårdnadshavarna trodde att förlikningen har en uppfostrande och pedagogisk effekt. I fråga om praxis och koordinering av förlikningsverksamhet med barn under 15 år finns ett behov av förbättringar. En fastare sammankoppling av systemet med barnskyddet och en satsning på större kontinuitet föreföll befogat – liksom att verksamheten görs riksomfattande. Det finns skäl som talar för att förlikningen borde fungera som en slags översyn av barnets situation. För en del av barnen verkar förlikning inte vara en tillräcklig åtgärd. Förlikningen kan knytas samman med processerna för välbefinnande och med polariseringsfenomenet. Dessa bör beaktas i samband med de praktiska åtgärder som vidtas. Slutligen kan man fråga sig om förlikningen och de processer den inbegriper i högre grad borde inriktas på att förebygga brott.

Nyckelord: barn, brottslighet, förlikning, minderåriga

Summary

Ossi Eskelinen. "I stopped being nervy and felt clean". Practices and impact of crime arbitration among children aged under 15 years. Research project Children in crime arbitration. Helsinki 2005. 185 pp. (Publications of the Ministry of Social Affairs and Health, Finland 1236-2050, 2005:3) ISBN 952-00-1616-3

The research project financed by the Ministry of Social Affairs and Health analysed the arbitration arranged for persons aged under 15 years from the point of view of the offenders, persons concerned, actors in arbitration and organisational dimensions. The main aim was to examine by means of an evaluation schedule what kind of an intervention within the framework of social services the arbitration system meant for children under 15 is. The evaluation concerned the efficiency, effectiveness and significance of arbitration in Helsinki, Tampere, Nokia, Joensuu, Vaasa and Oulu. It included several quantitative and qualitative materials. Special characteristics of child crime, as well as polarisation trends and social exclusion processes found among young offenders in other studies were used as starting points for the research.

The cases of children under 15 proposed for arbitration in the six cities in 1998-2000 numbered 250, and the children suspected of crime that were involved in arbitration numbered 367. The perpetrators were mainly boys and a group of boys was in general involved. The youngest perpetrators were aged from 7 to 8, while the average age of committing the first offence was 13 years. The cases that were arbitrated mostly concerned petty assault, damage to property, property offences and graffiti, but some children had even committed acts that can be classified as serious. The majority of the offenders had taken part in arbitration only once, but according to the information from the police almost seven out of ten children under 15 had committed more than one act. A small group of children (25 %) had committed 74 % of the acts by children that have come to the knowledge of the police. The research material produced roughly four perpetrator types: 'one-time perpetrators', 'novices' (2-4 acts), 'the experienced' (5-9 acts) and 'those in a vicious circle of crime' (at least 10 acts). If the arbitration was repeated their number was most often two, at the most sixteen. Persons aged over 15 were in general involved in acts committed by a group. Those participating in arbitration frequently had problems with school, and also more serious problems. Problems often accumulate so that a few perpetrators commit several offences. About 25 % of the children had been taken into care by the social welfare authorities. Some of the parents and families of the children also had problems.

The attendance of the parties to the arbitration was high. No agreement was reached in one fifth of the cases. As a rule, the agreements made were followed. Money was the primary way of compensation. The information about arbitration conveyed by the arbitration offices was considered sufficient and understandable. The activities of the police in the context of the arbitration process were felt acceptable. The perpetrators under 15 thought that arbitration was a sensible and worthwhile solution, which also was in their best interests. It helped in investigating the act and agreeing on how to compensate it. Arbitration even had a deterrent effect on the perpetrators – in general the arbitration was a tight place for both the perpetrators and the complainants. Meeting each other was

important to all parties, even though the sessions did not bring the parties closer to each other. The sessions however cleared up the situation and contributed to finding a solution to the conflict. Most of the parties to the arbitration felt that they benefited from it. The arbitrators mostly received favourable feedback on their work. The complainants under 18 years of age felt that they benefited from the apology presented by the perpetrator – they did not have to fear him any more and they felt relieved. The actors in the arbitration process relied on the system, although they were aware that there were among the perpetrators children who had already got far in their criminal career.

During the monitoring period, 50-60 % of the children under 15 participating in the arbitration ceased to commit illegal acts after their first or last arbitration, while some of them ceased after committing one or two more acts. Some of them continued, and committed several acts. The following factors contributed to the ceasing: the child understood what he had done and the consequences of the act, the child was caught, the child was motivated to take part in an arbitration and was involved in an arbitration at an early stage. The type of offence played a role, too. The majority of parents believed that the arbitration had an instructive effect. A conclusion of the research is that the practices and co-ordination of the arbitration aimed at children under 15 should be further developed. It appears justified to link the system more closely to child welfare services and to arrange follow-up, as well as to expand the activity throughout the country. It appears necessary to use arbitration as a 'checking point' of the situation of a child. It seems that arbitration alone is not enough for some children. Arbitration can be linked more extensively to welfare processes and to the polarisation phenomenon, which should be taken into account when arranging practical measures. Finally, it can be asked if the sphere of arbitration and its processes should be expanded towards crime prevention.

Key words: arbitration, children, crime, young offenders

Alkusanat

Sovittelutoimintaa on ollut Suomessa yli 20 vuotta. Meillä rikos- ja riita-asioiden sovittelujärjestelmä mahdollistaa myös alle 15-vuotiaiden lasten osallistumisen sovitteluun. Sovittelua yleensä on tutkittu Suomessa jonkin verran, mutta lasten sovittelun yleisyydestä huolimatta sitä ei ole juurikaan tutkittu. Nelisen vuotta sitten asia otettiin esille sosiaali- ja terveysministeriön asettamassa sovittelun kehittämistyöryhmässä. Työryhmän jäsenet kokivat yksimielisesti, että tarvitaan tietoa myös lasten sovitteluun liittyvistä ilmiöistä ja lainalaisuuksista. Sosiaali- ja terveysministeriö myönsi rahoituksen tutkimukseen, joka analysoisi mahdollisimman laajasta näkökulmasta alle 15-vuotiaiden sovittelua. Tutkimusprojekti sai nimekseen ”Lapset rikosten sovittelussa”.

Viime aikoina on käyty yhteiskunnallista keskustelua lasten tekemistä rikoksista, lapsirikollisuuden kontrollisjärjestelmistä ja myös oikeutuksesta käyttää lapsirikollisuuden käsitettä (ks. esim. Harrikari 1999). On käyty keskustelua myös syyntakeellisuuden ikärajan laskemisesta ja uusien rikosten seuraamusmuotojen etsimisessä (Harrikari 1999; Keskisuomalainen 5.11.1998). Tämä yhteiskunnallinen keskustelu on ymmärretty osin yksipuolisesti merkitsevän muun muassa sitä, että lapset voidaan muutoksen myötä tuomita vankeuteen (Harrikari 1999, 112). Samanaikaisesti lapsipoliittisen keskustelun yhteydessä on tuotu esille huoli lasten ja lapsiperheiden pahoinvoinnin lisääntymisestä ja sen vaikutuksista.

Osaä käydystä lapsi- ja nuorisirikollisuuskysymyksestä on moitittu yksipuoliseksi ja leimaavaksi. Kun osa nuorista ja lapsista syyllistyy useisiin rikoksiin ja tekee vakaviakin rikoksia, ei asiaa voida yleistää koskemaan kaikkia lapsia tai nuoria (Korander & Soine-Rajanummi 2002, 419). Vaikka tutkimuksen tavoitteena ei ollut osallistua edellä mainittuun keskusteluun, saatiin sivutuotteena tuloksia, jotka voivat tuottaa lisäperspektiiviä edellä mainittuihin näkökohtiin.

Sosiaali- ja terveysministeriötä ja erityisesti siellä työskentelevää neuvottelevaa virkamiestä, sosiaalineuvos Martti Lähteistä, kiitän siitä, että viime kädessä hänen ansiostaan tutkimushanke saatiin käynnistettyä. Hän otti asiakseen selvittää, millainen sosiaalinen interventio lasten sovittelutoiminta on. Erityissosiaalityöntekijä Kalevi Juntusta Tampereelta voidaan pitää hankkeen alkuperäisenä ideoijana, kummina. Juntuselle, hänen alaisilleen sekä tutkimuskuntien sovittelijoille ja sovittelutyöntekijöille – prosessissa oleva poliisi mukaan lukien – kuuluu kiitos hanketta koskevista kommentteista sekä kaikesta käytännön avusta, jota he ovat tehneet projektin aineistonkeruun hyväksi. Ehkä suurin kiitos kuuluu kuitenkin kaikille niille – lapsista aikuisiin – jotka tuottivat elämänläheistä aineistoa tähän tutkimukseen. Suurimman osan ATK-ajasta ja työn saattamisesta lopulliseen asuunsa suoritti YTM Miia Palokangas Tutkimustie Consulting -toimistosta. Hänelle kiitos myös konsultointiavusta aineiston tilastollisen käsittelyn yhteydessä.

Tutkimuksen tekeminen oli iso urakka monessa mielessä. Työn tehnyt tutkimusyhteisö oli kooltaan pieni, puolet ajasta vain yksi henkilö, mutta keskustelut sovitteluun eri muodoissa osallistuvien henkilöiden kanssa, yhteiskunnallisen keskustelun seuraaminen ja osallistuminen sovittelua koskeviin seminaareihin ja tilaisuuksiin avasivat näkökulmia ja auttoivat viemään työlää hankkeen loppuun – tosin aikataulusta reippaasti myö-

hässä. Työnjako projektissa toteutettiin niin, että yht. yo Terhi Raitanen osallistui lähes kaikkiin muihin tehtäviin paitsi raportin varsinaiseen kirjoittamiseen. Hänelle kiitos!

Tampereella joulukuussa 2004

Ossi Eskelinen

SISÄLLYS

Tiivistelmä.....	3
Sammandrag.....	5
Summary.....	7
ALKUSANAT.....	9
Sisälllys.....	11
1 JOHDANTO	17
2 LASTEN RIKOKSET JA NIIDEN SOVITTELU SUOMESSA	19
2.1 Voiko lapsi olla rikollinen?	19
2.2 Lasten lainrikkokaprofiili.....	20
2.3 Polarisoitumistendenssi	22
2.4 Puuttuminen lasten rikoksiin	23
2.5 Sovittelutoiminta – epävirallinen puuttumisen keino	25
2.6 Sovittelun organisointi Suomessa.....	29
2.7 Kokemukset lasten sovittelusta	30
3 ALLE 15-VUOTIAIDEN SOVITTELU TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	32
3.1 Tutkimuksen tavoitteet	32
3.2 Tutkimuksen empiirinen aineisto	33
3.3 Tutkimuksen luotettavuus	38
4 ALLE 15-VUOTIAIDEN SOVITTELUN VOLYYMI JA ORGANISOINTI TUTKIMUSKUNNISSA.....	40
5 KERRASTA POIKKI VAI PUTKI PÄÄLLÄ – TIETOJA LASTEN RIKI- TIETOKANNASTA.....	42
5.1 Tekijäprofiili.....	42
5.2 Tekoprofiili.....	44
5.3 Tekojen lopettajat ja jatkajat	46
5.4 Äidin kultia vai vanhoja konkareita: neljä alle 15-vuotiaiden lainrikkokja- tyyppiä.....	51
5.5 ”Masan” tarina.....	54
5.6 Lasten RIKI-tietokanta: yhteenveto	55
6 TAVALLISIA TAUSTOJA JA ONGELMALAPSIA – LASTENSUOJELU- AINEISTON KERTOMAA.....	57
6.1 Sovittelussa olleiden lainvastaisen teon tehneiden lasten asiakkuus.....	57
6.2 Lasten ongelmat	59
6.3 Huoltajien ja perheen ongelmat.....	60
6.4 Lastensuojelun ja sovittelun moninaiset yhteydet.....	61
6.5 Lapsiasianomistajat lastensuojeluaineistossa	71
6.6 Lastensuojelukysely: yhteenveto.....	72
7 ALLE 15-VUOTIAIDEN SOVITTELU TOIMINNAN KÄYTÄNTÖJÄ.....	74
7.1 Lasten sovittelujuttujen määrä kunnittain	74
7.2 Jutuissa olleet alle 15-vuotiaat epäillyt.....	75
7.3 Jutuissa olleet asianomistajat.....	76
7.4 Lasten sovittelussa olleet jutut	76

7.4.1	<i>Sovitteluprosessin kesto</i>	76
7.4.2	<i>Sovittelussa olleet jutut</i>	78
7.4.3	<i>Ensikertalaiset ja uusijat</i>	79
7.4.4	<i>Juttukohtainen tekijätarkastelu</i>	80
7.4.5	<i>Sovittelutilanteet</i>	81
7.4.6	<i>Sovittelu ja sopimus</i>	82
7.4.7	<i>Korvaustapa ja korvausten suorittaminen</i>	83
7.4.8	<i>Tekojen ja tekijöiden luonteesta</i>	84
7.5	Sovitteluun esitetyt henkilöt.....	84
7.5.1	<i>Keitä ovat epäiltynä olleet lapset?</i>	85
7.5.2	<i>Ketkä uusivat sovittelun?</i>	87
7.6	Asianomistajat sovittelun osapuolina.....	89
7.7	Sovitteludokumenttiaineisto: yhteenveto.....	91
8	SOVITTELU SOSIAALISENA INTERVENTIONA JA SEN MERKITYS ERI OSAPUOLILLE – KYSELYN TULOKSET	93
8.1	Alle 15-vuotiaat epäillyt ja heidän huoltajansa.....	93
8.1.1	<i>Kuulustelu ja tekoon liittyvät asiat</i>	93
8.1.2	<i>Sovittelusta ja sovittelussa</i>	94
8.1.3	<i>Sopimuksen syntyminen ja teon korvaaminen</i>	97
8.1.4	<i>Sovittelun vaikutus alle 15-vuotiaaseen tekijään</i>	98
8.1.5	<i>Sovittelun hyötynäkökohtiin vaikuttavia tekijöitä – faktoriulottuvuudet</i>	104
8.1.6	<i>Epäillyt ja heidän huoltajansa – lisää sovitteluun ja sovittelutilanteisiin vaikuttavia tekijöitä</i>	109
8.2	Alaikäiset asianomistajat ja heidän huoltajansa sovittelussa.....	111
8.2.1	<i>Asianomistajien sovittelun arkea</i>	111
8.2.2	<i>Sovittelun hyödyt asianomistajilla</i>	117
8.3	Aikuiset ja yhteisöjen edustajat asianomistajina.....	123
8.4	Epäiltyjen ja asianomaisten kysely: yhteenveto.....	129
9	SOVITTELIJAT, POLIISI JA SOVITTELUPTYÖNTEKIJÄT SOVITTELUN OSAPUOLINA	132
9.1	Sovittelijoiden näkökulma.....	132
9.2	Poliisin näkökulma.....	136
9.3	Sovittelun vetäjien ja lastensuojelun näkökulmat.....	139
9.3.1	<i>Sovittelu - heristävä sormi ja hyvä systeemi</i>	140
9.3.2	<i>Ehkäiseekö sovittelu rikollisuutta?</i>	143
9.4	Sosiaalityö- vai vaihtoehtodiskurssi?.....	144
9.5	Muita teemalinjauksia.....	147
9.6	Sovitteluprosessissa työskentelevien näkökulmat – yhteenveto.....	148
10	KOLME LASTEN SOVITTELUA – HAVAINNOINTIKOKEMUKSIA	149
11	LASTEN SOVITTELUN ORGANISATORISET ULOTTUVUUDET	152
12	LASTEN SOVITTELUN ARVIOINTIPÄÄTELMÄT	154
12.1	Sovittelu toiminnan tuloksellisuus.....	155
12.2	Lasten sovittelun vaikuttavuus.....	157
12.3	Lasten sovittelun toiminnallisuus.....	162
12.4	Sovittelun merkitys.....	164
13	LASTEN SOVITTELUTOIMINNAN KEHITTÄMISEHDOTUKSET	165

14 LOPUKSI.....	167
LÄHTEET	169

LIITTEET

Liite 1. Lastensuojelun asiakastiedot.....	177
Liite 2. Kysely sovittelussa olleille nuorille	178
Liite 3. Viranomaishaastattelulomake	183
Liite 4. Sovittelijoiden haastattelulomake	184
Liite 5. Liitetaulukot.....	185

KUVALUETTELO

Kuvio 1. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden juttujen kestot kolmella dimensiolla.....	77
Kuvio 2. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden epäiltyjen mielipiteet sovittelun hyödyistä.....	102
Kuvio 3. Huoltajien mielipiteet sovittelun hyödyistä	103
Kuvio 4. Asianomistajina olleiden alaikäisten arviot sovittelun hyödyistä	118
Kuvio 5. Asianomistajina olleiden lasten huoltajien arviot sovittelun hyödyistä.....	120
Kuvio 6. Aikuisten asianomistajien arviot sovittelun hyödyistä (%).....	126

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1.	Sovittelussa olleiden ikäjakauma vuonna 1997	25
Taulukko 2.	Alle 15-vuotiaiden prosentiosuudet kaikista rikoksista epäillyistä ja sovittelussa olleista eräissä kaupungeissa	26
Taulukko 3.	Alle 15-vuotiaiden sovittelujuttujen jakaantuminen kunnittain vuosina 1998–2000	35
Taulukko 4.	Sovittelukyselyn palautusprosentit eri ryhmissä.....	38
Taulukko 5.	Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden lukumäärät tutkimuskunnissa vuosina 1998–2000	40
Taulukko 6.	Sovittelussa olleen lapsen ensimmäinen lainvastaisen teon tekoikä poliisin RIKI-tietokannan mukaan.....	42
Taulukko 7.	Sovittelussa olleiden lasten lainvastaista teot ja rikkeet poliisin RIKI-tietokannan mukaan	43
Taulukko 8.	Alle 15-vuotiaiden sovitteluun johtaneiden rikkeiden määrä	46
Taulukko 9.	Alle 15-vuotiaiden teot viimeisen sovittelun jälkeen poliisin RIKI-tietokannan mukaan	47
Taulukko 10.	Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden lasten lainvastaisten tekojen vakavuuskehitys arvioituna RIKI-tietokannan perusteella	47
Taulukko 11.	Eri rikostyyppisiin syylistyneiden lasten tekojen loppuminen sovittelun jälkeen.....	48
Taulukko 12.	RIKI-aineistossa olevien tekojen tekijöiden jatkamisaste lapsen viimeisimmän sovittelun jälkeen	49
Taulukko 13.	Päihteiden mukana olo jonkin teon yhteydessä poliisin RIKI-tietokannan mukaan.....	51
Taulukko 14.	Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lainvastaisen teon tehneiden lasten (N = 355) ongelmien lukumäärä lastensuojelukyselyn mukaan.....	59

Taulukko 15.	Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lainvastaisen teon tehneiden lasten (N = 355) ongelmat lastensuojelukyselyn mukaan.....	60
Taulukko 16.	Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lainvastaisen teon tehneiden lasten huoltajien/perheiden (N = 355) ongelmien lukumäärä lastensuojelukyselyn mukaan.....	61
Taulukko 17.	Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lainvastaisen teon tehneiden lasten huoltajien/perheiden (N = 355) ongelmat lastensuojelukyselyn mukaan.....	61
Taulukko 18.	Lastensuojelussa todettujen sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden ongelmien määrä ja sovittelukerrat.....	64
Taulukko 19.	Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden ongelmien ja lainvastaisten tekojen määrä.....	64
Taulukko 20.	Huoltajien ongelmien lukumäärän yhteys sovittelun vaikutukseen lastensuojelukyselyn mukaan.....	66
Taulukko 21.	Huoltajien ongelmien lukumäärän yhteys lasten omaisuusrikosten tekemiseen lastensuojelukyselyn mukaan.....	66
Taulukko 22.	Lasten ja huoltajien ongelmien lukumäärien keskinäiset yhteydet lastensuojelukyselyn mukaan.....	67
Taulukko 23.	Suomalaisten ja ulkomaalaisten sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lasten sovittelussa olleiden tekojen vakavuus lastensuojelukyselyn mukaan.....	68
Taulukko 24.	Lasten sovittelujuttujen määrä kunnittain vuosina 1998–2000.....	74
Taulukko 25.	Lasten sovittelujutuissa olleiden alle 15-vuotiaiden määrät kunnittain sovitteludokumenttien perusteella	75
Taulukko 26.	Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lasten lukumäärät kunnittain	75
Taulukko 27.	Asianomistajien asema sovitteluun esitettyjen juttujen yhteydessä.....	76
Taulukko 28.	Sovittelussa käsiteltyjen lasten juttujen epäiltyjen lukumäärä.....	80
Taulukko 29.	Lasten sovittelun juttujen tekijöiden ikäkokoontapanot	81
Taulukko 30.	Asianosaisten paikalla olo sovittelujutuissa.....	81
Taulukko 31.	Sopimuksen syntymisen osuus soviteltavissa jutuissa teon mukaan	82
Taulukko 32.	Alle 15-vuotiaiden soviteltavina olleet teot sovitteluaineiston mukaan	85
Taulukko 33.	Ensimmäisen sovittelun jälkeen uuden teon tehneiden suhteelliset osuudet eri rikoslajien mukaan	88
Taulukko 34.	Alle 15-vuotiaiden sovittelun henkilö- ja organisaatioasianomistajien lukumäärät kunnittain	90
Taulukko 35.	Henkilöasianomistajien ikä sovitteluun esitetyn teon tekohetkellä	91
Taulukko 36.	Huoltajien mukana olo sovitteluistunnossa lasten vastausten (N = 83) mukaan.....	95
Taulukko 37.	Alle 15-vuotiaan epäillyn kokemat tunteet ennen sovittelua.....	95
Taulukko 38.	Epäiltyjen (N = 84) mielipiteet parhaasta tavasta hyvittää vahinko sovittelussa.....	97
Taulukko 39.	Epäiltyjen alle 15-vuotiaiden sovittelun vaikutuksia koskevat faktorilataukset.....	99
Taulukko 40.	Alle 15-vuotiaiden epäiltyjen huoltajien sovittelun vaikutuksia koskevat komponenttilataukset	99
Taulukko 41.	Alle 15-vuotiaiden epäiltyjen tunnot sovittelun jälkeen	100
Taulukko 42.	Huoltajien mielipiteet omasta tilanteestaan sovittelussa.....	101
Taulukko 43.	Epäiltyjen alle 15-vuotiaiden sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset	104
Taulukko 44.	Alle 15-vuotiaiden epäiltyjen huoltajien sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset.....	106
Taulukko 45.	Lapsiasianomistajien ilmoittamat syyt lähteä sovitteluun	112
Taulukko 46.	Lapsiasianomistajien arviot kokemistaan tunnoista ennen sovittelua.....	113
Taulukko 47.	Lapsiasianomistajien tunnot istumisessa samassa huoneessa vastapuolen kanssa.....	113
Taulukko 48.	Alaikäisten asianomistajien päällimmäinen tuntemus sovittelun jälkeen.....	115

Taulukko 49.	Asianomistajina olleiden alle 18-vuotiaiden sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset.....	119
Taulukko 50.	Huoltajien (N = 27) mielipiteet tarvittavista toimenpiteistä tekijöitä kohtaan.....	121
Taulukko 51.	Asianomistajina olleiden alle 18-vuotiaiden huoltajien sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset	122
Taulukko 52.	Aikuisten asianomistajien (N = 39) mielipiteet parhaasta tavasta korvata teko	125
Taulukko 53.	Aikuisten asianomistajien tunnot sovittelun jälkeen.....	125
Taulukko 54.	Aikuisten asianomistajien (N = 36) mielestä sovittelun tärkeimmät näkökohdat.....	126
Taulukko 55.	Asianomistajina olleiden aikuisten sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset.....	127

1 JOHDANTO

Valtiovalta ja sovittelun alueelliset organisaatiot ovat nähneet rikosten sovittelun tärkeänä yhteiskunnallisena kehittämishankkeena. Sovittelun vakinaistamista ja valtakunnallista organisoimista on selvitetty ja uusia toimenpide-ehdotuksia on tehty (ks. Iivari 2001). Eri foorumeilla on käyty asiasta vilkasta keskustelua. Sovittelutoiminnan laajentamisen esteeksi ovat osoittautuneet taloudelliset reunaehdot. Lasten ja nuorten sovittelutoiminta on kuitenkin asetettu hallitusohjelmatasolla keskeiseksi kehittämiskohteeksi¹. Vaikka Vantaalla 1980-luvun alussa käynnistynyt rikosten sovittelutoiminta on saavuttanut Suomessa vakiintuneen aseman, on matkan varrella ollut ja näyttäisi edelleen olevan olemassa osa-alueita, joita halutaan – ja tulee – edelleen kehittää (ks. esim. Järvinen 1993; Mielityinen 1999a, 159–161; Iivari 2001).

Sovittelulla on todettu olleen kiistatta paljon myönteisiä puolia, mutta merkitystä sovittelulle asetetun yhden keskeisen tavoitteen eli rikoksentekijöiden rikosuran katkaisun osalta ei ole voitu yksiselitteisesti osoittaa. Kuitenkin sovittelusta saadut tutkimustulokset antavat viitteitä siitä, että sovittelu puree osin myös tässä mielessä nuoriin rikoksentekijöihin (Iivari 1988, 207–208; Mielityinen 1999a; Mäkeläinen & Siira 2002). Huomattakoon, että eri seuraamusten vaikutusten tutkiminen rikosten uusimiseen on vaikeaa ja tulokset usein tulkinnanvaraisia (Lappi-Seppälä 2000, 75, 79). Yleisestikin syrjäytyneiden, rikollisiin alakulttuureihin nojaavien nuorten tutkimusta voidaan pitää vaativana tutkimusalueena (Korander & Soine-Rajanummi 2002, 390).

Alle 15-vuotiaiden lasten lainvastaisia tekoja voidaan siis sovittaa. Koska sovittelu seuraamuksena ei ole rangaistus, sen katsotaan soveltuvan heille. Vaikka lasten teot jäävät rankaisematta, koskevat heitä kuitenkin tietyt velvollisuudet ja toimenpiteet: vahingonkorvausvelvollisuus (Vahingonkorvauslaki 1974/412), osallistuminen poliisin suorittamaan esitutkintaan sekä mahdolliset lastensuojelulliset toimenpiteet. Kasvatuksellisesta näkökulmasta tarkasteltuna otollisena ryhmänä on pidetty nimenomaan nuoria ja lapsia (Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas 1999, 14). Alle 15-vuotiaiden osalta sovittelu mielletään usein ennaltaehkäiseväksi lastensuojelutyöksi (Aaltonen 1998, 27). Sovittelun on toivottu ehkäisevän rikosten uusimista ja rikoskierteen alkamista.

Lasten sovittelusta ja sen vaikutuksista tiedetään vielä vähän. Tässä tutkimuksessa analysoidaan sovittelujärjestelmää alle 15-vuotiaiden osalta. Restoratiivisen oikeuden eri osapuolten huomioon ottamista korostavan ideologian mukaisesti prosessissa on oleellinen asema myös uhrilla (ks. esim. Mielityinen 1999a, 4-5). Alle 15-vuotias asianomistaja on sovittelun yhteydessä vuorovaikutuksessa uhrinsa kanssa. Tämän tutkimuksen tehtäväksi asetettiin osittain myös tekijän ja uhrin keskinäisen suhteen analysoiminen. Alle 15-vuotiaat ovat lastensuojelutoimenpiteiden kohteena ja sovitteluprosessi on organisoitu osaltaan tämän mukaisesti. Sovittelun organisatoriselta osa-alueeltakin on olemassa

¹ Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmassa (Hallituksen ohjelma 15.4.1999) mainittiin, että osana lastensuojelullisia toimenpiteitä alle 15-vuotiaiden rikosten tehneiden lasten ja nuorten osalta kehitetään sovittelujärjestelmiä. Pääministeri Anneli Jäätteenmäen hallitus (Hallituksen ohjelma 17.4.2003) kiinnitti ohjelmassaan huomiota erityisesti seuraamusjärjestelmien kehittämiseen nuorten pysyvää elämänmuutosta tukevaksi ja sovittelutoiminnan vakinaistamiseen sekä sovitteluun saatavuuden takaamiseen yhdenvertaisesti koko maassa. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma annettiin tiedonantona eduskunnalle 24.6.2003 ja siinä oli sovittelun osalta vastaava sisältö kuin edellisen hallituksen ohjelmassa (Hallituksen ohjelma 24.6.2003).

vähän tutkimustietoa, joten tiedon tuottaminen asiasta katsottiin tässä yhteydessä tarpeelliseksi.

Monitahoarvioinnin yksinkertaistettu määritelmä toteaa, että se on mahdollisimman viivahteikkaan kuvan antamista evaluoitavasta kohteesta (Hakuli ym. 1995; ks. monitahoarvioinnista myös Jalava & Virtanen 1996, 135 ja Korander & Soine-Rajanummi 2002, 40–47). Sen yhteydessä kuvataan ilmiön merkitystä mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja laaja-alaisesti. Tämän tutkimuksen lähtökohtana on monitahoarviointia tavoitteleva evaluaatioasetelma, jossa ensisijaisesti paneudutaan uuden tiedon tuottamiseen alle 15-vuotiaiden lasten sovittelusta.

2 LASTEN RIKOKSET JA NIIDEN SOVITTELU SUOMESSA

2.1 Voiko lapsi olla rikollinen?

Alle 15-vuotiaat lapset syyllistyvät lainvastaisiin tekoihin, mutta rikosoikeuden seuraamusjärjestelmässä heillä on oma asemansa. Vaikka lastensuojelulaissa lapsena pidetään alle 18-vuotiaista, rikosoikeudellisen vastuun alaikäraja on 15 vuotta eli tätä nuorempien tekemät teot jäävät rankaisematta (ks. esim. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2000, 109 ja 210; Rikoslaki 1940/263). Tässä tutkimuksessa alle 15-vuotiaita henkilöitä käsitellään lapsilainrikkoina. Nuorena henkilönä pidetään tässä yhteydessä iältään 15–20-vuotiaista.

Lapsirikollisuus näyttäytyy tutkijalle ristiriitaisena ja tuntemattomana tutkimuskohteena. Termi lapsirikollisuus ei ole laajasti käytössä lähinnä kahdesta syystä. Rikollisuus institutionalisoituna terminä viittaa rikollisuuden ja poikkeavan käyttäytymisen jatkuvuusperiaatteen, suunnitelmallisuuteen ja hyötyä tavoittelevaan, rikolliseen elämäntapaan tähtäävään yhteiskunnan vastaiseen toimintaan. Lapsen tekijänä ei katsota täyttävän näitä kriteerejä. Lapsirikollisuutta ei lisäksi ole tunnustettu yhteiskunnallisessa keskustelussa erityiseksi sosiaalisesti ongelmaksi, joten ei ole olemassa erikseen ”lapsirikollisuuskysymystä”. Kaiken kaikkiaan käsiteparia lapsi ja rikollisuus voidaan pitää kulttuurissamme erittäin vaikeasti yhteen liitettävänä ilmiönä, jota on analysoitu yhteiskunnallisessa keskustelussa ja tutkimuksissa suhteellisen vähän. (Harrikari 1999, 33.) Lapset kuitenkin tekevät rikosoikeudellisin kriteerein määriteltyjä eri rikoslajeihin luokiteltavissa olevia lainvastaisia tekoja syyllistymättä kuitenkaan rikokseen. Alle 15-vuotiaat tekevät myös vakaviksi luokiteltuja tekoja.

Miksi lapset, osin myös nuoret, saavat rikosten seuraamusjärjestelmässä erityiskohtelun? Kolme ajateltavissa olevaa perustetta ovat lyhyesti esiteltyinä seuraavat. Lähtökohdiana on, että lasta ei rangaista kehittyneissä oikeusvaltioissa (Iivari 1996, 73–74). Lasten tekojen katsotaan liittyvän kypsyttämiseen ja hetken mielijohteista aiheutuvaan käyttäytymiseen, johon voidaan soveltaa lieviä seuraamusmenetelmiä – ei kuitenkaan rangaistusmenetelmää. Lisäksi Suomi on ratifioinut joukon lastensuojelua koskevia sopimuksia, joiden katsotaan oikeudellistavan lapsen erottamisen rikosoikeudellisista seuraamuksista (Harrikari 1999, 31). Toiseksi nuoria kohtaan ollaan pitkämielisiä, koska rikollisen käyttäytymisen voidaan katsoa selittyvän ohimenevyydellä ja laskea kuuluvaksi rajoja koettelevan kasvu- ja kehitysvaiheen yhdeksi elementiksi. Kolmanneksi luotetaan siihen, että kasvatukselliset toimenpiteet purevat nuoriin paremmin kuin aikuisiin ja heidän asenteisiinsa ja kasvatustottumuksiinsa voidaan vaikuttaa. (Iivari 1996, 73–74.)

Harrikari (1999, 33) toteaa, että toisin kuin nuorisirikollisuutta, lapsirikollisuutta ei ole institutionalisoitu tai tunnustettu sosiaalisesti ongelmaksi – ”lapsirikollisuuskysymystä” ei ole nostettu hyvinvointipolitiikan ongelma-alueeksi. Hänen mukaansa keskeinen analysoinnin kohde voisi kuitenkin olla lapsirikollisuuden ilmiön ja rikoslain mukaan ikänsä puolesta syyntakeettomien problematiikan liittäminen osaksi rikolliseksi kehittymisen kaarta; lasten tekoja tarkasteltaisiin elämäntapaajattelun kontekstissa (emt., 113). Asian problematisoiminen tällä tavoin vaatisi kuitenkin muutosta ajatukseen, että vain

syntakeellinen voi tehdä rikollisen teon. Lapsiin kohdistuvaa toimintakäytäntöä lainvastaisten tekojen yhteydessä näyttää leimanneen ajatus lasten kypsymättömyydestä ja keskeneräisyydestä sekä luottamus siihen, että lapset ovat vastaanottavia kasvatuksellisille toimenpiteille ja että heidän asenteisiinsa ja käyttäytymistottumisiinsa voidaan vaikuttaa.

Eräät tutkimustulokset viittaavat siihen, että rikosuran kehittyminen, erityisen syrjäytymisen tai rikolliseksi oppimisen kaari tai rikoksentekijäksi kehittyminen - miksi sitä lopulta nimitetäänkin - alkaa hyvin varhaisessa vaiheessa, jopa noin kymmenen ikävuoden paikkeilla (Rakt på ungdomsbrotten 1990). Rikolliseksi oppimisen kehityskaarissa on nähtävissä erilaisia tapahtumavaiheita ja erilaisia yksilöllisiä, yhteiskunnallisia ja näiden suhteisiin liittyviä syy-seuraussuhteita. Lapsena alkanut rikollinen käyttäytyminen voi johtaa toistuviin virallisiin ja epävirallisiin puuttumisiin ja viimein rikosoikeudellisen vastuun alkamisen jälkeen jossain vaiheessa ensimmäiseen tuomioon. Jos lähtökohtana on mekaaninen ajatus siitä, että lapsuus on tulemistä joksikin, rationaaliksi aikuiseksi (ks. Prout & James 1997, 10–12), on rikollisen teon ajoittumisella lapsuuteen tärkeä merkitys, olipa lapsen teko yhden kerran hairahdus tai rikollisen uran kehittymisen alku. Keskiössä on ajatus ehkäistä tekojen uusimista.

Keskustelu lapsirikollisuudesta ja sen problematiikasta näyttäisi olevan kesken. Yhteiskunnallisessa keskustelussa on korostunut lasten suojelemisen ja lasten oikeuksien suojelemisen näkökulma - samalla on korostettu lapsen viattomuutta ja kypsymättömyyttä rikosprosessin yhteydessä (Harrikari 1999, 17, 112). Suojelulähtökohtaa voitaneen pitää oikeana, mutta samanaikaisesti voidaan kysyä, miten suojelemme yhteiskuntaamme lapsirikollisuudelta (Ancel 1987; Dahl 1985; ks. myös Harrikari 1999, 17). Ei tule myöskään unohtaa, että lastenkin rikosprosessissa on mukana toinen osapuoli, uhri, jonka heikkoa asemaa on arvosteltu länsimaaisessa rikosprosessissa (Mielityinen 1999a, 4). Kuten Takala (1992, 73–88) toteaa Durkheimin rikollisuuden hyötykäsitystä kritisoiden, rikollisuus on empiirisesti todennettavissa universaaliksi ilmiöksi, mutta tarpeellista tai hyödyllistä se ei ole. Sama koskee lasten lainvastaista toimintaa. Kertaluonteinen lapsen lainvastainen teko ei välttämättä tuota hänelle ongelmallista tulevaisuutta, mutta tekojen jatkaminen voi viedä hänet aikanaan rikolliselle urakehitykselle. Yhteiskunnallisen lapsirikollisuuskeskustelun välttäminen tai lapsirikollisuuden tutkimatta jättäminen ei vie asiaa eteenpäin.

2.2 Lasten lainrikkojaprofiili

Edellä esitetty liittyy lapsen tekojen ja rikoslainsäädännön suhteeseen. Yksi tapa lähestyä lainrikkojalasten asiaa on rikostilastoperusteinen fakthanäkökulma: millaisia ovat lasten tekemät rikosoikeudellisesti tarkasteltuna lainvastaiset teot, missä määrin lapset syyllistyvät niihin ja mikä on rikosoikeudellisten tekojen volyymin kehitys aikaperspektiivin huomioon ottaen. Seuraavassa tämä tuodaan esiin tarkastelemalla asian kannalta keskeisimpiä näkökohtia.

Rikosseuraamusjärjestelmän erityispiirteistä johtuen alle 15-vuotias henkilö ei voi tehdä rikosta vaan olla siitä vain epäilty. Alle 15-vuotiaiden lasten osuus rikoslakirikoksiin syyllisiksi epäillyistä on ollut 1980- ja 1990-luvulla marginaalinen ja pysynyt suhteellisen vakaana. Ikäluokan kokoon suhteutettuna alle 15-vuotiaiden ja yli 20-vuotiaiden

tekemät rikoslakirikosten määrät ovat olleet 1980–1998 selvästi nuorten (15–20-vuotiaat) rikosten määriä pienempiä ja ovat lisäksi vastanneet karkeasti toisiaan. Poliisitilastojen mukaan suomalaisten rikosaktiivisin elämänvaihe onkin 15–20-vuotiaana (Kivivuori, Kouvonen & Marttunen 2001, 129). Lasten tekemien rikoslakirikosten määrä näyttäisi hieman pienentyneen 1990-luvulla. (Kivivuori 2000a, 109–111.) Vuonna 2000 lasten rikoslakirikosten määrässä tapahtui hienoista nousua (Suomen tilastollinen vuosikirja 2002, 526). Koska kuitenkin rikoslakirikosten yleiskategoria menetti vuonna 1999 tehtyjen muutosten vuoksi vertailtavuuden aiempiin vuosiin, on yhtenäisen kokonaaisuuden sijasta mielekäästä tarkastella nuorten ikäryhmien tekemiä rikoksia rikoslajeittain.

Alle 15-vuotiaat tekevät ensisijaisesti varkaus- ja vahingontekorikoksia (Kivivuori 2000a, 234–237; Kivivuori 1997b, 95–104; Kivivuori ym. 2001; Suomen tilastollinen vuosikirja 2002, 526–527). Heidän joukossaan on viimeisen kymmenen vuoden ajan ollut tasaisesti noin 15 varkausrikollisuudesta epäiltyä 1 000 samanikäistä kohden. Sekä alle 15-vuotiaiden että 15–17-vuotiaiden varkausrikosten suhteellinen osuus tilastoiduista rikoksista on vähentynyt. Vahingonteot ovat pysyneet lapsilla jokseenkin vakaalla tasolla, joskin vuosi 2000 osoitti niiden osalta nousua. (Kivivuori ym. 2001, 130–131; Suomen tilastollinen vuosikirja 2002, 526.) Virallistilastot osoittavat, että myös nuorten vahingonteot ovat lisääntyneet (Kivivuori & Aromaa 2001). Huomattakoon kuitenkin, että tilanne kuvaa paitsi rikollisuutta myös siihen kohdistuvaa kontrollia (Kuure ym. 2002, 53).

Lapset tekevät myös väkivaltarikoksia. Viranomaistilastojen mukaan alle 15-vuotiaiden ryhmässä tilastoiduista lievistä pahoinpitelystä epäiltyjen osuus kaikista pahoinpitelystä epäillyistä nousi ajajanjaksolla 1994–1998 kymmenestä prosentista 27 prosenttiin (Kivivuori 1999a, 107–108). Vuonna 2000 pahoinpitelystä epäiltyjä alle 15-vuotiaita oli 839 kun vastaava luku vuonna 1999 oli 336. Ilmiö on tuttu muissakin länsimaissa: nuorisrikollisuus pysyy vakaana tai vähenee, mutta väkivalta yleistyy (ks. esim. Cook & Laub 1998). Alle 15-vuotiaiden pahoinpitelyrikokset ovat lisääntyneet tasaisesti noin 2,6 epäiltyyn 1 000 samanikäistä kohti (Kivivuori ym. 2001, 130). Tilastoidut pahoinpitelyteot ovat lisääntyneet voimakkaimmin alle 15-vuotiaiden joukossa; tekijöiden määrä suhteessa ikäryhmän kokoon ei ole kasvanut yhtä voimakkaasti missään ikäryhmässä (emt., 136).

Yleisesti ottaen nuorten ja lasten tekojen määrässä ei näyttäisi tapahtuneen mitään erityisen huolestuttavaa kehitystä. Tosin alle 15-vuotiaiden pahoinpitelyrikokset ovat lisääntyneet. Stabiilisuutta osoittavat myös nuorten itsensä ilmoittamaa rikollisuutta käsittelevät tutkimukset, joiden mukaan nuorten rikoskäyttäytyminen on pysynyt suhteellisen vakaalla tasolla (Kivivuori 2000a, 116). Nuorten kielletyn ja rikollisen toiminnan kehitystä vuosina 1995–1998 analysoinut kyselytutkimus osoittaa lainkuuliaisuuden lisääntymistä nuorten keskuudessa eri tavoin: esimerkiksi kiellettyihin ja rikollisiin tekoihin osallistumisen aste (prevalenssi) on teoista riippuen joko vakaa tai laskenut, kaikista normirikkomuksista pidättyvien nuorten osuus on jonkin verran pienentynyt ja tekoja tehneet nuoret osallistuvat keskimäärin harvempiin normirikkomusten lajeihin (Kivivuori 1999b, 22). Näiden tulosten pohjalta ei ole perusteita leimata suomalaisia lapsia tai nuoria.

Nuorten kuuliaisuuden lisääntymiselle on etsitty erilaisia selityksiä. Niistä erään mukaan kyse on yhteiskunnallisesta heijasteesta: kuuliaisten nuorten osuuden lisääntymisen peilaa yhteiskunnallisen kilpailun kovenemista (Kyvsgaard 1991, 37–39).

2.3 Polarisoitumistendenssi

Rikosten ja rikosentekijöiden määrien (brutto- ja nettoluvut) analyysi vaatii tarkennusta. Esimerkiksi havaittua lasten pahoinpitelyrikosten lisääntymistä voidaan analysoida sen perusteella, onko kyse enemmänkin tilastoitujen tekojen määrän lisääntymisestä vai siitä, että tekijöiden väestöön suhteutettu määrä olisi lisääntynyt. Monet tutkimukset muutaman vuoden ajalta ovat viestineet ensiksi mainitun ilmiön kasvusta nuorten osalta eli lisääntyminen johtuisi ensisijaisesti tilastoitujen tekojen lisääntymisestä, ei niinkään tilastoitujen tekijöiden määrän lisääntymisestä (Kivivuori 2002, 53; Kivivuori ym. 2001, 137). Kivivuoren (1999b, 23) mukaan ilmiö ei selity kontrollijärjestelmän heijasteesta. Ilmiön olemassaolo on voitu vahvistaa viimeaikaisten tulosten perusteella ja näyttää siltä, että se on yleistynyt koko maassa myös alle 15-vuotiaiden ikäryhmässä (Kivijärvi 2001, 137; Marttunen 2001, 266).

Tilastoitujen tekojen määrän lisääntymisessä on kyse rikoskäyttäytymisen eriytymisestä, polarisaatiosta (Kivivuori 2002, 52; Kivivuori 1999b, 22-23; Kivivuori ym. 2001, 137; Kuure 1997; Laitinen & Nyholm 1995, 27, 215), voidaan puhua myös rikosten kasaantumisesta. Polarisaation käsitteellä halutaan viestittää erityisesti sitä nuorison käyttäytymisessä havaittua piirrettä, että samalla kun aikaisempaa useammat pidättyvät normirikkomuksista, tekojen määrät nousevat. Rikoksia harjoittavan ryhmän poikkeavuus muusta väestöstä lisääntyy (Kivivuori 2002, 52-53; Kivivuori 1999b; Kivivuori ym. 2001, 137). Tekojen kasaantuminen pienelle joukolle näyttäisi koskevan ainakin väkivaltatekoja, osin myös omaisuuden vahingoittamista. (Kivivuori 1999b, 15-16). Tosin sittemmin on huomattu, että nuorten pahoinpitelyrikoksissa havaittu polarisaatio pätee myös tilastoidun nuorisorikollisuuden kokonaisuuden osalta (Marttunen 2001, 268).

Kasaantumistrendi kertoo siitä, että erityisesti nuorimmat rikosentekijät poikkeavat muusta yhteiskunnasta yhä enemmän (Elonheimo 2002c, 115). Rikoksiin syyllytyvät nuoret ja lisääntyvässä määrin myös alle 15-vuotiaat tekevät keskimäärin entistä useampia rikoksia (Marttunen 2001, 265). Nuorisorikollisuuden marginalisoinnista viestii myös Tapio Kuuren (1997) tutkimus: tutkimusajankohtana rangaistavaksi valikoitui yhä pienempi, vaikeimmin syrjäytynyt nuorten joukko. Polarisaatio näkyy myös kouluelämässä ja hälyttävää on muun muassa se, että oppilaiden ongelmat ovat lisääntyneet erityisesti ala-asteella (Olkinuora & Mattila 2001; ks. myös Elonheimo 2002, 116).

Polarisaatioilmiö nuorten ja lasten rikoskäyttäytymisen muotona on hälyttävä ja se voidaan palauttaa osaltaan lasten ja nuorten hyvinvointikeskusteluun. Samoin se voidaan palauttaa myös syrjäytymisen mekanismeihin; tilanteisiin, joissa hyvinvoinnin kannalta välttämättömiä sosiaalisia rakenteita on 1990-luvun Suomessa murtunut. Syy-yhteyksiä on vaikea todentaa, mutta polarisaatio ajoittuu yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jossa lapsiperheiden taloudellinen asema on vaikeutunut ja perheen sisällä on tapahtunut erilaisia muutoksia. Polarisaatiota yhteiskunnan tasolla on se, että kun osalla lapsista menee hyvin, kasaantuu osalle heistä vaikeita ongelmia. (Bardy ym. 2001; Elonheimo 2002, 116; Kivivuori 2002, 61.)

On tapahtunut lapsiperheiden siirtymää keskimmaisista tuloryhmistä alempituloisiin luokkiin. Aikaisemmin vahvoina esiintyneiden keskikerrosten ohenemiskehitystä on kuvattu toimeentulon polarisaatioksi (Sauli 2001, 159). Taloudellinen turvattomuus lastensuojelun tarpeena näyttäisi muuntuneen yhä useammassa tapauksessa emotionaali-

seen turvattomuuteen: huostaanotoissa perusteena ovat usein muun muassa psykologisiin ja psykiatrisin seikoin perustellut puutteet lapsen huollossa. Vaikka yhteneviin kriteereihin perustuvaa yleiseurooppalaista tutkimusta ei ole, on useissa maissa todettu huomattavalla osalla (jopa 65 %) oikeuden eteen joutuvista nuorista olevan psykiatrisen hoidon tarvetta. (Kaivosoja 2000, 2; 5.)

Yhteyksiä rikoskäyttäytymisen polarisaatioon on etsitty paitsi toimeentulokehityksestä myös kulttuurisesta muutoksesta, jossa yksilöllisyysretoriikka ja postmoderni spontaanisuus vetoavat yksilöön ja kilpailuun. Seurauksena todetaan olevan lapsuuteen kohdistuvan muutoksen näkökulmasta katsottuna elämän epävarmuuden lisääntyminen (Blom 2001, 189–190; ks. myös Kivivuori 2002). Jos kamppailua voittajista ja häviäjistä käydään yhteiskunnan tasolla, on se mahdollisesti paikannettavissa myös rikoskäyttäytymisen areenalle. Kuten Kivivuori (2002, 62) toteaa, yhteiskunnan eriytymisen ja rikoskäyttäytymisen yhteyksien tulkinnat lienevät lähinnä kilttien nuorten osuuden lisääntymisen ja yhteiskunnallisten eriytymisprosessien tapahtumien samanaikaisen esiintymisen varassa. Kuitenkin Juhani Iivarin (1996, 149) toteamus, että rikos kertoo tekijänsä huono-osaisuudesta, lienee tässä yhteydessä varsin osuva. Tutkimustulokset viestivät kahdentasoisesta polarisaatiokehityksestä lasten ja nuorten osalta: rikokset ja ongelmat kasaantuvat pienelle osalle heistä.

2.4 Puuttuminen lasten rikoksiin

Tärkeää ja yhteiskunnallisesti merkittävää on, lopettaako lapsi lainvastaiset tekonsa ollessaan vielä lainrikkomusten osalta alkuvaiheessa. Kun Pia Sive (1990) tutki eräänlaisen life history -menetelmän avulla 150 rikoksesta kiinni jääneen 15–18 -vuotiaan nuoren rikolliseksi valikoitumista tai sellaiseksi kehittymistä, lähes puolet tutkituista nuorista oli satunnaisia hairahtajia eli niitä, jotka tekivät tekonsa lähinnä silkkää ajattelemattomuuttaan. Yleensä tämä ryhmä katui tekojaan. Osa (n. 15 %) nuorista oli kuitenkin urautumassa rikolliseen elämäntapaan, ”uraputkeen kurkistajiksi”, josta on lyhyt matka varsinaiselle rikolliselle uralle.

Olennaista on katkaista rikoksiin johtavan uran synty alkuunsa, mikä tarkoittaa huomion kiinnittämistä ja mahdollisten kontrolli- ja puuttumisjärjestelmien aloittamista alle 15-vuotiaiden lasten osalta. On asioita, jotka puoltavat puuttumisen aloittamista jopa kymmenen ikävuoden paikkeilla (Harrikari 1999, 112; Vintiötyöryhmä 1992). Keinot suunnan muuttamiseen myöhemmässä vaiheessa voivat vähentyä oleellisesti. Ennaltaehkäisyyn osalta näyttäisi tehokasta olevan eri viranomaisten yhteistyö ja nuorten sosiaalisten ja yhteiskunnallisten lähtökohtien huomioon ottaminen ennaltaehkäisyssä – yhtäältä myös epävirallinen toiminta voi estää rikoksia tehokkaasti (Laitinen & Nyholm 1995, 157; 215).

Lainrikkomista vähentämään pyrkivä yleisestävä komponentti eli tieto laissa olevista säännöksistä, niihin sisältyvistä rangaistuksista ja lain soveltamisesta käytäntöön puuttuu lapsen tekojen yhteydessä (Lappi-Seppälä 1994, 20). Erityisestävän elementin oletetaan vaikuttavan varoituksena, sopeuttamisena/hoitona tai henkilön vaarattomaksi tekemisellä sijoittamalla hänet esimerkiksi vankilaan (Aromaa & Laitinen 1993, 186). Lastensuojelulliset toimet hoito-, kasvatus- ja käsittelytoimenpiteinä ovat alle 15-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen erityisestävä komponentti (Harrikari 1999, 38–39; Las-

tensuojelulaki 1983/683; Mäkeläinen & Siira 2002, 19). Ne ovat olleet keskeinen lasten rikollisuuteen puuttumisen keino. Ensijaisia toimenpiteitä ovat avohuollon tukitoimet. Lapsirikollisuuden käsittely Suomessa on kriminaalipoliittisesti määritelty lastensuojelun tehtäväksi, jonka hallinnoimisessa painottuu erityisestävyys sekä hoito- ja kasvatusnäkökulma (Lastensuojelulaki 1983/683). Rikoksen kategoria huostaanottoimenpiteitä vaativana oireena on olemassa lastensuojelulaissa (Harrikari 1999, 38). Lastensuojeluviranomaisille tieto lainvastaisesta teosta tulee poliisilta, myös sovittelutoimisto voi välittää tiedon.

Puuttumisen muoto on myös se, että poliisi voi ottaa kiinni rikoksesta epäillyn lapsen ja esitutkintalainsäädännön mukaan kuulustella alle 15-vuotiaasta lasta teon johdosta. Poliisikuulustelua puuttumisen muotona on pidetty mahdollisena riittävänä varoituksena rikollisen toiminnan alkuvaiheissa² (Harrikari 1999, 49; Sosiaalivaliokunta 1990; Työryhmämuistio 1990). Mielenkiintoinen tulos Harrikarin (1999, 109) esitutkintapöytäkirjoja analysoineessa tutkimuksessa oli se, että poliisi tekee implisiittistä syyllisyys tarkintaa alle 15-vuotiaiden teoista, vaikka lasta ei voida rangaista. Joka tapauksessa on olemassa virallisia keinoja puuttua lasten lainvastaisiin tekoihin.

Sosiaalilautakunnan edustajalla ja huoltajalla on mahdollisuus osallistua lapsen esitutkintaan, joka alle 15-vuotiaan osalta on usein niin sanottu suppea esitutkinta (Mäkeläinen & Siira 2002, 21). Tutkiessaan lapsirikollisuutta oikeusprosessin osana Timo Harrikari (1999, 111) ei löytänyt juurikaan yrityksiä vaikuttaa lasten rikollisuuteen oikeusinstituution sisällä. Aineisto osoitti, että poliisin keskeinen tehtävä seuraamusten näkökulmasta oli ilmoittaminen ja tiedottaminen lapsen rikoksesta epäilemisestä. Rikosten jälkihoito kuuluu poliisin mukaan vanhemmille. Ilmoittamiskäytännöissä lastensuojeluviranomaisille ja vanhemmille ilmeni linjattomuutta. Poliisin ei todettu tekevän juurikaan lasten vanhempia evästävä työtä.

Alle 15-vuotiaan lainvastaisiin tekoihin reagoivia virallisia tahoja on lopulta vähän ja ne näyttävät toimivan osin sektoriperiaatteella, omina saarekkeinaan (Harrikari 1999, 109). Lisäksi näyttäisi siltä, että jälkiseurannan ja -hoidon menetelmät puuttuvat. Kysymykseksi muodostuukin, miten nämä seikat ja lastensuojelulain ymmärtävyys ja rikoslain pidättyvyys vastaavat lapsena alkavaan mahdolliseen urakehitykseen. Ydinkysymys kuitenkin on, vastaako yhteiskunta lapsen tulevaa kehitystä ajatellen alle 15-vuotiaan lainvastaisiin tekoihin riittävällä arsenaalilla toimenpiteitä ja tarpeellisella määrällä kontrolli-instituutioita.

Lastensuojelun ja rikosoikeudellisten säännösten kehitys aiheuttaa kuitenkin joitakin kysymyksiä. Kun lastensuojelullisen ja rikosoikeudellisen lainsäädännön kehitys kulki 1980-luvulla kohti ymmärtävämpää suuntaa eli, Laurosen (1994, 21, 95) sanoin, ”oikeudellinen” astui kohti ”sosiaalista” ja ”sosiaalinen” samaan aikaan pyrki etääntymään kontrollista, oli vaarana ”kontrollityhjiö”, josta saattoi seurata nuoren heitteillejätto (ks. myös Iivari 1996, 74–75). Iivarin (1996, 144–145) mukaan sosiaalihuolto- ja rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä ovat kuitenkin keskinäisessä vuorovaikutuksessa saaneet aikaan varteenotettavia toimivia järjestelmiä – yhtenä esimerkkinä rikosten sovittelu. On kuitenkin myös peräänkuulutettu entistä moniulotteisempaa uusintarikollisuuden

² Aiemman käytännön mukaan alle 15-vuotiaasta lasta sai kuulustella vain rajoitetusti ja tätä oikeutta halettiin laajentaa, koska sen todettiin vaikeuttaneen poliisin mahdollisuuksia tutkia alle 15-vuotiaiden rikoksia (Harrikari 1990, 49).

ehkäisyjärjestelmää. Harrikarin (1999 112) mielestä nykyinen poliisi-sosiaalityöntekijä-vanhempi-suhde perustuu sattumanvaraisuuteen ja muodollisuuteen.

Huoltajien eri tavoin lasten lainvastaiseen toimintaan puuttumista ja sovittelua voidaan pitää epävirallisina puuttumisen keinoina. Jukka-Pekka Takala (1998, 10) katsoo, että sovittelun yhteydessä ei ole kysymys vain välittömien osapuolten välisestä konfliktista vaan myös yhteiskunta ”omistaa” konfliktia sikäli, että kyse on yhteiskunnan normien rikkomisesta. Tältä osin voitaisiin ajatella, että yhteiskunta ei voi olla reagoimatta millään tavalla lasten tekemiin lainvastaisiin tekoihin eli tavallaan tässäkin tapauksessa yhteiskunta ”omistaisi” osaltaan konfliktitilannetta, lapsen rikosprosessia. Näin muodoin implisiittinen ei tarvitsisi olla tavoitteen, jonka mukaan erilaisilla puuttumisen keinoilla toivotaan lasten ja nuorten tulevaisuuden kehityksen turvaamisen ohella myös kansalaisten suojelemista lasten rikolliselta toiminnalta.

Erilaisten puuttumisen keinojen osalta kyse on kuitenkin siitä, mitkä keinosta olisivat lasten toimintalogiikan ja tekojen mukaisia. Juha Kääriäinen (1994, 283) korostaa yleensäkin rikostenuusijoiden kohdalla erityistä kohdeherkkyyttä: on viisasta välttää nöyryyttäviä ja häpäiseviä reaktioita. Saman voi olettaa koskevan myös rikoksia tekeviä lapsia.

2.5 Sovittelutoiminta – epävirallinen puuttumisen keino

Tämän tutkimuksen tavoitteena on analysoida alle 15-vuotiaita lainvastaisen teon tehneitä sovittelujärjestelmän läpi suodattuneena. Analysoitavana on siis ikäryhmä, jonka normien vastaisen käyttäytymisen arvellaan olevan hyvin yleistä mutta tekojen tulevan harvoin poliisiin tietoon.

Rikosasioihin keskittyvä sovittelu alkoi Suomessa kokeiluhankkeena Vantaalla vuonna 1983. Alun alkaen sovittelun kohteena olivat ensisijaisesti nuorten tekemät rikokset. Sovittelutoiminta koskettaa nykyisin kuitenkin yhä useammin myös aikuisia rikoksesta epäiltyjä, jolloin sovittelun sisältö saa erilaisia merkityksiä kuin lasten ja nuorten sovittelun kohdalla. (Mielityinen 1999b, 224.) Vuonna 1997 arvioitiin 167 Suomen kunnan olleen sovittelun piirissä eli sovittelu olisi koskettanut noin 75 % väestöstä. Sovittelua järjestäviä kuntia oli kuitenkin vain noin kolmannes kaikista kunnista (Iivari 2001, 17; Mielityinen 1999b, 222). Juttuja tuli sovitteluun vuonna 1997 kaikkiaan noin 3 626 (Iivari 2001, 17). Vaikka sovittelu on tänä päivänä laajentumassa sisällöllisesti maassamme, sovitellaan edelleenkin ensisijaisesti rikosasioita.

Taulukko 1. Sovittelussa olleiden ikäjakauma vuonna 1997

Ikä (v)	%
–14	14
15–17	35
18–20	15
21–	36
Yhteensä	100

(Mielityinen 1999a, 32)

Alle 15-vuotiaiden osuus sovitteluun osallistuneista syyllisiksi epäillyistä väheni hie-
man 1990-luvun aikana: vuosikymmenen puolivälissä se oli 15 %:n luokkaa (Kontula
1997, 220; Mielityinen 1999a, 32). Kuuden suuren kaupungin ja Etelä-Savon sovittelu-
toimistojen tilannekatsauksen mukaan heidän osuutensa rikosjutuissa sovittelujuttujen
epäillyistä oli myös vuonna 2000 vähäinen: 10 %. Alle 15-vuotiaiden osuus vaihtelee
kuitenkin kunnittain. Kun Tampereella ja Vantaalla alle 15-vuotiaiden osuus oli vuonna
2000 lähes viidennes, oli se Helsingissä vain 4 % (Takala 2001, 283). Taulukossa 2 ku-
vataan vielä alle 15-vuotiaiden osuuksia kolmen vuoden aikana kaikista rikoksista epäil-
lyistä ja sovittelussa olleista eräissä kaupungeissa.

Taulukko 2. Alle 15-vuotiaiden prosenttiosuudet kaikista rikoksista epäillyistä ja sovittelussa olleista eräissä kaupungeissa

	1996 (%)	1997 (%)	1998 (%)
Espoo	5	12	23
Helsinki	4	4	5
Joensuu	18	3	0
Tampere	15	13	15
Turku	7	7	5
Vaasa	22	23	13
Vantaa	16	20	17

(Juntunen 1999, 2)

Viime aikoina rikosten ja riita-asoiden sovittelujärjestelmä on ollut monelta osin kehit-
tämisen kohteena (Iivari 2001; Mäkeläinen & Siira 2002, 36). Yhtenä valtakunnallisena
hankkeena on ollut sovittelujärjestelmien kehittäminen lasten ja nuorten osalta.

Sovittelutoiminnan ideologian lähtökohdat perustuivat Suomessa ensisijaisesti siihen,
että sovittelu nähtiin kritiikkinä virallista oikeusjärjestelmää ja kriminaalipolitiikkaa
kohtaan. Virallisen järjestelmän kritiikki on peräisin norjalaiselta Nils Christieltä. Hän
kohdisti kritiikkinsä viralliseen kriminaalipolitiikkaan sekä tuomioistuinten persoonat-
tomaan tapaan käsitellä rikosasioita (Christie 1977, 7-8; Christie 1983, 79–85). Suomen
sovittelujärjestelmä sai vaikutteita myös hollantilaiselta Louk Hulsmanilta³ (1986), jon-
ka abolitionistinen teoria preferoi yksilöiden itsensä ja yhteisöjen harjoittamaa kontrol-
lia. Myös hän kohdisti kritiikkinsä oikeusjärjestelmää kohtaan ja arvosteli sen kontrol-
loimattomuutta. Virallisen oikeusjärjestelmän kielen käsittekritiikissään hän tuli siihen
tulokseen, että rikoksen sijasta olisi oikeampi puhua ”ongelmallisista tilanteista” kuin
rikoksista. (ks. myös Iivari 1982, 121 ja 1988, 12). Hulsmanin esittämää ajatusta ”lähi-
kontrollin” ja oikeusjärjestelmän vastakkain asettelua kohtaan esitettiin kuitenkin kri-
tiikkiä. ”Lähikontrolli” ja oikeusjärjestelmä nähtiin pikemminkin samassa linjassa ole-
vina ja toistensa täydentäjinä kuin vastakohtina (ks. Iivari 1988, 19).

Sovitteluidean alkutaipaleella Suomessa katsottiin vaihtoehtoisen konfliktinratkaisu-
mahdollisuuden olevan osa osallistuvampaa ongelmanratkaisua ja välittävämpään koh-
taamiseen perustuvaa ei-rankaisevaa sosiaalista kontrollia (Järvinen 1993, 30). Sovitte-

³ Saija Järvinen (1993, 30) mainitsee suomalaisen sovittelun uranuurtajana silloisen Kirkon Diakoniakes-
kuksen kriminaalityön sihteerin, Pekka Viirteen, joka sai vaikutteita Louk Hulsmanin ajatuksista rikosoi-
keusjärjestelmän korvaamisesta rikosentekijän ja uhrin keskinäisellä ongelmanratkaisulla.

ulla nähtiin olevan mahdollisuuksia toimia muutosagenttina erityisesti nuorten rikoksentekijöiden ja ensi kertaa rikoksestaan vastaamaan joutuvien kohdalla. Juhani Iivari näki 1980-luvun alussa sosiaalisen sovittelun avoseuraamustoimintaperiaatteineen olevan merkityksellinen vastaus rikokseen ja vaihtoehto vankilalle, joskin hän ounasteli sen käynnistämisen ja kehittämisen olevan kaikkea muuta kuin helppoa ja yksinkertaista (Iivari 1982, 123–124). Lapsia ja nuoria ajatellen sovittelutoiminnalla oli alun alkaen vahva kytkös lastensuojelullisiin tavoitteisiin, samoin nuorisotyöhön ja sosiaalityöhön yleensäkin (Mielityinen 1999a, 1). Suomessa on sovellettu sovittelun välitystehtävä- eli agenttimalleja, joissa sovittelu ei toimi osana oikeuslaitosta, kuten oikeuslaitosmallien yhteydessä. Välitystehtävätoiminta on itsenäisempää, joskin sekin toimii yhteistyössä viranomaisten kanssa. (Kontula 1997, 218.)

Sovittelun teoreettisessa taustoituksessa kiinnitettiin huomiota myös uhrin asemaan ja sovittelusta uskottiin olevan hyötyä myös uhrille (Rikos- ja riita-asioiden... 1999, 13; Järvinen 1993, 32, 124; Iivari 1988, 8). Materiaalisten korvausten saamista merkityksellisemmäksi tekijäksi on mainittu uhrin osalta mahdollisuus vähentää rikoksen aiheuttamia mentaalisia ja emotionaalisia seurauksia (Lappi-Seppälä 2000, 503). Tavoitteiston osalta odotettiin sovittelulla olevan myös yhteisöllistä merkitystä, sen uskottiin lisäävän yhteisvastuuta, yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä yhteisöllisyyttä ja yhteisön ongelmanratkaisukykyä (Järvinen 1993, 124; Kontula 1997, 218). Tavoitteina voidaan vielä mainita pyrkimykset päästä sovittelulla tuloksiin pienemmin kustannuksin kuin oikeusprosessin yhteydessä. On myös korostettu sitä, että sovittelu on järkevä ratkaisu taloudellisessa merkityksessä myös uhrille (Rikos- ja riita-asioiden... 1999, 14; Aaltonen 1998, 13).

Sovittelua on määritelty ja siitä on keskusteltu asiayhteydestä riippuen monella tavalla. Yleismerkitykseltään sovittelulla viitataan ratkaisuprosessiin, jossa on mukana puolueeton kolmas osapuoli, jonka tehtävä on rohkaista osapuolet tekemään sopimus vapaaehtoisuuteen perustuen (Mediation in penal... 1999, 12–13). Rikosasioita soviteltaessa mukana ovat rikoksesta epäilty, asianomistaja (uhri) ja sovittelija, mukana voi olla muitakin osapuolia. Sovittelun luonteeseen kuuluu, että sen yhteydessä osapuolet käsittelevät omaa konfliktiaan ja saavat mahdollisuuden ratkaista sen niin, että molemmat osapuolet ovat siihen tyytyväisiä. Lasten sovittelussa tulee olla mukana epäillyn huoltaja, jonka tulee myös vahvistaa sopimus. Mark Umbreit (1989, 99–100) määrittelee sovittelun seuraavasti:

”Sovittelu on epävirallinen, mutta strukturoitu prosessi, jossa yksi tai useampi riidan osapuoli kolmannen puolueettoman osapuolen (sovittelijan) avustamana puhuu konfliktista ja neuvottelee hyvityksestä. Sovitteluun osallistuminen perustuu osapuolten vapaaehtoisuuteen ja henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen.”

Alle 15-vuotiaiden sovittutoimintaan liittyy joitakin erityispiirteitä. Sovittelun on katsottu voitavan liittää osaksi sosiaalihuoltoa ja lastensuojelua (Järvinen 1993; Pesonen 1991). Kasvatukselliset tavoitteet ja rikoksen ehkäisy muodostuivat sovittelun painopistealueiksi (Juntunen 1991, 4; Järvinen 1993, 129; Lappi-Seppälä 2000, 499). Niiden sanotaan ohittaneen sinänsä tärkeiden korvauksista sopimisen ja oikeusprosessin helpottamisen sekä välttämisen (Järvinen 1993, 126; 129). Vaikuttaminen epäillyn tulevaan käyttäytymiseen on alle 15-vuotiaiden ja nuorten osalta sovittelun ydin. Kyse on tällöin rikosten ja mahdollisen rikoskierteen alkamisen ehkäisemisestä ja lainrikkokojen vastuun tunnon kehittämisestä (Lappi-Seppälä 2000, 499; Rikos- ja riita-asioiden... 1999, 14).

Vaikka lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvät rikokset ovat usein suhteellisen lieviä, voi lainvastaiseen tekoon nuorena syyllystynyt lapsi, varsinkin elämiseen liittyvien epäsuostuisten olosuhteiden vallitessa, ajautua myöhemmässä vaiheessa rikolliselle polulle (Aaltonen ym. 1999, 399–400). Integroitumispyrkimysten lisäksi sovittelutapahtuman tavoitteena on viestiä teon tuomittavuudesta.

Mikäli lapsi osallistuu lainvastaisen tekonsa jälkeen sovitteluprosessiin, on hän vanhempiensa kera yhteydessä sovittelutoimistoon ennen sovittelua. Tarvittaessa sovittelija voi henkilökohtaisesti tavata osapuolet erikseen ennen yhteisneuvottelua. Sovitteluis-tunnossa lapsitekiä tapaa sovittelijat, asianomistajan ja alaikäisten asianomistajien osalta myös vastapuolen huoltajan. Sovittelijoiden rooli sovitteluis-tunnossa on toimia puolueettomasti eikä heidän tehtävänään ole esimerkiksi moittia lasta hänen tekonsa johdosta. Sovittelun implisiittisenä tavoitteena näyttäisi kuitenkin olevan se, että sovittelutapahtuma sinällään olisi lasta kasvattava, vastuuntuntoa kehittävä ja mahdollista rikoskierrettä ehkäisevä. Sovittelu nähdään ensisijaisesti vuorovaikutusprosessina, jonka yhteydessä osapuolet kohtaavat ja tekijä voi ottaa henkilökohtaisen vastuun tapahtuneesta, minkä lisäksi ristiriitatilanne yleensäkin voidaan selvittää. (Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas 1999, 149.)

Lastensuojelulaki antaa itse asiassa yksiselitteisen ohjenuoran häiriötilanteisiin ja perustelun sille, miksi sovittelun voidaan katsoa olevan osa lastensuojelua. Lastensuojelulaissa (1983/683) todetaan, että sosiaalilautakunnan on viipymättä ryhdyttävä avohuollon toimenpiteisiin, jos lapsen tai nuoren kasvuolot vaarantuvat tai eivät turvaa hänen kehitystään ja terveyttään. Sovittelu on tukitoimi, jonka on uskottu ylläpitävän ja edistävän yksilöiden ja perheiden turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta. Lastensuojelulaissa (1983/683) määriteltyä lapsen tukemista vastuullisuuteen kasvamiseen on oletettu voitavan edistää juuri sovittelun avulla⁴. Tosin vahvaa empiiristä näyttöä näille oletuksille ei ole saatu (ks. Järvinen 1993, 157). Sovittelun kaksikymmenvuotishistoria ei näyttäisi tuoneen lopullista vastausta siihen, mikä on sovittelun yhteys sosiaalityöhön, vaihtoehtoiseen sosiaalityöhön tai edes lastensuojeluun. Selvin yhteys myös toiminnan tuloksellisuuden näkökulmasta tarkasteltuna kuitenkin näyttäisi olevan lastensuojelun ja sovittelun välillä. Saija Järvisen (1993, 173) tutkimuksen aineisto osoitti viranomaisten ja sovittelijoiden yhteistyön merkityksen silloin, kun sovittelulla pyritään mahdollisimman tehokkaaseen, kokonaisvaltaiseen ja ennaltaehkäisyä painottavaan lastensuojelutyöhön.

Sovittelu ei ole rangaistus, mutta seuraamuksena sitä pidetään (Mäkeläinen & Siira 2002, 42). Sovittelu on perusteltu seuraamus hyväksytyjen rajojen rikkomisesta ja edellyttää myös vastuun kantamista omista teoista (Järvinen 1993, 158). Sari Pesonen (1991, 67) toteaa kuitenkin tutkielmassaan, että sovittelu onnistuu suojelukasvatuksena vain silloin, kun kohteena on elämäänsä hyvin hallitseva nuori tai jos kokonaisuus on koottu useista suojelukasvatusmuodoista. Pesonen (1991, 57–58) peräänkuuluttaa sitä, että sovittelu voisi olla osa onnistunutta lastensuojelua, mikäli toimintaan sisältyisi jälkihoidon elementtejä ja jos se toimisi alkuna kattavammalle suojelukasvatukselle.

Sovittelun uskottiin kehittyvän toiminnaksi, joka toteutuu viranomaisista irrallisena virallisen rikosprosessin vaihtoehtona. Saija Järvisen (1993, 162) mukaan on olemassa joitakin näkökohtia, joiden osalta sovittelun teoreettiset perustelut ja poleemiset tavoit-

⁴ Sosiaalilautakunnan on erityisesti valvottava lapsen etua sekä mahdollisuuksien mukaan yhdessä huoltajien kanssa tuettava hänen kasvamistaan vastuullisuuteen (Lastensuojelulaki 1983/683, 3. mom.).

teet eivät käy yksiin käytännön toimien kanssa – eivätkä keskenäänkään. Hänen mukaansa alle 15-vuotiaiden rikoksista epäiltyjen lapsien sovittelu kannattaisi kohdistaa rikoksia ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä. Ajatus siitä, että sovittelu on virallisjärjestelmän vaihtoehto, on kuitenkin Järvisen mukaan tavallaan mitätöitynyt alle 15-vuotiaiden osalta, koska he eivät ole oikeusjärjestelmässämme rikosoikeudellisessa vastuussa, eikä virallista järjestelmää tässä mielessä ole olemassa. Sen sijaan korostettakoon sitä, että vaikka oikeustoimenpiteet eivät kohdistu alle 15-vuotiaisiin lapsiin, voivat lastensuojelutoimenpiteet tulla tarvittaessa kysymykseen viranomaistoimintana, ja sovittelu voi olla vaihtoehto niille.

2.6 Sovittelun organisointi Suomessa

Vapaaehtoistyöstä tuli sovittelun keskeinen resurssi ja toimintaperiaate (Kontula 1997, 218). Suomessa sovittelua järjestävät pääsääntöisesti kunnat, joiden sosiaalihuoltoon toiminta on yleensä kytketty. Paikallistasolla sovittelu on organisoitu järjestettäväksi kunnan omana toimintana, yhteistoimintana toisen kunnan kanssa tai ostopalveluna yhdistyksiltä tai toiselta kunnalta. (Suomen sovittelun tuki ry 1999; Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2000.) Sovittelutoiminta ei ole ollut tähän saakka valtakunnallisesti ohjattua tai yleisesti määriteltyä, mutta sosiaali- ja terveysministeriön asettama selvityshenkilö esittää laatimassaan työryhmämuistiossa (Iivari 2001), että Suomeen säädettäisiin laki sovittelun järjestämisestä.

Esityksen mukaan uudessa laissa sovittelutoiminnan yleinen johto, ohjaus ja valvonta kuuluisivat sosiaali- ja terveysministeriölle. Lääninhallitukset vastaisivat sovittelun saatavuudesta. Sovittelupalvelujen käytännön organisoinnista huolehtisivat lääninhallitukset ja kunnat. Sovittelun saatavuuden ja sen järjestämisen selvittämisen lisäksi ovat kansainvälisesti tarkasteltuna voimakkaassa muutostilassa myös sovitteltavien tapausten alueet ja sovittelun merkitys rikosoikeudellisessa järjestelmässä, yhtäältä sosiaalityössä ja sosiaalihuollon piirissä (Iivari 2001, 9). Suomessa virallinen viimeaikainen keskustelu ei näyttäisi yltäneen tähän, vaan se on rajautunut enemmänkin sovittelun saatavuuden ja sen järjestämisen selvittämiseen sekä osin myös sovittelun nopeutettuun käsittelyyn.

Sovittelu nykyisellään merkitsee siis rikos- tai riita-asioiden käsittelyä erillään viranomaisista mutta kuitenkin niin, että sovittelulla on yhtymäkohtansa sosiaalihuollon, oikeuslaitoksen sekä kansalaisyhteiskunnan vapaaehtoistoiminnan kanssa – yhteistyötä näiden osa-alueiden kesken tehdään ilman lainsäädännöllisiä puitteita ja velvoitteita (Suomen sovittelun tuki ry 1999, 9). Paitsi että sovittelutoiminnalta puuttuu valtakunnallinen kattavuus, on se organisoitu ja toteutettu sisällöltään eritasoisesti Suomen kunnissa (Iivari 2001, 3).

Sovittelu on organisoitu useimmissa kunnissa sosiaalitoimen alaisuuteen. Paikallisella tasolla sovittelutoiminnan käytännön organisoinnista huolehtivat monissa kunnissa erilliset sovittelutoimistot. Niiden toiminnan laajuus voi vaihdella niin, että suurimpien kuntien toimistoissa on päätoiminen vastuhenkilö apunaan toimistohenkilökuntaan kuuluva henkilö. Osassa kuntia on henkilö hoitamassa sovitteluasioita muiden tehtävien ohella. Lisäksi paikallisella poliisilaitoksella voi työskennellä sosiaalitoimen edustaja koordinoimassa sovittelua. Paikallistasolla voi lisäksi toimia sovittelijayhdistys, jonka tehtävänä on yleensä tukea sovittelijoiden toimintaa, edistää sovittelutoiminnan leviä-

mistä ja kehittämistä sekä järjestää erilaista virkistys-, informaatio- ja koulutustoimintaa. Sovittelusta tiedottaminen kuuluu vastuuhenkilön tehtäviin. (Suomen sovittelun tukiry 1999; Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2000.)

Lasten ja nuorten sovittelu on kytketty yhdeksi lastensuojelutoimen työmenetelmäksi ja erityisesti alle 15-vuotiaiden sovittelu halutaan nähdä usein ennaltaehkäisevänä lastensuojelutyönä (Mäkeläinen & Siira 2002, 42–43; Sovittelijan käsikirja 1991, 4). On käyty keskustelua muun muassa siitä, onko sovittelun ja lastensuojelun yhteys todellinen ja onko niiden kiinteä yhteys ylipäänsä sopusoinnussa sovittelun alkuperäisten ideoiden kanssa – tai tarvitseeko ollakaan (Järvinen 1993).

2.7 Kokemukset lasten sovittelusta

Sovittelutoiminta kaiken kaikkiaan on Suomessa vieläkin vähän tutkittu alue. Erityisesti alle 15-vuotiaiden lainvastaisten tekojen sovittelusta ei ole juurikaan tutkimustietoa. Aihe näyttää olevan monesta syystä myös vaikeasti tutkittavissa: sovittelun merkitystä lapsille ja nuorille kuvaavia tilastotietoja ja survey-aineistoa on ollut vaikea saada. Saija Järvinen (1993, 157) totesi kymmenkunta vuotta sitten tekemässään tutkimuksessa, että sovittelun ennaltaehkäisevien vaikutusten toteaminen oli tuolloin vielä hyvän uskon varassa. Nykyisin olemme edelleen pitkälti samassa tilanteessa: sovittelun vaikutuksesta uusintarikollisuuden ehkäisyssä ei ole edelleenkään olemassa kattavaa tietoa. Viitteellistä tietoa sovittelun tuloksellisuudesta ja vaikuttavuudesta ennaltaehkäisevässä mielessä on kuitenkin saatu joistakin tutkimuksista.

Juhani Iivari (1988) arvioi Länsi-Vantaalla toimeenpantua rikos- ja riita-asioiden sovittelukokeilua. Kysymystä sovittelun vaikutuksesta uusintarikollisuutta estävänä tekijänä hän analysoi subjektiivisella, henkilökohtaisen arvioinnin tasolla. Tältä osin hän sai tulokseksi, että nuoret rikosvahingon aiheuttajat ilmaisivat teon ymmärtämisen väääräksi asiaksi ja sovittelusopimuksen syntymisen vaikuttaneen eniten rikosentekoa estävänä asiana. Iivari arvioi tämän viittaavan mahdolliseen oppimistapahtumaan nuorten osalta. Lisäksi näytti siltä, että sovittelulla oli yleensäkin vaikutusta tekijöiden käyttäytymiseen: tekijöiden mielestä sovittelu esti heitä tehokkaasti joutumasta uusiin vaikeuksiin (Iivari 1988, 207–208).

Marianne Nylundin (1989, 46; 48; 63) niin ikään Länsi-Vantaan sovittelukokeilun aineistosta saamien tulosten mukaan iällä on merkittävä vaikutus sovittelussa olleiden rikosten uusimisessa. Sovittelussa olleista 15–20-vuotiaista nuorista 56 % oli tehnyt uusia rikoksia sovittelun jälkeen. 18–20-vuotiaiden ikäryhmässä uusien rikosten tekeminen oli huomattavasti vähäisempää (35 % teki uuden rikoksen sovittelun jälkeen) kuin 15–17-vuotiaiden ikäryhmässä (68 %). Nylundin johtopäätös oli, että sovittelulla ei välttämättä ole 15–17-vuotiaiden nuorten osalta ratkaisevaa merkitystä uusintarikollisuuden vähentämiseksi. Lisäksi hänen käyttämässään vertailuryhmässä (henkilötutkintaan pyydetty nuoret) uusia rikoksia teki vain 39 % nuorista henkilötutkintavuoden jälkeen. Vertailuryhmien epätasaisuus, rekisteritietojen kattavuusongelmat ja pienet ryhmäkoot vähentävät kuitenkin saatujen tulosten luotettavuutta (emt., 63).

Tutkittuaan sovittelua suojelukasvatuksena sekä sovittelun ja lastensuojelun suhteen osalta sitä, voiko sovittelu ehkäistä nuorten rikollisuutta, sai Sari Pesonen (1991) kvali-

tatiiviseen asetelmaan perustuvassa opinnäytetyössään tuloksen, jonka mukaan sovittelulla on onnistuneen suojelukasvatuksen edellytyksiä. Pesosen (1991, 57) mielestä sovittelutoimintaa ei ole kuitenkaan hyödynnetty tarpeeksi tehokkaasti jatkumotoimintojen avulla: sovittelu toimii pikemminkin vasta alkuna kattavammalle suojelukasvatukselle ja sovittelusta lainvastaiseen tekoon syyllistynyt nuori tulisi ohjata sosiaalityöntekijän puheille. Sovittelu on Pesosen (emt., 67) mukaan onnistunutta suojelukasvatusta kuitenkin lähinnä silloin, kun kohteena on yleensä hyvätapainen ja hyvistä lähtökohdista ponnistava nuori.

Yhtä tämän tutkimuksen ydinkysymystä – mitkä ovat sovittelun mahdollisuudet ehkäistä alle 15-vuotiaiden uusintarikollisuutta – on tutkittu Suomessa Ida Mielityisen (1999) tutkimushankkeessa. Siinä tutkittiin sovittelun vaikutusta uusintarikollisuuteen vertailemalla uusintarikollisuutta sovittelu- ja vertailuryhmässä. Alle 15-vuotiaille ei asetettu kuitenkaan vertailuryhmää. Yleiseen, erittelemättömään ja vakioimattomaan vertailuun sisältyy ongelmia. Tulos kuitenkin osoittaa, että sovittelussa olleiden uusimisprosentti on 15–17-vuotiaiden osalta hieman suurempi kuin vertailuryhmässä. Alle 15-vuotiaista sovittelussa olleista noin puolet syyllistyi tarkasteluajanjaksona uuteen rikokseen (emt., 144–145). Alle 15-vuotiaiden osalta rikostyyppi näyttäisi olevan (emt., 146) merkittävä ennustaja rikosten uusimisessa. Lapsien osalta uusiminen oli huomattavasti yleisempää henkeen ja terveyteen kohdistuneisiin rikoksiin syyllistyneillä kuin omaisuusrikoksia tehneillä. Tuloksen luotettavuutta karsii muun muassa se, että tarkasteltava ryhmä on pieni. Vaikka uusintarikollisuuden tutkiminen tilastollisen vertailun avulla osoittautui erittäin vaikeaksi, päätyi Mielityinen tulokseen, että alle 15-vuotiaiden uusimistaso on kaikkien vakiointienkin jälkeen vähintään 40 % (emt., 152). Samassa tutkimuksessa samaa asiaa mittaavan haastatteluaineiston (tekijöiden oma lausunto) perusteella näyttäisi siltä, ettei juuri kukaan alle 15-vuotiaistakaan tekijöistä syyllistyisi enää sovittelun jälkeen uuteen tekoon.

3 ALLE 15-VUOTIAIDEN SOVITTELUTUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimuksen tavoitteet

Suomessa sovittelutoiminnan alkuperäisenä tavoitteena oli toimia viranomaisista irrallisenä virallisen rikosprosessin vaihtoehtona, ei niinkään virallisen prosessin ja järjestelmän täydentäjänä (Järvinen 1993, 162). Tavoitteet ovat täydentyneet monilta osin, niitä on asetettu muun muassa poliisin, oikeushallinnon ja sosiaalitoimen näkökulmasta (ks. esim. Juntunen 1997). Viime aikoina on entistä enemmän ilmennyt pyrkimyksiä arvioida sovittelua uudelleen teoreettisena ja käytännöllisenä ilmiönä. Lasten ja nuorten osalta on korostettu sovittelun merkitystä lainvastaisia tekoja ennaltaehkäisevänä ja vastuuseen kasvattavana interventiona. Tämä tutkimus analysoi epäiltyjen osalta yksinomaan alle 15-vuotiaita lainvastaisia tekoja tehneitä lapsia sovittelun piirissä.

Lapset rikosten sovittelussa -tutkimusprojektin tavoitteena oli tutkia lasten sovittelujärjestelmää mahdollisimman monesta näkökulmasta. Haluttiin analysoida, millainen interventio on alle 15-vuotiaiden sovittelu: millaisia käytäntöjä, tavoitteita, kokemuksia, odotuksia, suhtautumistapoja ja kehittämisajatuksia on lasten sovittelussa. Tavoitteena oli tutkia, miten alle 15-vuotiaiden sovittelujärjestelmä toimisi yksilö- ja yhteisötasolla. Keitä sovitteluun osallistui ja millaisia vaikutuksia sovittelulla oli asianosaisten näkökulmasta? Mikä oli lasten sovittelun onnistuneisuus yhteiskunnallisten toimenpiteiden joukossa?

Tutkimuksen peruskonseptio toteutettiin evaluaatiotutkimuksena, ns. monitahoarvioinnin mukaisesti. Monitahoarvioinnin käsitteellä viitataan tässä yksinkertaistaen siihen, että lasten sovittelua arvioidaan monesta näkökulmasta laajan aineiston ja monen menetelmän avulla. Tällöin yksi tutkimuksellinen kriteeri on, että arvioinnin kohteena ei ole pelkästään päämäärien toteutuminen tilastollisina suureina vaan siihen sisältyy myös se, että konstruktivistisen evaluaation periaatteiden mukaisesti kiinnitetään huomiota mukana olevien osallisten (stakeholders) orientaatioihin ja intresseihin (ks. Guba & Lincoln 1989; Jalava & Virtanen 1996, 123; 125; Korander ym. 2002, 48). Evaluaatioasetelman avulla analysoidaan alle 15-vuotiaiden sovittelun tuloksellisuutta, vaikuttavuutta, toiminnallisuutta ja merkitystä.

Kun evaluaatiokriteeriksi otettiin **tuloksellisuus**, tutkittiin sovittelun määräluonteisia suureita. Analyysin kohteena olivat tuolloin ensisijaisesti:

- sovittelun asianosaiset
- sovittelun valintaprosessi
- sovitteluprosessin kesto
- syntyneet/keskeytyneet sopimukset, niiden sisältöalueet ja sopimusten toteutuminen.

Vaikuttavuuden analyysi kattoi ensisijaisesti laatuun liittyviä näkökohtia, jolloin haluttiin tarkastella eri osallisten elämäntilanteita, intressejä ja orientaatioita sekä tutkia erityisesti intervention merkitystä yksittäisen lapsen elämisenlaadun, elämänhallinnan ja elämäntaitojen näkökulmasta. Vaikuttavuuden arviointiin sisältyivät tällöin:

- yksilöiden elämäntilanteet ja taustat
- sovittelun merkitys osallisille sosiaalisena interventiona
- kontekstuaalisuuden ehdot: mikä vaikutti, kenelle ja missä tilanteissa
- sovittelun purevuus puuttumisen keinona alle 15-vuotiaiden lainvastaisiin tekoihin.

Sovittelun **toiminnallisuutta** arvioitaessa analysoitiin suunnittelua, sovittelun organisoimisen onnistumista ja toimeenpanoa. Tarkennettuna arvioinnin kohteena olivat muun muassa:

- toimijoiden verkottuminen ja yhteistyö
- sovittelusta tiedottaminen
- sovittelun prosessit
- sovittelun ohjaus ja neuvonta
- asiakastoiminta ja sen laatu
- toiminnan kehittäminen ja innovointi
- sovittelijoiden intressi- ja toiminnallisuuskysymykset.

Kun arvioinnin kohteena oli sovittelun **merkitys**, analysoitiin:

- sovittelun merkitystä yksilö-, perhe- ja yhteisötasolla
- mikä toimi lasten sovittelun yhteydessä.

Osaltaan alle 15-vuotiaiden evaluaation tarkoitus oli hyvin pragmaattinen: tavoitteena oli tuottaa tietoa lasten sovittelutoiminnan kehittämiseksi. Toisaalta tulosten voi olettaa hyödyntävän laajemminkin sovittelutoiminnan kehittämistyötä.

3.2 Tutkimuksen empiirinen aineisto

Tälle työlle asetettiin laajat tavoitteet, minkä vuoksi työstä oli vaikea saada yhtenäinen kokonaisuus. Varsinaiset tutkimuksen tekemisen vaikeudet liittyivät kuitenkin erityisesti aineiston keruuseen ja osin myös sen muokkaamiseen. Ongelma on tuttu muistakin sovittelua eri näkökulmista analysoineista tutkimuksista, joihin on liittynyt aineiston

saamisvaikeuksien lisäksi muun muassa mittareiden reliabiliteettiongelmia. (ks. esim. Järvinen 1993, 26; 157; Pesonen 1991; Hoivala & Kyyrä 1998, 42–46). Aineistonkeruun sovittaminen yhteen kuuden tutkimuskunnan sovittelutoiminnassa mukana olevan henkilön aikatauluihin ja aineistojen teknisiin näkökohtiin oli aika ajoin hyvinkin työlästä. Kuitenkin kaikissa kunnissa suhtauduttiin erittäin myönteisesti tutkimukseen ja siihen liittyvään aineistonkeruuseen – moni teki suuren työn hankkiessaan tai tuottaessaan aineistoa tutkimuksen rakennusaineiksi. Rahoittajan, STM:n, kanssa sovittiin, että alle 15-vuotiaiden sovittelutoimintaa tutkitaan laajan kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen aineiston avulla. Aineiston keruuta varten hankittiin luvat sosiaali- ja terveysministeriöstä, sisäasiainministeriön poliisiosastolta sekä kuntien sosiaali- ja terveystoimilta.

Alle 15-vuotiaiden sovittelututkimuksen aineistosta ei ollut valmista ennakkokuvaa, teorioita tai hypoteeseja, vaan liikkeelle lähdettiin jokseenkin tyhjästä, koska tutkimustietoa ja valmiiksi muokattua aineistoa alle 15-vuotiaiden sovittelusta oli saatavilla niukasti. Tiukka aineistojen käsittelyjärjestys oli määräävä tekijä koko tutkimuksen ajan. Lähtökohtana oli ns. sovitteluaineiston (sovittelua koskevat asiapaperit) kerääminen ja listaaminen, koska se lopulta määritti osittain myös muiden aineistojen keräämistä. Sovittelutoimistot toimivat koordinaattoreina osan aineiston keräämisessä. Niiden henkilökunta etsi sovittelupaperit kaikista vuosina 1998–2000 sovittelutoimistoihin lähetetyistä jutuista, joissa oli osallisena alle 15-vuotias lapsi. Niiden perusteella sovittelutoimistot tekivät itselleen kyselyjen postituslistan, poliisin RIKI-aineistoa varten epäiltyjen lasten listan sekä lastensuojelun kyselyn toteuttamiseksi listan asianomistajanuorista ja epäillyistä lapsista. Kuntien poliisitoimi ja sosiaalitoimistot palauttivat kyselyt nimettöminä tutkijaosapuolelle.

Tilastoaineistot

Tutkimuksen tilastoaineisto kerättiin poliisin RIKI-tietokannan ja sovittelutoimistojen sovitteludokumenttien avulla.

Sovittelutoimistot antoivat tutkijoiden käyttöön nimettöminä ja henkilön mukaan koodattuna (kopioita, joista henkilötiedot oli poistettu) sovitteluista syntyneitä dokumentteja (sovittelupapereita), joiden perusteella voitiin laatia muun muassa lasten sovitteluun liittyviä tilastotietoja. Sovittelutietojen osalta meneteltiin niin, että ensin sovittelutoimistojen tietoja käsiteltiin henkilötasolla ja sen jälkeen tiedot muokattiin juttutasolle. Niistä saatiin koottua niin sanottu yksilö- ja juttutasoa edustava sovitteluaineisto. Muuttujatarkastelussa tiedot eivät kuitenkaan ole puhtaasti yksilötasoisia, koska sama henkilö on voinut olla osallisena useammassakin jutussa. Tietosuojasäännökset estivät eri aineistojen välisen vertailun.

Sovittelupapereista saatiin tietoja sovittelutoimistoihin lähetetyistä teoista, tekijöistä, asianomistajista ja sovittelusta. Ne kuvaavat muun muassa sovittelussa olleiden lainvastaisia tekoja tehneiden lasten ja muiden asianosaisten lukumääriä, jutuissa mukana olleiden lukumääriä, sovittelukerta- ja kestotietoja, sopimusta koskevia tietoja ja rikoslajitietoja. Lainvastaisista teoista johtuvat sovittelutapahtumat kertaantuvat eli yksi lapsi on saattanut olla mukana useammassa jutussa.

Sovitteluaineistosta ei käy ilmi lasten tekemät muut kuin sovitteluun johtaneet rikkeet, tiedot niistä saatiin RIKI-aineistosta. Sen sijaan oli mahdollista esimerkiksi selvittää,

monessako jutussa oli mukana uusijoita eli lapsia, jotka ovat olleet sovittelussa enemmän kuin kerran. Aineistossa olivat mukana kaikki kuuden kunnan jutut (N = 250) ja kaikki sovittelussa olleet alle 15-vuotiaat lainvastaisia tekoja tehneet henkilöt (N = 451, kertaantuneena) sekä asianomistajat (yksityishenkilöt, julkisoikeudelliset yhteisöt ja yksityisoikeudelliset yhteisöt; N = 350⁵, kertaantuneena) ajanjaksolta 1998–2000. Raakamateriaalin muokkaamisessa sovittelutoimintaa kuvaavaksi tiedostoksi oli suuri työ. Sovittelupapereissa ei ollut kuitenkaan puuttuvien vastausten ongelmaa. Tämän aineiston ongelmina sen sijaan olivat kuntien väliset erot kirjaustyyliessä, sopimusten tekemisessä, asiapapereiden säilytyksessä, tilastoinnissa, jne. Sopimus yleensä löytyi, ja asiapapereissa oli vaihtelevan laajuisesti poliisilta saatuja tietoja. Tampereella kaikissa papereissa oli selvitys sovittelun etenemisestä. Useissa kunnissa oli vaihtelevasti ilmoituksia tai raportteja sovittelun kulusta. Sopimusten valvomisesta asiapapereissa ei yleensä mainittu.

Taulukossa 3 on kuvattu tässä tutkimuksessa mukana olevien alle 15-vuotiaiden sovittelujuttujen jakaantuminen kunnittain tutkimusajankohtana.

Taulukko 3. Alle 15-vuotiaiden sovittelujuttujen jakaantuminen kunnittain vuosina 1998–2000

Kunta	lkm	%
Tampere	100	40
Helsinki	90	36
Oulu	28	11
Nokia	15	6
Vaasa	10	4
Joensuu	7	3
Yhteensä	250	100

Tutkimuksen tilastoaineistoon kuuluivat myös erilaiset kunnista saadut sovittelutoiminnan määrällisiä ominaisuuksia kuvaavat tiedot. Osasta kuntia tiedot kävivät ilmi sovittelutoiminnan esitteistä, osasta tiedot kerättiin erikseen.

RIKI-tietokannan tietoja kerättiin, jotta saataisiin selville vuosina 1998–2000 kuudessa tutkimuskunnassa sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lainvastaisesta teosta epäiltyjen riketiedot ennen ja jälkeen sovittelun. RIKI-tiedoista saatiin siis tietää lasten rikeshistoriaa: mitä he tekevät, minkä ikäisinä, uusivatko he rikkeitään, jne. Laadittiin muuttujalista, jonka sovittelutoimisto lähetti sovittelussa olleen lapsen henkilötiedoilla varustettuna jokaisen kuuden kunnan poliisilaitoksen täytettäväksi⁶. Poliisi palautti niin sanotut RIKI-listat nimettöminä, koodinumeroin varustettuina tutkijaosapuolelle vuosien 2001–2002 aikana. Joensuusta RIKI-tietoja ei saatu, muista kunnista lista palautettiin.

⁵ Luvussa on mukana seitsemän yli 15-vuotiaasta henkilöä, jotka ovat olleet sovittelussa sekä asianomistajana että epäiltynä. Vastaavat seitsemän alle 15-vuotiaasta tapausta käsiteltiin aineistossa epäiltynä. Tulos asianomistajien oikeudellisen aseman prosenttiosuudesta vastaa Saija Järvisen saamaa vuoden 1990 tilannetta: yksityishenkilöitä oli sovitteluun esitetyissä jutuissa yli puolet ja yhteisöjä alle puolet (Järvinen 1993, 85–86).

⁶ RIKI-listan perusmuuttujat olivat seuraavat: henkilön numero, sukupuoli, syntymäaika, teko, tekopäivämäärä, jutun lähettäminen sovitteluun, sovittelupäivämäärä, tiedon lähettäminen lastensuojeluun, päihitymys ja teon tekeminen ryhmässä.

RIKI-tietokannan tiedot saatiin kaikkiaan 259 sovittelussa olleesta lapsesta. Tiedot pyydettiin merkitsemään kaikista lasten tekemistä rikkomuksista juopumispidätykset mukaan lukien. Tämä aineisto kerättiin siksi, että ei ollut olemassa tietoa siitä, onko lapsella muitakin tekoja/rikkeitä kuin sovittelussa ollut. Lomakkeessa tiedusteltiin myös joitakin sovittelua koskevia tietoja. Katsottiin, että vähäpätöisimmätkin poliisin kirjaamat rikkeet saattavat kuvastaa osaltaan lapsen lainvastaiseen toimintaan liittyvää kehitystä – rikosten uusimisesta ei kuitenkaan lasten osalta voida puhua.⁷ Parhaimmillaan RIKI-tiedosto kuvaa tämän tutkimuksen osalta lasten tekoja useilta vuosilta sovittelun jälkeen ja vähimmilläänkin seuranta-aika oli puoli vuotta sovittelun jälkeen.

Aineistona poliisin RIKI-tietokanta oli monelta osin ongelmallinen. Ongelmalliseksi sen käyttö on osoittautunut myös muissa tutkimuksissa (ks. esim. Korander 2002a, 280–283). Vaikka poliisilta saatujen lasten riketietojen käsittely oli alkukäsittelyltään aineistoista helpoin, oli sen yhteydessä suoritettava erilaista muokkaus- ja muuntotyötä. Tietosuojamääräysten vuoksi ei voitu tietää kuka puuttuu poliisitilastosta, minkä vuoksi poliisi neuvoi kysymään lastensuojelukyselyn yhteydessä myös poliisin lähettämiä rikostietoja. Huomattakoon, että RIKI kuvastaa vain poliisin tietoon tullutta, kirjattua ja tilastoitua lainvastaisten tekojen kokonaisuutta, ei kokonaisrikollisuutta. Tilastoitujen ja kirjattujen rikkeiden lisäksi lapsella voi olla tekoja, jotka eivät tule poliisin tietoon eli jäävät piilorikollisuuksi. Lisäksi poliisi saattaa jättää kirjaamatta joitakin vähäpätöisiä rikkeitä.

Joidenkin muuttujien tiedot olivat puutteellisia: puutteellisuuksia ilmeni esimerkiksi tiedoissa, joiden piti kuvata sitä, oliko lapsi päihtynyt tekoa tehdessään. Alkoholin mukana oloa rikosten yhteydessä kuvaavaa muuttujaa voidaankin pitää RIKIN osalta vain suuntaa antavana, tosin sille löytyi vertailumuuttuja sovitteludokumenttiaineistosta. Osa poliisilaitoksista ilmoitti tarkat tiedot vain sovitelluista jutuista, mutta muista vain tekopäivän ja teon. Osa RIKI-tietokannan teoista on voitu poistaa. Poliisilta tehtyjen tietojen tarkistuspyyntöjen ja huomattavia resursseja vaatineen aineiston uudelleen muokkausten jälkeen ”rikilistasta” saatiin tiedosto, jonka perusteella voitiin tehdä johtopäätöksiä lasten käyttäytymisestä lainvastaisten tekojen osalta – tosin tietyin varauksin.

Kysely-, haastattelu- ja havainnointiaineistot

Lastensuojeluaineisto. Alle 18-vuotiaiden osalta poliisin tulee lähettää tiedot lasten tekemistä lainvastaisista teoista ja rikkeistä lastensuojeluviranomaiselle⁸. Osa lapsista joutuu lainvastaisten tekojen tai muiden syiden perusteella lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteeksi, joistakin lapsista viranomaisilla on vain nimitieto tai joitakin mai-

⁷ Uusintarikollisuuden kartoittaminen on olennainen osa sovittelua, koska sovittelun yhdeksi tavoitteeksi on asetettu uusintarikollisuuden ehkäisy (Lähevirta & Peltola 1995, 38). 15 vuotta täyttäneiden osalta uusintarikollisuutta voidaan kartoittaa ja tarkastella esimerkiksi rikollisuutta, joka on edennyt tuomiokäsittelyyn saakka (emt., 38). Alle 15-vuotiaiden teot eivät johda syyteharkintaan tai tuomiokäsittelyyn saakka. Siksi tämän tutkimuksen yhteydessä on puhuttu uusintarikollisuuden sijasta uusista teoista ja rikkeistä (rikkeiden/lainvastaisten tekojen jatkamisesta). Tiedot kuvaavat tilannetta, jossa lapsi on joutunut tekemisiin poliisin kanssa. Valtaosa lasten ennen ja jälkeen sovittelun tekemistä teoista tai rikkeistä on RIKI-tietojen mukaan vakavampia kuin talteenotot juopumisen vuoksi.

⁸ Esitutkinta-asetuksen (17.6.1988) 15 §:n mukaan poliisin pitää lähettää kuulustelupöytäkirja viipymättä sosiaalilautakunnalle kuulusteluista, joissa on ollut alle 18-vuotias rikoksesta epäilty. Sosiaalilautakunnalle on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa (Lastensuojelulaki 5.8.1983/683).

nintoja. Sovittelussa olleiden lasten taustojen selvittämiseksi tutkimuskuntien lastensuojeluviranomaisille lähetettiin sovittelutoimistojen kautta lyhyehkö kysely (ks. lomake liitteessä 1), joka tuli palauttaa nimettömänä tutkijalle. Kunnissa tämä kyselylomake täytettiin kaikista vuosina 1998–2000 sovittelussa olleista epäillyistä alle 15-vuotiaista lapsista (N = 355). Kysely pyydettiin täyttämään myös sovittelussa asianomistajina olleista alle 18-vuotiaista, joita oli yhteensä 91. Lomakkeen täytti kunkin kunnan sosiaalityöntekijä yksin tai yhdessä toisen lastensuojelun työntekijän kanssa, mutta joissakin tapauksissa tiedot kyselylomakkeeseen kirjasi sovittelutoimiston työntekijä. Lastensuojelukyselyn tavoitteena oli ensisijaisesti kertoa lainvastaisen teon tehneen lapsen elämäntilanteesta ja siinä mahdollisesti ilmenevistä ongelmista ja perhehistoriasta, mutta myös lapsen mahdollisesta muutoksesta ja tulevaisuuden suunnitelmista, osaltaan myös rikos- ja sovitteluhistoriasta. Asianomistajia analysoitiin tämän tutkimuksen yhteydessä vain lyhyesti.

Joidenkin asiakkuutta koskevien tietojen, huostaanottojen ja lasta mahdollisesti koskevien tukitoimenpiteiden merkintä lomakkeeseen ei tuottanut ongelmia, sillä ne olivat virkailijoiden tiedossa perustietoina. Tutkimuksen kannalta tärkeänä pidettiin myös tietojen saamista sovittelussa olleilla lapsilla tai heidän huoltajillaan mahdollisesti olevista erilaisista ongelmista. Oletettiin, että käytännössä lastensuojeluviranomaisilta voitaisiin saada parhaiten tällaista tietoa, sillä esimerkiksi lasten huoltajille tai lapsille itselleen lähetyn kyselyn yhteydessä tämän tyyppisiä tietoja ei katsottu sopivaksi tiedustella. Ennakolta tiedettiin, että osa todellisista ongelmista jää piileviksi. Luotettiin kuitenkin siihen, että viranomaisten asiakirjoista ja muusta heille välittyneestä tiedosta saadaan profiloitua riittävän tarkka kuva sovittelussa olleiden lasten käyttäytymisestä ja olosuhteista.

Lastensuojelun kyselyn yhteydessä saatiin myös joitakin sovittelua ja lasten tekemiä rikkeitä koskevia tietoja. Lähinnä strukturoitujen kysymysten vastausvaihtoehdoissa (kyllä/ei/ei ole tietoa) oli usein jätetty kaikki kohdat tyhjiksi. Täysin tyhjä vastaus tulkittiin ei tietoa -vastauksiksi. Useissa tapauksissa lomakkeen täyttäneet virkailijat kaikissa kunnissa olivat merkinneet lomakkeeseen strukturoitujen vastausten lisäksi vapaamuotoisia kommenttejaan, mikä vahvisti tietoja. Lomakkeen vastauksia tulkittiin myös niin, että mikäli jokin lapsella oleva ongelma olisi tullut esille, vastaajat olisivat mitä todennäköisimmin ammattihenkilöinä merkinneet sen. Tosiasia kuitenkin on, että monet lapsen, huoltajien tai molempien ongelmat jäivät piileviksi, mutta tulosten tulkittiin kertovan ainakin ongelmien esiintymisen vähimmäismäärän.

Vaikka siis vastaajat jättivät lastensuojeluaineiston strukturoituun osioon paljon kohtia täyttämättä, osoittautui kysely moniaineksiseksi tietolähteeksi, joka sisälsi tietoja lasten ja vanhempien elämäntilanteesta ja heihin kohdistuneista toimista, sovittelusta ja poliisiin ilmoittamista rikkeistä. Lasten tai heidän perheittensä henkilöllisyystietoja ei ollut kyselylomakkeessa.

Sovittelukysely. Sovittelukyselyn kohteeksi valittiin seuraavat ryhmät vuosina 1998–2000 tutkimuskunnissa alle 15-vuotiaiden lasten sovittelussa mukana olleista: alle 15-vuotiaat lainvastaisista teoista sovittelussa olleet lapset ja heidän huoltajansa, tekoheillä alle 18-vuotiaat asianomistajat ja heidän huoltajansa, aikuisasianomistajat sekä yhteisöasianomistajat. Vaikka lomakkeen kysymykset olivat pääsääntöisesti samanlaisia, jouduttiin joidenkin poikkeamien vuoksi työstämään jokaiselle ryhmälle, aikuisia asianomistajia ja yhteisöasianomistajia lukuun ottamatta, oma lomakkeensa ja muodos-

tamaan vastauksista kullekin ryhmälle oma tiedostonsa (ks. alle 15-vuotiaiden epäiltyjen lomake liitteessä 2, muiden osapuolten lomakkeita ei liitetty mukaan). Kyselyn tavoitteena oli saada esille osallisten mielipiteitä lasten sovittelutoiminnasta ja sen merkityksestä ja vaikuttavuudesta eri osapuolille. Kyselyn hyödyntämistä haittasi kaikkien osapuolten hyvin alhainen palautusprosentti. Tutkimukseen varattujen resurssien puitteissa vain lapsitekijöille, nuorille asianomistajille ja heidän huoltajilleen katsottiin aiheelliseksi lähettää uusi palautuspyyntö, joka ei juuri lisännyt palautusprosenttia. Sovittelutoimistot eivät voineet postittaa kyselyä noin 40 tekijälle, koska osoitetta ei ollut tiedossa. Palautusprosentit kunkin ryhmän osalta olivat seuraavat:

Taulukko 4. Sovittelukyselyn palautusprosentit eri ryhmissä

	lkm	%	
Alle 15-vuotiaat epäillyt	87	28	(N = 310)
Alle 15-vuotiaiden epäiltyjen huoltajat	76	25	(N = 310)
Nuoret asianomistajat	29	34	(N = 85)
Nuorten asianomistajien huoltajat	28	33	(N = 85)
Aikuisasianomistajat	20	32	(N = 62)
Yhteisöasianomistajat	20	21	(N = 97)

Lainvastaisen teon tekijöiden osalta vastaajien rakenne oli vinoutunut ensinnäkin siksi, että tyttöjä oli kyselyssä mukana suhteessa hieman enemmän kuin koko tekijäpopulaatiossa. Lisäksi vastanneiden joukosta näyttäisivät puuttuvan vaikeimmissa olosuhteissa elävät lapset (huostassa olevat, ym.) ja heidän huoltajansa. Soviteltavien tekojen osalta vinoutuneisuutta näyttäisi olevan eniten siinä, että graffitien tekijöitä oli mukana kyselyssä suhteellisesti tarkasteltuna vähän ja muun vahingonteon/ilkivallan tekijöitä paljon.

Haastattelut ja havainnointi. Tampereella kutsuttiin ryhmähaastatteluun 10 tutkimusajankohtana lainvastaisesta teosta sovittelussa olleista lapsista. Haastatteluun saatiin vain kaksi tamperelaispoikaa, joiden kertomukset antoivat kuitenkin oman lisänsä aineistoon. Konkreettista sovittelutapahtumaa voitiin kuvata kolmen sovittelun havainnoinnin avulla.

Sovittelunvetäjien (6 henkilöä), poliisin (7 henkilöä) ja lastensuojelun työntekijöiden (8 henkilöä) yksittäiset asiantuntijahaastattelut⁹ ja sovittelijoiden ryhmähaastattelu (30 sovittelijaa) tuottivat tietoa muun muassa sovittelukäytännöistä ja viranomaisyhteistyöstä sekä sovittelun tuloksellisuudesta, vaikuttavuudesta ja merkityksestä.

3.3 Tutkimuksen luotettavuus

Yksi sovittelututkimusten ja selvitysten tavoitteista on ollut päästä selville siitä, ehkäisekö sovittelutoiminta erityisesti nuorten lainvastaisia tekoja. Lainvastaisen tekojen uusimisen tutkiminen tilastollisen vertailun avulla on yleensäkin osoittautunut monesta

⁹ Sovittelunvetäjin, poliisin ja lastensuojelun työntekijöiden teemaperusteinen haastattelulomake on liitteessä 3. Sovittelijoiden ryhmähaastattelulomake on liitteessä 4.

syystä vaikeaksi (Mielityinen 1999a, 152). Luotettavaa vastausta ei ole saatu esimerkiksi vertailuasetelman avulla. Joidenkin tutkimustulosten mukaan sovittelu näyttäisi vaikuttavan odotetulla myönteisellä tavalla ainakin joihinkin yksilöihin.

Tässä tutkimuksessa tavoiteltiin yhtenä osiona edellä mainittua asiaa: ehkäiseekö sovittelu lapsien uusia lainvastaisia tekoja. Tyhjentävää vastausta asiaan ei tämäkään tutkimus monesta syystä antanut. Kysymykseen on haettu vastausta tässä yhteydessä monen kunnan monen erilaisen aineiston avulla. Osa niistä on kokonaisaineistoja, jotka edustavat koko maata ajatellen hyvin koko peruspopulaatiota: alle 15-vuotiaita sovittelussa olleita. Suurissa aineistoissa on kuitenkin omat ongelmansa. Esimerkiksi RIKI-tiedoston reliabiliteetti on eräiltä osin puutteellinen antaakseen luotettavaa tietoa lasten lainvastaisen tekojen uusimisesta. Ongelmalliseksi tekojen uusimisen näkökulmasta muodostuu muun muassa aikaperspektiivi: onko esimerkiksi päätös lopettamisesta tehty jo ennen sovittelua tai uusiko joku tekonsa vasta pitkän ajan kuluttua seuranta-ajan ulkopuolella. Mikään aineisto ei myöskään anna täysin luotettavaa tietoa siitä, ovatko juuri sovittelutapahtuma tai sen yhteydessä toteutetut toimenpiteet vaikuttaneet siihen, että lapsi ei uusinnut tekoaan. Tämä tutkimus pyrkii kuitenkin poimimaan sovittelusta ja siihen kuuluvista prosesseista eri aineistojen avulla ”siivuja”, jotka kuvaisivat myös sitä, mikä on ollut sovittelun vaikuttavuus rikoksia ehkäisevässä mielessä.

Vertailuasetelman sijasta kohderyhmää on analysoitu tässä laajan kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen aineiston sisäisenä tarkasteluna noudattaen triangulatiivisuutta myös aineiston analyysin osalta. Tilastolliseksi katsottavan aineiston lisäksi koettiin tärkeäksi kuulla kaikkien sovittelun osapuolten ääntä. Sovittelussa olleiden tekijöiden haastattelusta on saatu tuloksia, joiden mukaan syyllistyminen uuteen rikokseen sovittelun jälkeen ei ole yleistä – saman tutkimuksen tilastoaineisto voi kuitenkin tuottaa toisenlaisen tuloksen (ks. Mielityinen 1999a, 152). Vastaavaa aineistojen vertailua on harjoitettu myös tämän tutkimuksen yhteydessä. Tässä työssä mukana olevat kuusi kuntaa ovat näyte suomalaisista kunnista, joissa on ollut alle 15-vuotiaiden sovittelutoimintaa. Mukaan haluttiin ottaa eri puolilla Suomea sijaitsevia erikokoisia kaupunkeja.

Kyselyjen ja sovitteludokumenttiaineiston tulosten tilastollisen testauksen yhteydessä on hyväksytty joissakin taulukoiden soluissa olevia pieniä solufrekvenssien arvoja, mikä vähentää tilastollisessa mielessä tulosten luotettavuutta. Tällaisia tapauksia on kuitenkin hyväksytty lähinnä silloin, kun tulokset ovat saaneet tukea tutkimuksen muista aineistoista.

Koska aineistoa on paljon, ei kaikkia tuloksia ole voitu dokumentoida tämän työn yhteydessä taulukoina tai kuvioina. Osa taulukoista, muista tuotoksista ja aineiston keruuvälineistä on tarvittaessa nähtävissä tutkijalla. Tutkimusmateriaali arkistoidaan sopimuksen mukaisesti.

4 ALLE 15-VUOTIAIDEN SOVITTELUN VOLYYMI JA ORGANISOINTI TUTKIMUSKUNNISSA

Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lukumäärä oli tutkimusajankohtana, vuosina 1998–2000, tutkimusalueilla seuraava.

Taulukko 5. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden lukumäärät tutkimuskunnissa vuosina 1998–2000

Kunta	Sovitteluvuosi			yht.
	v. 1998	v. 1999	v. 2000	
Helsinki	32	94	42	168
Tampere	46	39	76	161
Oulu	14	23	13	50
Nokia	13	12	6	31
Joensuu	1	3	23	27
Vaasa	6	3	5	14
Yhteensä	112	174	165	451

Osa lapsista on ollut sovittelussa useammin kuin kerran. Kuudesta kunnasta lukumääräisesti eniten alle 15-vuotiaita on ollut sovittelussa Helsingissä ja Tampereella ja vähiten Vaasassa. Seuraavassa kuvataan lyhyesti sovittelutoiminnan organisointia tutkimuskunnissa vuoteen 2000 mennessä.

Helsingissä rikos- ja riita-asoiden sovittelu alkoi järjestön voimin 1980-luvun lopulla ja kunnalliseksi toiminnaksi se muuttui vuonna 1990. 1990-luvun alkupuolelta rikos- ja riita-asoiden sovittelu on ollut osa Helsingin sosiaalivirastoa, yhteispalveluosaston alaisena. Kaupungissa rikosten ja riitojen sovittelua koordinoi sosiaalipäivystyksen alainen Helsingin sovittelutoiminta, joka on osa sosiaalipäivystyksen nuorisoryhmää. Asiakkaina voivat olla kaikenikäiset helsinkiläiset ja osin myös vieraspaiikkakuntalaiset. Vieraspaiikkakuntalaisten osuus korostuu keväisin lasten tullessa luokkaretkelle pääkaupunkiin. Sovittelun tiimiin kuului vuonna 2000 sosiaalipäivystystoimiston toimistopäällikön, nuorisoryhmän johtavan sosiaalityöntekijän ja toimistosihteerin lisäksi erityissosiaalityöntekijä sekä kaksi sovitteluohjaajaa. Sovitteluohjaajilta, jotka eivät ole sosiaalityöntekijöitä, vaaditaan lastensuojeluorientaatiota. Helsingin neljässä poliisipiirissä oli jokaisessa oma sovittelun yhdyshenkilö, ja poliisin toimenkuvaan kuuluu lähettää lapsen tekemästä rikkeestä tieto lastensuojeluviranomaiselle. Alueelliset lastensuojeluyksiköt tekevät omissa yksiköissään päätöksiä lapsen mahdollisista kohdistuvista toimista. Sosiaalipäivystystoimiston nuorisoryhmä toimii yhteistyössä sovittelutoiminnan kanssa. Vapaaehtoisia rikos- ja riita-asoiden sovittelijoita oli vuonna 2000 noin 120. Vuonna 2000 Helsingin kaupunki lisäsi merkittävästi sovittelutoiminnan henkilöstöresursseja. Sovitteluun ohjautuneiden tapausten lukumäärä kasvoi koko 1990-luvun ajan, mutta vähentyivät jonkin verran vuonna 2000. (Helsingin sovittelutoiminta 2001; Seppälä 2000.)¹⁰

¹⁰ Kunkin kunnan sovittelutoiminnan henkilöitä haastateltiin tietojen saamiseksi lukuun 4. Haastatteluja ei merkitty lähteiksi.

Tampereella sovittelutoiminta alkoi vuonna 1987 Hervannan kaupunginosassa. Tampereen sovittelutoiminta on ollut keskitetty sosiaali- ja terveystieteiden alaisuudessa toimivaan sovittelu- ja vapaaehtoistoimistoon, jolle on kuulunut myös muuta lasten ja nuorten tukitoimintaa. Sovitteluhenkilöstö on vakituinen ja siihen kuuluvat johtava sosiaalityöntekijä, sosiaalityöntekijä ja kanslisti. Sovittelutehtävät on hoidettu kokonaan vapaaehtoisten sovittelijoiden avulla; vapaaehtoisia on ollut riittävästi tarjolla. Päihde- ja sosiaalipoliklinikka Paussi on toiminut sovitteluasioissa yhteistyössä sovittelu- ja vapaaehtoistoimiston kanssa. Se on nykyisin nimeltään Sosiaaliasema Paussi ja rikos- ja riita-asioiden sovittelu on sen toimintaa. Tampereella olleeseen laatuprojektiin liittyen pyrkimyksenä on ollut varhainen puuttuminen lapsen tekemisiin eli avohuollon tukitoimenpiteiden ja muiden lastensuojelutoimenpiteiden aloittaminen ripeästi sosiaalipuolella. Monet kunnat ovat käyttäneet Tampereen kokemuksia vapaaehtoistoimintansa kehittämisessä. (Juntunen 2000; Juntunen 1998.)

Nokialla sovittelutoimisto sosiaaliviraston alaisuudessa järjestää rikosten, rikkomusten ja riitojen sovittelua ensisijaisesti alle 20-vuotiaille. Sovittelutoimistossa työskenteli tutkimuksen seuranta-aikana vastaava erityisohjaaja, jolla oli myös muita tehtäviä. Sovitteluorganisaatiossa ovat mukana tavanomaiset viranomaiset eli poliisi ja lastensuojelu. Nokialla lasten sovittelut on tehty osin viranomaistyönä: erityisohjaaja on ollut mukana joissakin sovitteluissa. (Nokian kaupunki 2002.)

Vaasassa sovittelutoiminta kuuluu sosiaaliviraston erityissosiaalityön yksikön yhteyteen ja on yksi sen työmuodoista. Kaupungin sovittelutoimistossa työskentelee yksi sosiaalityöntekijä sovittelun ohjaajana ja toimistoapulainen. Sovittelut hoidetaan vapaaehtoisvoimin ja sovitteluun otetaan lapsia ja nuoria. (Vaasan kaupunki 2003.)

Rikosten ja riitojen sovittelu on Oulussa sosiaali- ja terveystoimen alaista toimintaa ja se on yksi lastensuojeluyksikköön kuuluvan nuorisohuollon työmenetelmistä. Kunnallinen sovittelutoiminta käynnistettiin kaupungissa vuonna 1989, ennen sitä toiminta oli projektiluonteista. Oulussa sovittelu on kohdennettu alle 21-vuotiaille ja sovittelussa on ollut pääasiassa alaikäisten tekemiä lainvastaisia tekoja. Sovittelutoimistossa on yksi vakinainen viranhaltija, toiminnan organisoimisesta ja viranomaisyhteistyöstä vastaava sovittelusihteeri. Toimistossa työskentelee yksi toimistotyöntekijä. Sovitteluistuntoja pitää 25 vapaaehtoista koulutettua sovittelijaa. (Mäkeläinen & Siira 2002; Oulun kaupunki 2003.)

Joensuussa sovittelua tehdään nuorisotoimen alaisuudessa. Sovittelutyötä on tehty vapaaehtoisten sovittelijoiden voimin. Vuonna 2000 toimistossa työskenteli sovittelunohjaaja. Poliisilaitoksella toimiva nuorisotiimi (poliisi, jengityöntekijä ja sosiaalityöntekijä) oli tiiviissä yhteistyössä Joensuun Sovitaan toimiston kanssa.

5 KERRASTA POIKKI VAI PUTKI PÄÄLLÄ – TIETOJA LASTEN RIKI-TIETOKANNASTA

Viiden tutkimuskunnan RIKI-tietokanta tuotti havaintomatriisiksi muokattuna tietoa alle 15-vuotiaiden lainrikkojien teoista ja tekohistoriasta. Ensisijainen tavoite oli, että aineiston avulla saadaan tietoa sovittelussa olleiden lasten ennen sovittelua ja sovittelun jälkeen tapahtuneesta rikoskäyttäytymisestä. Tietoja pyydettiin kaikista seuranta-aikana sovittelussa olleista lapsista. Kuudesta tutkimuspaikkakunnasta tiedot saatiin viidestä ja ne käsittivät yli 70 % ao. paikkakunnilla sovittelussa olleista lapsista eli yhteensä 259 lasta. Osa tiedoista puuttuu, koska tilastoista on ajan myötä poistettu tietoja tai poliisilla ei ole ollut tietoa kaikkein pienimmistä teoista. RIKI-järjestelmä toi esille myös muut teot kuin ne, joista lapsi oli ollut sovittelussa.

5.1 Tekijäprofiili

Poliisin tilastossa mukana olleista lapsista (N = 259) oli tyttöjä 24 % ja poikia 76 %. Luvut kuvastavat sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden sukupuolijakaumaa yleensä. Keski-ikä ensimmäisen teon osalta oli 12,9 vuotta (mediaani 13 vuotta), nuorin tekijä oli 7-vuotias. Ensimmäisen tekoiän (ikä, jolloin lapsi teki ensimmäisen tekonsa) tarkastelu osoittaa, että 7–11-vuotiaiden joukossa on tekijöitä vielä vähän.

Taulukko 6. Sovittelussa olleen lapsen ensimmäinen lainvastaisen teon tekoikä poliisin RIKI-tietokannan mukaan

Ikä (v)	%
7	2
8	2
9	1
10	4
11	5
12	13
13	28
14	45
Yhteensä	100

Aloittajien määrä alkaa lisääntyä 12-vuotiaiden joukossa. Määrä lisääntyy jyrkästi 13-vuotiaiden joukossa ja saavuttaa huippunsa 14-vuotiaiden kohdalla. Tulos osoittaa, että 13–14 vuoden ikä on riski-ikä lainvastaisten tekojen aloittamiselle. On todettu, että 14-vuotiaana alkaa myös hyvin tiheä rikoksenuusinta (Iivari 1996, 145).

Sovittelussa olleista lapsista alle kolmanneksella (29 %) oli vain yksi lainvastainen teko, joka oli samalla sovittelussa ollut teko. RIKI-tekojen määrät olivat seuraavat:

Taulukko 7. Sovittelussa olleiden lasten lainvastaiset teot ja rikkeet poliisin RIKI-tietokannan mukaan

Rikkeiden määrä (kpl)	lkm	%
1	75	29
2–4	83	32
5–9	35	14
10–	66	26
Yhteensä	259	101

Kymmenestä lapsesta seitsemällä on siis RIKI-tietokannassa enemmän kuin yksi teko, enemmistöllä on yhdestä neljään tekoa. Sovittelussa olleiden lasten joukossa on kuitenkin suhteellisen paljon niitä, joille on kertynyt tekoja huomattavan paljon – maksimissaan yksi alle 15-vuotiaana sovitellussa ollut lapsi oli tehnyt kaikkiaan 95 tekoa neljän vuoden aikana¹¹. 66 lasta eli neljännes aineistossa mukana olleista oli tehnyt vähintään 10 tekoa.

Tekoja lapsilla on paljon, mutta valtaosa lapsista (86 %) on ollut sovitteledokumenttiaineiston ja RIKI-aineiston mukaan sovitellussa vain kerran¹². Kymmenestä alle 15-vuotiaasta noin seitsemällä oli muitakin kuin sovitellussa ollut teko. Todellisuudessa luku lienee tätäkin suurempi, koska osa teoista lienee poistettu poliisin tilastoista eli luku nousisi edelleen, mikäli tilastorikosten lisäksi voitaisiin selvittää piilorikollisuus. Lapset tekevät siis paljon tekoja, joista ei ole välttämättä tietoa sovitteletöinnässä, lastensuojelussa paremminkin. Poliisitilastojen mukaan suomalaisten kaikkein rikosaktiivisin elämänvaihe on, ikäryhmien kokoon suhteutettuna, 15–20-vuotiaana. Suurimman osan rikoksista tekevät kuitenkin aikuiset (Kivivuori 2000b, 111; 114).

Tekoja näyttäisi olevan siis sovitellussa olleilla lapsilla paljon poliisiin tilastoissa, mutta samalla kävi ilmi, että pieni lapsijoukko (neljännes RIKI-tietokannassa olleista lapsista) teki 74 % tiedossa olevissa lasten teoista¹³. Tulos merkitsee tekojen kasaantumista lasten vähemmistölle. Nuorten osalta on tutkimuksissa havaittu tekojen kasaantuminen pienelle vähemmistölle (ks. esim. Kivivuori 1997a, 32–33; Kivivuori 1995, 26–29). Kasaantumisilmiön yksi osa on se, että viime vuosina kaikista teoista pidäytyneiden ”kilttien” nuorten osuus on ollut jatkuvasti lisääntymässä (Marttunen & Kivivuori 2003, 156–157). RIKI-tietokannan mukaan teot näyttäisivät kasaantuvan myös alle 15-vuotiaiden osalta pienelle tekoaktiiviselle vähemmistölle.

RIKI-tietokannan mukaan alkoholi ja muut päihteet eivät ole merkittävä tekijä lasten tekojen yhteydessä. Aineiston mukaan jossakin teossa tekohistorian aikana on ollut mukana päihdyttävä aine 72 lapsella eli alle kolmanneksella. Tämä tieto poikkeaa tuloksista, joita nuorten rikoskäyttäytymistä koskevista tutkimuksista on yleensä saatu. (ks.

¹¹ Yksilökohtaista lasten analyysia voitiin tehdä nimettömänä (koodattuna) havaintomatriisista. Havaintomatriisiin pohjautuva manuaalinen ”raaka-analyysi” oli tietokonepohjaisen taulukkoanalyysin ohella hyödyllinen työskentelytapa.

¹² Valtaosa lapsista oli ollut sovitellussa yksi tai kaksi kertaa.

¹³ Tulos voidaan ilmaista myös niin, että aktiiviset RIKI-tiedostossa olleet tekijät (kriteerinä vähintään 10 tekoa poliisitilaston seuranta-aikana) vastasivat 74 prosentista teoista, ja näihin tekoihin syyllistyneiden aktiiviseen tekijöiden ryhmään kuului 4,5 % sovitellussa olleista lapsista. Jälkimmäinen prosenttiluku kuvaa siis sitä, kuinka monta prosenttia sovitellussa olleista alle 15-vuotiaista kuului vähintään 10 tekoa tehneeseen vähemmistöön.

esim. Laitinen & Nyholm 1995, 59–61). Vaikka lasten osalta saatiin vastaava tulos tuonnempana tässä työssä käsiteltävän sovitteluaineiston yhteydessä, voidaan muuttujaa pitää kokonaistilanteen kuvauksen näkökulmasta lähinnä suuntaa antavana. RIKI:n mukaan 10 %:ssa tapauksista ei voitu päihteiden käyttöä määritellä. Eroja tämän aineiston mukaan on kuitenkin olemassa päihteiden käytön alaisena olemisesta tekojen yhteydessä eri tekijäryhmien välillä – tähän palataan tuonnempana.

RIKI-aineiston perusteella saatiin karkeasti selville, tekevätkö lapset lainvastaiset tekonsa yleensä yksin, ryhmässä vai sekä yksin että ryhmässä. Tämän mukaisesti alle 15-vuotiaat tekivät teot yleensä ryhmässä (65 %) tai sekä yksin että ryhmässä (10 %). Tämä karkea muuttuja antoi samansuuntaisen tuloksen kuin muissakin tutkimuksissa on nuorten osalta saatu: he tekevät rikoksensa valtaosaltaan ryhmässä (ks. esim. Laitinen & Nyholm 1995, 34–35; Tuokko 1993, 54). Yleensä yksin tekoja tekeviä oli vain 8 %. Tietoa ei saatu 17 % tapauksista. Vaillinaisesti täytettyjen lomakkeiden vuoksi ei saatu tarkkaa tietoa siitä, oliko lasten teoissa mukana yli 15-vuotiaita. Tuloksen mukaan näyttäisi kuitenkin siltä, että heidän mukana olonsa alle 15-vuotiaiden teoissa oli yleistä. Yli puolet lapsista oli tehnyt jonkin teon, jossa oli ollut mukana yli 15-vuotias henkilö.

5.2 Tekoprofiili

Mitä tekoja poliisitilastoon oli kirjautunut alle 15-vuotiaille sovittelussa olleille?¹⁴ Yleisin teko sekä ainoana tekona että jonkin muun teon kanssa tehtynä oli vahingonteko sisältäen graffititeot (68 % sovittelussa vuosina 1998–2000 tutkimuskunnissa mukana olleista lapsista). Pelkkien graffitien tekijöillä (17 %) oli suhteellisen vähän muita tekoja. Toiseksi suurimpana ryhmänä olivat omaisuusrikokset (57 %) ja niiden jälkeen pahoinpitelyt (52 %). Ryöstöjä oli ainoana tekona yhdellä lapsella, mutta yhdessä muiden tekojen kanssa tehtynä 38 lapsella (15 %; N = 259). Muilla nimikkeillä varustettuja tekoja oli seuraavasti: luvaton käyttöönotto (23 %), liikennerikkomus (17 %), päihde/huumerikos (12 %) ja rattijuopumus (8 %). Kun tarkastellaan sitä, mitkä ovat olleet yleisimmät ensimmäisenä ainoana tekona tehdyt poliisitilaston teot alle 15-vuotiailla sovittelussa olleilla eli millä lapset ovat aloittaneet (N = 259), saadaan järjestykseksi seuraava: omaisuusrikos (69 lasta), pahoinpitely/häirintä (54 lasta), vahingonteko (48 lasta) ja graffiti (29 lasta).

Yksin ja yhdessä muiden tekojen kanssa tehtynä suurimpana ensimmäisenä RIKI-tekoryhmänä ovat omaisuusrikokset ja toiseksi yleisimmäksi aloitusteoksi muodostuu tuolloin vahingonteko (ilman graffiteja). Sitä, mitä lapset ovat tehneet, määrittää osaltaan se, että tässä on kyse lapsista, jotka ovat olleet sovittelussa: sovitteluun ohjautuu tietynlaisia tekoja. Ensimmäisen teon laatu saattaa muodostua merkitykselliseksi, mikäli havaitaan, että tiettyjen tekojen tekijöillä on taipumus jatkaa suhteessa useammin kuin joidenkin muiden tekojen tekijöillä. Lapsen ensimmäinen teko ei ole välttämättä lievä: kahdeksalla alle 15-vuotiaalla ensimmäinen teko on ollut ryöstö. Niillä, joilla ensimmäinen teko jäi myös ainoaksi, oli tyypillisenä tekona väkivaltateko (pahoinpitely/häirintä) ja vahingonteko.

¹⁴ Huomattakoon, että kyse on vain tilastorikoksista, ei piilorikollisuudesta.

Osa lapsista tehtailee tekoja. Ennen ensimmäistä sovittelua 46 % lapsista oli tehnyt jonkin teon, vain sovitteluja tekoja oli kolmanneksella. 45 lapsella (N = 259) oli ennen ensimmäistä sovittelua tekoja vähintään neljä, maksimissaan tekoja oli 31. Lisäksi jo ennen ensimmäistä sovitteluun johtanut teko kolmannes lapsista oli tehnyt jonkin teon. Molemmilla muuttujilla ilmeni joitakin tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä. Ensinnäkin Helsinki ja Vaasa olivat paikkakuntia, jotka erottuivat selvästi neljästä muusta alueesta. Niissä molemmissa oli suhteellisesti tarkastellen muita kuntia enemmän alle 15-vuotiaita, joilla lainvastaisia tekoja oli sekä ennen ensimmäistä sovittelua että jo ennen ensimmäistä sovittelutekoa ($p < .001$). Sukupuolen mukaan tarkasteltuna pojilla mainittuja tekoja oli suhteessa selvästi enemmän kuin tytöillä ($p < .001$). Graffitien tekijät ja omaisuusrikoksia tehneet erottuivat muista siinä, että heillä oli tekoja ennen ensimmäistä sovittelua suhteessa enemmän kuin muilla tekoja tehneillä ($p < .05$).

RIKI-aineistoon sisällytettiin lasten tekohistoriasta joitakin aikaulottuvuuksia kuvaavia muuttujia. Eri ikäperiodeja oli aineistosta vaikea laskea ja vain osaa muuttujista voitiin käyttää hyväksi. Lapsen ikä ensimmäisen sovittelun yhteydessä, lapsen ikä tilastoissa olleen ensimmäisen ”rikiteon” aikana ja ikä, jolloin lapsi teki ensimmäisen sovitteluteon, osoittautuivat kuitenkin analyysiin kelvollisiksi. Lapsista 45 % oli tehnyt RIKI-tietokannassa olleen ensimmäisen tekonsa 14-vuotiaana. Yli puolet alle 15-vuotiaista oli tehnyt ensimmäisen sovitteluun johtaneen tekonsa 14-vuotiaana. Noin neljällä kymmenestä ensimmäinen sovitteluikä osui 14-ikävuoden kohdalle ja alle kolmanneksella (27 %) ensimmäinen sovitteluikä oli 15-vuotiaana tai myöhemmin.

Tekojen, erityisesti jo ennen ensimmäistä sovittelutekoa, voi olettaa indikoivan lapsen kielteistä kehityssuuntaa. Kun analysoitiin mainitun aikaulottuvuuden yhteyksiä ja tarkasteltiin tapauksia myös manuaalisesti havaintomatriisitietojen perusteella case-tapauksina RIKI-aineiston sisällä, saatiin seuraavia tuloksia.

Jos lapsi on tehnyt ensimmäisen RIKI-tietokannassa olleen tekonsa hyvin varhain, näyttää hänellä olevan suhteessa useammin kuin vanhempana ensimmäisen tekonsa tehneillä tekoja jo ennen ensimmäistä sovittelutekoa ($p < .01$) (ks. liite 5, liitetaulukko 1). Analysoidaan tarkemmin niitä 11 lasta, jotka olivat aloittaneet tekonsa jo 7–10-vuotiaana. Ensimmäinen rike ei ole johtanut kenenkään osalta sovitteluun (maksimissaan vasta 11. teko), muita kuin sovitteluja tekoja on lähes kaikilla paljon (enimmillään 32 tekoja) ja yli puolet näistä lapsista löytyy tuonnempana mainitun tyyppittelyn yhteydessä ”rikoskierteessä olevien” listalta. Yhdestätoista lapsesta vain kolmella ei tullut lisää juttuja viimeisen sovittelun jälkeen. Viidellä viimeinen tekoikä oli kuitenkin alle 15 vuotta, mutta kuusi lasta jatkoi tekojaan 15 vuotta täytettyään. Tulos kielii muun muassa siitä, että osa varhain aloittaneista ajautuu rikosuralle – ehkä juuri osaltaan riittävien interventtioiden puuttuessa.

Huomattakoon siis, että kyseessä olevat 11 lasta ovat olleet, varhaisesta ensimmäisestä teosta huolimatta, ensimmäistä kertaa sovittelussa myöhään, yksi jopa kymmenvuotiaana, loput 12 ja 16 ikävuoden välillä. Näyttää siltä, että osa lapsista alkaa tehtailla lainvastaisia tekoja jo varhain. Tämän varhain aloittaneen lapsijoukon teot eivät ole lieviä: mukana on pahoinpitelyjä ja ryöstöjä ja monella on useiden lainvastaisten tekojen sekouksia.

Poliisiin tietokannassa oleva ensimmäinen teko tehdään ensisijaisesti 14-vuotiaana (45 %). Tämän ikäisillä on, suhteessa muihin ikäluokkiin, vähemmän tekoja ennen ensim-

mäistä sovittelutekoa tai teot ovat useimmiten vain soviteltuja tekoja. Joukossa on kuitenkin alle neljännes niitä, joilla on ollut tekoja jo ennen ensimmäistä sovittelutekoa.

RIKI-aineistosta saatiin myös viitteitä siitä, että jos ensimmäinen sovittelukerta on tapahtunut myöhäisessä ikävaiheessa, sitä useammin suhteessa aiemmin tämän tapahtuman kokeneisiin oli heillä myös tekoja, jotka oli tehty jo ennen ensimmäistä sovittelua. Tulos on looginen ja indikoi osaltaan sitä, että lapset ehtivät tehdä ja osin näyttävät tekevän lainvastaisia tekoja, jos sovitteluun joudutaan vasta myöhemmällä iällä.

Taulukko 8 osoittaa, että enemmistöllä lapsia (66 %) jo ensimmäinen tilastoitu rike on johtanut sovitteluun.

Taulukko 8. Alle 15-vuotiaiden sovitteluun johtaneiden rikkeiden määrä

Sovitteluun johtaneiden rikkeiden määrä	lkm	%
1	172	66
2	54	21
3–9	28	11
10–	5	2
Yhteensä	259	100

Kuitenkin osa lapsista on voinut tehdä useita, jopa kymmeniä, rikkeitä (maksimissaan 31 lainvastaista tekoa) joutumatta sovitteluun. Kaikkia tekoja ei voida sovittaa asianomistajan puuttumisen vuoksi. Tilastollisesti erittäin merkittäväksi ($p < .001$) osoittautui sovitteluun johtaneiden rikkeiden määrän¹⁵ ja poliisiin tilastoissa olleiden lasten tekojen määrän välinen yhteys. Olennaiseksi asiaksi osoittautui tällöin se, että erityisesti niillä, joilla oli poliisin tilastossa lukuisia tekoja (osalla kymmeniä), vasta kolmas tai sitä useampi teko oli johtanut sovitteluun suhteessa useammin kuin vähemmän tekoja tehneillä. Mielityisen (1999, 147) mukaan henkilön aikaisempi rikollisuus nostaa rajusti henkilön todennäköisyyttä syyllistyä uuteen rikokseen.

5.3 Tekojen lopettajat ja jatkajat

Tavoitteena oli, että RIKI-tietokannasta voidaan eri muuttujien avulla määrittää lapsen sovittelun jälkeistä tilannetta. Selvitettiin, kuinka moni lopettaa tekonsa viimeisen sovittelun jälkeen. Muuttujana olleen viimeisen sovitteluvuoden tarkastelu osoittaa, että seuranta-aika oli riittävän pitkä. Vuonna 2001 oli 11 lasta, jotka olivat olleet vasta tuolloin sovittelussa ja RIKI-tiedoston seuranta jatkui osin aina 2002 vuoden puolelle. Vuosi 2001 oli ensimmäisenä sovitteluvuotena vain neljällä lapsella. Silti tuloksia voidaan pitää RIKI-tietokantaan liittyvien epäluotettavuustekijöiden vuoksi vain suuntaa antavina.

Kuinka paljon ja kuinka monella lapsella oli RIKI:in merkittyjä lainvastaisia tekoja viimeisen sovittelun jälkeen?

¹⁵ Muuttujana oli, monesko rike johti sovitteluun, ja luokituksena ensimmäinen, toinen ja kolmas tai useampi rike.

Taulukko 9. Alle 15-vuotiaiden teot viimeisen sovittelun jälkeen poliisin RIKI-tietokannan mukaan

Tekojen määrä	lkm	%
Ei yhtään	113	44
1	45	17
2	15	6
3	26	10
4–9	31	12
10–19	24	9
19–	5	2
Yhteensä	259	100

Viimeisen sovittelun jälkeen tekoja ei ollut poliisin tietojen mukaan 44 %:lla lapsista eli he ovat tässä aineistossa teot lopettaneita lapsia. Yhden teon teki vielä viimeisen sovittelun jälkeen 45 lasta (17 %). Viimeksi mainittujen osalta voitaneen puhua viiveellä lopettaneista. Kuitenkin kaikkiaan 146 lapsella oli tekoja vielä ainoan tai viimeisen sovittelun jälkeen: kolmannes teki vähintään kolme lainvastaista tekoa ja enimmillään niitä oli 74. Kokonaistuloksen kannalta yhteen tai kahteen uusintakertaan ei kannattane kiinnittää liikaa huomiota – pääasia on, että teot loppuvat tarpeeksi aikaisessa vaiheessa.

Kokonaisuudessaan näyttää siltä, että yli puolet lapsista jatkaa tekojaan sovittelun jälkeen. Kokonaan tai pienellä viiveellä lopettaneita näyttäisi olevan yhteensä noin 60 %. Ida Mielityinen (1999a, 152) on saanut samansuuntaisia tuloksia uusintarikollisuudesta oman sovittelua käsittelevän tutkimuksensa yhteydessä. Vaikka lainvastaisten tekojen uusiminen on sovittelussa olleiden lasten osalta varsin yleistä, voidaan tulosta pitää kuitenkin suhteellisen hyvänä. Pelkästään RIKI-aineiston avulla ei voida sanoa, lopettiko osa lapsista lainvastaiset teot sovittelun tai poliisikuulustelun takia vai esimerkiksi siksi, että tieto meni vanhemmille. Tätä analysoidaan tarkemmin muun muassa kyselyaineiston osuudessa.

RIKI-aineiston perusteella tehtiin karkea arvio siitä, oliko sovittelu vaikuttanut niin, että tekoihin oli tullut selvä väli, lapsi oli lopettanut teot tai oliko tapahtunut jokin muu muutos esimerkiksi tekotavoissa, vai jatkoiko lapsi esimerkiksi edelleen tekojaan ilman taukoa tai tekemällä samoja tekoja. Analysoitiin siis niitä, joilla oli enemmän kuin yksi rike. Tämän pitkälti tutkijan subjektiiviseen arvioon perustuvan luokituksen mukaan sovittelulla oli ollut jonkinlainen vaikutus lähes yhdeksässä tapauksessa kymmenestä. Arvion mukaan 22 lasta (N = 259) jatkoi ilman minkäänlaista taukoa tai jatkoi samoja tekoja, esimerkiksi pahoinpitelyjä. Huomattakoon kuitenkin, että esimerkiksi muutos tekotavoissa ei indikoi välttämättä myönteistä suuntausta. Aineiston subjektiivisluonteeseen tulkintaan perustui myös seuraavan taulukon havainnot.

Taulukko 10. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden lasten lainvastaisten tekojen vakavuuskehitys arvioituna RIKI-tietokannan perusteella

Vakavuuskehitys	lkm	%
Yleensä lieviä tekoja/suunta lievempiin/samantasoisia/ei muutosta	101	55
Suunta vakaviin/yleensä vakavia/ei selvää tekokehitystä	83	45
Yhteensä	184	100

Lieviissä teoissa (ilkkivalta, vahingonteot, jne.) pysytteleviä ja vakavilla teoilla (ryöstö, pahoinpitely, jne.) jatkavia tai niihin suuntautuneita oli molempia lähes yhtä paljon. Arvion mukaan soviteltujen tekojen osalta suhteessa useammalla tytöllä kuin pojalla oli vakavia tekoja ($p < .05$). Suhteessa useammalla tytöllä kuin pojalla jutut ja ”rikiteot” kuitenkin loppuivat sovittelun jälkeen ($p < .001$).

Poliisilta saadun RIKI-aineiston avulla pyrittiin selvittämään myös sitä, loppuivatko jotkin teot tehokkaammin kuin toiset. Tällöin analysoitiin ensinnäkin sitä, oliko tietyn teon tehneellä, sovittelussa olleella alle 15-vuotiaalla samoja lainvastaisia tekoja vielä sovittelun jälkeen¹⁶. Tämän tarkastelun oletettiin tuovan karkeasti esiin sen, mitkä teot loppuvat tehokkaasti sovittelun jälkeen. Lopettamisaste kuvaa sitä, monellako kyseisen teon tehneistä lapsista tekoa ei enää ollut sovittelun jälkeen.

Taulukko 11. Eri rikostyyppisiin syyllistyneiden lasten tekojen loppuminen sovittelun jälkeen

Tekolaji	Lopettaneet (lkm)	Lopettamisaste (%)
Vahingonteko	66	86
Uhkailu ja velkominen	11	85
Graffitit	23	77
Ryöstö	7	70
Pahoinpitely/väkivalta	51	67
Liikennerikkomus	1	50
Luvaton käyttöönotto ¹⁷	16	50
Omaisuusrikos	27	41

Erityisesti liikennerikkeissä ja ryöstöissä tapausten kokonaismäärä on liian pieni, jotta johtopäätöksiä voitaisiin tehdä. Vahingonteot, uhkailu ja velkominen sekä graffitien teot sovittelussa olleina tekoina näyttäisivät loppuvan tehokkaasti sovittelun jälkeen. Vahingontekojen ja graffitien osalta asiaan saattaa vaikuttaa muun muassa se, että korvaukset näistä teoista voivat olla suuria – tiedossa olevalla sanktiolla (myös alle 15-vuotias on korvausvelvollinen) lienee siis ennalta ehkäisevä vaikutus. Silmiinpistävintä on kuitenkin se, että kerätyn aineiston mukaan omaisuusrikoksia tehneistä ja siitä syystä sovittelussa olleista kuusi kymmenestä on uusiutunut omaisuusrikoksen vielä sovittelun jälkeen.¹⁸ Pahoinpitelytkin näyttäisivät loppuvan huomattavasti tehokkaammin kuin omaisuusrikokset.

¹⁶ Tällä kohtaa analyysissä ei ole otettu huomioon sitä, tekivätkö mukana olevat lapset jonkin muun teon sovittelun jälkeen. Käytännössä analyysi kuvastaa lopettamistilannetta jonkin sovittelun jälkeen – kuitenkin enemmistö lapsista oli ollut sovittelussa vain kerran. Liikennerikkomuksia ei sovittella ja luvattomia käyttöönottoja sovittellaan harvoin.

¹⁷ Nykyisin moottoriajoneuvon käyttövarkaus.

¹⁸ Venla Salmen (2004, 182) helsinkiläisten varhaisnuorten normikokemuksia käsittelevässä tutkimuksessa todettiin, että muiden nuorten mukana saatettiin ajautua tekoihin, joita muuten ei olisi tehty. Sosiaalisen ympäristön paineeseen liittyi vastuun kieltämisen neutralisaatio ja vastuu siirrettiin yksilön sijasta ryhmälle. Vastuun kieltäminen näkyi nuorten puheessa mahdollisesta riippuvuuden muodostumisesta lähinnä päihteiden, mutta myös varastamisen osalta. Toisin sanoen esimerkiksi varastamisesta koukkuun jäänyt nuori ei ole kykenevä kontrolloimaan omaa toimintaansa tai olemaan siitä vastuussa. Lapsen myöhempää kehitystä ajatellen tällaista käyttäytymistä voidaan pitää riskejä tuottavana. Niin ikään tässä tutkimuksessa kohderyhmänä olleet alle 15-vuotiaat lapset tekivät lainvastaiset tekonsa ryhmässä. Tässä aineistossa osa omaisuusrikoksen tekijöistä näyttäisi jääneen koukkuun. Ryhmävaikutusta, lapsen vastuukysymyksiä ja kontrollikykyä ei tässä kuitenkaan tarkemmin tutkittu.

Haastattelujen ja vapaamuotoisten keskustelujen mukaan erityisesti poliisikunta toi eri aineistojen yhteydessä selvästi esille sen, että alle 15-vuotiaat jatkavat omaisuusrikoksia, koska hyötyvät niistä taloudellisesti. Sen sijaan graffitien teoista, vahingonteosta ja pahoinpitelyistä joutuu maksamaan. Ida Mielityisen tutkimuksessa (Mielityinen 1999a, 146; 149) kävi ilmi, että alle 15-vuotiaiden rikosten uusiminen on huomattavasti yleisempää henkeen ja terveyteen kohdistuneisiin rikoksiin syyllistyneillä kuin omaisuusrikoksia tehneillä (kyse on pojista eikä uusintarikollisuuden tyyppiä vakioitu). Kun uusintarikoskin vakioitiin omaisuusrikoksia tehneillä omaisuusrikokseksi, saatiin tulokseksi, että niihin syyllistyneistä alle 15-vuotiaista sovittelussa olleista pojista neljännes syyllistyi uuteen omaisuusrikokseen sovittelun jälkeen. Prosenttiosuus oli hieman suurempi kuin kaikilla ikäryhmillä yhteensä.

Sovittelun vaikuttavuuden analyysia tarkennettiin vielä RIKI-aineiston avulla niin, että tarkasteltiin sitä, onko olemassa eroja eri tekotyyppien osalta siinä missä määrin niiden tekijät jatkavat uusia tekoja viimeisimmän sovittelun jälkeen. Uuden tekotyypin lajia ei ole nyt vakioitu ja sovittelussa ollut lapsi on tehnyt kyseisen teon jossakin vaiheessa. Analyysi kuvaa siis niitä RIKI-tietokannassa olevia tekotyyppisiä, joista jatketaan yleensä uusiin tekoihin vielä sovittelun jälkeen. Analyysi suoritettiin taulukoimalla ristiin RIKI:n teko (ei ole tehnyt/on tehnyt) viimeisimmän sovittelun jälkeen lopettamista kuvaavan muuttujan (tekoja on/ei ole sovittelun jälkeen) kanssa. Tulokset ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p < .001$) muiden tekojen paitsi graffitien osalta.

Kunkin teon jatkamisprosentti saatiin laskemalla viimeisimmän sovittelun jälkeen asianomaisia tekoja tehneiden määrän suhde teon tehneiden kokonaismäärästä. Ketkä jatkavat ja ketkä tämän mukaisesti lopettavat tekonsa viimeisimmän sovittelun jälkeen?

Taulukko 12. RIKI-aineistossa olevien tekojen tekijöiden jatkamisaste lapsen viimeisimmän sovittelun jälkeen

Tekolaji	Jatkamisprosentti
Graffitit	61
Pahoinpitely/väkivalta	67
Vahingonteko	70
Omaisuusrikos	78
Luvaton käyttöönotto	83
Huumerikos	88
Ryöstö	90
Alkoholirikos	93
Liikennerikos	95
Rattijuopumus	100

Taulukon mukaan graffitit (graffitit on eroteltu tässä muista vahingonteosta), pahoinpitely ja vahingonteko jossakin vaiheessa tehtyinä lainvastaisina tekoina antavat parhaan ennusteen sille, että lapsi ei tee enää uusia tekoja (mitä tahansa tekoja) sovittelun jälkeen. Edellä kävi ilmi (taulukko 11), että omaisuusrikoksen tekijät jatkavat omaisuusrikoksia, mutta taulukko 12 osoittaa, että yleisesti ottaen omaisuusrikoksia tehneiden jatkamisprosentti ei eroa nyt niin paljon muista tekotyypeistä samassa merkityksessä ja määrässä.

Esille tulee kuitenkin tärkeä, tilastollisesti erittäin merkitsevä tulos (ks. liite 5, liitetaulukko 2). Valtaosa lapsista ei ole tehnyt sovittelun jälkeen mitään lainvastaisia tekoja, mikäli RIKI-tietokannassa ei ole merkintää omaisuusrikoksesta – ja päinvastoin. Ero on tässä suhteessa selvin kaikista tekotyypeistä. Sen sijaan mikäli alle 15-vuotiaalla on ollut RIKI-tietokannassa merkintä rattijuopumuksesta, liikenne rikoksesta, päihderikoksesta (näitä ei sovitella) tai ryöstöstä, ei hän mitään todennäköisimmin ole lopettanut lainvastaisten tekojen tekemistä sovittelun jälkeen. Tulos rattijuopumusten ja päihderikosten huonosta ennusteesta voi olla osaltaan merkki lapsen moninaisista ongelmista. Graffitien tekijät eroavat edellä mainitussa merkityksessä selvästi muiden lainvastaisten tekojen tekijöistä. Tekojen jatkaminen ei ole siinä määrin kuin muiden tekojen yhteydessä riippuvainen siitä, onko vai eikö lapsi ole tehnyt asianomaista tekoa. Graffititit vaikuttavat olevan omanlaisensa, ryhmässä työskentelevä porukansa. Aineisto viittaa siihen, että osa graffitisteista tekee paljon graffiteja ennen sovittelua, mutta lopettaa sen jälkeen.

Edellä mainittuja tuloksia on voitu tarkentaa RIKI-aineistossa olevien eri muuttujien analyysin avulla. Omaisuusrikoksen tehneillä on tilastollisesti merkitsevällä tavalla ($p < .01$) sovittelun jälkeen useammin sekä samoja että eri tekoja suhteessa muiden tekojen tekijöihin. Lisäksi kun ensimmäisenä sovitteluun johtavana tekona on omaisuusrikos tai graffitit, esiintyy poliisiin RIKI-tietokannassa suhteessa huomattavasti useammin tekoja kuin jos ensimmäisenä tekona on jokin muu teko ($p < .01$). Omaisuusrikoksen tekijät ja graffitien tekijät erosivat selvästi muiden tekojen tekijöistä myös siinä, että heillä oli huomattavan paljon RIKI-tiedostossa muita kuin sovittelutekoja ($p < .05$). Merkitsevyydeltään 5 %:n riskitasolla ($p < .05$) voitiin todeta, että myöhäisellä iällä (13-vuotiaana) ensimmäisessä sovittelussa olleet lopettivat viimeisen sovitteluteon jälkeen suhteessa harvemmin kuin varhaisella iällä (7–12-vuotiaat) siihen joutuneet.

RIKI-aineistosta tarkasteltiin myös sovittelun jälkeistä tekokehitystä rakentamalla karkea muuttuja, jonka tarkoituksena oli selvittää, tekivätkö lapset sovittelun jälkeen yleensä ensisijaisesti samoja vai eri tekoja vai sekä että. Tuloksena oli, että vain 10 % teki ensisijaisesti samoja tekoja, eri tekoja teki 42 % ja sekä samoja että eri tekoja 48 %. Samojen tekojen poisjääminen voi osaltaan kuvastaa sovittelun purevuutta. Yhtä karkean muuttujan avulla haluttiin kuvata sitä, oliko lapsilla rikokseton vaihe jonkun sovittelun jälkeen. Tämän mukaisesti lapsista valtaosalla oli yleensä rikokseton vaihe sovittelun jälkeen, tauotta jatkavia kuitenkin oli. Pieni osa lapsista teki jonkin teon jo ensimmäisen sovitteluteon ja sovittelun välillä. Tekojen uusijat voivat jatkaa tekojaan vuosikautia: pisin ”työskentelyaika” ensimmäisen ja viimeisen teon välillä oli yhdeksän vuotta.

Omaisuusrikoksiin sovittelutoiminta siihen liittyvine toimenpiteineen ei näyttäisi purevan hyvin erityisesti siinä mielessä, että omaisuusrikosten tekijät jatkavat omaisuusrikoksilla. Sovittelu ei näyttäisi purevan myöskään sellaisessa tilanteessa, jossa alle 15-vuotiaan teot kielivät hänellä olevista jonkinlaisista ongelmista. Aineiston ristiin ajossa havaittiin, että uhkailu ja velkominen lainvastaisina tekoina olivat erään paikkakunnan tunnuspiirteinä – näiden tekojen tekijät eivät sovittelun jälkeen tehneet kuitenkaan samoja tekoja. Muun kerätyn aineiston perusteella voitiin todeta, että yksi syy kyseisten tekojen loppumiseen oli siinä, että paikallinen sovittelija kiinnitti näiden rikosten sovitteluun erityistä huomiota. Tätä tutkimusta varten haastattelussa olleet kaksi 15-vuotiaasta tamperelaista poikaa olivat sitä mieltä, että sovittelu estää pahoinpitelyjä ja vahingon tekoja, mutta muiden tekojen osalta he empivät asiaa. Poikien mielestä sovittelua pelotta-

vampi asia olivat ”sosiaalityöt”. Haastattelussa tuli esille, että he olivat täysin tietoisia siitä, mitä kustakin teosta seuraa ja minkä ikäisenä.

5.4 Äidin kultia vai vanhoja konkareita: neljä alle 15-vuotiaiden lainrikkajatyyppejä

RIKI-tietokannan perusteella sovittelussa olleet lapset oli mahdollista luokitella teko-kertojen mukaan. Tietokannassa oleva lainvastaisten tekojen määrä osoittautui muuttu-jaharavoinnissa hyvin alle 15-vuotiaita tekijöitä erottelevaksi kriteeriksi ja tyypittelyn avulla voitiin profiloida rikijätyyppejä. Tuloksista löytyi ryhmien välillä tilastollisesti merkitseviä eroja järjestelmästä. Esille nousi karkeasti neljä eri rikijätyyppejä:

- 1) ”Kertatekijät” (”kimpassa koheltajat”)
- 2) ”Noviisit”, joilla on 2-4 tekoa (sovittelussa ollut/olleet tekoja ja muita tekoja)
- 3) ”Harjaantuneet”, joilla on 5-9 tekoa
- 4) ”Rikoskierteessä olevat”, joilla on tekoja 10 tai sitä enemmän

”Kertatekijöitä” on 75, mikä on 29 % RIKI:n tiedoissa olevista tutkimuspaikkakuntien sovittelussa olleista lapsista. He ovat tehneet ainoastaan yhden teon, jonka vuoksi he ovat olleet myös sovittelussa eikä heillä ei ole muita merkintöjä poliisin RIKI-tietokannassa. Poliisilta pyydettiin tiedot kaikista tutkimusajankohtana sovittelussa olleista. Vaikka seuranta-aika on useimpien lasten osalta vuosia, on mahdollista, että joiltakin on poistunut tekoja rekisteristä. Myöskään piilorikollisuus ei näy tilastoista. ”Kertatekijöillä” siis ensimmäinen teko on johtanut myös sovitteluun.

”Kertatekijät” tekevät tekonsa valtaosaltaan ryhmässä, useammin kuin muut rikijätyypit. Tämän perusteella heitä voi kutsua myös ”kimpassa koheltajiksi”. Heidästä vain kuusi on tehnyt teot yleensä yksin. Heidän joukossaan on suhteessa tyttöjä vain hieman vähemmän kuin poikia. He ovat tehneet sovitteluun johtaneen poliisin tiedossa olevan tekonsa jonkin verran nuorempina kuin muut rikijätyypit – tulos ei ole kuitenkaan tilastollisesti merkitsevä ($p < .09$). Tekoien moodi heillä, kuten muillakin ryhmillä, on 14 vuotta. Pääteet eivät ole juurikaan ”kertatekijöillä” mukana tekojen yhteydessä. Tämä ero muihin ryhmiin on tilastollisesti merkitsevä ($p < .001$). Taulukossa 13 on verrattu eri rikijätyyppejä keskenään sen osalta, kuinka moni on ollut pääteiden vaikutuksen alaisena tekoa tehdessä.

Taulukko 13. Pääteiden mukana olo jonkin teon yhteydessä poliisin RIKI-tietokannan mukaan

Tekijätyyppi (lkm)	Ei pääteitä %	Alkoholi %	Huumeet %	Alkoholi ja huumeet %	Yhteensä %
”Kertatekijät” (70)	94	6	-	-	100
”Noviisit” (81)	86	14	-	-	100
”Oppineet” (35)	40	40	11	9	100
”Rikoskierteessä olevat” (48)	25	40	19	17	101
Kaikki (234)	30	35	15	21	101

Muutamalla päihtyneenä teon tehneellä päihteenä on ollut alkoholi. ”Kertatekijöissä” yli 15 vuotta täyttäneitä on teoissa mukana suhteessa vähemmän kuin muissa ryhmissä, mutta kuitenkin yli puolessa tapauksista. Tyypillinen teko tällä ryhmällä on pahoinpiteily/häirintä ja vahingonteko. Graffiteja on tehnyt vain muutama. Omaisuusrikoksia (näpistyksiä, varkauksia jne.) on vain muutamalla, ero muihin ryhmiin on erittäin selvä. Ryöstön on tehnyt yksi lapsi. Liikennerikoksia, rattijuopumusta ja päihderikoksia ei ole heistä kenelläkään. Luvaton käyttöönotto on merkitty kuudelle ”kertatekijälle”.

Sovittelun prosessi on kestänyt ”kertatekijöillä” keskimäärin 164 päivää. Eroja sovittelun käsittelyajoissa ei ole tekijätyyppien välillä juurikaan havaittavissa.

Yhden teon tekijät ovat tehneet tekonsa, jääneet kiinni, olleet sovittelussa ja ainakin tilastoidut rikokset ovat jääneet seuranta-ajan puitteissa siihen. ”Kimpassa koheltajat” ovat pahoinpidelleet, häirinneet kotirauhaa, ampuneet herneillä, tehneet erilaisia muita vahingontekoja ja tuhotöitä, aiheuttaneet vaaratilanteita, näpistelleet, mutta tehneet myös pienessä määrin vakavammiksi luokiteltavia tekoja.

Kyselyaineistoon tukeutuen näyttäisi siltä, että nämä ”kimpassa koheltajat” ovat tajunneet sovittelun ja siihen liittyvien toimintojen yhteydessä mitä ovat tehneet. Useimmiten he katuvat tekoansa. Seuraavaan on koottu muutama kyselystä saatu väkivaltarikoksen (pahoinpiteilyt) tehneiden, kertatekoon lopettaneiden kommentti.

”Sovittelu auttoi minua tajuamaan tekoni. Tajusin, kuinka tyhmä olin ollut. Parasta sovittelussa oli, että siellä oli vastapuolikin mukana ja asia saatiin hoidetuksi.” (K5)

”Tajusin tekeväni väärin, en ole sen jälkeen (= sovittelu) koskenut väkivaltaisesti kenenkään. Parasta sovittelussa oli se, että siinä sai pyytää anteeksi tekoansa. Ja sai selittää miksi tein sen.” (K7)

”Viisastuin siltä osin, en ole ollut poliisin kanssa tekemisissä sen jälkeen.” (K31)

”Noviiseiksi” luokiteltiin ne alle 15-vuotiaat lapset, joilla oli poliisin RIKI-tietokannassa 2–4 tekoa (83 lasta/32 %). He ovat tehneet ensimmäisen RIKIin merkityn lainvastaisen tekonsa ja ensimmäisen sovitteluun johtaneen tekonsa pääosin 14-vuotiaana, kuten muutkin. Tyttöjä on mukana teoissa, mutta vähemmän kuin kertatekijöissä.

Ensimmäinen tiedossa oleva rike on johtanut sovitteluun lähes seitsemällä kymmenestä ja viimeistään toinen teko alle kolmanneksella, ero muihin ryhmiin on selvä ($p < .001$). Noin puolella heistä on tilastoitu RIKI-teko ennen ensimmäistä sovittelua, seuraavilla ryhmillä niitä on selvästi suhteellisesti enemmän. Yli kuudella kymmenestä ”noviisista” on viimeisen sovittelun jälkeen ollut tilastoituja tekoja, mikä on kuitenkin merkitsevästi vähemmän kuin kahdella viimeisellä tekijätyypillä. Ne ”noviisit”, jotka jatkoivat tekojaan, tekivät lähinnä muita tekoja kuin aiemmin. Ero seuraaviin ryhmiin oli tässäkin huomattava. Yhteistä kertatekijöiden kanssa on, että päihteet eivät vielä ole juurikaan mukana teoissa (ks. edellä taulukko 13). ”Noviisien” joukossa on ryhmässä tekijöitä suhteessa vähemmän kuin kertatekijöillä. Yli 15-vuotiaita on mukana suhteessa hieman enemmän kuin kertatekijöissä. Yhdeksän kymmenestä on tehnyt muitakin kuin sovitteluun johtaneita tekoja.

Verrattuna kertatekijöihin ”noviisien” kohdalla teot ovat sekä vakavampia että sisällöltään laaja-alaisempia. Omaisuusrikokset ovat heidän keskuudessaan yleisin teko RIKI-tietokannassa, seuraavana tulevat pahoinpitely ja vahingonteot samansuuruisella osuudella. Omaisuusrikostenkin osalta ero seuraaviin tekijätyyppeihin on vielä suuri. Nyt tulevat graffitit kuvaan mukaan: niiden tekijöitä on ”noviisien” joukossa suhteessa lähes yhtä paljon kuin ”harjaantuneiden” joukossa. Muita kirjattuja tekoja on vielä ”noviiseilakin” vähän. He jatkavat sovittelun jälkeen lähinnä eri teoilla, suhteessa useammin kuin muut uusijaryhmät. Arvion perusteella he jatkavat yleensä samantasoisilla teoilla, mutta monella on suunta vakavampiin tekoihin. RIKI-tekojen väli (ensimmäisen ja viimeisen teon välinen aika) on suhteessa huomattavasti lyhyempi kuin seuraavina tulevilla ”harjaantuneilla” ja ”rikoskierteessä olevilla”. Tämän ryhmän osalta jutut näyttäisivät loppuvan kokonaan tai viiveellä, ja ainakin tekojen välillä on olemassa selvä väli. Viimeisen tilastoidun lainvastaisen teon ”noviisit” ovat tehneet keskimäärin 14,8-vuotiaana. Arvion perusteella sovittelu on vaikuttanut ”noviiseihin” suhteessa selvästi tehokkaammin kuin seuraaviin ryhmiin.

Kaksi viimeistä ryhmää ovat jossakin määrin samanlaisia, silti niitä analysoidaan erikseen. Verrattuna kahteen edelliseen ryhmään ”harjaantuneet” ja ”rikoskierteessä olevat” poikkeavat niistä paljon. ”Harjaantuneet” ovat alle 15-vuotiaita tekijöitä (35 lasta/14 %), joille on kertynyt RIKI-tietokantaan tekoja 5–9. Tilastoitujen tekojen aloitusiän moodi on heilläkin 14 vuotta. Heidän joukossaan on 7–10-vuotiaina ensimmäisen teon tehneitä suhteellisesti tarkasteltuna eniten, joskaan ero muihin ryhmiin nähden ei ole tilastollisesti merkitsevä. ”Harjaantuneet” ovat tehneet tai joutuneet kiinni ensimmäisestä sovitteluun johtaneesta teostaan myöhemmin kuin edelliset ryhmät. Tekijät ovat nyt poikia, joukossa on vain yksi tyttö. Päihtyneiden osuus tekojen yhteydessä kohoaa radikaalisti: 60 % heistä on ollut päihtyneenä jonkin teon yhteydessä. Alkoholin lisäksi muutamalla on mukana alkoholin lisäksi huumeita sekä alkoholia ja huumeita yhdessä. Yli 15-vuotiaita on mukana suhteellisesti enemmän kuin aiemmin mainituilla ryhmillä.

Teot tehdään edelleen pääasiassa ryhmässä, mutta sekä yksin että ryhmässä tekevien osuus on ”noviiseihin” nähden kasvanut. Enemmistöllä (69 %) on ollut tekoja ennen ensimmäistä sovittelua ja kaikilla on ollut muita kuin sovitteluun johtaneita tekoja. RIKI-tekojen väli on suhteessa suurempi kuin ”noviiseilla”. Ensimmäinen sovitteluprosessi on kestänyt tämän ryhmän osalta suhteellisen kauan, keskimäärin 182 päivää. Kahdeksan kymmenestä on ollut vain yhden kerran sovittelussa, yksi lapsi on ollut sovittelussa 7 kertaa. Yli puolella korkeintaan vasta toinen rike on johtanut sovitteluun. Niitä, joilla vasta kolmas tai useampi rike on johtanut sovitteluun, on neljännes (”noviiseilla” 2 %). Valtaosalla (86 %) on merkintä uusista jutuista myös viimeisen sovittelun jälkeen; 82 % on jatkanut tekojaan 15 vuotta täytettyään. Vain viidellä lapsella ei ole merkintää teoista seuranta-aikana viimeisen sovittelun jälkeen. Tämä ryhmä tekee joko sekä samoja että eri tekoja tai eri tekoja sovittelun jälkeen. Tähän ryhmään kuuluva tekee viimeisen tilastoidun rikkeensä keskimäärin 15,8-vuotiaana.

Omaisuusrikosten osuus lisääntyy huomattavasti tässä ryhmässä. Kahdeksalla kymmenestä on merkintä omaisuusrikoksesta. Vahingontekoja ja pahoinpitelyjä on monella. Graffitien tekijöitä on ”harjaantuneiden” joukossa suhteellisesti tarkasteltuna kaikista ryhmistä eniten. Kuvaan tulevat mukaan luvaton käyttö, liikennerikokset, rattijuopumus sekä päihde- ja huumorikkeet. Muutama lapsi on tehnyt ryöstön. Arvion mukaan alle kolmanneksella heistä on suunta vakaviin tekoihin.

”Rikoskierteessä olevat” ovat tehneet vähintään 10 tekoa (66 lasta/25 %). Nämä lapset tekivät $\frac{3}{4}$ poliisin tilastoista tätä tutkimusta varten kerätyistä teoista. Näyttää siltä, että tekojen kasaantuminen pienelle joukolle koskee myös alle 15-vuotiaita.

”Rikoskierteessä olevista” kolmannes aloittaa tekonsa varhain, 7–12-vuotiaana. Kun tarkasteltiin ”rikoskierteessä olevien” joukossa vähintään 20 tekoa tehneitä lapsia, oli yli puolet heistä aloittanut 12. ikävuoteen mennessä. Lähes kaikki tekijät ovat poikia. Päih-teiden vaikutuksen alaisena jonkin tekonsa on tehnyt $\frac{3}{4}$ ja huumeiden osuus päih-teistä on suhteellisesti lisääntynyt edelliseen ryhmään verrattuna (ks. edellä taulukko 13). Tä-män ryhmän mukana on ollut $\frac{3}{4}$ tapauksista yli 15-vuotiaita. Sekä yksin että ryhmässä tekijöitä on heidän joukossaan suhteellisesti eniten, kolmannes. Vähän yli kolmannek-sella ”rikoskierteessä olevista” on enemmän kuin yksi sovittelukerta – tekojen määrään nähden niitä on vähän. Kolmanneksella vasta korkeintaan kolmas teko on johtanut so-vitteluun, maksimissaan vasta 31. teko päättyi sovitteluun. Joukossa on viisi lasta, joilla vasta yli kymmenes teko on johtanut sovitteluun. Valtaosalla (82 %) on tekoja ennen ensimmäistä sovittelua ja kaikilla muitakin kuin sovittelussa ollut teko.

Pahimmillaan näillä lapsilla on takanaan kymmeniä tekoja, maksimissaan lähes 100 te-koa. Omaisuusrikokset dominoivat tässä ryhmässä: 94 % heistä on tehnyt joskus omai-suusrikoksen. Kuitenkin muitakin rikoksia on tehty tasaisesti. ”Rikoskierteessä olevat” tekevät paljon erilaisia tekoja. He eivät ole siinä määrin graffitisteja kuin aiempien ryh-mien lapset, mutta vahingontekoja on monella heistä. Pahoinpitelyjä on hyvin monella (73 %) ja ryöstönkin on tehnyt 28 lasta. Heillä on luvattomia käyttöönottoja (53 %), lii-kennerikoksia (41 %), alkoholirikoksia (30 %), huumerekoksia (27 %) ja rattijuopumuk-sia (20 %). ”Rikoskierteessä olevat” ja ”harjaantuneet” ovat aloittaneet muita ryhmiä useammin omaisuusrikoksilla. Kyse on lapsista, joilla on vakava rikostausta. Sovittelun jälkeisen tekokehityksen tarkastelu osoittaa, että he tekevät sekä samoja että eri tekoja (71 %) tai eri tekoja. Karkean arvion mukaan heillä on muita ryhmiä useammin suunta-us vakaviin tekoihin. Ensimmäinen sovitteluprosessi on kestänyt kauan, keskimäärin 184 päivää, kuten edelliselläkin ryhmällä. Tekojen väli (ensimmäinen ja viimeinen te-kopäivämäärä) on ”rikoskierteessä olevilla” pitkä, pahimmillaan 9 vuotta, joten he ehti-vät tehdä tämän ajanjakson aikana paljon tekoja. Viimeisen kirjatun lainvastaisen teon ”rikoskierteessä olevat” ovat tehneet keskimäärin 16,5-vuotiaana.

Sovittelu ei pure ”rikoskierteessä oleviin”. Näyttää siltä, että heidän osaltaan ollaan toi-menpiteiden osalta myöhässä. Osalla heistä on rikoksettomia vaiheita jonkun sovittelun jälkeen siinä missä muillakin ryhmillä, mutta heidän joukossaan on myös suhteellisesti eniten niitä, joilla ei taukoja ole. Kolmanneksella on tilastoituja tekoja vielä 18 vuoden jälkeen. Peräti yli yhdeksällä kymmenestä lapsesta on ollut uusia juttuja vielä viimeisen sovittelun jälkeenkin; viimeisen sovitteluteon jälkeen on jatkanut 99 %. Kun tiedetään, että piilorikollisuuden vaikutuksesta johtuen kaikki näidenkään lasten teot eivät vielä ole tässä, on kyse todella vakavasta ongelmasta.

5.5 ”Masan” tarina

RIKI-aineistosta on löydettävissä 259 lapsen tarinaa. Seuraavassa niistä yksi: ”Masan” (H 50) tarina.

”Masa” on helsinkiläinen, hän on syntynyt vuonna 1983. Ensimmäisen kerran hänestä oli merkintä lainvastaisen teon vuoksi 14-vuotiaana, jolloin hänet saatiin kiinni luvattomasta käyttöönnotosta. Poliisiin RIKI-tietokannassa hänellä on merkintä luvattoman käyttöönnoton lisäksi yhden tai useamman kerran tehdystä pahoinpitelystä, omaisuusrikoksesta, ryöstöstä ja liikenne rikkomuksesta. Kaiken kaikkiaan poliisilla on merkintä ”Masan” 38 lainvastaisesta teosta. Teko, josta hän oli sovittelussa, oli varkaus. Lukuisista teoistaan huolimatta hän on ollut sovittelussa vain kerran eli muita kuin sovittelussa olleita tekoja hänellä on 37. Tilastojen ulkopuolella ”Masalla” voi olla lisää tekoja ja osa poliisin kirjaamista teoista on voitu poistaa.

Sovitteluun johti hänen seitsemäs rikkeensä. Ennen ensimmäistä sovittelua hän ehti tehdä 13 tekoa eli sovitteluun johtaneen teon ja sovittelun välissä oli kuusi tekoa. Hänellä on viimeisen sovittelun jälkeen kuusi tekoa ja viimeisen sovitteluun johtaneen teon jälkeen 12 – viimeinen tekomerkintä tässä aineistossa hänellä oli 16-vuotiaana. Suuntaus hänellä on ollut vakaviin tekoihin. Hänen osaltaan ei ole tietoa siitä, onko jossakin jutussa ollut mukana yli-ikäisiä. Ei tiedetä myöskään, onko hän tehnyt yleensä tekonsa päihteiden vaikutuksen alaisena. Merkintää siitä, onko hänestä mennyt tieto poliisilta lastensuojeluviranomaisille, ei ole. Sovittelun jälkeen hän on tehnyt sekä samoja että eri juttuja. Hänellä on useiden muiden omaisuusrikoksia tehneiden tavoin sekaisin erilaisia tekoja. Rikoksettomia vaiheita sovittelun jälkeen ei ollut, vaan ”Masa” jatkoi tekojaan tauotta. Ensimmäisen ja viimeisen teon väli oli 776 päivää ja sovitteluun johtaneesta teosta kesti 379 pv sopimukseen pääsyyn.

”Masan” kaltaisia tarinoita löytyy aineistosta useita. Niille tunnusomaista on, että niiden päähenkilöillä on intensiivisiä rikoksentekovaiheita ja sovittelunkin jälkeen tekoja on paljon. Hänen sinänsä lyhyt rikoshistoriansa alle 15-vuotiaana merkitsi kuitenkin hänen ajautumistaan ”rikoskierteessä olevien” joukkoon. ”Masan” tapaus herättää kysymyksiä. Onko hänen tekemisiinsä puututtu jonkin muun kuin sovitteluintervention avulla? Jos on, miksi se ei ole auttanut. Onko avuksi otettu intensiiviset lastensuojelutoimenpiteet, vai eivätkö ne kukaan ole auttaneet?

5.6 Lasten RIKI-tietokanta: yhteenveto

Poliisilta saadun RIKI-tietokanta-aineiston yhteydessä ilmenneistä ongelmista huolimatta se antoi riittävän tarkan kuvan sovittelussa olleista alle 15-vuotiaista lainrikkoojista, heidän lainvastaisista teoistaan ja näiden tietojen yhteyksistä sovitteluun.

Polarisaatioefekti alle 15-vuotiaiden lainrikkoojien osalta oli aineiston mukaan voimakas. Teot kasautuivat pienelle joukolle tekijöitä ja lainvastaisia tekoja tehneiden joukon sisällä voitiin erottaa erilaisia ryhmiä tekojen useuden mukaisesti. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden joukossa oli lapsia, joilla oli takanaan rankka lainrikkoojajatausta: 29 lapsella oli poliisin RIKI-tietokannassa vähintäänkin 20 merkintää lainvastaisista teoista (keskiarvo heillä oli 32 tekoa). Suomen käytännön mukaisesti alle 15-vuotiaista lainrikkoojaa ei rangaista, mutta hänen toimintaansa voidaan puuttua lastensuojelullisin toimenpitein. Myös sovittelu on interventio, jolla on uskottu olevan kasvatuksellisia vaikutteita. Osa lapsista jatkaa tekojaan edelleen sovittelun jälkeen. Osa lapsista on voinut tehdä tekojaan ilman, että tekojen vakavuudesta tai määrällisestä kehityksestä on ollut

systemaattista tietoa ainakaan sovittelutoimistossa. Kokonaisuudessaan aineistossa olleilla lapsilla on paljon tekoja, mutta vähän sovittelukertoja.

RIKI-aineiston perusteella voidaan todeta, että kuitenkin osalla alle 15-vuotiaista lainrikkajista ei ole tullut merkintöjä poliisin tietokantaan sovittelun jälkeen. RIKI ei kuitenkaan tuo esiin sitä, onko sovittelu ollut juuri se tekijä, joka on vaikuttanut tähän. Aineisto puhuu varhaisen puuttumisen puolesta.

Yksi erotteleva tekijä on tekotyyppi: aloittaminen omaisuusrikoksilla ja yleensäkin omaisuusrikosten tekeminen ennustaa lainvastaisten tekojen jatkamista – ja erityisesti jatkamista omaisuusrikoksilla. Moninkertaisilla tekojen uusijoilla on nimenomaan omaisuusrikoksia ja teoissa on suhteessa muita useimmin mukana yli 15-vuotiaita. Omaisuusrikoksien teosta tulee taloudellista hyötyä myös lapsille.

Aineiston perusteella voidaan tehdä karkea järjestyslista siitä, kuinka tehokkaasti teot ovat loppuneet tilastoitujen tekojen osalta sovittelun jälkeen. Sen mukaan sovittelun jälkeen mitä tahansa uusia tekoja olisi vähiten graffiteja, pahoinpitelyjä ja vahingontekoja tehneillä. Vastaavasti sovittelun jälkeen olisi sitä varmemmin uusia tekoja, jos on jäänyt joskus kiinni rattijuopumuksesta, liikennerikoksesta, alkoholirikoksesta¹⁹ tai ryöstöstä. Tämä ja monet muut RIKI:n tulokset viittaavat osaltaan erityisesti useiden tekojen tekijöiden ongelmiin; heistä valtaosalla (n. ¾) on takanaan pitkä tekoura.

RIKI-aineiston perusteella voi esittää perustellusti, että sovittelu – tai muutkaan keinot – ei ole ollut riittävä toimenpide kaikkien lapsilainrikkajien kohdalla. Kuitenkin tieto siitä, että heti sovittelun jälkeen tai pienellä viiveellä (1 teko) tilastoidut teot näyttäisivät loppuvan 50–60 % lapsista, on myönteinen asia ja antaa aihetta tarkastella myös sovittelutoimintaa varten otettavana ja kehittämisen arvoisena interventiona.

Sovittelun perimmäinen ideologia lähtee ajatuksesta, että sovittelutoiminta on kahden osapuolen, uhrin ja tekijän, kaksinkeskinen sovittelutapahtuma. RIKI-aineiston mukaan myös sovitteluun preventiohakuisena toimintona tulisi kiinnittää enemmän huomiota.

¹⁹ Rattijuopumuksia, liikennerikoksia ja alkoholirikoksia ei voida sovittaa, koska asianomistajaa näissä rikoksissa ei ole.

6 TAVALLISIA TAUSTOJA JA ONGELMALAPSIA – LASTENSUOJELUAINEISTON KERTOMAA

Sovittelutoiminta on liitetty hallinnollisesti kuntien sosiaalitoimen yhteyteen yleensä kasvatuksellisista ja lastensuojelullisista näkökohdista johtuen. Poliisin tulee lähettää tieto lapsen lainvastaisesta teosta lastensuojeluviranomaisille, joiden tulee tehdä lapsesta vähintään kirjaus asiakirjoihinsa. Lisäksi sosiaalilautakunnan edustajan on lain mukaan oltava läsnä alle 18-vuotiaan esitutkinnassa; huoltajan läsnäolo ei korvaa sosiaalilautakunnan edustajan läsnäoloa. Sosiaalilautakunnan edustajan läsnäolo ei ole aina tarpeellista, sen tarpeellisuuden arvioi sosiaalilautakunnan edustaja. Osalla sovittelussa olleista lapsista on joku lastensuojelullinen avohuollon toimenpide (avohuollon sijoitus ilman huostaanottoa, perhetyösuhde perhetyöntekijän tai avotyöntekijän toimesta, tukihenkilö- tai perhe jne.) tai huostaanotto. Lastensuojeluviranomaisilla tulisi olla tiedot sekä sovittelussa olleista että muista tilastoiduista teoista. Lapsen tietoja voi olla lastensuojelussa paitsi lainvastaisen teon seurauksena, myös siksi, että lapsen huoltajista on tehty ilmoitus tai lapsi on tehnyt jotakin muuta, esimerkiksi häiriköinyt tai harjoittanut kiusaamista päiväkodissa. Lastensuojelulain 40 §:n perusteella ns. ilmoitusvelvollisuus koskee sosiaali- terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa tai luottamustoimessa olevia henkilöitä, ja periaatteessa kaikkia kansalaisia.

Yhtenä aineistona alle 15-vuotiaiden sovittelutoiminnan kartoittamisessa käytettiin tämän tutkimuksen yhteydessä kuntien lastensuojeluviranomaisille lähetettyä kyselyä, jonka avulla saatiin tietoja sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden ja heidän jutuissaan asianomistajina olevien alle 18-vuotiaiden lastensuojelun asiakkuudesta sekä heidän elämäänsä kuuluvista tilanteista ja lasten taustoista. Viimeksi mainittuja sivutaan tämän tutkimuksen yhteydessä vain lyhyesti. Kuuden kunnan sovittelutoimistot lähettivät lastensuojeluun nimilistat, joiden perusteella lastensuojeluviranomaiset täyttivät kyselylomakkeet ja palauttivat ne ilman tunnistetietoja tutkijoille. Tietoja pyydettiin kaikista vuosina 1998–2000 sovittelussa olleista alle 15-vuotiaista ja osa kysymyksistä koski myös lasten huoltajia. Kysely palautettiin 355 sovittelussa olleesta erillisestä tekijästä ja 91 asianomistajasta.

6.1 Sovittelussa olleiden lainvastaisen teon tehneiden lasten asiakkuus

Lastensuojelun kyselyaineiston sukupuolijakauma noudattaa sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden tekijöiden jakaumaa: poikia tekijöistä on noin 80 % (N = 355). Tekijät ovat pääasiassa suomalaisia, yksi kymmenestä lapsesta oli ulkomaalainen. Lapsista 70 % oli Helsingistä tai Tampereelta.

Yli kahdeksassa kymmenestä tapauksesta alle 15-vuotiasta tekijöistä oli lastensuojelutietoja eli joku tieto tai merkintä lastensuojelussa. Kuitenkin vain osalla heistä oli jokin lastensuojelun toimenpide. Ilmoitusvelvollisuudesta huolimatta lastensuojelussa ei ollut ollenkaan merkintöjä tai tietoja 53 sovittelussa olleesta lapsesta. Tämä merkitsee sitä, että poliisilta tai sovittelutoimistostakaan ei ole tullut tietoa lastensuojeluun näiden las-

ten²⁰ lainvastaisista teoista. Huomattakoon, että kaikista poliisin RIKI-tietokannassa olevista, sovittelussa olleista lapsista pitäisi olla tieto myös lastensuojelussa. Tulee myös muistaa, että sovittelun idean mukaan sovittelija ei ole ilmoitusvelvollinen, koska ei ole viranomainen. Ilmoituksen teko kuuluu viranomaisille.

Joidenkin tietojen saamiseksi lastensuojelutyöntekijä ja sovittelutyöntekijä täyttivät yhdessä kyselylomakkeet myös niistä 53 lapsesta, joista ei ollut tietoja lastensuojelussa. Kyseisistä lapsista lähes kaikki ovat olleet sovittelussa vain kerran; joukossa on vain muutama kaksi kertaa sovittelussa ollut. Näyttäisi myös siltä, että vain muutamalla heistä on muita kuin sovittelussa olleita rikkeitä.

Lapsi oli lastensuojelun asiakkaana ensisijaisesti itsensä vuoksi (59 % kyselyssä mukana olleista). Toiseksi yleisin syy oli se, että asiakkuus johtui sekä lapsesta että huoltajista (19 %). Ensisijaisesti huoltajien vuoksi asiakkuus oli 23 lapsella (6 %). Asiakkuuden syy ei käynyt selville 56 tapauksessa (16 %).

Kolmannekselle (116 lasta) sovittelussa olleista alle 15-vuotiaista oli merkitty kohdistuvaksi lastensuojelussa erilaista tukityötä. Tukitoimia olivat muun muassa hoitojaksot lasten psykiatrisella tai huumepoliklinikalla, perheneuvolan palvelut, terapia, avohoidontuki ja sijoitustoimet. Terapiassa tai hoidossa oli ollut kyselyn mukaan yli viidennes lapsista (80 lasta) ja tukihenkilö oli nimetty 32 lapselle. Kirjausten mukaan terapia ja hoidot näyttivät yhtä usein tuottaneen tulosta kuin epäonnistuneenkin.

Huostaanottoja oli kirjattu 84 tapauksen yhteydessä eli noin neljänneksellä sovittelussa olleista lapsista. Huostaanotto ja sijoitus laitossijoituksena ja huostaanotto ja sijoitus kodin ulkopuolelle olivat yhtä yleisiä. Huostaanoton syinä olivat muun muassa lapsen päihteiden käyttö, koulunkäyntiin liittyvät vaikeudet, lapsen rikoskäyttäytyminen, käytöshäiriöt/rajattomuusongelmat, mielenterveyteen liittyvät tai muuhun terveydentilaan liittyvät ongelmat ja kotona lapsesta johtuvat erilaiset ongelmatilanteet. Osasta lastensuojeluaineistoa käy ilmi viranomaisten ilmoittamana tietona, että joillekin lapsille huostaanotto on ollut helpottava tekijä²¹. Lasten terveydentilasta oli kirjattu joitakin tarkempia mainintoja ja sen mukaisesti yleisimpiä olivat psyykkiseen terveydentilaan liittyvät ongelmat ja oppimishäiriöt (esim. MBD).

Lastensuojelun antamat avohuollon tukitoimet ja tehdyt huostaanotot viestivät siitä, että sovittelussa olleilla alle 15-vuotiailla lapsilla on ongelmia. Seuraavassa analysoidaan millainen tarkennettu kuva piirtyy lastensuojeluaineiston avulla sovittelussa olleista lainvastaisen teon tehneistä lapsista.

²⁰ Lastensuojelulain mukaan poliisin tulee lähettää alle 15-vuotiaita koskevat RIKI-tiedot lastensuojeluun. Lastensuojeluun kohdistetun kyselyn perusteella kävi kuitenkin ilmi, että kaikista sovittelussa olleista tapauksista tietoja ei lastensuojelussa ollut. Syitä tähän voi olla useita. Lastensuojelu ei ehkä ole tehnyt merkintää lapsesta, vaikka poliisilta on tullut ilmoitus asiasta. Toiseksi poliisi ei ole voinut lähettää tietoa sovittelussa olleesta, lainvastaisen teon tehneestä lapsesta, jos sille itselleen ei ole tullut teosta tietoa. Jos osapuolet ovat tehneet aloitteen sovittelusta, eikä poliisille ole ilmoitettu teosta, voi sovittelun luottamuksellisuus ja ilmoitusvelvollisuudet aiheuttaa ristiriitoja keskenään. Muistettakoon, että sovittelija ei ole kuitenkaan ilmoitusvelvollinen. Kolmanneksi joissakin tapauksissa ilmoitus on voinut jäädä poliisilta tekemättä.

²¹ Stakes ja lääninhallitukset ovat olleet huolissaan lasten ja nuorten perhe- ja laitoshoidon liittyvistä ongelmista. Kunnat esimerkiksi lykkäävät huostaanottoja viimeiseen asti. (Helsingin Sanomat 14.11.2004.)

6.2 Lasten ongelmat

Lastensuojeluun lähetetyn kyselyn perusteella voitiin saada tietoa lasten ongelmakentän laajuudesta. Yhtenä tämän indikaattorina käytettiin olemassa olevien ongelmien lukumäärää eli montako ongelmaa lapsilla yleensä oli lomakkeeseen (ks. lomake liitteessä 1) merkitty. Ongelmien lukumäärä laskettiin kyselylomakkeeseen valmiiksi kirjattujen vaihtoehtojen esiintymistiheydestä.²² Taulukon 14 mukaisesti ongelmat ovat yleisiä, koska 355 lapsesta kaikkiaan vain 12 sovittelussa olleella lapsitekiijällä ei tullut ongelmia esille.

Taulukko 14. Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lainvastaisen teon tehneiden lasten (N = 355) ongelmien lukumäärä lastensuojelukyselyn mukaan

Lasten ongelmien lukumäärä	%
0	3
1–2 kpl	38
3–5 kpl	43
yli 6 kpl	16
Yhteensä	100

Esitetyillä kysymyksillä tavoitetaan vain ne lapset, joiden ongelmat ovat niin näkyviä ja tiedossa olevia, että lastensuojelussa työntekijä on voinut kirjata ne kyselylomakkeeseen (arvo 0 tarkoittaa, että ongelmia ei ole, niistä ei ole tietoa tai vastausvaihtoehdot on jätetty tyhjäksi). Osa ongelmista jää samalla tavalla piiloon kuin piilorikollisuuskin. On luonnollista, että pienessä kunnassa ongelmat tulevat selvemmin esille ja noteerattua paremmin kuin suuressa kunnassa.

Erilaisia ongelmia lapsilla on kyselyn mukaan paljon ja monella. Lähes kuudella kymmenestä lapsesta niitä oli kirjattu vähintään kolme. Tosin lukumäärää lisää se, että lomakkeessa tiedusteltiin myös lasten mahdollista taipumusta rikollisuuteen (näpistely ja varkaus) ja vahingontekoihin²³ – näillä tarkoitettiin kuitenkin normaalia erottuvaa käyttäytymistä eli niiden tekeminen oli esimerkiksi toistuvaa. Selvän taipumuksen nimemään näpistely- ja varkausrikollisuuteen katsoivat vastaajat olleen kyseessä 149 (42 %/N = 355) ja vahingontekoihin 140 lapsella (39 %/N = 355). Kyselylomakkeista löytyi kuitenkin vielä avovastausten joukosta ja vastaajien kirjaamista ylimääräisistä kommentteista lisää näihin taipumuksiin liittyviä kommentteja, joiden perusteella voidaan todeta, että ongelma tältä osin on strukturoiduissa vastauksissa esiin tullutta vieläkin laajempi.

Myös vastaukset kyselylomakkeen muihin sovittelussa olleiden lasten ongelmia koskeviin kysymyksiin osoittivat, että kyse on alle 15-vuotiaista, joista monella on erilaisia ongelmia. Mikäli näidenkin yhteydessä myönteisinä vastauksina ongelmien esiintymiseen lisättäisiin lomakkeen muista kohdista saatuja ”lisävastauksia”, kasvaisi heidän

²² Lastensuojelutyöntekijöiden tekemissä ongelmakirjauksissa voi arvioida olevan virhemarginaalia. Menettelyn avulla arvioitiin kuitenkin saatavan riittävän tarkan kuvan asiasta.

²³ Se, voidaanko aineistossa yleisinä olevia taipuvaisuutta vahingontekoihin ja ilkivaltaan pitää varsinaisina yksilöllisinä ongelmina, on suhteellista.

määränsä ennestään. Tältä osin kuitenkin käytettiin vain lastensuojelun työntekijöiden niille varattuun paikkaan kirjaamia vastauksia.

Yleisimpiä olivat kouluongelmat (ks. taulukko 15): esimerkiksi oppimisvaikeudet, pinnautuminen, häiritseminen tunnilla ja koulukiusaaminen. Päihteiden käyttö ei tullut RIKI-aineiston perusteella korostetusti esille lasten tekemien lainvastaisten tekojen yhteydessä, mutta lastensuojeluaineiston mukaan monella sovittelussa olleella lapsella oli ongelmia myös päihteiden kanssa. Lapsen väkivaltaisuus oli niin ikään yleistä. Se tulee esille lapsen käyttäytymisessä kotona, koulussa ja vapaa-ajalla. Kotoa karkailu viestii omalta osaltaan lapsen ongelmista. Mielenterveysongelmia ja niihin sisällytettynä itsetuhokäyttäytymistä oli suhteellisen monella alle 15-vuotiaalla sovittelussa olleella. Havaittuja kulttuurieroihin/juurettomuuteen liittyviä ongelmia oli ulkomaalaisten lisäksi suomalaisillakin. Näihin sisältyi myös tiettyjä alakulttuuri-ilmiöitä. Kyselylomakkeisiin merkittyjen huomioiden perusteella voidaan päätellä, että lapsilla ilmenee MBD-, ADHD- ja lukioireita²⁴.

Taulukko 15. Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lainvastaisen teon tehneiden lasten (N = 355) ongelmat lastensuojelukyselyn mukaan²⁵

Lasten ongelmat	lkm	%
Kouluongelmat/oppimisvaikeudet	177	50
Päihteiden ja huumeiden käyttö	134	38
Lapsen väkivaltaisuus	107	30
Kotoa karkailu	82	23
Mielenterveysongelmat/ itsetuhokäyttäytyminen	56	16
Kulttuurierot/juurettomuus	45	13

Kyselylomakkeessa ei tiedusteltu erikseen sovittelussa olleen lapsen sisaruksilla mahdollisesti esiintyvistä ongelmista. Niitä näyttää kuitenkin olevan, koska sisarusten oirehtimisesta oli erikseen maininta lomakkeessa 34 lapsen osalta. Tämä kuvastanee osaltaan seuraavassa käsiteltäviä huoltajien ja perheiden vaikeuksia.

6.3 Huoltajien ja perheen ongelmat

Kyselomakkeella saatiin joitakin tietoja myös huoltajien tai sovittelussa olleen lapsen perheen tilanteesta. Taulukon 16 mukaisesti neljällä kymmenestä sovittelussa olleen lapsen huoltajasta ei ongelmia tullut lomakkeessa esille.

²⁴ Suomessa käytetään yleisesti termiä MBD tarkoittamaan lievää aivotoiminnan häiriötä, johon kuuluu tarkkaavaisuushäiriötä neurologisena oireyhtymänä ja johon liittyy motoriikan, hahmottamisen ja/tai oppimisen häiriö. Oireisiin liitetään usein myös kielellisiä erityisvaikeuksia ja vaikeuksia sosiaalisessa kanssakäymisessä ja käyttäytymisessä. Vastaava muun muassa Yhdysvalloissa käytetty termi ADHD pitää sisällään tarkkaavaisuushäiriötä, ylivilkkautta ja impulssien kontrollin puuttumista. Lukivaikeudella tarkoitetaan lukemisen ja kirjoittamiseen liittyviä erityisvaikeuksia. (Michelsson ym. 2000, 11; 44.)

²⁵ Lastensuojelukyselyn lomakkeeseen oli kirjattu usein lisätietoja avovastausten yhteyteen tai muuhun kohtaan lomaketta. Näistä tiedoista oli pääteltävissä, että ongelmat olivat vielä yleisempiä, mitä lastensuojelun työntekijät olivat kirjanneet. Vaikka mainittuja ”lisätietoja” ei käytetty analyysissa virallisina tietoina, antavat ne kuitenkin vahvistusta sille, että sen lisäksi, että lapsilla on paljon tekoja, on heillä myös paljon ongelmia. Esimerkiksi kohtiin koulu- ja mielenterveysongelmat voitiin lisätä useita lapsia, joilla nämä ongelmat kävivät ilmi lastensuojelutyöntekijän tekemistä lisähuomioista.

Taulukko 16. Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lainvastaisen teon tehneiden lasten huoltajien/perheiden (N = 355) ongelmien lukumäärä lastensuojelukyselyn mukaan

Huoltajien/perheiden ongelmien lukumäärä	%
0	41
1–2 kpl	26
3–5 kpl	24
yli 6 kpl	9
Yhteensä	100

Vastaavasti kuin lasten osalta, esitetyillä kysymyksillä tavoitetaan vain ne huoltajat/perheet, joiden ongelmat ovat niin näkyviä ja tiedossa olevia, että ne on voitu kirjata kyselylomakkeeseen. Osa heidänkin ongelmistaan jää piileviksi. Tulos antaa kuitenkin viitteitä siitä, että osalla sovittelussa olleiden lasten huoltajista ja perheissä on ongelmia. Vertailuaineistoa siitä, kuinka yleisiä perheiden ongelmat yleensä ovat, ei tässä yhteydessä ollut.

Taulukko 17. Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lainvastaisen teon tehneiden lasten huoltajien/perheiden (N = 355) ongelmat lastensuojelukyselyn mukaan

Huoltajien/perheiden ongelmat	lkm	%
Avio-/avo-/asumusero- ja huoltajuusriidat	155	44
Vaikeudet kotona	125	35
Taloudelliset ongelmat	103	29
Vanhempien kasvatusongelmat	90	25
Päihdeongelmat	62	18
Perheväkivalta	47	13

Avio-/avo-/asumusero- ja huoltajuusriidat olivat kyselyn mukaan yleisimpiä huoltajia ja perheitä koskevia ongelmia. Erilaiset sekalaiset vaikeudet kotona ja vanhempien ongelmat lastenkasvatuksessa olivat seuraaviksi yleisimpiä esille nousseita ongelmia. Taloudelliset ongelmat tulivat niin ikään yleisesti esille. Tulokset kertovat myös päihdeongelmien ja perheväkivallan olemassaolosta. Molemmat ovat kuitenkin asioita, joita ei saada helposti esille. Esille nousi myös perheiden ja huoltajien mielenterveysongelmia ja vanhempien taipumusta rikollisuuteen. Huomion arvoista on, että vaikka huoltajilla tai perheillä ei tullut ongelmia esille, lapsilla niitä voi olla.

6.4 Lastensuojelun ja sovittelun moninaiset yhteydet

Lastensuojelukyselystä oli mahdollista saada myös sovittelua koskevia tietoja. Seuraavassa analysoidaan lastensuojelukyselyn yhteydessä saatujen sovittelu- ja lastensuojelutietojen välisiä yhteyksiä ja riippuvuuksia ristiintaulukoinnin avulla. Osassa esittelyn tulosteena olevista taulukoista on tilastollista testiä ajatellen pieniä solufrekvenssejä, mutta seuraavat tilastollisesti merkitsevät tulokset antanevat riittävän tarkan kuvan lasten sovittelun kokonaisuudesta lastensuojelun näkökulmasta tarkasteltuna. Osa niistä tukee RIKI-aineistosta saatuja tuloksia.

Pojat jatkavat – tytöt lopettavat

Sovittelussa on ollut lastensuojelukyselyn mukaan vähemmän tyttöjä kuin poikia. RIKI-aineistossa tytöillä oli useita tekoja huomattavasti vähemmän kuin pojilla. Myös lastensuojeluaineisto antoi mahdollisuuden analysoida sukupuolen yhteyksiä sovittelun eri osa-alueisiin. Sukupuoli toimi joiltakin osin tilastollisesti merkitseväenä erottelevana tekijänä. Lastensuojeluaineisto antoi tekojen uusimisen osalta saman tuloksen kuin RIKI-aineisto: suhteellisesti tarkasteltuna pojat uusivat tyttöjä useammin. Lukuisia lainvastaisia tekoja tehneitä ei tyttöjen keskuudessa juurikaan ollut.

Tytöt teon uusijoina eivät tee koskaan sekaisin samoja ja eri tekoja sovittelussa olleiden tekojen osalta ($p < .05$). Vastaavasti muidenkaan kuin sovittelussa olleiden tekojen osalta tytöt eivät tee sekä samoja että eri tekoja ($p < .05$). Sen sijaan heillä on joko eri tekoja eri kerroilla tai kaikissa jutuissa sama teko. Tytöt näyttävät lopettavan tekonsa sovittelun jälkeen suhteessa tehokkaammin kuin pojat ($p < .001$). Tytöillä on harvemmin muita kuin sovittelussa olleita rikkeitä kuin pojilla ($p < .001$). Tytöillä on omaisuusrikoksia, ilkivalan tekoja ja huume- ja päihderikoksia suhteessa vähemmän kuin pojilla. Graffiteja tai ryöstöjä tytöillä ei ollut lainkaan. Pahoinpitelyjen osalta ei merkitseviä eroja tässä suhteessa sukupuolten välillä ollut. Lastensuojeluaineisto antaa viitteitä siitä, että kun alle 15-vuotias tyttö tekee sovitteluun johtaneen lainvastaisen teon tai muita tekoja, on teko suhteessa vakavampi kuin pojilla, mutta tytöt lopettavat sovittelun jälkeen kuitenkin poikia tehokkaammin. Tyttöjen tekojen vakavuus – yhtäältä myös tekojen lopettaminen – tuli esille myös RIKI-aineistossa.

Sovittelutoiminta eri paikkakunnilla

Lastensuojeluaineisto toi esille joitakin sovittelutoimintaan liittyviä paikkakunnittaisia tilastollisesti merkitseviä eroja, jotka kuvastavat osaltaan kullakin paikkakunnalla vallitsevaa sovittelutoiminnan toimintakulttuuria. Seuraavassa on kooste joistakin oleellisimmista tuloksista. Sovittelukertojen osalta Vaasassa, Joensuussa ja Oulussa oli suhteessa eniten yhden kerran sovittelussa olleita lapsia. Tampereella oli puolestaan suhteessa muita kuntia enemmän sovitteluja, joissa sama lapsi oli ollut sovittelussa vähintään kolme kertaa.

Tekojen vakavuutta kuvaava karkea muuttuja osoittaa, että suhteessa eniten vakaviksi luokiteltuja sovittelussa olleita tekoja on ollut Joensuussa ja Vaasassa, lieviä puolestaan Tampereella ja Helsingissä. Tämä kuvastanee osaltaan sitä, millaisia juttuja sovitteluun valikoidaan.

Sovittelun vaikutuksen osalta suhteellisesti eniten teot lopettaneita on Tampereella, Oulussa ja Nokialla. Vastaavasti lapsia, joihin sovittelu ei ole vaikuttanut, on eniten Helsingissä ja Joensuussa. Solufrekvenssit ovat joiltakin osin pieniä eikä tuloksia ole vaki-
oitu, joten tulosta voidaan pitää vain yleiskuvana tilanteesta.

Eroavatko paikkakunnat sovittelukyselyn mukaan keskenään sen suhteen, mitä lainvastaisia tekoja lapsilla on poliisin RIKI-tietokannassa? Nokia, Vaasa ja Helsinki ovat paikkakuntia, joissa omaisuusrikoksia on suhteellisesti eniten. Väkivaltatekoja oli suhteellisesti eniten Vaasassa, Nokialla ja Helsingissä. Vain Helsingissä (21 lasta), Oulussa

(3) ja Tampereella (1) on kirjattuna ryöstöjä. Vaasassa ja Nokiella puolestaan on suhteessa eniten ilkivaltaa.

Asiakkuuden ja lastensuojelun toimenpiteiden yhteydet sovitteluun

Lastensuojeluaineiston sisällä suoritettu ristiintaulukointi (asiakkuuteen liittyvät muutujat ja sovittelutoimintaan liittyvät muuttujat) tuotti joitakin riippuvuuksia, jotka ovat kuitenkin tietyin osin pienten solufrekvenssien vuoksi vain suuntaa antavia.

Huoltajien vuoksi lastensuojelussa asiakkaina olevien lasten sovittelussa olleet teot olivat useammassa tapauksessa suhteessa lievempiä kuin lapsen tai lapsen ja huoltajien vuoksi asiakkaana olleilla. Vastaavasti teot olivat suhteessa useammalla vakavampia silloin, kun asiakkuuden peruste oli yksin lapsen tai lasten ja huoltajien ($p < .05$).

Asiakkuuden syyllä näyttäisi olevan yhteyttä myös asiakkuuden kestoon. Mikäli lapsi on joutunut lastensuojelun asiakkaaksi huoltajiin tai itseensä ja huoltajiin liittyvien syiden vuoksi, lapsi on yleensä ollut asiakkaana pitkään ($p < .01$)

Alkoholi- ja huumerikosten tekemisen ja terapiassa/hoidossa käynnin välillä ilmeni riippuvuutta ($p < .05$). Alkoholi- ja huumerikoksia tehneistä suhteellisesti ottaen harvempi käy terapiassa/hoidossa kuin niistä, joilla kyseisiä tekoja ei ole. Tulos viitannee osaltaan terapian tarpeellisuuteen päihderikosten tekijöillä: henkilöt eivät käy terapiassa, vaikka tarvetta voisi olla. Tukihenkilöpalvelujen käytöllä näytti olevan yhteyksiä lainvastaisen teon tyyppiin. Ryöstön ($p < .001$) tai ilkivaltatekoja tehneillä ($p < .05$) on ollut tukihenkilö suhteessa useammin kuin niillä, jotka eivät ole tehneet näitä tekoja.

Huostaanotto/laitossijoitus oli yhteydessä monen sovittelutoimintaa kuvaavan muuttujan kanssa. Useiden eri tekojen, eri tekojen eri kerroilla tai sekä samojen että eri tekojen tekeminen näyttäisi ennustavan paremmin huostaanottoa tai laitossijoitusta kuin jos lapsella on aina sama teko. Mikäli sovittelu näytti vaikuttavan niin, että lapsi lopetti teot, oli seurauksena huostaanotto suhteellisesti tarkasteltuna harvemmin kuin jos sovittelu ei ollut vaikuttanut ($p < .001$). Tekokertojen suuri määrä vastaavasti näyttäisi lisäävän huostaanottoa ja laitossijoituksia ($p < .001$). Tekotyypeistä ryöstön tehneillä oli huostaanotto tai laitossijoitus useammassa tapauksessa kuin niillä, joilla tätä tekoa ei ollut ($p < .001$). Lapsen pitkäaikainen lastensuojelun asiakkuus ennusti huostaanottoa tai laitossijoitusta ($p < .001$).

Huostaanottoa ja laitossijoitusta kuvaavat riippuvuudet indikoivat osaltaan siitä, että toimenpiteinä niitä on käytetty sellaisten sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden osalta, joilla lainvastaisten tekojen vakavuus ja määrällinen kehitys sekä lapsen ongelmat ovat yltäneet tiettyyn asteeseen.

Lasten ongelmien, sovittelun ja sovittelutekojen yhteydet

Miten sovittelussa olleiden lasten lastensuojelussa todetut erilaiset ongelmat ja niiden esiintymistiheys ovat yhteydessä sovitteluun ja sovittelutekoihin? Todettuja ongelmia olivat muun muassa kouluongelmat, lapsen väkivaltaisuus ja mielenterveyden ongelmat.

Taulukko 18. Lastensuojelussa todettujen sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden ongelmien määrä ja sovittelukerrat

Lapsen ongelmien lukumäärä	Sovittelukerrat				Yht. % (lkm)
	1 %	2 %	3–4 %	5– %	
0	100	-	-	-	100 (12)
1–2	80	16	4	-	100 (134)
3–5	65	21	10	5	101 (151)
6–	50	22	21	7	100 (56)
Kaikki	69	19	9	3	100 (353)

(p<.001)

Tulos on yksiselitteinen. Mitä vähemmän lapsilla on merkitty ongelmia lastensuojelussa, sitä vähemmän heillä on sovittelukertoja. Kerran sovittelussa olleille ei ole merkitty yhtään ongelmaa. Tulkinta on mielekäs myös toisin päin: mitä enemmän lapsella on sovittelukertoja, sitä useammalle lapselle on merkitty useita ongelmia lastensuojelussa. Ongelmat kasaantuvat useissa sovitteluissa olleille.

Eri tekoja tehneillä näyttäisi olevan suhteessa useammin monia ongelmia kuin samoja tekoja tehneillä. Sovittelu näyttää vaikuttavan tehokkaimmin niihin, joilla ongelmia on vähän. Kaikki niistä, joilla ei ollut merkintää ongelmista, lopettivat teot sovittelun jälkeen. Vain niillä, joilla ei ollut ongelmia, oli ainoastaan sovitteluun johtaneita tekoja. Ongelmat näyttävät kasaantuvan useita rikkeitä tehneille lapsille eli erityisesti RIKI-aineiston analyysin yhteydessä mainituille ”rikoskierteessä oleville” (taulukko 19).

Taulukko 19. Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden ongelmien ja lainvastaisten tekojen määrä

Lasten ongelmien lukumäärä	Tekojen määrä						Yht. %
	0 %	1 %	2 %	3–4 %	5–9 %	10– %	
0	44	7	-	-	-	-	3
1–2	33	60	54	35	8	10	38
3–5	22	26	41	48	65	46	43
6–	-	7	5	17	26	44	16
Yhteensä (lkm)	99 (9)	100 (112)	100 (61)	100 (60)	99 (72)	100 (41)	100 (355)

(p<.001)

Mikä on lasten ongelmien määrän yhteys tekotyyppeihin? Tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä löytyi omaisuusrikosten (p<.001), väkivaltatekojen (p<.01), ilkivallan (p<.001), ryöstön (p<.05) ja päihderikosten osalta (p<.001). Yleisesti ottaen kyseisten tekojen esiintymistiheys on suhteellisesti suurempi niillä, joille ongelmat ovat kasaantuneet. Ryöstöjen osalta ero on selvin ongelmien määrän ollessa 3–5. Selvin ero näyttäisi olevan omaisuusrikosten kohdalla: ongelmien määrän kasvaessa lisääntyy myös ao. rikoksen esiintymistiheys selvästi. Graffitien osalta erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Näytti siltä, että lapsilla, joilla oli lukumääräisesti vähän ongelmia, asiakkuusajat olivat suhteellisesti lyhyemmät kuin niillä, joilla ongelmia oli paljon (p<.001).

Millaisia yhteyksiä löytyi lastensuojelussa kirjattujen lasten yksittäisten ongelmien ja sovittelun ja lainvastaisten tekojen välillä? Väkivaltaisuuteen taipuvat lapset osoittautuivat eroavan lapsista, joilla väkivaltaista taipumusta ei ollut muun muassa seuraavalla tavalla:

- Suhteellisesti useammalla oli useampikertaisia sovitteluja.
- Suhteellisesti useammassa tapauksessa sovitteluun johtaneet teot voitiin luokitella vakaviksi.
- Suhteellisesti useammassa tapauksessa useita tekokertoja esiintyi enemmän.
- Suhteellisesti useampi väkivaltaiseksi lastensuojelussa todettu lapsi todella teki väkivaltarikoksia.
- Suhteellisesti useammalla asiakkuus lastensuojelussa kesti pitkään.

Myös lapsen muilla lastensuojelussa todetuilla ongelmilla oli yhteyksiä sovittelun ja tekojen eri sisältöihin. Kotoa karkailevilla lapsilla oli suhteessa useammin useita tekoja ja he syyllistyivät useammissa tapauksissa väkivaltatekoihin kuin ne, joilla tätä ominaisuutta ei ollut. Päihdeongelmallisilla lapsilla oli puolestaan suhteessa paljon tekoja ja sovittelukertoja, tekoja useiden vuosien ajalta. Heistä suhteessa useampi teki omaisuusrikoksia, väkivaltatekoja, päihderikoksia ja ilkivaltaa kuin ne lapset, joilla kyseistä ongelmaa ei todettu. Itsetuhoisesti käyttäytyvillä lapsilla oli taipumusta väkivaltatekoihin. Varovaisesti tulkiten mielenterveyden ongelmista kärsivät lapset syyllistyivät vakaviksi luokiteltaviin tekoihin ja ilkivaltaan ja ryöstöihin ”tervettä” lasta useammin. Lisäksi ryöstöjä tehneillä lapsilla todettiin olevan suhteellisesti vähintään 10 tekoa enemmän kuin niillä, joilla ei ryöstöjä ollut.

Lastensuojelussa todettu alle 15-vuotiaan taipumus rikollisuuteen ja vahingontekoihin näkyi esimerkiksi siinä, että sovittelu vaikutti heihin suhteessa vähemmän kuin niihin lapsiin, joilla ei näitä ongelmia todettu. Rikolliset taipumukset ennustivat paljon tekokertoja. Paitsi ilkivaltaa tekona, vahingontekoihin taipuvaisista lapsista useammalla oli myös omaisuusrikoksia suhteessa niihin lapsiin, joilla ei havaittu taipumusta vahingontekoihin. Kulttuurierot/juurettomuus ongelmana näyttäisi ennustavan ainakin ryöstöihin syyllistymistä.

Lastensuojelukyselyn yhteydessä kävi ilmi lapsen tekemien kaikkien lainvastaisten tekojen määrä, joka sisälsi myös sovitteluun johtaneet teot. Tekojen lukumäärän merkitystä sovittelun vaikutukseen analysoitaessa havaittiin, että lukuisia tekoja tehneet lopettivat tekonsa suhteellisesti harvemmin kuin ne, joilla tekoja oli vähemmän. Tulos viittaa vaikeuksiin katkaista alkanutta rikoskierrettä. Tekstissä osoitetaan kuitenkin myöhemmin, että sovittelulla ja/tai siihen liittyvillä prosesseilla on ollut vaikutusta myös osaan useita tekoja tehneisiin lapsiin.

Lastensuojelukysely osoitti, että monella sovittelussa olleella alle 15-vuotiaalla on erilaisia ongelmia. Lainvastaisten tekojen osalta epäsuotuisa kehitys, muun muassa lainvastaisten tekojen määrä, kasaantuu juuri ongelmaisille lapsille. Monen lapsen kohdalla tilanne on vaikea ja ilman korjaavia mekanismeja se voi ennestäänkin pahentua.

Huoltajien ja perheiden ongelmat – lasten lainvastaiset teot – sovittelu

Lastensuojelussa oli tiedossa, että joidenkin sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden huoltajilla ja perheissä on havaittavissa olevia ongelmia. Millaisia yhteyksiä näillä oli lasten lainvastaisiin tekoihin, sovitteluun ja lapsen käyttäytymiseen? Ensinnäkin se, että huoltajilla tai perheessä ei noteerattu olevan ongelmia, edisti sovittelun vaikutusta tekojen lopettamisessa: mikäli ongelmia ei noteerattu lainkaan, kahdeksan kymmenestä lapsesta lopetti (taulukko 20).

Taulukko 20. Huoltajien ongelmien lukumäärän yhteys sovittelun vaikutukseen lastensuojelukyselyn mukaan

Huoltajien ongelmien lukumäärä	Teot loppuivat %	Sovittelun vaikutus		Yhteensä % (lkm)
		Muu vaikutus %	Sovittelu ei vaikuttanut %	
0	80	17	3	100 (138)
1–2	59	22	19	100 (88)
3–5	54	25	21	100 (83)
6–	67	30	3	100 (33)
Kaikki	67	21	11	100 (342)

($p < .001$)

Tulokseksi saatiin myös, että huoltajien ongelmien lisääntyessä lasten tekojen määrä näyttäisi kasvavan – kuitenkin niin, että vaikutus ei ole enää niin näkyvä, jos huoltajat tai perheet ovat moniongelmaisia. Taulukon 21 mukaan huoltajien ongelmat olivat yhteydessä omaisuusrikosten tekemiseen niin, että huoltajien ongelmien lukumäärän kasvassa omaisuusrikosten tehneiden lasten osuus kasvoi – kuitenkin taas niin, että erittäin moniongelmaisten perheiden osalta vaikutusta ei ollut enää nähtävissä.

Taulukko 21. Huoltajien ongelmien lukumäärän yhteys lasten omaisuusrikosten tekemiseen lastensuojelukyselyn mukaan

Huoltajien ongelmien lukumäärä	Ei %	Omaisuusrikoksia	
		On %	Yhteensä % (lkm)
0	78	22	100 (145)
1–2	54	46	100 (91)
3–5	55	45	100 (86)
6–	85	15	100 (33)
Kaikki	67	33	100 (355)

($p < .001$)

Taulukko 22 puolestaan osoittaa, että mitä enemmän huoltajilla osoittautui olevan ongelmia, sitä useammin myös lapsilla oli useita ongelmia.

Taulukko 22. Lasten ja huoltajien ongelmien lukumäärien keskinäiset yhteydet lastensuojelukyselyn mukaan

Lasten ongelmien lukumäärä	Huoltajien ongelmien lukumäärä				Yhteensä % (lkm)
	0 %	1–2 %	3–5 %	6– %	
0	83 7	17 2	- -	- -	100 (12) 3
1–2	71 66	22 33	7 11	- -	100 (134) 38
3–5	26 27	32 53	32 56	11 49	101 (151) 43
6–	2 1	19 12	50 34	29 51	100 (58) 16
Kaikki % (lkm)	101 (145)	100 (91)	101 (86)	100 (33)	100 (355)

($p < .001$)

Vastaavanlainen tulos saatiin myös asianomistajana olleiden lasten osalta, joskin solufrekvenssikriteerien vuoksi tulos on tältä osin vain suuntaa antava.

Moniongelmaisuus perheessä merkitsi alle 15-vuotiaan pitkää asiakassuhdetta lastensuojeluun. Perheväkivaltaa havaittiin olevan 47 perheessä. Lapsen sovittelussa olleiden tekojen vakavuuteen se oli yhteydessä yllättävästi niin, että niiden lasten teot olivat suhteessa lievempiä, joiden huoltajilla perheväkivaltaa esiintyi kuin niillä, joilla sitä ei ollut. Karrikoiden todettuna ilmeni myös, että taloudellisissa vaikeuksissa olevissa perheissä lapsi ei varastanut tai käyttänyt päihteitä siinä määrin kuin perheissä, joissa taloudellisia ongelmia ei esiintynyt. Sen sijaan omaisuusrikokset olivat tavanomaisempia niillä, joiden huoltajilla oli avio-, ero- ja huoltajuusriitaongelmia. Viimeksi mainitut ongelmat eivät olleet lainkaan yhteydessä lasten tekojen vakavuuteen ($p=1.00$).

Kaiken kaikkiaan näyttäisi siltä, että huoltajien ongelmilla on vaikutusta, osin puoleen tai toiseen, alle 15-vuotiaiden käyttäytymiseen lainvastaisten tekojen ja sovittelun yhteydessä. Saatiin viitteitä myös siitä, että kun huoltajien ongelmat tulevat määrältään tarpeeksi suuriksi ja osin sisällöltään vakaviksi, joutuu lapsi toimimaan huoltajan roolissa ja ottamaan jossakin määrin vastuuta myös omista teoistaan.

Suomalaiset ja ulkomaalaiset lapset lainvastaisten tekojen tekijöinä

Lastensuojeluaineiston mukaan tämän tutkimuksen aineistona olevassa sovittelussa oli ulkomaalaisia mukana 10 %. Joitakin merkittäviä eroja suomalaisten ja ulkomaalaisten alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden lasten kesken oli olemassa. Taulukon 23 mukaan suhteellisesti tarkasteltuna ulkomaalaisten sovittelussa olleiden teot olivat vakavampia kuin suomalaisten.

Taulukko 23. Suomalaisten ja ulkomaalaisten sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lasten sovittelussa olleiden tekojen vakavuus lastensuojelukyselyn mukaan

Tekojen vakavuus	Ulkomaat %	Kansalaisuus	
		Suomi %	Kaikki %
Lieviä	17	27	26
Keskitasoa	17	40	37
Vakavia	67	34	37
Yhteensä % (lkm)	101 (30)	101 (299)	100 (329)

($p < .01$)

Eroja oli havaittavissa myös lasten tekemien lainvastaisten tekojen määrässä: ulkomaalaisilla lapsilla oli suhteellisesti ottaen enemmän useita rikkeitä ($p < .01$). Tekojen osalta ei-suomalaiset erottuvat niin, että he tekivät suomalaisia lapsia enemmän ryöstöjä ($p < .01$). Sen sijaan suomalaiset tekivät enemmän vahingontekoja ($p < .01$). Ulkomaalaiset olivat suhteessa suomalaisiin enemmän lastensuojelun asiakkaana sekä lapsiin että huoltajiin liittyvien syiden vuoksi ($p < .01$). Huostaanottoja ulkomaalaisilla oli suhteessa enemmän ($p < .001$). Ulkomaalaisilla lapsilla oli useita ongelmia enemmän kuin suomalaisilla lapsilla ($p < .01$). Väkivaltaisuus lapsen ongelmana oli ulkomaalaisten keskuudessa yleisempää ($p < .01$). Kulttuuri- ja juurettomuuserot koskivat usein juuri ulkomaalaisia ($p < .001$). Päihdeongelmat olivat tunnusomaisia suomalaisille lapsille ($p < .05$).

Tulos viestii osaltaan ulkomaalaisten lasten suomalaisiin verrattuna erilaisista ja joiltakin osin vaikeista ongelmista, yhtäältä myös siitä, että ongelmat näyttäisivät kytkeytyvän monelta osin myös huoltajiin ja lasten perhepiiriin. Absoluuttisesti tarkasteltuna lukumääräisesti suhteellisen pienen ulkomaalaisryhmän mukana olo on näkyvää.

Ongelmaisia koteja – ajelehtivia lapsia

Osa vastaajista oli kirjannut lastensuojelukyselyn lomakkeisiin kuvauksia lasten ja heidän perheidensä tilanteista. Kuvauksissa erottui päällimmäisenä asioita, joita analysoidaan seuraavassa.

Osalla sovittelussa olleista alle 15-vuotiaista elämä ei ole hallinnassa lapseen itseensä ja/tai huoltajiin liittyvistä syistä. Lastensuojelun toimenpiteitä on joillakin paljon. Osalle niistä on ollut vaikutusta, osalle ei. On lapsia, jotka tarvitsisivat lastensuojelun lausunnon mukaan pitkäaikaisia toimia, esimerkiksi terapiaa. Merkinnöistä käy ilmi, että kuntien lastensuojelussa sovittelussa olleen lapsen tilanteeseen puututaan tarvittaessa lastensuojelun keinoin, kun lapsen ongelmallinen tilanne on tiedossa. Sovittelu on ollut toimenpiteenä kaikilla aineistossa olevilla alle 15-vuotiailla.

Elämisen tilanne kotona on useilla lapsilla monella tapaa rikkonainen: huoltajilla voi olla ongelmia, joita lapsi oireilee. Toisissa perheissä vain lapsi aiheuttaa ongelmia käyttäytymisellään. Lapsen oireilu näkyy eri tavoin koulussa, lapsen väkivaltaisuutena, lainvastaisina tekoina, kotoa karkailuna, itsetuhokäyttäytymisenä ja päihteiden käyttönä.

Tyypillinen kyselylomakkeista välittynyt ongelmallinen tilanne oli lapsen rajattomuus ja ajelehtiva elämisen tilanne sekä huolenpidon puute. Kukaan ei valvo lapsen tekemi-

siä. Lapsen ainoa huolehtija on usein perheen isovanhemmista mummo. Mummot näyttävät joutuvan perhedraamoissa muutoinkin erilaisiin välikäsitilanteisiin. Esimerkkejä muistakin ”sijaisvanhemmista” (täti, sisarukset, jne.) löytyy eri kuntien lastensuojelujen kommentteista useita. Varsinaisten ongelmien sijasta lapsen käyttäytymiseen saattaa löytyä syy myös vanhempien kiireisestä elämäntavasta. Lastensuojelukyselylomakkeesta välittyi muun muassa seuraavia huomioita rajattomuudesta ja huolenpidon puutteesta perheissä:

”Perheen lapset oppivat selviämään yksin ja ilman rajoja. Lapsi on pallo, jota kukaan ei halua ja heitellään isän, äidin, mummon ja laitosten välillä” (TE 46)

”Lapselle ei saada rajoja. Lapsi on yksin, eikä osaa huolehtia ravinnostaan, menee mummulle, sitten toiselle mummulle. Lapsella pahoinpitely, poissaoloja koulusta, välillä kotona, taas mummulle” ... (Te 11)

”Mummo huolehtii ja puhuu” (Te 51)

”Isosisko hoitaa kodin. Lapsella ei rajoja. Koko perhe oireilee: Kun huoltaja ”skarp-paa”, lapsella menee hyvin, kun juo lapsella menee heikosti. Koulu suoritettu, lapsi mahdollisesti kaidalla tiellä, on harrastus. Nuoremmat lapset oireilevat nyt.” (Te 65)

Tilanne kotona saattaa muodostua joskus kestäättömäksi kaikkien osapuolten kannalta, osa tarvitsee sovittelua järeämpiä keinoja:

”Lapsella päihteiden käyttöä, rajatonta ja omaehtoista käyttäytymistä, koulunkäyntivaikeuksia ja muutamia lainavastaisia tekoja. Suuria vaikeuksia kotona vanhempien kanssa. Huoltajilla kasvatusvaikeuksia, lapsella käyttäytymisongelmia. Oirehtii kotitilannetta ja ongelmat ovat moninaisia. Lapsi mukana aktivoivassa toiminnassa, hyvin menee, hakee elämänhallinnan taitoja sekä selkiyttää tulevaisuuden suunnitelmia niin opintojen kuin työelämänsä suhteen. Sovittelun vaikutusta ei voi määritellä. Ehkä järeämmät lastensuojelupuolen puuttumiset olivat oleellisempia.” (Je5)

”Vuonna ... lukuisia tekoja, jota ei tarvitse ihmetellä, koska lapsen kotiolot koko lapsuuden ajan aivan onnettomat huoltajien käytöksen vuoksi.” (He95)

”Lapsella useita poliisijuttuja, käyttäytymisen ongelmia, rajattomuutta, ja koulunkäyntivaikeuksia. Perhekotisijoitus, koska huoltaja ei pärjännyt yksin lapsen kanssa. Hyvin nopeasti nähtävissä myönteistä kehitystä – ulkoinen olemuskin muuttui rennoksi ja hymyileväksi. Kotiutuu koulujen päättymisen jälkeen. Lapsen pysähdyttäminen vaati järeän lastensuojelutoimenpiteen.” (Je7)

Joidenkin sovittelussa olleiden ja lastensuojelun kirjoissa olevien lasten käyttäytyminen on monimuotoista. Lastensuojelu on yrittänyt tulla eri keinoin väliin käyttäytymisen ongelmakohtiin ja arvioinut toimien vaikutuksia ja osin lapsen tulevaisuuttakin. Joissakin lastensuojelukyselylomakkeissa on merkintöjä sovittelun myönteisestä vaikutuksesta lapseen. Jokin interventio näyttävää kuitenkin olevan usein tarpeellinen:

”Lapsella on koulunkäyntivaikeuksia, rikoksia, rajattomuutta, psyykkisiä vaikeuksia ja väkivaltaisuutta ... vuodesta alkaen. Perhetyö aloitettu lastensuojelusta, lastenpsykiatrin konsultaatio (osasto ja pkl), siirto erityisluokalle, harrastusten tukeminen, talou-

dellista avustamista, neuvontaa ja ohjausta sekä sovittelua. Avohuollon sijoitus perhekotiin, toimet eivät riittäviä, välillä kotona. Kiireellinen huostaanotto ja sijoitus. Parempi suunta sijoituksen jälkeen. Sovittelu määritelty avohuollon toimenpiteenä, alkuun näytti olevan vaikutusta, myöhemmin ei.” (Oe1)

”Lapsella useita rikoksia ja koulunkäyntivaikeuksia. Neuvontaa, ohjausta, sovittelua, taloudellista avustusta sekä työelämään valmentautumista. siirto erityiskouluun. Koulun vaihdolla ja avohuollon tukitoimenpiteillä näyttäisi olleen vaikutusta. Sovittelu näkyy lastensuojelutiedoissa merkintänä, se on hillinnyt rikosten tekoa – ei ole tullut uusia rikoksia. Koulu jäi kesken, KHL:n valvonnassa.” (Oe2)

*”Lapsella joitakin lastensuojeluilmoituksia poliisilta. Työskentely on vielä kesken. sovitte-
telun jälkeen tullut uusia juttuja. Oireilee perhetilannetta, johon sovittelulla ei ole vai-
kutusta.” (Je8)*

*”Lapsen sovittelu mainittu lastensuojelutiedoissa, jonkin verran vaikutusta sovittelulla ehkä ollut rikoksettomuuteen – vaikea sanoa, ympäristön vaihdos kuitenkin merkittä-
vin.” (Oe16)*

*”Raportoitavalla lukuisia rikoksia, sovittelujakin useita. Viimeisen sovittelun jälkeen ei ole syyllistynyt uusiin rikoksiin. Kuuluu edelleen samaan toveripiiriin, josta pyrkii irrot-
tautumaan. Koulu on suoritettu, nyt työelämässä. Varovaisen arvion mukaan elämänti-
lanne on vakiintumassa.” (Ne21)*

Lapset tekevät lainavastaiset tekonsa yleensä ryhmissä. Irrottautuminen entisestä, haital-
lisia esikuvia tarjonneesta kaveripiiristä näyttää olevan lastensuojelukyselyn mukaan
keino välttää uusilta teoilta ja muuttaa elämää muutenkin myönteisempään suuntaan.

*”Lapsen elämäntilanne on parantunut. Hän on irrottautunut poikaporukasta, jossa on
ilmennyt rikollisuutta” (Ne9)*

*”Paikkakunnan muutoksen ansiosta lapsi päässyt irrottautumaan kiinteästä toveripiiris-
tä, jossa ilmeni rikollisuutta.” (Ne14)*

Joillekin lapsille esimerkiksi huostaanotto interventiona saattoi olla suuri helpotus koto-
na vallinneen erittäin kriittisen tilanteen vuoksi. Myönteisiä asioita alkoi tapahtua joskus
myös lähes itsestään:

*”Lyhyt sijoitus sekä tukihenkilö näyttivät vaikuttavan lapsen elämään positiivisesti.
Koulunkäynti sujui, kotona asuminen parani, päihteet jäivät.” (He 114)*

*”Lapsella kymmenkunta tilastoitua lainvastaista tekoa. Sijoitus auttanut häntä, kotout-
tamista suunniteltu.” (He113)*

*”Lapsella yksi pahoinpitely. Huoltaja kertoo, että lapsi ottanut opiksi tästä teosta ja so-
pimisesta uhrin kanssa. Lapsi on rauhoittunut ja on enemmän kotona.” (Ve6)*

*”Lapsella useita päihdeilmoituksia ja pahoinpitely. Hän käytti suuria määriä alkoholia
hyvin nuorena eikä pysynyt kotona. Tilanne tasaantui. Oli säännöllisiä tapaamisia sosi-
aalivivastossa ja kotona. Lapsi alkoi hoitaa koulunkäyntinsä säännöllisesti ja on nyt ta-
saantunut.” (Ve13)*

"Lapsella päihteiden käyttöä, kotoa karkailuja ja lainvastaisia tekoja. Vanhemmat huolissaan. Useita erilaisia toimenpiteitä lapselle. Koulu alkanutkin sujua, ei päihderiippuvuutta. Avotyö lopetetaan, kotona luottamuksellista keskustelua asioista. Kaveripiiri muuttunut eikä varastelua enää ilmennyt." (Te13)

"Lastenkotisijoituksen aikana ei näpistelyitä, koulussa mennyt vähän paremmin, rajat pitäneet kohtuullisen hyvin." (Ne2)

Vaikka lapsen lainvastaiset teot näyttivät loppuneen, saattoivat lapsen ongelmat silti jatkua:

"Ei enää rikoksia, mutta taipumus masentuneisuuteen ja väsymykseen." (Ve1)

"Rikokset vähentyneet sijoituksen jälkeen. Lapsi vaikuttaa jossain määrin välinpitämättömältä ja vaikeasti motivoitavalta tulevaisuuden suhteen." (Ne15)

Kertomuksia riittäisi. Yhtenä esimerkeissäkkin esiin tulleenä yhteisenä nimittäjänä lastensuojelukyselyssä oli se, että jokin radikaali muutos lapsen tilanteessa (huostaanotto, kaveripiiriin muuttuminen, muut ympäristön muutokset, lastensuojelun tehokkaat avoimenpiteet, sovittelu) voi tietyissä olosuhteissa kääntää lapsen kehityksen myönteiseen suuntaan. Osan tilanne esimerkiksi huostaanoton jälkeenkin jatkuu edelleen epäsuotuisana. Myös se, että joku välittää lapsesta, osoittautui tärkeäksi. Useinkaan ei näytännyt olevan väliä, oliko välittäjä äiti, isä vai esimerkiksi kerho-ohjaaja.

Lastensuojelukyselyssä tiedusteltiin arviota lapsen tulevaisuuden suunnitelmista. Vastauksia tähän saatiin vähän. Saatujen vastausten mukaan lasten päällimmäisenä suunnitelmana tuntui olevan koulun käyntiin ja työhön liittyvät asiat.

6.5 Lapsiasianomistajat lastensuojeluaineistossa

Lastensuojeluun lähetetyn kyselyn yhteydessä tavoitteena oli saada tietoa myös sovittelussa olleista alle 18-vuotiaista lapsiasianomistajista sen osalta, oliko heillä itsellään lastensuojelutietoja, mahdollisia lainvastaisia tekoja tai mahdollisia sovitteluja.

Noin neljällä kymmenestä asianomistajasta (N = 91) oli lastensuojelutietoja. Kuten tekijöilläkin, ensisijainen lastensuojeluasiakkuuden syy oli oma käyttäytyminen, jotkut heistä olivat asiakkaana lapseen ja huoltajiin liittyvien asioiden vuoksi ja muutama vanhempien vuoksi. Lainvastaisista teoista oli merkintä lastensuojelussa 18 asianomistajalapsella eli tämän mukaan viidenneksellä asianomistajista oli jokin poliisin ilmoittama teko. Enemmistö heistä (67 %) oli tehnyt väkivaltateon tai omaisuusrikoksen (28 %). Muina tekoina oli tehty ilkivaltaa ja päihderikoksia, minkä lisäksi yhdellä lapsella oli ryöstö. Asianomistajalapsista oli 16 ollut itsekin epäiltynä sovittelussa. Tämän tutkimuksen sovitteludokumenttiaineisto osoittaa, että joissakin jutuissa asianomistaja on ollut samalla sekä tekijä että uhri.

Lapsiasianomistajista neljällä kymmenestä oli lastensuojelukyselyn mukaan erilaisia ongelmia. Tämä on suhteessa huomattavasti vähemmän kuin alle 15-vuotiailla sovittelussa olleilla tekijöillä. Ongelmat olivat sisällöltään suhteessa samoja kuin tekijöilläkin.

Yleisimpiä olivat erilaiset kouluongelmat, päihteiden käyttö, taipumus rikollisuuteen, väkivaltaisuus ja kotoa karkailu. Asianomistajalapsien, kuten tekijöidenkin, ongelmat näyttäisivät olevan yhteydessä huoltajilla esiintyviin ongelmiin eli huoltajien ongelmien lisääntyessä kasvaa myös lasten ongelmien määrä. Asianomistajien tiedoista ilmeni myös, että on perheitä, joissa myös sisarukset oirehtivat kuten alle 15-vuotiaidenkin tekijöiden joukossa.

Tulos siitä, että myös sovittelussa asianomistajina olleilla lapsilla on itsellään lainvastaisia tekoja ja sovitteluja, on osoitus lähinnä siitä, että lapset liikkuvat paljon yhdessä, tekevät paljon lainvastaisia tekoja ja tekevät niitä ryhmässä. Osa lasten tekemistä jutuista on suuren tekijäjoukon vuoksi sekavia sen suhteen, kuka oli lopulta uhri ja kuka tekijä.

6.6 Lastensuojelukysely: yhteenveto

Lastensuojelukyselyaineisto osoitti olevan yleistä, että alle 15-vuotiailla sovittelussa olleilla lapsilla on ongelmia. Ongelmia voi olla myös heidän huoltajillaan tai niitä on sekä lapsella että huoltajalla. Rikolliseen käyttäytymiseen (erityisesti näpistely ja varkaus) ja vahingontekoon taipuvaisuuden²⁶ lisäksi ilmeni erityisesti ongelmia koulussa, päihdeongelmia, väkivaltaisuutta ja kotoa karkailua. Lapsen ja huoltajan ongelmat yhdessä tuottivat usein monimutkaisia elämäntilanteita.

Ongelmia havaittiin erityisesti niiden keskuudessa, joille oli kertynyt paljon lainvastaisia tekoja. Kyse on siis edellisessä luvussa tyypittelyn yhteydessä mainituista ”harjaantuneiden” ja ”rikoskierteessä olevien” ryhmiin kuuluvista lapsista. Näiden lasten osalta ei ole enää kyse Kääriäisen (1994, 60) tutkimuksessaan mainitsemien ”nuorten seikkailijoiden” kaltaisista lapsista, joiden toimintaan voidaan liittää jännityksen ja seikkailukokemusten hakemista. Jahnukaisen (1997, 128) tutkimuksessa, jossa kuvattiin entisten koulusopeutumattomien oppilaiden peruskoulun jälkeistä elämäntilannetta, käy ilmi, että epäsosiaaliselle polulle eksyneen nuoren keskeiseksi ongelmaksi saattaa muodostua väkivaltaisuus ja sillä puolestaan voi olla erilaisia kielteisiä seurausvaikutuksia. Lapsen väkivaltaisuus tuli esille myös tässä tutkimuksessa ja sen voitiin osoittaa olevan yhteydessä muun muassa lainvastaisien tekojen määrään ja vakavuuteen. Havaittiin myös, että jotkin ongelmat ja rikollisen käyttäytymisen muodot korostuvat ulkomaalaisten lasten keskuudessa. Lasten liikkuvuutta ja tapahtumatäyteistä elämää kuvastaa puolestaan se tieto, että myös osa lapsiuhreista on itsekin jäänyt kiinni lainvastaisesta teosta.

Ongelmilla näyttää olevan yhteyksiä lapsen rikoskäyttäytymiseen: sen laadullisiin ja määrällisiin tekijöihin sekä lainvastaisista teoista irtipääsyyn. Tietty määrä tiettyjä ongelmia ja niiden erilaisten yhdistelmien lisäksi huoltajien ongelmat voivat johtaa lapsen vakavaan rikoskäyttäytymiseen ja myös vakaviin seuraamuksiin heidän täytettyään 15 vuotta. Elämisenhallinnan ja rikosten tekemisen osalta tilanne on jo päässyt hallinasta suhteellisen monella lapsella. Se, että huoltajilla ei ollut kyselyn mukaan havaittavissa ongelmia, ei merkinnyt sitä, etteikö osa lapsista olisi joutunut rikoskierteeseen tai että osalla lapsilla itsellään voisi olla erilaisia ongelmia.

²⁶ Aineistossa yleisinä olevat taipuvaisuus vahingontekoihin ja ilkivaltaan eivät välttämättä ole varsinaisia yksilöllisiä ongelmia, mutta niillä näytti kuitenkin olevan merkitystä lapsen elämisen kokonaisuudessa tämän tutkimuksen aihekontekstissa.

Lastensuojelutoimenpiteillä ja sovittelulla on ollut lastensuojeluun kohdistetun kyselyn mukaan merkitystä lapsen käyttäytymisen muuttumisessa. Lainvastaiset tekonsa lopettaneiden suhteellinen osuus näyttäisi olevan samaa luokkaa poliisin RIKI-tietokannan ja lastensuojeluaineiston osalta eli noin kuusi kymmenestä lapsesta lopettaa heti tai viiveellä. Merkitystä myönteisen muutoksen aikaansaamiselle on muun muassa sillä, onko lapselle ehtinyt kehittyä jo rikosura vai onko hänellä tekoja vielä vähän. Tilanteeseen vaikuttaa myös se, millaisia ja kuinka pitkälle kehittyneitä ongelmia lapsella, hänen huoltajillaan tai heillä molemmilla on.

Näyttäisi siltä, että varhainen puuttuminen sekä lapsen ongelmiin että rikolliseen käyttäytymiseen on perusteltua: teot tulisi saada poikki ja sopiva interventio toteutettua ajoissa. Käytännössä tämä merkitsisi sitä, että jo ensimmäinen rikos, josta lapsi jää kiinni, käynnistäisi tarvittavia ja tarpeeksi voimaperäisiä toimenpiteitä (ks. myös Pesonen 1991, 58). Ensimmäisen poliisin kirjaaman lainvastaisen teon tulisi olla automaatti jonkin asteisten toimenpiteiden aloittamiselle.

Vaikka sovittelu on seuraamus alle 15-vuotiaan yleisten rajojen rikkomisesta, ei sen yhteydessä käsitellä lapsen tai hänen perheensä ongelmia. Käytännössä lasten sovittelu-toimintaa ei ole kytketty tiukasti mihinkään, vaan sitä harjoitetaan yksittäisenä toimenpiteenä. Tämän vuoksi tarvittaisiin uusi toimintamalli, jossa lastensuojelutyön ja sovittelun yhteistyötä kehitettäisiin siihen suuntaan, että sen yhteydessä huomioidaan vastuun ottaminen lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä sekä perheen hyvinvoinnin takaamisesta. Mallia analysoidaan tarkemmin tämän työn loppupuolella.

Kuitenkin lapsiin kohdistuvien toimenpiteiden ja interventioiden yhteydessä on pidettävä huoli siitä, että kontrollin muodot ovat suhteessa tekojen vakavuuteen: on olemassa vähäpätöisiä tekoja, rikkomuksia ja huonoa käytöstä, jotka voidaan hoitaa epävirallisin keinoin. Yhteisön sietokyvyn ja reagointiherkkyyden ollessa kovin matalalla, voi seurauksena olla perusteleminen kontrollialto ja puuttuminen vähäpätöisimpiinkin asioihin ja kovan kontrollin suuntaaminen myös hyvin käyttäytyviin lapsiin (ks. Korander 2002b, 388–399).

Aineisto osoitti, että vaikka lapsen lainvastaiset teot loppuvat, saattaa lapsi silti sen jälkeen edelleenkin voida huonosti. Tilanteen korjaamiseksi on perusteltua paitsi varhainen puuttuminen, myös jatkumotoimenpiteiden järjestäminen. Kyse on pitkän aikavälin kasvattamisesta (Järvinen 1993, 158). Kuitenkaan puuttuminen yksinomaan lapsen lainvastaisiin tekoihin ei ole riittävä toimenpide, vaan lapsen elämisen tilannetta on tarkasteltava kokonaisuutena. Ongelmien hoito vaatii lastensuojelukyselyn mukaan usein pitkäaikaista sosiaalityön asiakassuhdetta.

7 ALLE 15-VUOTIAIDEN SOVITTELUTOIMINNAN KÄYTÄNTÖJÄ

Kuuden tutkimuskunnan sovittelutoimistojen sovitteluasiakirjoista kerättiin lasten sovittelutoiminnan käytäntöihin liittyviä tietoja. Sovittelutoimistot kopioivat tiedot kaikista vuosina 1998–2000 sovittelussa olleista jutuista ilman tunnistetietoja. Ensisijaiseksi aineistoksi ja tilastoyksikkötasoksi muodostui tuolloin niin sanottu ”juttutaso” eli tiedot tutkimusajanjaksona sovittelussa olleista jutuista. Mukana olivat sovittelutoimistojen sovitteluun esittämät ja sovitteluun päätyneet jutut. Koska sama lapsi saattoi olla tekijänä monessa jutussa, ei henkilötason yksilöityjä tietoja juttuperusteiseen tarkasteluun otettu. Sovitteluaineiston avulla saatiin kuitenkin tietää, montako yksittäistä tekijää kussakin kunnassa kaikkiaan oli. Tulosten osalta lapsen useissa teoissa oleminen merkitsi esimerkiksi sitä, että aineistossa oleva sama lapsi saattoi olla päihteen vaikutuksen alaisena yhden jutun yhteydessä, mutta selvin päin toisessa jutussa.

Sovittelukäytäntöjä analysoitiin juttuperusteisen tarkastelun lisäksi kahden muun tilastoyksikön avulla. Mukaan otettiin jutuissa epäiltynä olleet alle 15-vuotiaat ja jutuissa asianomistajina olleet yksityishenkilöt ja yhteisöasianomistajat (so. tässä organisaatiot). Saija Järvinen (1993, 55–62) oli valinnut tutkimuksessaan neljänneksi tilastointiyksiköksi asianosais- eli sovittelusuhteen ilmaisemaan asianosaissuhteita, joiden avulla voitiin analysoida lukumäärien lisäksi muun muassa sitä, kuinka usein syyllisiksi epäillyt täyttävät sopimukset ja minkälaiset sopimukset täytetään (emt., 59). Tässä työssä ei tilastoyksikkönä ollut mukana asianosais- eli sovittelusuhdetta, mutta samoja asioita kuvattiin karkeammin eri muuttujien avulla.

Jutuksi on kirjattu sellaiset tapaukset, joiden yhteydessä joku on tehnyt ehdotuksen sovittelusta ja joiden eteen sovittelutoimisto on tehnyt töitä sovittelun käynnistämiseksi (ks. myös Järvinen 1993, 57). Tämän työn sovitteluaineiston henkilöistä valtaosa oli sovitteluistunnossa. Juttuperusteinen analyysi antaa karkean kuvan sovittelusta, mutta sitä voitiin tässä yhteydessä tarkentaa henkilötason tarkastelun avulla (ei todellisen pääluvun mukaan, vaan kertaantuneena) eli ottamalla mukaan jutuissa olleet alle 15-vuotiaat epäillyt ja asianomistajat. Tämän menettelyn avulla voitiin tutkia esimerkiksi sitä, milloisten rikosten sovittelusta kunkin epäillyn lapsen kohdalla oli kysymys tai keitä jutuissa mukana olleet asianomistajat olivat.

7.1 Lasten sovittelujuuttujen määrä kunnittain

Tutkimusajankohtana oli sovitteluun esitettyjä juttuja kuudessa kunnassa yhteensä 250 (taulukko 24). Lukumääräisesti eniten juttuja oli Tampereella ja Helsingissä, joissa niitä oli lähes yhtä paljon. Vähiten juttuja oli Joensuussa, Vaasassa ja Nokialla.

Taulukko 24. Lasten sovittelujuuttujen määrä kunnittain vuosina 1998–2000

Kunta	lkm	%
Tampere	100	40
Helsinki	90	36
Oulu	28	11
Nokia	15	6
Vaasa	10	4
Joensuu	7	3
Yhteensä	250	100

7.2 Jutuissa olleet alle 15-vuotiaat epäillyt

Alle 15-vuotiaita lainvastaisen teon tekijöitä oli kuuden kunnan sovittelussa olleissa jutuissa (ottaen huomioon, että sama lapsi on voinut olla tekijänä mukana useammassa kuin yhdessä jutussa) seuraavasti:

Taulukko 25. Lasten sovittelujutuissa olleiden alle 15-vuotiaiden määrät kunnittain sovitteludokumenttien perusteella

Kunta	lkm	%
Helsinki	168	37
Tampere	161	36
Oulu	50	11
Nokia	31	7
Joensuu	27	6
Vaasa	14	3
Yhteensä	451	100

Muuttuja-analyysissä käytettiin vain ”kertaantuneita” tapauksia (N = 451). Alle 15-vuotiaiden todellinen lasten lukumäärä oli kuitenkin sovittelutoimistojen dokumenttien mukaan 367. Lainvastaisen teon tehneiden ja siitä sovitteluun joutuneiden lasten todellinen määrä oli saatavilla myös lastensuojelukyselyn perusteella, jolloin lukumäärät ovat kunnittain seuraavat²⁷.

Taulukko 26. Sovittelussa olleiden alle 15-vuotiaiden lasten lukumäärät kunnittain

Kunta	lkm	%
Helsinki	145	41
Tampere	109	31
Oulu	46	13
Nokia	26	7
Joensuu	15	4
Vaasa	14	4
Yhteensä	355	100

Käytännössä lastensuojelun ja sovitteludokumenttien pääluku oli siis sama. Eniten yksittäisiä sovittelussa olleita lapsia on ollut Helsingissä ja Tampereella, vähiten Joensuussa ja Vaasassa. Ero taulukoiden 25 ja 26 välillä selittyy siis sillä, että yksi lapsi on saatanut olla tekijänä useammassa jutussa. Tämän mukaisesti yksi lapsi on ollut enemmän kuin yhdessä sovitteluun johtaneessa jutussa useimmiten Tampereella ja Helsingissä. Vaasassa juttujen ja sovitteluun esitettyjen lasten lukumäärä oli sama. Poliisin RIKI-tietokantaan perustuvan aineiston yhteydessä kävi aiemmin ilmi, että lapsilla saattaa olla paljon muitakin kuin sovitteluun johtaneita tekoja. Näin ollen sovitteluaineisto kertoo

²⁷ Sovittelutoimistoista lähetettiin kuntien lastensuojeluun tutkimusajankohtana sovittelussa olleiden lasten nimilista, jonka perusteella lastensuojelusta palautettiin jokaisesta lapsesta kyselylomake tutkijoille. Sovitteluaineistossa oli 12 lasta enemmän kuin lastensuojeluaineistossa.

vain osan totuudesta eli niiden lasten lukumäärät, joita on esitetty sovitteluun ja jotka ovat olleet sovittelussa.

7.3 Jutuissa olleet asianomistajat

Juttutasolla asianomistajat jakaantuivat taulukon 27 mukaisesti. Teko kohdistui yhteisöasianomistajia useammin henkilöihin ja lähes kolmanneksessa tapauksia toiseen lapseen. Muutama lapsi on ollut samassa jutussa sekä epäiltynä että asianomistajana.

Taulukko 27. Asianomistajien asema sovitteluun esitettyjen juttujen yhteydessä

Asianomistaja	lkm	%
Organisaation edustaja	147	41
Alle 18-vuotias lapsi	104	29
18 vuotta täyttänyt henkilö	92	26
Asianomistajana ja epäiltynä 15 vuotta täyttänyt	7	2
Asianomistajana ja epäiltynä alle 15-vuotias lapsi	7	2
Yhteensä	357	100

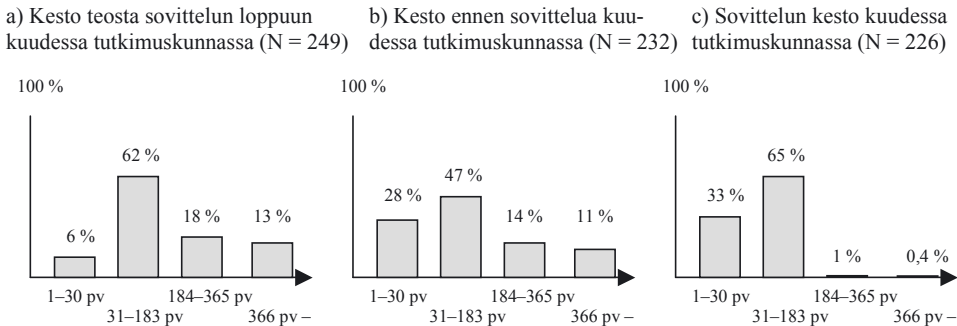
7.4 Lasten sovittelussa olleet jutut

7.4.1 Sovitteluprosessin kesto

Varhaisen ja nopean puuttumisen käsitteet liittyvät olennaisesti alle 15-vuotiaiden lainvastaisiin tekoihin ja niihin kytkeytyneisiin väliintuloihin. Mahkonen (2003, 209) mukaan näillä käsitteillä voidaan tarkoittaa kehityskaarta ajatellen eri asioita. Varhaisen puuttumisen Mahkonen kytkee ennalta ehkäisyyn ja lapsuudenvaiheeseen ja kohdistaa sen etupäässä niihin lapsiin, jotka eivät vielä ole rikosoikeudellisesti vastuunalaisia. Mahdollisia toimenpiteitä ovat tuolloin avohuollon tukitoimet, lastensuojelulliset väliintulot ja sovittelu. Sovittelu interventiona on ollut Suomessa mahdollista lapsen osalta poikkeustapauksissa jo hyvin varhain, jopa reippaasti alle kymmenvuotiaana. Mikäli sovitteluun ohjaaminen viranomaisten kesken toimii, on meillä mahdollisuus puuttua lapsen tekemisiin varhain.

Toimenpiteiden nopeuttamisella Mahkonen tarkoittaa kolmea asiaa (emt., 210). Yksi tapa on jouduttaa asian käsittelyä tietyn instanssin sisällä. Toinen tapa nopeuttaa asian käsittelyä on siirtyä pikaisesti prosessin vaiheesta toiseen. Kolmantena nopeuttamisen muotona voidaan mainita se, että tähdätään eri instansseissa mahdollisimman joutuisiin samanaikaistoimintoihin (emt., 211). Voidaan olettaa, että asioiden nopeuttaminen vaikuttaa alle 15-vuotiaiden sovittelun onnistumiseen. Lasten sovittelun osalta tulevat kysymykseen ainakin kaksi ensimmäistä nopeuden kriteeriä: asian käsittely tietyn viranomaisen/organisaation sisällä ja siirtyä vaiheesta toiseen.

Mahkosen mallin mukaisesti lasten sovittelukäytäntöön sovellettuna voitiin sovittelun kehityskaarta tarkastella kolmen muuttujan avulla sovittelutoimistoista saadun aineiston perusteella.

Kuvio 1. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden juttujen kestot kolmella dimensiolla

Ensimmäinen tarkasteltavista muuttujista oli aika, joka kuluu lapsen tekemästä teosta sovittelun loppuun (kuvio 1a). Tämän prosessin keskiarvo oli mukana olevissa jutuissa 194 päivää ja vaihteluväli muutamasta päivästä noin kolmeen vuoteen. Kun RIKI-aineiston yhteydessä kävi ilmi, että osa lapsista tekee tekoja sovitteluun johtaneen lainvastaisen tekonsa ja sovittelun välillä, tuntuu jo yli puolen vuoden kestävä aikaväli teon ja sovittelun välillä pitkältä. Pikainen siirtymä tekovaiheesta sovitteluun olisi suotavaa. Kuntakohtaisessa tarkastelussa solufrekvenssit olivat tilastollisen riippuvuuden toteamiseksi liian pieniä, mutta näyttäisi siltä, että Tampereella oli paljon lapsia (viidennes), joilla teosta sovittelun loppuun oli kulunut yli vuosi. Koska yhtä lukuun ottamatta kaikista kunnista kaikkien lasten juttujen tilanne on selvillä, voidaan varovasti todeta, että teosta sovittelun loppuun oli kulunut vähiten aikaa (korkeintaan 3 kuukautta) Joensuussa, Nokialla ja Oulussa ($p < .01$). Aritmeettisen keskiarvon avulla kuvattuna tilanne oli eri kunnissa seuraava: Tampere 258 päivää, Helsinki 174, Vaasa 155, Oulu 124, Nokia 98 ja Joensuu 89 päivää.

Asiaa analysoitiin myös sen avulla, kuinka kauan käsittely kestää ennen sovittelua eli käytännössä tällöin tarkasteltiin sitä, miten kauan juttu viipyi poliisilla tai muilla viranomaisilla ennen sen siirtymistä sovittelutoimistolle. Kuvio 1b osoittaa, että siirtymäaika tältä osin oli suhteellisen monella lyhyt, mutta joidenkin tapausten yhteydessä aikajaksoa voidaan pitää liian pitkänä. Solufrekvenssikriteerit eivät täyty, mutta koska Tampereen osalta mukana olivat kaikki lapset, voidaan todeta, että siellä oli suhteellisen paljon (viidennes) niitä, joilla käsittelyaika oli pitkä (yli vuosi) ($p < .01$). Käsittelyn keskimääräinen kesto ennen sovittelua oli Tampereella 217 päivää. Muissa kunnissa vastaavat arvot olivat seuraavat: Vaasa 126 päivää, Helsinki 125, Joensuu 95, Nokia 45 ja Oulu 48. Tampereen tilanteeseen lienee vaikuttanut ainakin osaltaan se, että siellä on niputettu graffitijuttuja yhteen ja otettu kaikki samaan käsittelyyn. Kaikkien kuntien osalta keskimääräinen käsittelyaika ennen sovittelua oli 153 päivää.

Kuinka kauan lasten jutut kestivät sen jälkeen, kun ne olivat saapuneet sovittelutoimistoihin? Näyttäisi siltä, että, kun sovitteluun päästään, ajat eivät veny enää kovin pitkiksi (kuvio 1c). Prosessi asettuu pääsääntöisesti korkeintaan puolen vuoden pituiseksi. Niissä muutamissa tapauksissa, joissa sovittelukäsittely on kestänyt kuukausia tai ylikin, on kyse ollut lähinnä siitä, että on jouduttu käsittelemään juttua useammassa kuin yhdessä sovitteluistunnossa; on menty välillä ”jäähylle” tai poliisilla on ollut juttuun vielä jotakin lisäaineistoa. Varovaisesti tulkiten kuntakohtaisen tarkastelun mukaan Tampereen osalta voidaan varmimmin todeta (mukana kaikki jutut), että käsittely on ollut ainakin siellä tässä suhteessa nopeaa: lähes kaikkien juttujen osalta sovittelun kesto on ollut alle 100 päivää, keskiarvon ollessa 42 päivää.

Kun aiemmin osoitettiin, että melko suurikin osa lapsista tehtailee tekoja tietyssä ikävaiheessa, voi eri kriteerein lasketut pitkät viiveet vesittää sovittelusta mahdollisesti lapselle koituvia hyötyjä.

7.4.2 Sovittelussa olleet jutut

Vuonna 1997 sovitelluista jutuista oli Suomessa riita-asioita vain 2 %. Loput olivat rikosasioita. Eri rikostyypeistä soviteltiin vuoden 1997 tietojen mukaan eniten pahoinpitelyjä (38 %), vahingontekoja (21 %) ja varkauksia (17 %). (Takala & Mielityinen 2001, 286; Mielityinen 1999a, 35.) Vielä vuonna 1990 vahingonteot olivat suurin ryhmä sovitteluun esitetyistä jutuista (Järvinen 1993, 62–63). Mainittakoon tässä yhteydessä myös, että sovitteluun osallistuneiden alle 15-vuotiaiden osuus vuonna 1997 sovitteluun osallistuneista tekijöistä oli koko maassa 14 %. Kuntakohtaiset erot saattoivat kuitenkin olla suuria.

Kuudessa kunnassa oli sovittelutoimistoista saadun aineiston mukaan 250 alle 15-vuotiaiden juttua ajalla 1998–2000. Mitä lasten juttuja oli tällä aikajaksolla lähetty sovitteluun Helsingissä, Tampereella, Nokialla, Vaasassa, Joensuussa ja Oulussa? Tässä käytetyt rikosnimikkeet poikkeavat yleisestä esitystavasta lähinnä siinä, että osa on ilmaistu päänimikkeen mukaan.

Väkivaltarikokset, joihin kuuluivat lasten osalta lähinnä lievät pahoinpitelyt, olivat yleisin sovitteluun esitetty teko: 34 % jutuista oli ollut soviteltavana tekona väkivaltateko. Toiseksi eniten juttujen yhteydessä oli vahingontekoja (26 %) ja graffiteja²⁸ (24 %). Omaisuusrikoksia (näpistykset, varkaudet) oli jutuista 52 (21 %), ryöstöjä 20 (8 %) ja luvattomia käyttöönottoja²⁹ 15 (6 %) jutun yhteydessä. Luvut kuvaavat osaltaan sovittelussa käsiteltävien juttujen valikoitumisprosessia eli sitä, mitä juttuja sovittelutoimistot preferoivat sovitteluun. Valtaosassa juttuja (89 %) oli ollut vain yksi sellainen lainavastainen teko, joka voidaan sovittaa.

Kuntakohtaisesta tarkastelusta tulee esille tilastollisesti eriasteisia merkitseviä eroja. Suhteellisesti eniten väkivaltarikoksiin liittyviä juttuja oli Joensuussa ja Vaasassa, vähiten Oulussa ja Tampereella ($p < .05$). Omaisuusrikoksiin liittyviä juttuja oli suhteellisesti eniten Nokialla ja vähiten Joensuussa sekä Tampereella ($p < .05$). Vahingontekoja oli tuotu sovitteluun suhteellisesti eniten Oulussa ja Joensuussa, vähiten puolestaan Helsingissä.

²⁸ Graffitit kuuluvat vahingontekoihin, mutta tässä ne on eroteltu muista vahingonteoista.

²⁹ Luvattomia käyttöönottoja (nykyisin moottoriajoneuvon käyttövarkauksia) sovittellaan harvoin.

gissä ($p < .01$). Ryöstöihin liittyviä juttuja oli vain Helsingissä ja Tampereella, suhteellisesti enemmän Helsingissä ($p < .01$). Luvattomaan käyttöön liittyviä juttuja puolestaan oli kuudesta kunnasta suhteellisesti eniten Oulussa ja Nokialla ($p < .01$). Juttujen perusteella graffiteja oli sovittelussa erityisesti Tampereella, yhtäältä myös Helsingissä ja Vaasassa ($p < .001$).

7.4.3 Ensikertalaiset ja uusijat

Sovitteluaineiston mukaan 86 % lapsista oli ollut kerran sovittelussa. Lasten kaikista sovitteluun esitetystä jutuista (250 kpl) oli puolestaan kuudessa kunnassa 56 % sellaisia, joissa kaikki lapset olivat sovittelussa ensikertalaisia, osa oli ensikertalaisia 48 jutun yhteydessä (19 %). Juttuja, joissa kaikki lapset olivat olleet jo sovittelussa, oli neljännes. Sovittelussa olokertojen lukumäärä ei sinänsä liene oleellinen asia lasten sovittelussa. Ensisijaista on se, että lapsi lopulta lopettaa teot sovittelun tai siihen sisältyvien toimenpiteiden avulla – tai kokonaan muista syistä. Yhtäältä turhauttavaa on, mikäli lapsen rikoskäyttäytyminen ei muutu lukuisten sovittelujen jälkeen. Tutkimuskunnista ainakin Helsingissä meneteltiin niin, että lapsi voitiin sulkea pois sovittelun piiristä, mikäli sovittelukertoja oli useita eikä niiden vaikutusta ollut näkyvissä.

Kunnista suhteellisesti eniten juttujen osalta ensikertalaisia oli Joensuussa, Vaasassa ja Oulussa, vähiten Tampereella ja Nokialla ($p < .001$). Tampereen tilanne selittyy jälleen osaltaan graffitien tekijöillä, joista moni on ollut osallisena useammassa jutussa.

Juttutasolla voitiin tarkastella karkeasti, oliko joku ollut useammin kuin kerran sovittelussa tutkimusajankohtana. Kun analysoitiin uusimisen yhteyksiä sovittelun kestoa kuvaaviin muuttujiin, voitiin havaita, että sovitteluprosessin kestolla oli vaikutusta juttujen uusimiseen. Mikäli aika teosta sovittelun loppuun oli puoli vuotta tai enemmän, oli jutun yhteydessä joku uusija suhteellisesti useammin kuin jos kesto-aika oli alle puoli vuotta ($p < .001$). Samansuuntainen tulos saatiin, kun uusimista selitettiin sen avulla, kuinka kauan käsittely ennen sovittelua (poliisilla ja mahdollisesti muissa instansseissa) kesti ($p < .001$). Sen sijaan itse sovittelun keston osalta tilastollisesti merkitseviä eroja ei tullut esiin. Tuloksen mukaan näyttäisi siltä, että jutuissa, joiden yhteydessä oli kestoltaan pitkä sovitteluprosessi, oli suhteellisesti ottaen paljon sovittelun uusijoita.

Ilmeisesti riippuvuudet kertovat ainakin osaltaan uusijoiden taipumuksesta joutua mukaan ongelmallisiin, sovitteluprosesseiltaan pitkäkestoisiin juttuihin. Yhtäältä kyse voi olla myös siitä, että pitkään kestänyt sovitteluprosessi ei ole purrut alle 15-vuotiaaseen tekijään. Syystä voidaan kysyä, onko sovittelun ennaltaehkäisevä vaikutus joissakin pitkäkestoisissa sovitteluprosesseissa haihtunut.

Juttutasolla tekolajeittain tarkasteltuna voidaan sovittelun uusimisesta todeta seuraavaa. Tapauksissa, joissa oli kyseessä ryöstö- tai graffitijuttu, tapahtui uusimista suhteellisesti useammin kuin tapauksissa, joissa kyseistä tekoa ei ole käsitelty ($p < .05$). Sen sijaan vahingontekojutuissa tilanne oli päinvastainen ($p < .001$). Jos tarkastellaan vielä tekolajien keskinäisiä yhteyksiä, muodostuivat sovittelujen uusimisprosentit (joku jutun alle 15-vuotiaista ollut uusijana) eri juttujen osalta seuraaviksi: ryöstöjen osalta 80 %, graffitit 59 %, väkivaltateot 40 %, luvaton käyttö 40 %, omaisuusrikokset 37 %, vahingonteot 24 % ja muut teot 1 %.

Jutuissa soviteltujen tekojen ja teosta sovittelun loppuun kestäneen ajan välillä ilmeni seuraavanlaisia yhteyksiä. Jutuissa, joissa oli kyseessä väkivaltaan (yleensä lievä pahoinpitely) liittyvä teko, prosessi kesti suhteessa vähemmän aikaa kuin niissä jutuissa, joissa tätä tekoa ei ollut ($p < .05$). Graffitijutuissa tilanne oli päinvastainen ($p < .001$). Graffitijuttujen joukossa oli yli kolmannes (21 juttua) tapauksia, joiden saaminen päätökseen kesti yli vuoden. Tämän vuoksi ne poikkesivat selvästi muista tapauksista.

7.4.4 Juttukohtainen tekijätarkastelu

Lasten sovittelujuttuja voitiin tarkastella myös tekijänäkökulmasta. Juttutaso kuvastaa jo aiemmin tämän työn yhteydessä todettua asiaa: enemmistö jutuista (78 %) oli sellaisia, joissa oli mukana vain poikia. Yksinomaan tyttöjä oli sovittelussa 29 jutussa (12 %). Juttuja, joissa oli sekä poikia että tyttöjä oli 25 (10 %). Asianomistajien osalta tilanne oli se, että organisaatio asianomistajana oli 109 tapauksessa jutuista (44 %). Pelkkiä poikia/miehiä oli yli kolmanneksessa juttuja, kun taas pelkkiä tyttöjä/naisia oli 41 tapauksessa (16 %). Samalla kertaa molempia sukupuolia oli 8 jutussa (3 %). Tyypillisimpiä yhteisöasianomistajia olivat VR, kuntien liikennelaitokset, yritykset ja taloyhtiöt.

Juttuja, joissa kaikki epäillyt olivat suomalaisia, oli kuudella paikkakunnalla yhteensä 86 %. Juttuja, joissa kaikki epäillyt olivat kotoisin ulkomailta, oli 19 (8 %). 17 (7 %) tapauksessa osa epäillyistä lapsista oli kotoisin ulkomailta. Neljän jutun yhteydessä asianomistaja oli myös epäilty saman jutun yhteydessä.

Alle 15-vuotiaiden juttujen yhteydessä käsiteltiin enimmäkseen ryhmässä tehtyjä juttuja (taulukko 28). Tilastollisesti merkitseviä kuntakohtaisia eroja ei ollut havaittavissa. Nokiolla kaikissa jutuissa oli epäiltyjä kuitenkin enemmän kuin kaksi. Siellä tekoina korostuivat omaisuusrikokset (lähinnä ryhmässä tehdyt kiristysjutut) ja luvaton käyttöönotto.

Taulukko 28. Sovittelussa käsiteltyjen lasten juttujen epäiltyjen lukumäärä

Epäiltyjen lkm	%
1 epäilty	31
2–3 epäiltyä	50
4 epäiltyä –	19
Yhteensä	100

Päihteiden käytön tarkastelu tämän tutkimuksen aineistojen yhteydessä oli ongelmallista. Kuitenkin RIKI-tietokannan aineiston lisäksi myös sovittelutoimistojen antama aineisto viittaa siihen, että lapset eivät useinkaan ole päihteiden vaikutuksen alaisena tekoa tehdessään. Vain 29 sovittelujutun yhteydessä (13 %) oli joku epäillyistä lapsista merkitty päihtyneeksi tekoa tehdessään. Tietoa ei ollut saatavilla 22 jutun yhteydessä.

Taulukossa 29 on kuvattu ikäluokkien kokoonpanot juttutasolla. Taulukosta käy ilmi, että 69 % jutuista on tehty pääasiassa ryhmässä. 103 jutussa (41 %) ryhmän osana on ollut 15 vuotta täyttänyt nuori eli joissakin jutuissa on lapsia, jotka ovat jo rikosoikeudellisesti vastuussa lainvastaisista teoistaan. Sovitteluaineisto antoi viitteitä vain muutamien jutun osalta siitä, että vanhemmat lapset olisivat kehottaneet nuorempia lapsia tekemään lainvastaisia tekoja.

Taulukko 29. Lasten sovittelun juttujen tekijöiden ikäkokoont

Tekijä	%
Tekijänä alle 15-vuotias yksin	31
Ryhmässä alle 15-vuotiaat	28
Ryhmän osana 15 vuotta täyttäneitä	41
Yhteensä	100

7.4.5 Sovittelutilanteet

Sovittelun kannalta on tärkeää, että se saadaan hoidettua sovittelun yleisten, sille asetettujen periaatteiden mukaisesti. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa eri osapuolten paikalla olo sovittelutapahtumassa. Huoltaja oli sovitteluaineiston mukaan paikalla valtaosassa sovittelujuttuja. Kaikkien lasten huoltaja oli paikalla 78 % tapauksista, joista tieto saatiin ja jotka olivat edenneet sovitteluistuntoon. Ainakin joidenkin lapsien huoltaja oli mukana 19 % tapauksista. Kuulustelujen osalta voidaan todeta sama asia: niistä tapauksista, joista tieto saatiin, oli kaikkien lasten huoltaja paikalla useimpien juttujen yhteydessä (66 %). Joensuussa huoltaja oli paikalla jokaisen juttuun liittyvän kuulustelun yhteydessä. Yleisemmällä tasolla tarkasteltuna osapuolet olivat paikalla sovittelussa taulukon 30 mukaisesti. :

Taulukko 30. Asianosaisten paikalla olo sovittelujutuissa

Paikalla olijat	%
Kaikki paikalla	71
Osa paikalla	11
Ei kukaan paikalla	18
Yhteensä	100

Tapauksissa, joissa kukaan ei ollut paikalla, sovittelua ei järjestetty tai kukaan ei saapunut istuntoon. Osa sopi asian keskenään.

Aluekohtaisuus näyttäisi selittävän asianosaisten paikalla oloa ($p < .001$). Helsingissä oli suhteellisesti eniten juttuja, joissa kukaan asianomaisista ei ollut sovittelussa paikalla. Helsingissä oli myös eniten juttuja, joissa sovittelu keskeytettiin. Oulussa, Joensuussa, Nokialla ja Tampereella osapuolet näyttäisivät olevan hyvin paikalla.

Mikäli joku osapuoli puuttuu sovitteluistunnosta, sotii se vastaan sitä sovittelun alkupeiräistä periaatetta, jonka mukaan uhrin ja tekijän tapaaminen on tärkeää. Asianomistajat olivat paikalla valtaosassa juttuja, joiden osalta sovitteluistunto järjestettiin (97 %). Kaikkien epäiltyjen paikalla olo oli lähes yhtä yleistä (89 %). Sellaisia juttuja, joissa ei ollut asianomistajaa paikalla, näyttäisi olleen suhteellisesti eniten Helsingissä ($p < .05$). Samansuuntainen tulos saatiin myös epäiltyjen osalta ($p < .001$). Sovittelupapereista kävi ilmi, että osa asianomistajina olleista lukuisia kertoja lainvastaisen teon kohteeksi joutuneista organisaatioista eivät halua osallistua sovitteluistuntoon. Kuitenkin esimerkiksi VR:llä oli Helsingissä sekä osin muuallakin oma henkilönsä hoitamassa sovittelua.

Syitä siihen, miksi sovitteluistuntoa ei järjestetty, olivat:

- Epäilty ei halua sovittelaa.
- Asianomistaja ei ole halua sovittelaa.
- Sovittelutoimisto ei laittanut juttua sovitteluun.

Sovittelua ei järjestetty tai asianosaiset sopivat keskenään 54 jutun (22 %) osalta, keskeytyneitä sovitteluja oli 9.

7.4.6 Sovittelu ja sopimus

Sovittelu saatiin sopimuksineen valmiiksi eli tapaaminen johti sopimukseen valtaosassa jutuista (75 %, 187 juttua kaikista tarkasteltavina olleista jutuista). Kun mukaan otetaan jutut, joiden yhteydessä osapuolet sopivat sovitteluun esitetyn jutun keskenään, oli sopimukseen johtaneiden juttujen osuus 80 %. Käytännössä on siis niin, että kun juttu saadaan sovitteluun, saadaan sopimus syntymään. Sovitteluistuntoon päässeistä jutuista keskeytyi vain muutama. Sopimusten syntyminen näyttää olevan samaa luokkaa kuin 1990-luvun alussa Järvisen (1993, 94) saama tulos. Mielityisen (1997, 41) sovittelutoimistojen antamaan aineistoon perustuvan kartoituksen mukaan sopimukseen päättymisen osuus olisi laskenut Järvisen 1990-luvun alun tilanteesta saamiin tuloksiin verrattuna. Kuten Mielityinen (emt.) itsekin mainitsee, tulosten eroavuuksiin saattaa vaikuttaa osaltaan tilastointitavat. Huomattakoon, että Mielityisen tutkimusyksikkö oli epäilty, Järvisen sovittelujuttu, kuten tässäkin yhteydessä. Juttuperusteinen tarkastelu on kuitenkin sopimusten syntyminen osalta epätarkka, koska kaikki mukana olleet eivät välttämättä pääse sopimukseen.

Paikkakuntia erikseen tarkasteltaessa voidaan todeta tilastollisesti merkitseviä eroja ($p < .001$). Erityisesti Joensuussa ja Tampereella, mutta myös Nokialla ja Oulussa, sovittelu saatiin valmiiksi useimpien juttujen osalta. Jostakin syystä sovittelu ei onnistunut tai asianosaiset sopivat keskenään suhteellisesti useimmissa tapauksissa Helsingissä (46 % jutuista) ja Vaasassa (30 %). Jutuissa soviteltavien tekojen välillä on eroja sopimuksen syntyminen osalta seuraavasti:

Taulukko 31. Sopimuksen syntyminen osuus soviteltavissa jutuissa teon mukaan³⁰

Soviteltava teko	lkkm	%
Graffitit	59	95
Omaisuus	52	85
Luvaton käyttöönotto	15	80
Vahingonteko	66	79
Väkivalta	85	73
Muut teot	3	67
Ryöstö	20	60

³⁰ Taulukkoon on kerätty sovittelun syntymistä indikoimaan tapaukset, joiden yhteydessä sovittelu on valmis sopimuksineen (169 juttua), osa jutussa olevista sopi (18 juttua) ja tapaukset, joiden yhteydessä osapuolet sopivat keskenään (13 juttua). Sopimuksen vesittymistä kuvattiin puolestaan sillä, että sovittelu keskeytettiin tai sovittelua ei jostakin syystä järjestettykään (50 juttua). Näytti kuitenkin siltä, että jos varsinainen sovitteluistunto lasten lainvastaisten tekojen vuoksi pidettiin, syntyi sopimus 95 %:ssa jutuista.

Alle 15-vuotiaiden tekeminä graffitit ja ryöstöt nousivat esille muista erottuvana ryhmänä. Graffitijutuista lähes kaikissa syntyi sopimus. Tähän on voinut vaikuttaa jossain määrin ainakin se, että koska korvausvaatimukset ovat näiden juttujen osalta usein hyvin suuria, on tekijäosapuolelle edullista päätyä sovittelusopimukseen. Lisäksi voi olettaa, että sovittelutoimistoissa on syntynyt oma rutiininsa käsitellä graffitijuttuja. Ryöstö puolestaan voi olla vaikea soviteltava asia nimenomaan uhrin näkökulmasta tarkasteltuna. Myös väkivaltatekojen osalta tulos on samansuuntainen. Näyttäisi siis siltä, että materiaaliin menetyksiin liittyvät jutut on helpompi sopia kuin jutut, joihin on liittynyt suoraan uhriin kohdistunut teko.

Graffititekojen osalta saatiin ristiintaulukoinnissa tulos, jonka mukaan juttu päätyi sopimukseen paremmin silloin, kun se oli sovitteluun johtaneena tekona (luokittelu graffiti oli tekona/ei ollut tekona) kuin jos sitä ei tekona ollut ($p < .001$). Ryöstöjen osalta tilanne oli täysin päinvastainen: sopimukseen päästiin paremmin silloin, kun ryöstö ei ollut tekijän sovittelujuttuna ($p < .05$). Luvattoman käyttöönoton osalta näytti puolestaan olevan täysin sama, oliko kyseinen teko sovittelujuttuna vai ei ($p = 1.00$). Tässä saatu tulos, jonka mukaan rikostyyppi vaikuttaisi osaltaan sopimuksen syntyyn, poikkeaa Järvisen (1993, 92–94) saamasta tuloksesta. Hänen mukaansa rikoksen tai rikostyyppin avulla ei voitu selittää sopimukseen pääsyä. Toisistaan poikkeavat tulokset saattavat johtua osaltaan rikosten erilaisesta luokittelutavasta.

7.4.7 Korvaustapa ja korvausten suorittaminen

Useimmissa lasten jutuista käytettiin rahakorvausta: 143 jutussa (57 %) korvausmuotona oli rahakorvaus. Toiseksi yleisimpänä korvausmuotona käytettiin anteeksipyyntöä (31 %), joka oli usein mukana myös muiden korvausmuotojen yhteydessä. Työkorvausta käytettiin 45 jutun (18 %) yhteydessä. Työkorvaus on alle 15-vuotiaan osalta ongelmallinen heidän ikänsä perusteella. Mielityisen (1997, 41) saaman tuloksen mukaan työkorvaus oli vähentynyt vuoden 1997 tarkastelussa aiempiin vuosiin verrattuna. Tarkastelussa olivat mukana kaiken ikäisten sovittelut, ja tutkimusjoukko vuoden 1997 osalta oli 2 935 henkilöä. Tässä tutkimuksessa ei ole vertailukohtaa, mutta eri korvausmuotojen yleisyys oli samansuuntainen kuin Mielityisen tutkimuksessa. Sovittelun yhteydessä työkorvauksilla on nähty olevan erityinen kasvatuksellinen vaikutus erityisesti nuorien lainrikkojien keskuudessa (emt., 42). Muiden korvausmuotojen osuus tämän tutkimuksen aineiston perusteella oli 11 %³¹.

Tekijäosapuoli piti sopimuksen hyvin. Raha- ja työkorvauksen osalta kaikki suorittivat korvauksen 121 jutussa (76 %). Tapauksia, joissa osa suoritti korvauksen tai korvasi osan, oli 14 jutussa (9 %). Juttuja, joiden yhteydessä kukaan ei suorittanut korvausta, oli vain 7 (4 %). Korvauksen suorittamisesta ei saatu tietoa 18 jutun yhteydessä (11 %). Juhani Iivarin (1988, 96) mukaan sovituita raha- ja työkorvauksia sisältäneistä (käsitti myös tapaukset, joiden yhteydessä tekijäosapuoli lupasi, ettei tapaus toistu) sopimuksista täytettiin 83,3 %. Saija Järvinen (1993, 107–108) sai tuloksen, jonka mukaan raha- ja

³¹ Korvauksista mainittakoon yleisesti, että vahingonkorvauslain mukaan ei ole olemassa korvausvelvolliselle asetettua alaikärajaa. Korvausta voidaan kohtuullistaa, mikäli tekijä on alle 18-vuotias. Jos korvausvelvollisia on useita, voi asianomistaja vaatia korvausta yhteisvastuullisesti, mikä voi tarkoittaa sitä, että korvausta voidaan velkoa yhdeltä ryhmän jäseneltä, jos muut eivät kykene korvausta suorittamaan. Yhteisvastuullisuuskriteeri on otettava huomioon sovittelussa.

työkorvaukseen perustuvista sopimuksista täytettiin 81 prosenttia. Aiemmat tutkimukset osoittavat, että työkorvaussopimukset pitävät paremmin kuin sopimukset rahakorvauksesta (Mielityinen 1999a, 42; Järvinen 1993, 107). Merkittäviä paikkakunnittaisia eroja sen suhteen, miten hyvin sopimus pidettiin, ei tämän tutkimuksen aineiston mukaan esiintynyt.

Asianomistajan näkökulmasta tarkasteltuna nimellisenkin korvauksen täyttäminen saattaa olla tärkeä ja periaatteellinen kysymys. Tästä osoituksena oli Aamulehden yleisön-osastossa käyty keskustelu asianomistajan ja sovittelutoimiston välillä, kun toinen teon tehneistä nuorista jätti vahingonteosta seuranneen pienen korvauksen suorittamatta, vaikka sopimus oli syntynyt (Ahonen 2003; Juntunen 2003). Tämän tutkimuksen yhteydessä kävi ilmi, että vain osa kunnista seuraa automaattisesti korvauksen toteutumista.

Vain muutaman jutun osalta saatiin selville työkorvauksen tuntimäärä. Tämän mukaan se oli yleisimmin alle 20 tuntia. Rahakorvauksen yhteisvastuullinen kokonaismäärä saatiin selville 127 jutun osalta, mikä on puolet aineiston jutuista. Keskimääräinen yhteisvastuullinen korvaussumma oli tällöin 239,30 euroa, mediaani oli 134,55 euroa.

7.4.8 Tekojen ja tekijöiden luonteesta

Kvantitatiiviseksi aineistoksi luokiteltavasta sovitteluaineistosta oli mahdollista analysoida joitakin osia myös laadullisesta näkökulmasta. Juttuja koskevista dokumenteista oli merkintöjä muun muassa siitä, kuinka alle 15-vuotiaat tekijät suhtautuivat tekoonsa: myönsivätkö he sen ja/tai jäivätkö kaikki tekijät kiinni teosta. Kaikista tapauksista ei tietoa saatu. Niistä, joista se saatiin, ¾ jutuista oli sellaisia, joissa kaikki tekijät myönsivät tekonsa. Alle viidenneksessä tapauksia osa tekijöistä myönsi tekonsa tai osan teoistaan ja lopuissa (10 %) kukaan tekijöistä ei myöntänyt mitään, jolloin sovittelu on pois suljettu. Sovittelussa ei kuitenkaan juttua ja syyllisyyttä tutkita, se on poliisin asia – niin ikään sovittelu on myös alle 15-vuotiaiden osalta vapaaehtoista.

Valtaosasta juttuja ei käynyt ilmi, käsittikö tekijä tehneensä väärin lainvastaisen teon tehdessään. Kuitenkin esille tulleista tapauksista enemmistössä tekijä tai tekijät katuivat tekoansa ja käsittivät tehneensä väärin. Asiakirjojen perusteella voitiin myös päätellä, että enemmistö oli niitä juttuja, joissa teko oli tehty porukan mukana ja muiden yllyttämänä. Osa näytti tehneen teon vahingossa, ajattelemattomuuttaan tai äkkipikaistuksestaan. Kuitenkin 50 jutuista oli sellaisia, joissa oli ymmärrettävissä, että teko oli tahallaan tehty. Jutuista lukumääräisesti enemmistössä (172 juttua, 69 %) oli enemmän kuin yksi epäilty.

7.5 Sovitteluun esitetyt henkilöt

Sovittelutoimistojen antamista sovitteluasiakirjoista kerättiin paitsi sovitteluun lähetettyjä juttuja koskevia tietoja, myös jutussa mukana olleiden sovittelutietoja koodiperiaatteen mukaisesti. Joidenkin tilastoyksikköinä olevien henkilöiden tiedot kertautuvat, koska sama henkilö on voinut olla mukana useammassa kuin yhdessä sovittelujutussa ja epäilty on saattanut tehdä useamman kuin yhden sovitteluteon. Tämän seurauksena esi-

merkiksi joku epäilty alle 15-vuotias kirjautuu samalle paikkakunnalle kahteen kertaan tai sama lapsi voi olla eri jutun seurauksena epäiltynä toisellakin paikkakunnalla. Yhtäältä joku on voinut tehdä yhden sovittelun osalta ryöstön, toisen osalta puolestaan pahoinpitelyn. Puhtaasti yksilötilastoyksikkötaso otettiin tässä yhteydessä käyttöön vain tarkasteltaessa sovittelukertoja ja sovittelussa olleiden päälukuja. Voitiin todeta, että enemmistöllä epäillyistä lapsista (86 %, 314 lasta) oli ollut yksi sovittelujuttu. Henkilötason ottaminen tilastoyksiköksi perustuu siihen, että sen avulla saadaan joiltakin osin tarkempaa tietoa kuin juttutasolta.

7.5.1 Keitä ovat epäiltynä olleet lapset?

Edellä kävi ilmi, että vuosina 1998–2000 oli kuudella tutkimuspaikkakunnalla 250 sovitteltavaksi tarkoitettua juttua. Sovitteluasiakirjojen mukaan niissä oli lainvastaisesta teosta epäiltynä kaikkiaan 451 alle 15-vuotiaasta lasta tai oikeammin 451 kertaa alle 15-vuotias lapsi. Juttujen yhteydessä seitsemässä tapauksessa oli lapsi sekä epäiltynä että asianomistajana.

Sovitteluun esitetyissä jutuissa mukana olleista alle 15-vuotiaista oli poikia 81 %. Tyttöjä oli suhteellisesti eniten Vaasassa. Vähän yli puolet lapsista oli 14-vuotiaita tekoa tehdessään, 12–13-vuotiaita oli 39 % ja alle 12-vuotiaita 9 %. Nuorin epäillyistä lapsista oli 7-vuotias. Suhteellisesti tarkasteltuna nuorimmat epäillyt olivat Joensuussa, iäkkäimmät Vaasassa ja Tampereella ($p < .001$). Valtaosa sovittelujutuissa olleista oli suomalaisia, ulkomaalaisia oli alle 10 %. Sovitteltaviksi aiottujen tekojen jakauma eli tieto siitä, mitä lainvastaisia tekoja lapset olivat juttujen yhteydessä tehneet, oli laskettuna eri tekoja tehneiden lasten yhteismäärästä ($N = 525$) seuraava.

Taulukko 32. Alle 15-vuotiaiden sovitteltavina olleet teot sovitteluaineiston mukaan

Sovitteltava teko	lkm	%
Väkivalta	136	26
Vahingonteko	135	26
Omaisuusrikokset	96	18
Graffiti	94	18
Ryöstö	32	6
Luvaton käyttö	31	6
Muut teot	1	1

Ida Mielityisen (1999, 36) mukaan kaikkien ikäryhmien sovittelussa käsitellyistä rikoksista pahoinpitelyt ovat kasvaneet sovittelujuttujen suurimmaksi yksittäiseksi rikosryhmäksi. Niiden osuus oli vuonna 1997 38 % kaikista sovittelussa käsitellyistä rikoksista. Taulukossa 32 rikosten luokittelutapa poikkeaa Mielityisen luokittelusta ja siinä tekoja on tarkasteltu yksilötasolla. Tekojen suhde näyttäisi olevan kuitenkin samansuuntainen kuin hänen saamansa tulokset. Kuudella tutkimuspaikkakunnalla alle 15-vuotiailla lapsilla on ollut sovitteluun lähetetyissä jutuissa suhteessa eniten väkivaltarikoksia (lähinnä lievät pahoinpitelyt) ja vahingontekoja – molempia yhtä paljon. Myös omaisuusrikokset ja graffitit ovat olleet yleisiä sovitteltavina tekoina. Tulos ei kuvaa niinkään sitä, mitä tekoja lapset yleensä tekevät eniten, vaan rikostyyppien valikoitumista sovitteluun: lasten sovitteluun on otettu kuudessa kunnassa eniten pahoinpitely- ja vahingontekotapauksia.

Osa paikkakunnista erottui muista sovitteluun esitettyjen juttujen tekojen osalta. Merkitsevimmät erot olivat seuraavat. Nokia erottui paikkakuntana, jossa lapsilla oli kunnista suhteellisesti eniten omaisuusrikoksia ($p < .001$). Vahingonteot olivat yleisimpiä Vaasassa ja Oulussa. Ryöstöjä esiintyi vain Helsingissä ja Tampereella. Luvaton käyttö korostui Nokialla ja Oulussa ($p < .001$). Graffiteja oli tehty vain Tampereella, Helsingissä ja vähäisessä määrin Vaasassa ($p < .001$). Vaasa erottui muista kunnista siinä, että siellä lapsilla oli muihin kuntiin verrattuna suhteellisesti eniten väkivaltatekoja ($p < .09$).

Sovittelun juttutason analyysin yhteydessä todettiin, että tekoja tehtäessä lapset eivät olleet juurikaan päihteiden vaikutuksen alaisina. Samansuuntainen tulos saatiin myös henkilötason tarkastelussa: vain alle kymmenen prosenttia lapsista oli päihteiden vaikutuksen alainen sovitteluun johtanutta tekoa tehdessään. Päihtymys tekojen yhteydessä oli hieman yleisempää RIKI-tietokannan mukaan, jossa olivat mukana myös lapsen muut kuin sovitteluun johtaneet teot.

Sovitteluprosessin kestoä mitattiin myös henkilötasolla kolmen muuttujan avulla: kesto teosta sovittelun loppuun, käsittelyn kesto ennen sovittelua ja aika, joka kuluu jutun sovitteluun ja lopettamiseen. Tulokset olivat samansuuntaisia kuin juttutason yhteydessä. Yli puoli vuotta sovitteluun johtaneesta teosta sovittelun loppuun kestäneitä tapauksia oli jutuissa kolmannes. Käsittely oli kestänyt ennen sovittelua poliisilla ja muissa instansseissa yli puoli vuotta hieman alle neljänneksessä jutuissa. Sen sijaan varsinainen sovitteluprosessi istuntoineen ja päätöksentekoineen oli yleensä lyhyempi: 92 % tapauksista se kesti korkeintaan 3 kuukautta. Sovitteluprosessin venymiseen pitkälle aikavälille voi olla monia syitä. Kun RIKI-tietokannan aineisto osoitti, että osa lapsista tekee rikoksia myös sovittelun ja siihen johtaneen teon välillä, voi prosessin venyminen muodostua merkitykselliseksi lapsen näkökulmasta tarkasteltuna.

Paikkakunnittaisen tarkastelun mukaan sovittelun kesto (sovitteluistunto ja sopimuksen tekoprosessi) näyttäisi olevan henkilötasolla, kuten juttuperusteisen tarkastelunkin yhteydessä, sen suuntainen, että suhteellisesti ottaen pisin kesto-aika on ollut Helsingissä ja Oulussa ($p < .001$). Nokialla, Vaasassa ja Joensuussa kaikilla (Tampereella lähes kaikilla) tiedossa olevista tapauksista alle 15-vuotiailla epäillyillä sovittelun kesto on ollut korkeintaan puoli vuotta. Aika, joka on kulunut jutun käsittelyyn ennen sovittelutoimistoa, on suhteellisesti pisin Joensuussa ja Tampereella ($p < .001$). Tampereella, Vaasassa ja Helsingissä on suhteellisesti ottaen pisin aika teosta sovittelun loppuun ($p < .01$).

Kun tarkasteltiin rikoslajien yhteyttä sovitteluprosessin kestoon kriteerinä teosta sovittelun loppuun kulunut aika, havaittiin, että väkivaltateot, ryöstöt ja graffitit poikkesivat muista tekolajeista. Väkivaltatekojen yhteydessä kesto-aika ennen sovittelutoimistoa oli suhteessa lyhin. Sen sijaan ryöstöissä ja graffititapauksissa kesto-aika oli suhteessa pitempi.

Juttutason tarkastelun yhteydessä saatiin tulos, jonka mukaan sopimukseen päästiin 313 tapauksen osalta (70 % jutuissa mukana olevista lapsista) ja jos käytetään samaa esitystapaa kuin juttuperusteisessa tarkastelussa (mukana myös keskenään sopineet) saadaan henkilötason tarkastelussa sopimusprosentiksi 76. Sovittelu keskeytyi muutamassa tapauksessa. Kaiken kaikkiaan sopimukseen pääsyprosenttia voidaan pitää hyvänä, kun otetaan huomioon, että lasten jutuissa on yleensä monta epäiltyä. Työ- ja rahakorvauksia koskevat sopimukset pitivät 80-prosenttisesti.

Juttutason tarkastelun lisäksi henkilötasollakin saatiin tulos, jonka mukaan ensisijaiset korvaustavat olivat raha ja anteeksipyyntö. Joissakin sovitteludokumenteissa oli maininta, että tekijöinä jutussa olivat saman perheen sisarukset. Tilastollisesti asiaa ei tämän perusteella voida kuvata, mutta tällaisia tapauksia voidaan todeta esiintyvän.

7.5.2 Ketkä uusivat sovittelun?

Lopullista vastausta siihen, vaikuttiko sovittelu myönteisellä tavalla epäiltyihin lapsiin, on vaikea saada. RIKI-tietokannasta saadun aineiston perusteella voitiin päätellä, että sovittelutekojen lisäksi alle 15-vuotiailla on paljon muitakin kuin sovitteluun johtaneita tekoja ja osa heistä on monikertaisia tekojen uusijoita. Sovittelutoimistoista saadun aineiston perusteella oli mahdollista tarkastella, kuinka moni lapsi on tehnyt uuteen sovittelujuttuun johtaneen teon. Mukaan analyysiin otettiin kaikki ne lapset, jotka olivat olleet epäiltyinä, ja jotka oli lähetetty sovitteluun. Mukana ovat siis myös ne alle 15-vuotiaat, joiden osalta sovittelua ei jostakin syystä saatu päätökseen.

Epäillyistä lapsista 86 %:lla oli yksi sovitteluun esitetty juttu eli uusijoita oli tutkimusajankohtana jutuissa olleista lapsista 14 % (53 alle 15-vuotiaasta), joille oli kuitenkin kasaantunut sovittelujuttuja paljon. Kun edellä analysoitiin muitakin kuin sovitteluun johtaneita tekoja, oli uusimisprosentti niiden yhteydessä huomattavasti korkeampi. Kuitenkin uusimista voidaan tarkastella myös sovitteluun johtavien juttujen avulla eli analysoida sitä, kuka joutui uudelleen sovitteluun prosessiin. Kaupungeista Vaasassa ja Joensuuissa oli vain kertatekijöitä sovitteluun johtaneiden juttujen osalta. Suhteellisesti eniten useammassa sovittelujutussa mukana olleita alle 15-vuotiaita epäiltyjä oli Tampereella ($p < .001$).

Kun tarkasteltiin eri tekojen tehneiden ja ei-tehneiden yhteyksiä uusien sovitteluun esitettyjen juttujen tekemiseen, voitiin havaita, että merkitseviä eroja ($p < .001$) tuli esille vahingontekojen, ryöstöjen ja graffitien yhteydessä. Vahingonteon tekeminen ei ennustanut uuteen sovitteluun joutumista. Mikäli lapsella oli sovitteluun esitettynä tekona vahingonteko, oli joutuminen uuteen sovitteluun johtavaan tekoon suhteellisesti harvinaisempaa kuin niillä, joilla tätä tekoa ei ollut. Ryöstöjen osalta tilanne oli päinvastainen: sovittelutekona ryöstön tehnyt lapsi teki tekoa ei-tehneisiin verrattuna mitä todennäköisimmin jonkin uuden teon, joka johti sovitteluun. Muistettakoon, että RIKI-tarkastelun yhteydessä kävi ilmi, että ryöstön tehneistä lapsista valtaosa jatkoi rikoskeluaan vielä sovittelun jälkeen. Graffitien tekijöillä oli uusimisia selvästi enemmän kuin lapsilla, jotka eivät olleet niitä tehneet.

Kun tarkastellaan vielä sitä, mikä oli kunkin teon sovittelun uusimisprosentti kunkin teon osalta (prosentit laskettiin ko. teon tehneistä), saatiin seuraava tulos: ryöstö 72 %, graffitit 49 %, luvaton käyttöönotto 29 %, väkivalta 29 %, omaisuusrikokset 25 % ja vahingonteko 14 %. Huomattakoon, että sovittelussa ollut lapsi voi tehdä jatkossa vain/myös tekoja, jotka eivät johda sovitteluun.

Pojat uusivat tyttöjä useammin, ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < .001$). 14 vuotta täyttäneet olivat sovitteluteon uusijoina useammin kuin nuoremmat ($p < .001$). Tekijöiden ”kimppakoodilla” oli yhteys uusimiseen: suhteellisesti useimmin uusijana oli yksin teon tehnyt. Suhteessa vähiten uusijoita oli puolestaan isoissa porukoissa teon tehneillä ($p < .01$). Kun tiedetään, että lapset tekevät tekonsa yleensä ryhmässä, tulos

saattaa viitata oireellisesti siihen, että yksin teon tehneen rikoskäyttäytymisessä ja/tai elämisen tasolla on jotakin ongelmaa.

Sovitteluprosessin kestoajoilla oli yhteys uuteen sovittelujuttuun joutumiseen. Mikäli käsittelyn kesto ennen jutun saamista sovittelutoimistoon tai aika teosta sovittelun loppuun oli vähintään puoli vuotta, oli uuteen sovittelujuttuun joutuminen yleisempää kuin niillä, joilla nämä prosessit olivat vienneet vähemmän aikaa ($p < .001$). Varsinaiseen sovitteluun käytetty aika ei erotellut uusimistiheyttä. Rahakorvauksen määrä ei selittänyt uusimista. Sen sijaan isommilla työkorvaustuntimäärillä tapahtui uusimista suhteessa harvemmin kuin pienemmillä tuntimäärillä ($p < .01$). Tilastollisesti suuntaa antavaksi osoitautui tulos, jonka mukaan uusijoita oli suhteellisesti enemmän niiden joukossa, joilla ei ollut ketään huoltajan edustajaa mukana sovittelussa. Tämä voisi viitata lapsen ongelmalliseen kotitilaan.

Sovittelutoimistojen aineisto antoi mahdollisuuden tarkastella samojen tekojen mahdollista uusimista sovitteluprosessin eri ajankohtina. Tällöin analysoitiin sitä, uusittiinko sama teko jonakin ajankohtana ensimmäisen tekoajankohdan jälkeen, uusittiinko se ennen ensimmäistä sovittelua vai uusittiinko se ensimmäisen sovittelun jälkeen. Saman teon uusiminen jossain vaiheessa ensimmäisen tekoajankohdan jälkeen oli yleistä ryöstöjen ja graffitien tekijöillä: ryöstön teki joskus uudelleen 56 % ja graffiteja 45 % tekijöistä. Väkivaltarikosten osalta uusijoita oli 18 %, omaisuusrikosten 15 %, luvattomien käyttöönottojen 13 % ja vahingontekojen 7 %.

Eri tekojen tekijät olivat uusineet saman teon jo ennen ensimmäistä sovittelua seuraavasti: ryöstön tehneistä lapsista 16 %, graffitien tekijöistä 24 %, väkivaltateon tehneistä 10 %, omaisuusrikoksen tehneistä 7 %, vahingontekijöistä 4 % ja luvattomaan käyttöönottoon syyllistyneistä 3 %.

Samojen tekojen uusiminen ensimmäisen sovittelun jälkeen oli sen sijaan kaikkien teko-lajien osalta harvinaista: vain muutama lapsi kunkin rikoksen osalta oli tehnyt saman teon vielä asianomaista tekoa koskevan ensimmäisen sovittelun jälkeenkin. Eroja eri rikoslajien suhteen ei juuri ollut, mutta ryöstöjä ja omaisuusrikoksia oli uusittu suhteessa eniten ja vahingontekoja sekä luvattomia käyttöönottoja vähiten (uusimisprosentti laskettuna kyseisen teon tehneistä vaihteli 3-9 % välillä).

Tutkittiin myös, missä määrin eri lainvastaisia tekoja tehneet lapset olivat tehneet minkä tahansa uuden sovitteluun esitettävän teon ensimmäisen sovittelun jälkeen. Eri rikoslajeja tehneiden lasten osalta lainvastaisten tekojen jatkamisprosentit olivat seuraavat laskettuna kunkin teon tehneiden kokonaismäärästä:

Taulukko 33. Ensimmäisen sovittelun jälkeen uuden teon tehneiden suhteelliset osuudet eri rikoslajien mukaan

Teko	%
Ryöstö	16
Luvaton käyttöönotto	16
Omaisuusrikos	14
Väkivalta	10
Vahingonteko	7
Graffitit	6
Muut teot	-

Ensimmäisen sovittelun jälkeen jonkin teon uusineita eri teon tehneitä lapsia oli sovittelujuttujen yhteydessä kaikkiaan 53. Luvaton käyttöönotto ja ryöstö, osin myös omaisuusrikokset, ovat tekoja, joiden tekijät ovat jatkaneet jollakin teolla suhteellisesti muiden tekojen tekijöitä useammin ensimmäisen sovittelun jälkeenkin. Ryöstöjä ja graffiteja tehneet lapset ovat uusineet samoja ja eri tekoja vilkkaasti ennen sovittelua. Kun graffitien tekijät ovat joutuneet sovitteluun, heistä on uusunut suhteellisesti tarkasteltuna vain harva. Kokonaisuudessaan sovittelussa olleista lapsista harva lapsi joutuu uuteen sovitteluun.

Sovitteluaineiston antama kuva lapsen lainvastaisesta käyttäytymisestä on kuitenkin puutteellinen: lapset tekevät tekoja joutumatta niistä kaikista sovitteluun. RIKI-tietokannan mukaan moni lapsi jatkoi lainvastaisten tekojen tekemistä vielä viimeisen sovitteluteon jälkeen ja samalle lapselle saattoi kasaantua useitakin tekoja. Lapset tekevät siis paljon tekoja myös sovittelun jälkeen. Sovittelutoimistojen toiminta on vapaaehtoisluonteista, eivätkä toimistot edusta viranomaisstatusta: toiminta on epävirallista, menettelyltään ratkaisukeskeistä ja asiakasehtoista. Sovittelutoimistoilla ei ole mahdollisuutta tarkistaa lasten tekoja ennen tai jälkeen sovittelun.

7.6 Asianomistajat sovittelun osapuolina

Restoratiivisen oikeuden periaatteiden lähtökohdissa korostui norjalaisen Nils Christien (1977) mukaisesti yhtenä peruseriaatteena uhrin ja tekijän kohtaaminen. Alkuperäisen idean mukaisesti rikos palautettaisiin abstraktista valtiojärjestelmästä yhteisötasolle, osapuolten elämämaailmaan ja arkeen (Järvinen 1993, 34–35). Sovittelujärjestelmän ideologisten ja teoreettisten lähtökohtien suomalaisena erityispiirteenä voidaan nähdä se, että meillä haluttiin kiinnittää erityistä huomiota lähiyhteisön harjoittamaan kontrolliin (emt., 34). Myös meillä Suomessa on esitetty epäilyjä restoratiivisen ja informaalisen oikeuden kyvystä täyttää periaatteitaan käytännön tasolla (Mielityinen 1999a, 7–8).

Sovittelutapaaminen on kuitenkin myös alle 15-vuotiaiden sovittelun peruskivi. Palautettuna sovittelun teoreettisiin lähtökohtiin kyse olisi alle 15-vuotiaidenkin epäiltyjen osalta siitä, että he ja heidän uhrinsa voisivat sovittelun avulla ratkaista lainvastaisen teon seurauksena syntyneen konfliktitilanteen. Sovittelun on arvioitu toteuttavan muun muassa kasvatuksellisia päämääriä. Tässä mielessä sovittelu sopisi erinomaisen hyvin lasten ja nuorten lainvastaisten tekojen korjaajaksi. Seuraavassa käydään lyhyesti läpi lasten sovittelua asianomistajien näkökulmasta kuudella paikkakunnalla.

Sovittelulle asetetut yhteisöllisperäiset ja kasvatukselliset teoreettiset lähtökohdat eivät voi toteutua, mikäli lainvastaisella teolla loukatun oikeushyvän haltija, asianomistaja eli uhri, ei ole paikalla tai sovitteluneuvottelua ei jostakin syystä järjestetä. On olemassa paljon rikoksia, joiden yhteydessä ei ole osoitettavissa varsinaista uhria, jolle aiheutettu vahinko voitaisiin korvata (Järvinen 1993, 84–85). Tällaisia lainvastaista sovitteluun sopimattomia tekoja, jota koskevat myös alle 15-vuotiaita, ovat esimerkiksi talous- ja ympäristörikokset sekä päihderikokset³². Kyse näissä tapauksissa on siitä, että ei olemassa yksilöä tai yhteisöä, jonka kanssa sovitteluneuvottelu voitaisiin käydä. Lisäksi on olemassa joitakin muita asian luonteesta johtuen sovitteluun sopimattomia tekoja (So-

³² Ympäristö- ja talousrikoksia voidaan kuitenkin sovittaa ainakin teoriassa.

vittelun tuki ry 1999, 29). Koska sovittelussa voi olla asianomistajana yksityishenkilön lisäksi yksityisoikeudellisen tai julkisoikeudellisen yhteisön edustaja, laajentuu sovitteluun sopivien juttujen piiri (Järvinen 1993, 85). Yhteisöjä edustivat tämän työn aineistossa esimerkiksi kiinteistöyhtiöiden isännöitsijät ja muut eri organisaatioiden edustajat, joilla tulee olla status/ oikeus toimia edustajana ja sopia organisaation puolesta korvauksista..

Henkilöasianomistajia ja yksityisoikeudellisia tai julkisoikeudellisia yhteisöjä oli sovitteluun esitetyissä jutuissa paikkakunnittain seuraavasti.

Taulukko 34. Alle 15-vuotiaiden sovittelun henkilö- ja organisaatioasianomistajien lukumäärät kunnittain

Kunta	Henkilöasianomistajat (lkm)	Yhteisöt (lkm)
Helsinki	89	51
Tampere	71	65
Oulu	25	16
Nokia	11	9
Vaasa	9	4
Joensuu	5	2
Yhteensä	210	147

Helsingissä ja Tampereella asianomistajia – kuten epäiltyjäkin – oli eniten. Tampereella yhteisöjä oli enemmän kuin Helsingissä. Edellä kävi ilmi, että epäiltyjä alle 15-vuotiaita oli jutuissa kaikkiaan 451, mikä on enemmän kuin taulukon 27 mukainen asianomistajien määrä. Lukumäärälliset erot johtuvat ensisijaisesti siitä, että lapset ja nuoret tekevät rikoksia ryhmässä (ks. myös Mielityinen 1999a, 30). Edellä juttuperusteisen tarkastelun mukaan kaikissa tutkimusajankohtana sovitteluun esitetyissä jutuissa oli asianomistajana ollut 54 % tapauksista yksityishenkilö ja asianomaistasotarkastelu osoitti vastaavaa prosentiosuutta (ks. myös Järvinen 1993, 85).

Koodiperusteisen tarkastelun avulla saatiin selville, että tämän aineiston yksityishenkilöasianomistajista 97 % (203 henkilöä) oli ollut osallisena sovitteluun esitetyissä jutuissa tutkimusajankohtana kerran. Yksityishenkilöistä 7 henkilöä oli ollut useammin kuin kerran sovittelussa. Useammassa kuin yhdessä jutussa oli ollut 5 yhteisöasianomistajaa, joilla oli kuitenkin useita kymmeniä sovittelujuttuja: viidellä heistä oli ollut yhteensä kymmeniä juttuja. Yhteisöistä yli puolet oli joutunut graffitien tekijöiden kohteeksi.

Tämän tutkimuksen aineisto kuvasi tilannetta ajalta 1998–2000. Henkilöasianomistajien lukumäärä oli vuonna 1998 53 henkilöä, seuraavana vuonna se oli 93 ja vuonna 2000 64. Organisaatioasianomistajien lukumäärä lisääntyi jokaisena tarkasteltuna vuotena, jolloin niiden lukumäärä oli 35, 48 ja 64. Juttuperusteisen tarkastelun mukaan valtaosassa juttuja (80 %) oli yksi asianomistaja. 58 % jutuista oli epäiltyjä enemmän kuin asianomistajia, 35 % jutuista molempia oli saman verran ja 7 % tapauksia epäiltyjä oli vähemmän kuin asianomistajia.

Yksityishenkilöasianomistajien ikäjakautuma oli alle 15-vuotiaiden jutuissa taulukon 35 mukainen. Järvisen (1993, 86) mukaan asianomistajana olevat yksityishenkilöt olivat rikokseen syyllisiksi epäiltyjä huomattavasti vanhempia, kun sovitteluun esitetyistä teki-

jöistä mukana olivat kaikki ikäryhmät (ks. myös Iivari 1991, 202). Kun tässä tutkimuksessa tekijöinä olivat alle 15-vuotiaat, oli tulos toisenlainen. Jaettaessa yksityisuhrit karkeasti ottaen 20 vuotta täyttäneisiin ja sitä vanhempiin, havaittiin, että edellisiä oli 60 %. Moodi oli 14-vuotiaiden kohdalla, keskiarvo 25,4 vuotta ja mediaani 15. Tulos viestinee lähinnä siitä, että lapset paitsi tekevät lainvastaisia tekoja myös kulkevat paljon muutenkin yhdessä. Tekijän uhrina on siis useimmiten toinen lapsi tai nuori. Nuorin uhri oli vasta 3-vuotias ja vanhin 84-vuotias.

Taulukko 35. Henkilöasianomistajien ikä sovitteluun esitetyn teon tekohetkellä

Ikä	%
–9 v	4
10–12 v	12
13–14 v	24
15–17 v	18
18–20 v	3
21 v –	40
Yhteensä	101

Uhritarkastelun voi olettaa antavan tarkimman kuvan siitä, kuinka monessa tapauksessa päästiin sopimukseen. Kokonaisuudessaan tulos on sama kuin epäiltyjen osalta eli sopimus syntyi useimmissa (76 %) tapauksissa. Asianomistajien välillä oli kuitenkin selvä ero. Kun organisaatioasianomistajista valtaosa eli 89 % päätyi jutuissa sopimukseen, oli vastaava prosenttiluku henkilöasianomistajien osalta 64. Vaikuttaa siltä, että sopimuksen tekeminen on muiden kuin henkilöasianomistajien kanssa selväpiirteistä. Korvausmuodoissa on havaittavissa selvimmät erot siinä, että työkorvaus on ollut selvästi ominaista jutuissa, joissa on ollut asianomistajana organisaatio. Yksityisten voi olla vaikea osoittaa työtä ja järjestää työn valvonta. Anteeksipyyntö on ollut lähinnä vain henkilöasianomistajien vastaanottama korvausmuoto.

Rikoslajien osalta väkivalta (sisältäen ryöstöt) kohdistui henkilöasianomistajiin. Omaisuuksia ja vahingontekoja henkilöasianomistajilla ja organisaatioilla oli yhtä paljon. Niin ikään luvattomia käyttäjiä oli molemmilla yhtä paljon. Graffitit kohdistuivat vain organisaatioasianomistajiin.

Kuten Iivarin (1991, 202) tutkimuksessakin, naispuolisia oli rikosvahingonkärsijöistä kolmannes. Valtaosa (96 %) uhreista oli kansalaisuudeltaan suomalaisia, mikä oli hie- man enemmän kuin tekijöiden joukossa. Henkilöasianomistajista vain muutama oli ollut päähtynyt uhriksi joutuessaan, tosin vähän alle viidenneksestä tietoa ei ollut saatavilla.

7.7 Sovitteludokumenttiaineisto: yhteenveto

Sovitteluaineisto viesti monista sovittelun myönteisistä puolista, mutta myös joistakin epäkohdista. Joissakin jutuissa aika teosta sovittelun loppuun oli liian pitkä, samoin siirtymäaika poliisilta sovitteluun. Aineisto osoitti, että epäilty lapsi voi tehdä ”väliajalla” uusia lainvastaisia tekoja, joten ei ole hyvä, jos sovittelu sen jonkin prosessivaiheen yhteydessä kestää liian kauan. Voidaan olettaa, että myöskään uhrin kannalta ei ole hyvä,

mikäli juttu kestää tarpeettoman pitkään. Alle 15-vuotiaan lainvastaisen teon kohteena henkilöjutuissa oli useimmiten toinen lapsi, mikä kuvastaa osaltaan lasten yhdessä olemista. Käytössä ollut aineisto viittaa siihen, että päihtymys teon aikana ei ole alle 15-vuotiaiden osalta kovin yleistä.

Sovittelun perimmäisiä tarkoituksia ajatellen on tärkeää, että sovitteluistunto pidetään ja kaikki osapuolet ovat siinä paikalla. Yleensä asianosaiset olivat sovittelutilanteessa hyvin paikalla. Jos istunto pidettiin, sopimus yleensä syntyi. Osapuolten paikallaoloon tulisi jatkossakin kiinnittää huomiota, sillä sovittelun alkuperäinen idea uhrin ja tekijän kohtaamisesta on sovittelun onnistumisen kannalta tärkeä. Henkilöihin kohdistuvia juttuja näytti olevan vaikeampi sovittaa kuin materiaalista haittaa aiheuttaneita tekoja.

Tässä työssä RIKI-tietokannan aineisto ja sovitteluaineisto osoittivat, että eri rikoslajien välillä oli eroja tekojen lopettamisen osalta. Ryöstöihin ja yleensäkin omaisuuteen kohdistuviin lasten tekoihin puuttumisen keinoja tulisi harkita uudelleen. Tämän työn tulokset oikeuttavat kysymään, puututaanko niihin tarpeeksi tehokkaasti ja riittävän ajoissa. Graffitit tekona ovat ongelmallisia siinä mielessä, että osa lapsista tekee niitä useita.³³ Yhtäältä sovittelu näyttäisi purevan niiden tekijöihin samoin kuin vahingontekojen ja pahoinpitelyiden tekijöihin. Yksi olennainen tekijä kuitenkin oli se, että lapsen tekemisiin puututaan varhain ja yleensäkin tilanteessa, jossa ongelmia alkaa esiintyä. Kyse vain on siitä, kuka asiaan puuttuu ja missä vaiheessa. Sovittelutoimistot ja sovittelijat eivät sitä voi tehdä. Niihinkin alle 15-vuotiaiden tekoihin, joita ei oteta yleensä sovitteluun, tulisi puuttua tavalla tai toisella. Muistettakoon myös, että joillakin lapsilla on paljon muita kuin sovitteluun johtaneita tekoja. Varsinaisen sovitteluistunnon merkitystä ei tässä edellä käsitellyn aineiston avulla voida aukottomasti osoittaa. Pikemminkin näyttäisi siltä, että lapsen kohdistuvien erilaisien puuttumismekanismien yhdistämisellä saadaan tulosta aikaan.

Korvaustapana oli useimmiten raha, mutta myös työkorvauksia ja muita korvaustapoja esiintyi. Aineisto antoi viitteitä työkorvauksen hyödyllisyydestä. Työkorvaus on kuitenkin ongelmallista alle 15-vuotiaiden osalta. Myönteistä oli, että valtaosa sopimuksista piti. Rahakorvauksen yhteydessä tässä kohtaa ei ollut tietoa siitä, kuka lapsen korvauksen lopulta maksoi. Oleellista voi olettaa olevan kuitenkin sen, että lapsi ymmärtää tehneensä väärin ja sen, mistä teon yhteydessä yleensä on kysymys. Pelkkä sovittelu ja huoltajan mahdollisesti maksama korvaus ei välttämättä saa tätä aikaan.

Aineisto viesti siitä, että ei ole olemassa mitään argumenttia sille, ettei sovittelu voisi olla yhteisövaikuttavuuden lisäksi lasten rikollista käyttäytymistä ennaltaehkäisevä sosiaalinen interventio – mikä sen itse asiassa pitäisikin olla. Vastaavasti kuin RIKI-tietokanta ja lastensuojeluaineisto, myös sovitteluaineisto toi osaltaan esille kasaantumisaspektin: sovittelussa useita kertoja olleita ei ollut kovin paljon, mutta osalla uusijoista sovittelujuttuja oli enemmän kuin yksi, useitakin. Tarkastelu osoitti, että teot olivat keskittyneet pienelle joukolle yhteisöasianomistajia.

³³ Myös graffitit ovat vahingontekoja, mutta tässä niitä on käsitelty erikseen. ”Näyttää siltä, että graffitit ovat oma lajinsa rikoksia. Ne edustavat kulttuuria, nuorten eräänlaista ryhmään, jengiin ja itseensä liittyvää ”näkyväksi” tekemistä, josta kilpaillaan. Tekijät eivät pidä tekojaan rikoksina, siksi niitä ehkä tehdään helposti uudelleen ja uudelleen.” (Johtava sosiaalityöntekijä Kalevi Juntusen kommentti 15.11.2004; ei lähteissä). Tämä tutkimus osoitti, että sovittelu on tarkoituksenmukaista sekä asianomistajien että tekijöiden kannalta.

8 SOVITTELU SOSIAALISENA INTERVENTIONA JA SEN MERKITYS ERI OSAPUOLILLE – KYSELYN TULOKSET

Kuuden kunnan kaikille 1998–2000 sovittelussa olleille osapuolille lähetettiin sovittelu-toimistojen välityksellä kysely (yhteensä 949 kyselylomaketta). Sen tarkoituksena oli tuoda esille epäiltyjen ja asianomaisten mielipiteitä, ajatuksia ja käytännön kokemuksia alle 15-vuotiaiden sovittelusta. Kysely lähetettiin myös alle 15-vuotiaiden epäiltyjen ja alle 18-vuotiaiden asianomaisten huoltajille. Vastausprosentti jäi kaikkien osapuolten osalta pieneksi: epäillyillä se oli 28 % ja alle 18-vuotiailla asianomistajilla 34 %. Takaisin saadut lomakkeet olivat kuitenkin yleisesti ottaen asiallisesti täytettyjä ja niiden voidaan katsoa tuovan riittävän hyvin esille vastaajien kokemuksia sovittelutoiminnasta. Kyselyn osapuolille muodostettiin kullekin oma tiedostonsa muun muassa siitä syystä, että osa epäiltyjen ja alaikäisten uhrien kysymyksistä poikkesi muista.

8.1 Alle 15-vuotiaat epäillyt ja heidän huoltajansa

Kyselylomakkeita palautui epäillyiltä 87 ja heidän huoltajiltaan 76. Aineiston edustavuudesta voidaan todeta, että mukana eivät ole kaikilta osin rikos- ja elämäntaustaltaan ongelmallisimmat lapset. Tytöt ovat aineistossa lievästi yliedustettuina. Väkivaltarikoksista ja graffitien teoista epäillyt ovat kyselyaineistossa aliedustettuina. Helsingistä lomakkeita palautui vähän suhteessa epäiltyjen todelliseen määrään ja Vaasasta vastasi vain yksi epäilty.

Vastanneista huoltajista oli valtaosa (n. 80 %) suorittavassa työssä olevia ja toimihenkilöitä, molempia yhtä paljon. Huoltajien puolesta kyselyyn vastasi yleensä äiti (66 %). Noin kahdeksan kymmenestä lapsesta oli ollut sovittelussa vain kerran eli kun osuutta verrataan sovitteluaineistoon, voidaan todeta useamman kerran sovittelussa olleiden olevan kyselyssä hyvin edustettuina. Kyselyyn vastasi yhdeksän sellaista lasta, joilla sovittelukertoja oli ollut vähintään kolme, enimmillään viisi. Huoltajien ja lasten vastausten perusteella useamman teon tehneillä oli yhtä usein sama kuin eri teko joka kerralla. Seitsemässä perheessä (n. 10 %) oli toinenkin lapsi ollut joskus sovittelussa.

8.1.1 Kuulustelu ja tekoon liittyvät asiat

Lapsi joutuu yleensä tekonsa jälkeen poliisikuulusteluun. Kyselyyn vastanneista siellä oli ollut yhdeksän kymmenestä lapsesta. Lain mukaan poliisiin on annettava lapsen huoltajan ja sosiaalilautakunnan edustajalle tilaisuus osallistua kuulusteluun. Huoltajien vastausten mukaan vain muutamassa tapauksessa kukaan huoltajista tai ketään huoltajan edustajaa ei ollut kuulustelussa paikalla. Yleensä paikalla oli lapsen äiti (53 % kuulusteluissa olleista). Sen sijaan huoltajien vastausten mukaan sosiaalilautakunnan edustaja ei

ollut paikalla monessa tapauksessa (58 %) ³⁴. Noin puolet huoltajista ilmoitti, että sovitteluilmoitus (so. ilmoitus kotiin lapsen teosta) tuli heille yllätyksenä eli ilmeisesti osa lapsista ei ollut ilmoittanut, tai ehtinyt ilmoittaa, rikkeestä huoltajilleen. Yhtäältä vastaukset saattoivat tältä osin ilmentää huoltajien yleisesti tuntemaa yllätyksellisyyttä lapsensa teon vuoksi. Huoltajat saivat tietää ensimmäisen kerran sovittelujutusta ensisijaisesti poliisilta (41 %) ja sovittelutoimistosta (21 %). Muutamassa tapauksessa lapsi itse oli kertonut asiasta.

Kyselyn mukaan valtaosa lapsista (84 %) koki poliisin kuulustelun asialliseksi ja samansuuntainen tulos saatiin myös lasten huoltajien osalta. Muutamassa tapauksessa erityisesti lapsi koki, että poliisi ei ollut kuunnellut häneen sanomaansa, vääristeli asioita tai syyllisti ainoastaan häntä eikä lainkaan muita teossa mukana olleita. Poliisin toiminnan asiallisuus tuli esille tämän tutkimuksen muistakin aineistoista.

Huoltajien vastausten mukaan ensisijainen sovitteluun lähettäjä, aloitteen tekijä, oli poliisi. Muina aktoreina mainittiin sovittelutoimisto, sosiaalitoimisto ja vastapuoli. Lapset tekivät teot pääsääntöisesti ryhmässä (n. 80 %) ja tunsivat ennestään toisensa. Tätä tulosta tukee myös tutkimuksen muu aineisto. Tekijöiden oman ilmoituksen mukaan yli puolissa ryhmässä tehdyistä teoista oli mukana alle 18-vuotias henkilö, muutamassa tapauksessa mukana oli 18 vuotta täyttänyt henkilö. Asiaa kysyttäessä vain muutama epäilty vastasi, että mukana olleet yli 15-vuotiaat nimenomaan houkuttelivat heitä tekemään teon. Osaltaan ryhmässä toimimista kuvastanee sekin, että enemmistöllä, kuudella kymmenestä, oli ollut joku lähimmistä kavereista joskus sovittelussa.

8.1.2 Sovittelusta ja sovittelussa

Hieman alle kolmannes lapsista tiesi sovittelutoiminnasta ennen omaa sovittelujuttuaan. Enemmistö oli saanut kuulla siitä kavereiltaan, tutuiltaan tai perheenjäseniltään. Muutama oli kuullut siitä myös koulusta ja mediasta. Huoltajista puolet ilmoitti tienneensä sovittelutoiminnasta ennen oman lapsensa sovittelujuttua, tietolähteenä oli ollut lähinnä media.

Oman juttunsa yhteydessä lapsi sai tietää sovittelusta ensisijaisesti poliisilta, mutta myös sovittelutoimistosta – huoltajien ja lasten vastaukset olivat samansuuntaiset. Lähes kaikkien kyselyssä olleiden lasten mielestä sovittelutoimistojen antama tieto oli riittävää ja ymmärrettävää muodossa. Myös tekijöiden vanhemmat olivat asiasta samaa mieltä. Lasten mielestä sovittelussa tuli esille, että alle 15-vuotias on korvausvelvollinen teostaan. Taulukon 36 mukaan sovittelussa oli yleensä mukana äiti.

³⁴ Sovittelutoimijoiden mukaan poliisi ei aina ilmoita kuulustelusta ja toisaalta kuulustelupyyntö voi tulla juuri ennen kuulustelua, mikä ei mahdollista sosiaalityöntekijän osallistumista poliisiin ilmoittaman aikataulun puitteissa.

Taulukko 36. Huoltajien mukana olo sovitteluistunnossa lasten vastausten (N = 83) mukaan

Huoltaja	%
Äiti	53
Isä	23
Molemmat	16
Muu	7
Ei kukaan	1
Yhteensä	100

Huoltajien vastaukset asiasta olivat samansuuntaisia kuin lapsilla. Kyselyaineisto kokonaisuudessaan antanee tilanteesta kuitenkin todellista hieman paremman kuvan, mutta kuten muukin aineisto osoittaa, ollaan sovitteluistunnossa hyvin paikalla.

Kun lapsitekijöiltä tiedusteltiin, miksi he päättivät lähteä sovitteluun, osoittautui, että ensisijaiset motiivit olivat lähinnä myönteisyyspainotteisia. Sovittelu nähtiin järkevänä ja kannattavana ratkaisuna, joka olisi myös omaksi parhaaksi (N = 80; 29 %). Yhtä lailla arvotettiin vastuunottamista eli sitä, että sovittelun avulla voitiin asia sopia, oppia siitä ja selvittää sekä korvata teko (29 %). Osa koki, ettei muita vaihtoehtoja ollut olemassa, sinne tuli vain mennä (18 %). 15 %:n mielestä sovitteluun menemällä vältettiin muita toimenpiteitä. Kaksi lasta koki, että vain sovittelun yhteydessä asian oikea totuus tuli esiin.

Sovittelu näyttäisi olleen epäilytynä olleille lapsille kova paikka. Lapsia pyydettiin kuvaamaan, miltä heistä tuntui ennen sovittelua.

Taulukko 37. Alle 15-vuotiaan epäilyn kokemat tunteet ennen sovittelua.

Tuntemukset ennen sovittelua	lkm	%
Jännitti/pelotti/olo oli epävarma	33	43
Tuntui pahalta/huonolta/harmitti/hävetti	16	21
Ei erikoista tunnetta/ok/oli välinpitämätön olo	12	16
Tunsin itseni varmaksi	3	4
Sovitteluun meno tuntui turhalta	3	4
Muu tunne	9	12
Yhteensä	76	100

Päällimmäiseksi tunteeksi osoittautui alle 15-vuotiaiden epäilytjen osalta se, että heitä jännitti, pelotti tai sovitteluun meneminen aiheutti epävarmuuden tunteen (43 %). Samaa kategoriala lähellä olivat vastaukset (21 %), joiden mukaan lapsesta tuntui pahalta tai huonolta mennä sovitteluun tai heitä harmitti ja hävetti. Oli kuitenkin myös niitä (16 %), joiden mielestä sovitteluun meneminen ei aiheuttanut mitään erikoista tunnetta. Muutama meni sovitteluun mielestään itsevarmana, yhtäältä vain kolme lasta koki sovitteluun menon olleen turhaa.

Sovittelun yksi pääperiaatteista on se, että tekijä ja uhri kohtaavat. Tämän tärkeyttä tiedusteltiin kyselyssä. Palautteen mukaan kohtaaminen oli tärkeää alle 15-vuotiaille epäilyille ja heidän vanhemmilleen. Asianomistajan kohdanneista epäilytjen huoltajista 84 % piti tapaamista tärkeänä, epäilytjen alle 15-vuotiaiden osuus oli 74 %. Uhrin koh-

danneista lapsista 18 (N = 87) tunsi olonsa ihan tavalliseksi, 9 lasta koki helpotuksen tunteen kohdatessaan uhrin ja niin ikään 9 lasta kertoi, että kohtaaminen ei tuntunut mitään. Näyttäisi kuitenkin siltä, että osalle niistäkin lapsista, joille kohtaaminen oli tärkeää, tapaaminen voi silti olla vaikeaa. Tekijöiden joukossa oli niitä, joita kohtaaminen kiukutti ja harmitti (11 lasta), jännitti ja pelotti (10 lasta) tai hävetti nähdä vastapuoli (13 lasta).

Epäiltyjen huoltajilta tiedusteltiin, miltä heistä tuntui istua samassa huoneessa vastapuolen kanssa. Karkean luokituksen mukaan enemmistö uhrin kohdanneista ja kysymyseen vastanneista, 75 %, koki tilanteen myönteisenä tai vähintäänkin neutraalina. Kaikkiaan 13 tapauksessa (N = 51) tilanne koettiin kielteisenä. Myönteisenä tai neutraalina koki myös itse sovittelutilanteen 78 % huoltajista, kielteisenä sen koki 12 huoltajaa.

Epäillyt ja heidän huoltajansa kokivat pääsääntöisesti sovittelun sujuneen niin, että osapuolia kohdeltiin tasapuolisesti (ks. myös Mielityinen 1999, 133). Huoltajista 79 % katsoi, että omaa, epäiltyä ollutta lasta oli kohdeltu tasapuolisesti. Epäiltyjen vastaava prosenttiluku oman kohtelun osalta oli 84. Vastaavasti huoltajista 86 % koki, että asianomistajaa oli kohdeltu tasapuolisesti sovittelussa. Tekijöillä prosenttiosuus oli 92. Vastaajaosapuolella oli erityisesti huoltajien vastauksissa myös niitä, jotka katsoivat, ettei sovittelu sujunut täysin tasapuolisesti. Lomakkeessa tiedusteltiin vielä, suostuteltiinko epäiltyä sopimaan juttu. Huoltajilla ja epäilyillä oli samansuuntainen käsitys asiasta: molemmista yli puolet vastasi myönteisesti asiaan. Suostuttelijana nähtiin useimmiten sovittelija.

Tiedusteltaessa vastaavien osapuolten mielipidettä sovittelijoista, jätti molemmista noin viidennes vastaamatta. Vastanneiden ja paikalla olleiden enemmistö (huoltajista 79 % ja epäillyistä 76 %) antoi sovittelijoista myönteisen tai neutraalin arvion. Täysin kielteisen näkemyksen sovittelijoista kirjasi huoltajista 14 % ja epäillyistä 13 %. Seuraavaan on kerätty joitakin suoria sitaatteja esimerkkeinä epäiltyjen suhtautumistavoista sovittelijoihin:

”Mukavia ihmisiähän nuo.” (Te 80)

”Ne olivat hyviä ja rauhallisia, ystävällisiä.” (Je12)

”Ihan mukavia ihmisiä ja on valinnut oikeen ammatin...” (Oe 20)

”Kukaan ei osannut antaa selkeitä vastauksia asioista.” (Te 49)

”Eivät kovin mukavia. Eivät antaneet meidän muiden kertoa rauhassa mitä tapahtui.” (Te 64)

”Ne ei sanonut kuin juu ja jaa ja tuntui ettei meidän sanoilla ollut merkitystä.” (Ve 32)

Tyytyväisyyttä sovitteluun mitattiin huoltajien ja epäiltyjen osalta samanlaisella mittarilla. Sen mukaisesti tyytyväisyysaste oli molemmilla samaa luokkaa: huoltajista 72 % oli erittäin tai melko tyytyväisiä sovitteluun ja vastaavasti epäillyistä 69 %. Erittäin tyytymättömiä oli edellisillä 2 henkilöä (3 %) ja jälkimmäisillä 6 (7 %).

Millaisia käsityksiä huoltajilla ja epäillyillä oli sovitteluprosessin kestosta? Huoltajien ja epäiltyjen yleensä samansuuntaisille arvioille sovittelusta oli tällä kohtaa poikkeus. Kun huoltajista 15 % koki sovittelun olleen teon jälkeen liian pitkän ajan kuluttua, oli epäilyistä tätä mieltä 26 %. Viiveen mahdollista merkitystä epäillylle ei tässä yhteydessä arvioitu.

8.1.3 Sopimuksen syntyminen ja teon korvaaminen

Sopimus syntyi kyselyaineiston mukaan yhdeksässä kymmenestä jutusta. Syinä siihen, ettei sopimukseen päästy olivat alle 15-vuotiaiden epäiltyjen mukaan seuraavat:

- Vastapuoli ei hyväksynyt ehtoja (3 tapausta).
- Epäilty oli lopulta syytön (2 tapausta).
- Vastapuolelta ei vaatimuksia (2 tapausta).
- Vastapuoli ei tullut sovitteluun (1 tapaus).

Alle 15-vuotiaat tekijät halusivat yleensä hyvittää tekonsa taulukossa 38 esitellyillä tavoilla. Työkorvaus ja anteeksipyyntö olivat epäiltyjen mielestä parhaat tavat hyvittää teko, kuitenkin rahan arvioi ensisijaiseksi korvausmuodoksi noin viidennes epäillyistä. Tekijöiden huoltajat arvostivat ensisijaisesti työkorvausta (57 %).

Taulukko 38. Epäiltyjen (N = 84) mielipiteet parhaasta tavasta hyvittää vahinko sovittelussa

Paras tapa hyvittää vahinko	%
Työkorvaus	36
Anteeksipyyntö	27
Raha	18
Lupaus parantaa tapansa	13
Muu tapa	6
Yhteensä	100

Käytännössä teon hyvitysmuodot olivat seuraavat: raha yksin (29 %), työkorvaus yksin (23 %), raha ja anteeksipyyntö (19 %), anteeksipyyntö yksin (12 %), muut korvaus-tavat ja eri yhdistelmät (18 %). Keskimääräinen rahakorvaus oli 279 euroa, mediaani 84 euroa. Suurin korvaussumma oli 2523 euroa. Keskimääräinen työkorvaustuntimäärä oli 68 h ja mediaani oli 40 h.

Sekä huoltajien että epäiltyjen alle 15-vuotiaiden kysymykseen vastanneiden mukaan sopimus toteutui yli yhdeksässä kymmenestä tapauksesta niin kuin sopimuksessa oli vastapuolen kanssa sovittu. Niissä muutamassa tapauksessa, joissa sopimusta ei täytetty, ilmoitettiin syyksi lähinnä se, että vastapuoli ei reagoinut eli tekijä ei voinut hyvittää tekoaan sovitulla tavalla. Sopimuksen toteutumista näyttivät vastausten mukaan valvo-neen lähinnä huoltajat ja lapsi itse, osin myös vastapuoli ja sovittelutoimisto.

Kahdeksan kymmenestä kysymykseen vastanneesta tekijästä ja heidän vanhemmistaan oli tyytyväinen sopimuksen sisältöön. Alle 15-vuotiaat epäiltynä olleet pojat olivat tyy-tyväisempiä sovitteluun kuin tytöt (91 %/70 %; $p < .05$). Myönteinen mielipide sovitteli-

joista lisäsi tyytyväisyyttä sovitteluun. Enemmistö (60 %) tekijöiden huoltajista halusi, että korvaus olisi hoidettu muulla kuin rahalla. Sen sijaan yli kuusi kymmenestä alle 15-vuotiaasta epäillyistä, joiden korvausmuotona oli raha, katsoi, että oli hyvä, kun korvaus hoitui nimenomaan rahalla. Huoltajien vastausten mukaan kuudessa kymmenestä tapauksesta rahakorvauksen suoritti huoltaja. 11 (N = 35) lasta kuitenkin suoritti huoltajien mukaan rahakorvauksen omista varoistaan. Valtaosassa tapauksia (78 %) korvaus suoritettiin huoltajien mukaan ajoissa.

8.1.4 Sovittelun vaikutus alle 15-vuotiaaseen tekijään

Epäillyiltä tiedusteltiin, katuivatko he tekoaan ennen sovittelua ja sovittelun jälkeen. Tilanteissa ennen ja jälkeen sovittelun ei ollut havaittavissa eroja. Huomattakoon kuitenkin, että vain 56 % lapsista ilmaisi selvästi katuvansa tekoaan kumpanakin ajankohdasta, 28 % ei katunut ja loput eivät osanneet määrittää kantaansa. Huoltajien ja epäiltyjen vastausten mukaisesti kolmannes epäillyistä oli ollut poliisin kanssa tekemisissä viimeisen sovittelun jälkeen jonkin uuden teon vuoksi – teot eivät välttämättä ole johtaneet uuteen sovitteluun tai tiedon välittymiseen sovittelutoimistoon.

Huoltajilta tiedusteltiin avokysymyksen avulla, miten sovittelu vaikutti lapseen. Huoltajista 16 ei vastannut kysymykseen (N = 76). Vastanneista 55 % katsoi, että sovittelussa heidän lapsensa ymmärsi vastuunsa ja sovittelu samalla sekä kasvatti että opetti lasta. Vain yksi kymmenestä huoltajasta katsoi, ettei sovittelu vaikuttanut lapseen mitenkään. Seuraavassa joitakin huoltajien kommentteja asiasta:

”Hän ymmärtää vastuunsa.” (Ne 4)

”Ymmärtää tekonsa vakavuuden.” (Ne 5)

”Hän ymmärsi ainakin tekonsa vakavuuden, kun siitä keskusteltiin ulkopuolisten (vieraiden) ihmisten kanssa.” (He 30)

”Helpottuneesti, tietää, että väärät asiat on ja voi keskusteltava vanhempien kanssa. Vastuu on itsellä iästä riippumatta.” (He 34)

Epäillyiltä lapsilta kysyttiin sama kysymys strukturoituna, dikotomian muodossa (”Vaikuttiko sovittelu sinuun jotenkin?”). Vähän alle puolet heistä vastasi kysymykseen myönteisesti.

Mitkä asiat ovat vaikuttaneet sovittelun yhteydessä epäilyihin heidän omasta mielestään niin, että se on ehkäissyt uusien juttujen tekemistä? Likert-asteikon kysymyksillä asiaa tiedusteltaessa voitiin todeta, että tekijöiden osalta yhteiseksi nimittäjäksi nousi lainvastaisten tekojen esille tulo (tieto teosta tuli ilmi vanhemmille), teon ymmärtäminen vääräksi ja poliisikuulustelu. Lasten mielestä uusia juttuja ei samassa määrin ehkäissyt sovittelijan kanssa keskustelu, vastapuolen kohtaaminen tai sopimuksen tekeminen. Huoltajilla tulos oli samansuuntainen. Erona oli kuitenkin se, että heillä rikoksen ilmitulemisen merkitys ja teon ymmärtäminen vääräksi asiaksi korostuivat erittäin selvästi. Heidänkin mielestään vastapuolen kohtaamisella, sopimuksen syntymisellä ja sovittelijan kanssa keskustelulla oli vähäisempi merkitys.

Vaikutusmuuttujilla tehty faktori- ja pääkomponenttianalyysi tuottivat tilastollisen näytön osalta heikohkon tuloksen, mutta analyysillä oli kuitenkin muuttujien latautumisen osalta riittävät teoreettiset ja käytännölliset perustelut. Lasten osalta faktorianalyysi tuotti oletuksena vain yhden faktorin eli vain yhden faktorin rotatoimaton ominaisarvo ylitti arvon 1.0. Kun kuitenkin sallittiin pienempi ominaisarvo ja etsittiin kahden faktorin ratkaisua, saatiin taulukon 39 mukainen ratkaisu. Syntyneet faktorit ovat loogisia ajatellen kyselyaineistoa kokonaisuudessaan. Analyysin mukaan olisi olemassa kaksi selvää kokonaisuutta, jotka ehkäisisivät uusiin juttuihin joutumista. Ensimmäisellä faktorilla voimakkaasti latautuneet muuttujat kuvaavat sovittelutoimintaa tai sovittelutilannetta ja toisella muuttujat viestivät kiinnijäämisen vaikutusta. Huoltajien osalta kahden faktorin ratkaisua ei saatu aikaan pääakselimenetelmällä, vaan pääkomponenttimenetelmällä saatiin tuotettua taulukon 40 mukainen ”karkea” ratkaisu.

Taulukko 39. Epäiltyjen alle 15-vuotiaiden sovittelun vaikutuksia koskevat faktorilataukset³⁵

	Faktori 1	Faktori 2	Komm.
Faktori 1: Sovittelutoiminta			
Vastapuolen kohtaaminen	.86	.37	.88
Keskustelu sovittelijoiden kanssa	.73	.43	.72
Sopimuksen syntyminen	.73	.39	.68
Teon ymmärtäminen vääräksi asiaksi	.62	.46	.59
Faktori 2: Kiinnijääminen			
Vanhemmat saivat tietää tapauksesta	.42	.83	.87
Teon ilmituleminen	.47	.73	.75
Poliisikuulustelu	.34	.72	.63
Ominaisarvot	2.70	2.42	
Selitysaste (%)	38.57	34.55	
Kumulatiivinen selitysaste (%)	38.57	73.12	

Pääakselifaktorointi, Varimax-rotatiolla

Taulukko 40. Alle 15-vuotiaiden epäiltyjen huoltajien sovittelun vaikutuksia koskevat komponenttilataukset

	Pääkomponentti 1	Pääkomponentti 2	Komm.
Pääkomponentti 1: Sovittelutoiminta			
Keskustelu sovittelijoiden kanssa	.88	.36	.90
Sopimuksen syntyminen	.79	.44	.83
Teon ymmärtäminen vääräksi asiaksi	.78	.25	.66
Vastapuolen kohtaaminen	.59	.48	.56
Pääkomponentti 2: Kiinnijääminen			
Vanhemmat saivat tietää tapauksesta	.39	.86	.89
Teon ilmituleminen	.36	.84	.83
Poliisikuulustelu	.29	.77	.68
Ominaisarvot	2.71	2.64	
Selitysaste (%)	38.74	37.76	
Kumulatiivinen selitysaste (%)	38.74	76.50	

Pääkomponenttianalyysi, Varimax-rotatiolla

³⁵ Lasten osalta kysymykseen vastasi myös osa niistä, jotka olivat olleet uudelleen poliisin kanssa tekemisissä. Nämä tapaukset otettiin kuitenkin mukaan analyysiin. Heidän osaltaan asiaa on ajateltava kysymyksenä niin, että mitkä tekijät vaikuttaisivat niin, ettei uusia juttuja enää tulisi.

Huoltajien tulos on tulkittavissa samalla tavalla kuin heidän lastensakin: sovittelutoimintaan liitettävissä olevat asiat sekä teosta kiinnijääminen ehkäisevät huoltajienkin mielestä uusiin juttuihin joutumista.

Sovittelun jälkeen enemmistö (73 %) alle 15-vuotiaista tekijöistä katsoi tehneensä väärin. Lähes kuusi kymmenestä tekijästä katsoi hyötynensä eri tavoin sovittelusta. Noin viidennes oli joko epäroivällä kannalla tai sitä mieltä, että sovittelusta ei ollut hyötyä. Epäiltyjen sovittelun jälkeisiä tunteja valmiilla vastausvaihtoehdoilla kysyttäessä saatiin taulukon 41 mukainen tulos.

Taulukko 41. Alle 15-vuotiden epäiltyjen tunnot sovittelun jälkeen

Tuntemukset sovittelun jälkeen	lkm	%
Otin opiksi	23	30
Olin helpottunut	22	25
Olin tyytyväinen	15	17
Sopimus harmitti	8	9
Sovittelu tuntui turhalta	8	9
En osaa sanoa	8	9
Yhteensä	87	99

Kokonaisuudessaan sovittelu näyttäisi jättäneen myönteisen kuvan lapsen mieleen. Ensisijaisesti se merkitsi sitä, että sovittelusta tuli otettua opiksi ja että se sai aikaan helpotuksen tunteen. Sovittelu sai aikaan myös tyytyväisyyden tunnetta ja vain muutamalle jäi siitä kielteisiä tuntemuksia. Tämän tutkimuksen koko aineiston perusteella voisi päätellä, että itse sovitteluistunto yksin ei toimi epäillylle myönteisenä elementtinä vaan pikemminkin sovitteluprosessin kokonaisuus.

Huoltajilta tiedusteltiin, vaikuttiko sovittelu ennaltaehkäisevästi lapsen rikkeiden tekemiseen. Sen mukaisesti $\frac{3}{4}$ kysymykseen vastanneista huoltajista (N = 62) vastasi myönteisesti eli huoltajat näyttäisivät luottavan sovittelun ennaltaehkäisevyyteen.

Tapahtuiko huoltajien mielestä lapsen elämisen taitojen tai sujumisen alueella myönteisiä muutoksia sovittelun jälkeen? Huoltajilta kysyttiin, millainen oli heidän suhteensa lapsen sovittelun jälkeen. Sovittelun suoraa vaikutusta on vaikea osoittaa, mutta lasten ja huoltajien välit pysyivät kyselyn mukaan enemmistöllä (69 %) samana sovittelun jälkeen. Kuitenkin neljännes ilmoitti niiden parantuneen, ja vain yhdessä tapauksessa välit olivat huonontuneet.

Kyselyn yhteydessä haluttiin saada esille myös huoltajien mielipiteitä lapsen eri elämisen alueella mahdollisesti tapahtuneista, heidän arvionsa mukaan sovittelusta johtuneista muutoksista. Potentiaalisia elämisen alueita, joilla muutoksia (muutos parempaan suuntaan, huonompaan suuntaan ja ei muutosta) haluttiin selvittää, olivat seuraavat: vapaa-ajan vietto, kaveripiiri, koulunkäynti, käyttäytyminen, päihteiden käyttö, kotiintulot ja muut mahdolliset muut osa-alueet.

Vastausten mukaan oleellisin myönteinen muutos (”muutos parempaan suuntaan”) tapahtui lapsen kaveripiiriin (43 % ilmoitti tapahtuneen muutosta parempaan suuntaan), käyttäytymiseen (36 %) ja vapaa-ajan viettoon (36 %) liittyvien asioiden osalta. Nimen-

omaan kaveripiirissä tapahtuneiden myönteisten muutosten voi olettaa vaikuttavan myös lapsen rikoskäyttäytymiseen. Kysely osoitti, että vain muutamalla lapsella tilanne edelleen paheni koulun, kotiintuloaikojen ja päihteiden käytön osalta.

Huoltajista seitsemän kymmenestä koki, että sovittelusta oli lapselle hyötyä. Vain seitsemän huoltajaa ilmoitti selvästi, että sovittelusta ei ollut lapselle hyötyä. Huoltajien sovittelun jälkeisiä tunteja selvitetessä näytti päällimmäisenä olevan tunne siitä, että lapsi otti opiksi, sovitteluun oltiin tyytyväisiä ja sovittelun jälkeen olo oli helpottunut. Tärkeimmäksi sovittelussa ilmeneväksi asiaksi huoltajat määrittivät seuraavia asioita (esiintymisfrekvenssit sulkeissa):

- lapsi ymmärsi tekonsa (14)
- avoin kommunikointi/asioiden pohtiminen/asioiden läpikäynti/asian ilmitulo (12)
- vastapuolen kohtaaminen (11)
- sopuun pääseminen (10)
- tasapuolisuus/oikeudenmukaisuus (3)
- asiallinen /järkevä toiminta (3)
- muut asiat (4).

Avovastauksessaan huoltajat määrittivät tärkeimmiksi asioiksi itse asiassa niitä teki-
jöitä, joita myös sovittelulle esitetyissä tavoitteissa on esitetty. Tärkeää oli lapsen oppi-
minen, asioiden käsittely ja toisen osapuolen kohtaaminen.

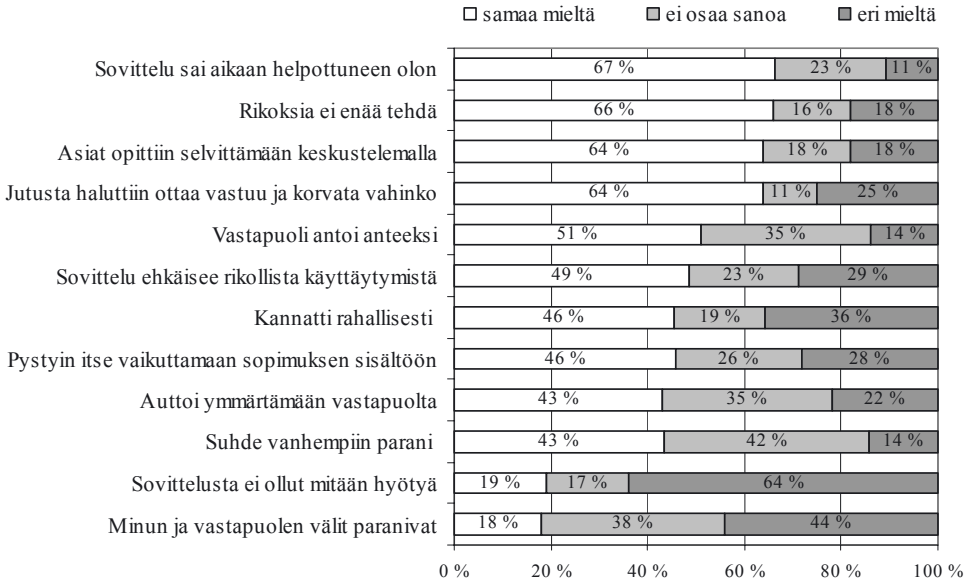
Epäilyistä 58 % oli sitä mieltä, että sovittelusta oli heille hyötyä. Epäröivällä kannalla oli noin viidennes ja saman verran oli niitä, joiden mielestä siitä ei ollut hyötyä. Kun puolestaan kysyttiin, auttoiko sovittelu epäiltyä, saatiin tulokseksi kyllä-vastauksia 57 %. 31 % ei osannut määrittää kantaansa ja 12 % katsoi, ettei sovittelu auttanut.

Huoltajilta tiedusteltiin vielä, mikä seuraavista väittämistä kuvaa parhaiten heidän omaa tilannettaan sovitteluasiassa (taulukko 42). Vastauksista välittyy huoltajien huoli ja vas-
tuuntunne lapsestaan.

Taulukko 42. Huoltajien mielipiteet omasta tilanteestaan sovittelussa

Huoltajien mielipide	lkm	%
Oli hyvä, että lapseni saatiin ajoissa kiinni	33	48
Olin huolissani lapseni teosta	26	38
Oli vastapuolen syy, että jouduttiin sovitteluun	3	4
Olin häpeissäni	3	4
Muu reaktio	4	6
Yhteensä	69	100

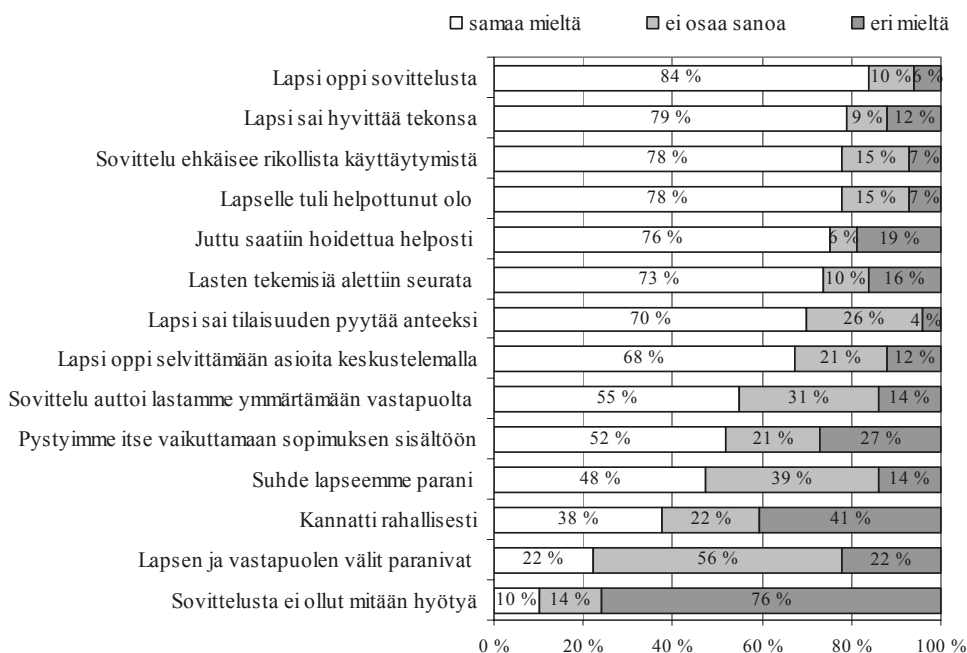
Huoltajia ja alle 15-vuotiaita epäiltyjä pyydettiin vielä ilmaisemaan mielipiteensä sovittelun hyötyjä käsittelevistä väittämistä. Osa huoltajille ja lapsille suunnatuista väittämistä poikkesi toisistaan. Tekijöiden mielestä sovittelu hyödytti heitä seuraavasti:

Kuvio 2. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden epäiltyjen mielipiteet sovittelun hyödyistä

Sovittelu näyttäisi olevan ennen kaikkea helpotus epäillylle: asia saatiin pois päiväjärjestyksestä. Lapset ilmaisevat hyötynensä sovittelusta myös niin, että se ehkäisi heitä tekemästä lisää rikoksia. Viimeksi mainittu ei välttämättä pidä yhtä käytännön kanssa, sillä edellä RIKI-tietokannan aineisto osoitti, että lapset tekevät paljon lainvastaisia tekoja. Myös kysely toi esille, että vähintäänkin kolmannes on ollut sovittelun jälkeen uudelleen poliisin kanssa tekemisissä. Mielityisen (1999, 152) tutkimuksen tavoin tämän tutkimuksen kyselyaineiston perusteella voisi uskoa, että enemmistö lapsista ei enää syyllistyisi uuteen rikokseen. Tilastot ja piilorikollisuus huomioon ottaen tilanne ei ole näin valoisa. Lisäksi nimenomaan sovitteluistunnon vaikutusta rikollisuuden ehkäisyyn on vaikea todeta, osalle pelkkä kiinnijääminen on saattanut olla myönteinen katalysaattori (emt., 150). Myönteistä kuitenkin on, mikäli lapset ovat todella oppineet keskustelemaan asiasta ja ottaneet vastuuta teostaan. Vastapuolen anteeksiannolla näyttäisi olevan epäillyille merkitystä. Osapuolten välien paranemiseen/lähentymiseen ei sovittelulla näyttäisi olevan vaikutusta. Kokonaisuudessaan näyttäisi kuitenkin siltä, että enemmistö alle 15-vuotiaista epäillyistä on kokenut sovittelun hyödylliseksi.

Tekijöiden huoltajien kysymyspatterin sisältö poikkesi vähän lapsille esitetyistä kysymyksistä. Huoltajien mielipiteet sovittelusta saaduista hyödyistä olivat tärkeysjärjestyksessä seuraavat:

Kuvio 3. Huoltajien mielipiteet sovittelun hyödyistä

Lapsia selväpiirteisemmin heidän huoltajansa näyttivät olevan sitä mieltä, että sovittelusta on hyötyä ja että se ehkäisee rikollista käyttäytymistä. Sovittelun hyödyt näyttävät olevan enemmänkin henkisellä kuin materiaalillisella puolella. Kontrolli lasten tekemisiä kohtaan näytti tiukentuneen. Huoltajistakin vain pieni osa koki sovittelusta saatuna hyötynä osapuolten välien parantumisen.

Edellä kävi ilmi, että yli puolet lapsista katui tekoaan ennen sovittelua ja sovittelun jälkeen. Teon katuminen oli yhteydessä tunteeseen, että sovittelu auttoi: katuvat ilmoittivat ei-katuneita useammin sovittelun auttaneen ($p < .01$). Näyttäisi selvästi myös siltä, että katumusta osoittaneet ilmoittivat ei-katujia useammin, etteivät uusisi rikostaan ($p < .001$). Niin ikään katujat olivat ei-katuneita useammin sitä mieltä, että sovittelu ehkäisee rikollisuutta ($p < .01$).

Kertatekijöillä (vain yhden teon tehneillä) oli rikoksen uusijoita useammin mielipiteenä se, etteivät uusisi enää rikosta. Jotkin sovitteluprosessiin liittyvät asiat olivat yhteydessä mielipiteeseen, että lapsi ei tekisi enää sellaista tekoa. Rikoksen uusiminen oli alle 15-vuotiaiden tekijöiden mielestä vähäisempää ("lapsi ei tekisi enää sellaista tekoa") mikäli:

- Sovittelusta saadaan riittävästi tietoa.
- Tieto sovittelusta ymmärretään.
- Sovitteluun lähtemisen motiivi on myönteisyysperäinen.
- Uhrin kohtaaminen ja anteeksianto koetaan tärkeäksi.
- Sovittelijoista on myönteinen mielipide.
- Ei olla tekemisissä poliisin kanssa viimeisen sovittelun jälkeen.
- Tekijä katu sovittelun jälkeen tekoaan.
- Ymmärretään teko vääräksi.
- Korvaus suoritetaan rahalla.

Tuloksen mukaan myös pienet yksityiskohdat saattavat olla lapselle tärkeitä. Ei siis ole esimerkiksi samantekevää, miten sovittelijat käyttäytyvät sovittelutilanteessa. Tulos viestinee osaltaan muun muassa sovittelijoiden koulutuksen tärkeydestä. Pojat olivat tyttöjä useammin sitä mieltä, että sovittelu ehkäisee rikollisuutta.

8.1.5 Sovittelun hyötynäkökohtiin vaikuttavia tekijöitä – faktoriulottuvuudet

Alle 15-vuotiaiden epäiltyjen sovittelun hyötyä kuvaavista muuttujista saatiin faktori-analyysin avulla kaksi toisistaan poikkeavaa arvoulottuvuutta:

Taulukko 43. Epäiltyjen alle 15-vuotiaiden sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset

	Faktori 1	Faktori 2	Komm.
Faktori 1: Muutosorientoituneisuus			
Minun ja vanhempieni suhde parani	.75	.17	.44
Opin selvittämään asiat keskustelemalla	.72	-.10	.61
Minun ja vastapuolen välit paranivat	.61	.03	.36
Minulle tuli helpottunut olo	.60	-.23	.56
En tee enää sellaista tekoa	.56	-.26	.54
Sovittelu ehkäisee rikollista käyttäytymistä	.52	-.12	.35
Faktori 2: Vastuuorientaatio			
Sovittelusta ei ollut mitään hyötyä	.04	.72	.49
Halusin ottaa vastuun jutusta ja korvata vahingon	.11	-.65	.51
Pystyin itse vaikuttamaan sopimuksen sisältöön	-.05	-.62	.35
Sain anteeksi vastapuolelta	.11	-.45	.28
Sovittelu auttoi ymmärtämään vastapuolta	.32	-.34	.34
Ominaisarvot	3.55	3.01	
Selitysaste (%)	41.82 *	12.01 *	
Kumulatiivinen selitysaste (%)	41.82 *	53.83 *	

Pääakselifaktoriointi, Oblimin-rotatiolla

* Faktorit korreloivat keskenään ($r = -.55$), jonka vuoksi rotatoituja ominaisarvoja ja selitysastetta ei voi tuottaa. Tässä ilmoitettu alustavat ominaisarvot ja selitysasteet.

Ensimmäistä ulottuvuutta voidaan nimittää muutosorientoituneisuuden ulottuvuudeksi. Tämä ulottuvuus sisälsi ajatuksen muutoksesta ihmisten välisissä suhteissa ja muutoksen lainrikkomisen osalta. Tämän faktorin yhteydessä oli merkitystä sillä, että opittiin hoitamaan asioita keskustelun avulla ja luotiin suhteita uhriin ja huoltajiin. Muutokseen pyrittiin myös rikosten tekemisen osalta, ja sovittelu tuotti helpotuksen tunteen.

Toinen arvoulottuvuus nimettiin vastuuorientaation ulottuvuudeksi. Tällä faktorilla nousivat esille vastuun kantaminen ihmisistä (itsestä ja uhrista) ja teosta. Faktorilla latautuu sellaisia asioita kuin vastuun ottaminen teosta, anteeksi saaminen, vastapuolen ymmärtäminen, sovittelun hyödyllisyys ja mahdollisuus vaikuttaa sopimuksen sisältöön.

Saaduista faktoreista muodostettiin summamuuttujat (luokittelu: enemmän samaa mieltä, siltä väliltä, enemmän eri mieltä). Seuraavassa joitakin mielenkiintoisimpia tuloksia summamuuttujien ristiintaulukoinnista (mukana ovat vain tilastollisesti eriasteisesti merkitsevät tulokset; esiintyi pieniä solufrekvenssejä):

- Mikäli motiivi lähteä sovitteluun oli asiallisuusperäisyyden (”ei muuta vaihtoehtoa” yms.) sijasta myönteisyysperäinen (”omaksi parhaaksi”, ”halu oppia” jne.), tuli paremmin esille sovittelun hyötynä vastuuorientaatio ja muutoshalukkuus.
- Ne, jotka kokivat uhrin kohtaamisen tärkeänä, olivat useammin samaa mieltä vastuun ymmärtämisestä ja muutoshalukkuudesta kuin ne, jotka kokivat vastapuolen kohtaamisen turhana.
- Ne, jotka olivat tyytyväisiä sovitteluun, sopimukseen ja sovittelijoihin, kokivat sovittelun sujuneen tasapuolisesti ja saivat sovittelusta riittävästi relevanttia tietoa, korostivat vastuunottamista ja muutosta.
- Tekoaan ennen sovittelua ja sovittelun jälkeen kativat olivat useammin samaa mieltä muutoksesta ja vastuun ymmärtämisestä sovittelun hyötynä kuin ne, jotka eivät osoittaneet katumista.
- Lapsen tunne, että sovittelu vaikutti jotenkin häneen, ennusti erittäin selvästi muutosorientaatiota mutta myös vastuun ottamisen elementtejä.
- Mikäli lapsi koki keskustelun sovittelijan kanssa vaikuttaneen paljon uusien tekojen ehkäisyyneen, muutoksen ja vastuun summamuuttujissa samaa mieltä olevien osuus korostui paremmin.
- Lapsen mielestä tiedon meneminen vanhemmille merkityksellisenä uusien tekojen ehkäisijänä ennusti lapsella myös muutosorientaation ulottuvuutta. Vastaavasti teon ilmitulo ennusti sekä muutos- että vastuuorientaatiota.
- Lapsen omantunnon olemassa olon tärkeyttä kuvannee se, että mikäli lapsen tunteukset ennen sovittelua olivat epämiellyttäviä, sovittelun hyötynä näkyi muutos- ja vastuuorientaatio paremmin.
- Ne, jotka eivät olleet poliisin kanssa tekemisissä viimeisen sovittelun jälkeen, olivat muutoksen ymmärtämisestä sovittelun hyötynä useammin samaa mieltä kuin ne, jotka joutuivat uudelleen tekemisiin poliisin kanssa. Toisaalta vastuuorientaatio tuli esille hyötynä selvimmin silloin, kun oltiin tekemisissä poliisin kanssa vielä sovittelun jälkeen.
- Muutoksen ja vastuun ulottuvuudet sovittelun hyötynä näyttäisivät tulevan enemmän esille, mikäli lapsi kokee tehneensä väärin ja jos sovittelusta jäi lapselle myönteinen kuva ja lapsi koki sovittelun auttaneen sekä siitä olleen hänelle hyötyä.

Muutos- ja vastuuorientaation faktorit ymmärrettiin tässä myönteisessä merkityksessä: yhdistetyissä summamuuttujissa haettiin esille lapsen hyötyjä sovittelusta. Kyselyaineis-

ton suppeudesta ja muista rajoituksista huolimatta nousee kuitenkin esille elementtejä, jotka näyttäisivät olevan yhteydessä sovittelun onnistumiseen. Onnistumisen perustat liittyivät toisaalta itse sovittelutoimintaan, toisaalta ne olivat yhteydessä alle 15-vuotiaan epäillyn omaan käyttäytymiseen ja itseymmärrykseen sekä suhteeseen uhrin kanssa. Kaiken kaikkiaan näyttäisi olevan niin, että lapsen myönteinen asenne sovitteluprosessia kohtaan ja oman teon ja sen seurausten ymmärtäminen sekä katuminen lisäisivät muutoksen mahdollisuutta ja vastuun ottamisen ymmärrystä. Yksinkertaistettuna voisi todeta olevan hyvä, jos epäilty lapsi kykenee harjoittamaan jonkinasteista introspektiota, itsetarkasteltua ja miettimään tekonsa seurauksia. Sovittelu ei ole tarkoitettu lapselle rangaistukseksi, mutta ”pysäyttäjän” rooli sillä tämän tutkimuksen aineiston perusteella tulisi olla. Muutokseen ja vastuunottamiseen näyttäisi olevan yhteydessä myös sovittelun toiminnallinen ulottuvuus, esimerkiksi sovittelijoiden ammattitaito, tasapuolinen kohtelu sovittelussa ja lapselle välittyvä tieto sovittelutoiminnasta.

Faktorointi tehtiin myös alle 15-vuotiaiden epäiltyjen huoltajille. Lähtöoletuksena oli, että kyselyaineistosta saadaan mielenkiintoista tietoa huoltajien sovittelunäkemyksistä.

Taulukko 44. Alle 15-vuotiaiden epäiltyjen huoltajien sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset

	Faktori 1	Faktori 2	Faktori 3	Komm.
Faktori 1: Ymmärrys				
Sovittelu auttoi ymmärtämään vastapuolta	.82	.04	.32	.77
Lapsi sai mahdollisuuden hyvittää tekonsa	.76	.29	.02	.67
Lapsen ja vastapuolen välit paranivat	.69	.17	.25	.57
Lapsemme sai tilaisuuden pyytää anteeksi	.62	-.00	.01	.38
Lapselle tuli helpottunut olo	.59	.44	.14	.57
Faktori 2: Muutos				
Juttu saatiin hoidettua helposti	.08	.82	-.11	.69
Lapsi oppi, ettei saa tehdä rikkeitä ja ottamaan vastuuta teostaan	.12	.70	.27	.58
Sovittelu ehkäisee rikollista käyttäytymistä	-.05	.62	.45	.59
Ei mitään hyötyä	-.47	-.56	-.15	.58
Kannatti rahallisesti	.31	.45	-.15	.31
Faktori 3: Kasvatusfunktio				
Suhde lapseemme parani	.07	.02	.62	.39
Aloimme seurata lapsemme tekemisiä tarkemmin	.21	.07	.47	.27
Ominaisarvot	2.84	2.37	1.12	
Selitysaste (%)	23.67	19.71	9.35	
Kumulatiivinen selitysaste (%)	23.67	43.39	52.74	

Pääakselifaktorointi, Varimax-rotatiolla

Sovittelun hyötyä kuvaavista muuttujista saatiin tällöin kolme arvoulottuvuutta. Ensimmäinen faktori liittyi välittämiseen, joka kohdistuu sekä uhuriin että tekijään itseensä. Faktorille annettiin nimi ”ymmärrys”. Ulottuvuuteen kuuluivat seuraavat muuttujat: sovittelu auttoi lasta ymmärtämään vastapuolta, lapsi sai mahdollisuuden hyvittää tekonsa, lapsen ja vastapuolen välit paranivat, lapsi sai tilaisuuden pyytää anteeksi ja lapselle tuli helpottunut olo. Toinen faktori sai nimekseen ”muutos” ja siihen sisältyivät seuraavat Likert-perusteiset muuttujat: juttu saatiin hoidettua helposti, lapsi oppi, sovittelu ehkäi-

see rikollista käyttäytymistä, sovittelusta on hyötyä ja sovittelu kannatti rahallisesti. Viimeiseksi ulottuvuudeksi muodostui kasvatusfunktio, johon sisältyi kaksi muuttujaa: suhde lapseemme parani ja aloimme seurata lapsemme tekemisiä tarkemmin. Summamuuuttujien analyysissä tuli esille tilastollisesti merkitseviä eroja, mutta tulokset ovat vain viitteellisiä, koska solufrekvenssikriteerit eivät täyty. ”Etsivä” analyysiasetelma otettiin kuitenkin käyttöön, koska kyseessä on uuden alueen kartoitus.

Sovittelun muutosfunktio ja kasvatusfunktio olivat yhteydessä sukupuoleen³⁶: tilastollisesti merkitseviä eroja ilmeni sen mukaan, oliko huoltajan lapsi (alle 15-vuotias epäilty) tyttö vai poika. Tyttöjen huoltajilla tuli poikien huoltajia suhteellisesti useammin voimakkaammin esille sovittelun muutosfunktio ($p < .05$) eli sen mukaisesti tytöt esimerkiksi oppisivat poikia useammin sovittelusta, heidän osaltaan juttu saataisiin hoidettua helposti ja sovittelu kannattaisi rahallisesti.

Pojilla puolestaan korostui sovittelun kasvatusfunktio ($p < .05$) eli hyötynä oli huoltajien mielestä se, että he alkoivat seurata poikiensa tekemisiä ja ilmoittivat suhteen lapseensa parantuneen hieman useammin kuin tyttöjen huoltajat. Huomattakoon, että epäiltyjen lasten omassa kyselyssä tuli selvinä eroina esille, että pojat olivat tyttöjä suhteellisesti useammin tyytyväisiä sovitteluun, tyttöjä useammin poikien mielestä sovittelu ehkäisee rikollisuutta ja kyselyaineistossa tytöillä oli poikia suhteellisesti useammin väkivaltatekoja ja omaisuusrikoksia, pojilla puolestaan ilkivaltaa ja graffiteja. Lisäksi tytöt olivat poikia suhteellisesti useammin sitä mieltä, että oli hyvä, kun asia hoitui nimenomaan rahalla. Aiemmin tässä työssä todettiin, että tytöt kuitenkin lopettavat lainvastaiset tekonsa tehokkaammin kuin pojat. Ilmeisesti tulos viestii ainakin osaltaan siitä, että huoltajat tulkitsevat poikien tarvitsevan enemmän seurantaa kuin tyttöjen.

Huoltajien kolme faktoria näyttivät olevan yhteydessä myös joidenkin sovittelutoimintaan liittyvien muuttujien kanssa: tilastollisesti merkitseviä eroja oli havaittavissa. Seuraavaan on koottu joitakin selvimpiä ja oleellisia tuloksia summamuuttujien ristiintaulukoinnista.

Muutoksen funktion osalta eroja näytti muodostuvan sen suhteen, miten huoltajat kokivat uhrin kohtaamisen: oliko se heidän mielestään tärkeää vai ei. Kohtaamista tärkeänä pitävät huoltajat toivat sitä turhana pitäviä painokkaammin esille sen, että sovittelu aikaansai lapsessa muutoksen ($p < .01$). Lisäksi ne, joiden mielestä vastapuolen kohtaamisella oli paljon merkitystä lainvastaisten tekojen lopettamiseen, kokivat muita suhteellisesti useammin, että sovittelun hyötynä oli välittäminen. Tulokset indikoinevat osaltaan sitä, että alle 15-vuotiaalle lainrikkojalle on heidän huoltajiensa mielestä eduksi tavata uhri.

Eroja ilmeni myös huoltajien sovittelusta saamien kokemusten osalta. Mikäli huoltajalla kokemus istumisesta samassa huoneessa lapsensa uhrin kanssa oli myönteinen, huoltaja näki sovittelun hyötynä lapselleen ymmärryksen eli välittämisen elementit selvemmin ($p < .05$). Ilmeisesti tässä mielessä sovittelun otollinen tilanne voi edesauttaa lapsen ymmärrystä vastapuolta kohtaan eli voidaan kysyä, onko myönteiseksi koettu tilanne omiaan lisäämään tekijän empatiaa uhria kohtaan.

³⁶ Tulokset ovat vain suuntaa antavia, koska epäiltyjen lasten kokonaismäärä on pieni ja tyttöjä kyselyaineistossa kaikkiaan vähän.

Huoltajien kokemissa sovittelun hyötynäkökohdissa ilmeni erittäin merkitseviä eroja sen mukaisesti, miltä sovittelu heistä yleensäkin tuntui. Myönteisen kokemuksen saaneilla painottui neutraalin tai kielteisen kokemuksen saaneita selvemmin lapsen sovittelusta saamana hyötynä ymmärrys ja välittäminen ($p < .001$) sekä myös muutoksen syntyminen tilanteeseen ($p < .01$). Sovittelutyytyväisyydellä oli yhteys kahteen faktoriin. Tulos lieenee tulkittavissa nyt niin, että suhteellisesti tarkasteltuna eniten tyytyväisiä oli niiden huoltajien joukossa, jotka ilmoittivat lapsensa sovittelusta saamana hyötynä välittämisen ($p < .001$) ja muutoksen ($p < .01$).

Huoltajien kokemukset sovittelun tasapuolisuudesta sekä omaa lasta että hänen uhriaan kohtaan näyttivät määrittävän myös kokemuksia lapsen sovittelusta saamista hyödyistä. Ensinnäkin ne, joilla oli tunne, että omaa lasta oli kohdeltu sovittelussa tasapuolisesti, arvioivat toisin tunteneita selvemmin, että lapsen saama hyöty liittyi ymmärrykseen eli siihen, että alle 15-vuotias oppi ottamaan huomioon myös toisen osapuolen ($p < .001$). Tunne siitä, että sovittelussa oli uhria kohdeltu tasapuolisesti, oli yhteydessä puolestaan kaikkiin kolmeen faktoriin. Näin ollen tämän arvion tehneet olivat ei-tasapuolisuutta kokeneita painokkaammin sitä mieltä, että sovittelusta seuraa hyötynä ”ymmärrysefekti”, muutos ja kasvatusfunktio ($p < .001$). Testiehtot eivät täyty, joten vain hyvin viitteellisesti voidaan todeta, että sovittelun tasapuolisuus on tärkeä osa sovittelutapahtumaa.

Huoltajien mielipiteellä sovittelijasta ja arviosta oman lapsen saamista sovittelun hyödyistä oli yhteys. Niillä, joilla oli myönteinen arvio sovittelijasta, oli muita suhteellisesti useammin ”enemmän samaa mieltä” kategorian arvio siitä, että sovittelu auttoi lasta huomioimaan vastapuolen ($p < .05$) ja päättämään muutokseen ($p < .05$). Lisäksi ne huoltajat, jotka kokivat keskustelun sovittelijan kanssa vaikuttaneen paljon lainvastaisten tekojen lopettamiseen, olivat muita useammin sitä mieltä, että sovittelulla saatiin aikaan muutos. Eroja oli havaittavissa sopimukseen tyytyväisten ja ei-tyytyväisten välillä niin, että, edelliset olivat jälkimmäisiä suhteellisesti useammin sitä mieltä, että sovittelu merkitsi lapselle ymmärrystä ($p < .01$) sekä muutosta ($p < .01$).

Tilastollisesti melkein merkitseväksi ($p < .05$) osoittautui ero eri korvausmuotojen välillä. Mikäli korvausmuotona oli työkorvaus, ennakoiti se muita korvausmuotoja suhteellisesti useammin sitä, että huoltaja oli nimenomaan sitä mieltä, että sovittelun myötä lapsi oppi ottamaan vastapuolen huomioon. Sovittelun valvominen, enemmän kuin valvomatta jättäminen, puolestaan näytti indikoivan huoltajien mielestä sovittelun kasvatusfunktioita ($p < .05$) ja muutosta ($p < .01$).

Osa huoltajista ilmoitti, että lapsen elämiseen ilmaantui sovittelun jälkeen muutoksia, joiden he uskoivat johtuneen sovittelusta. Muutokset vapaa-ajassa ja lapsen käyttäytymisessä olivat muuttujia, joilla oli yhteyttä sovittelun hyötyjä kuvaaviin summamuuttujiin. Niillä huoltajilla, joiden lapset olivat hyötyneet sovittelusta kasvatuksellista ($p < .05$) ja muutosta ($p < .05$) kuvaavien faktoreiden mukaisesti, kokivat ei-hyötynä selvimmin, että heidän lapsensa oli muuttanut vapaa-ajan käyttäytymistään parempaan suuntaan. Ilmeisesti tulos merkitsee sitä, että kun sovittelun myötävaikutuksella lapsi muuttui (”oppi”) tai huoltajat alkoivat seurata tarkemmin lastaan ja lapsen suhde huoltajiin parani, tapahtui käänne myönteisempään suuntaan lapsen vapaa-ajanvieton alueella. Vastavasti näytti siltä, että kasvatusfunktion olemassaolo merkitsi myös lapsen käyttäytymisen muuttumista parempaan suuntaan. Niin ikään ymmärryksen ja välittämisen sekä muutokset ulottuvuudet näyttivät ennakoivan huoltajien myönteisiä tuntemuksia sovittelun jälkeen.

Sovittelusta arvioivat olleen lapselleen hyötyä muita useammin ($p < .001$) nimenomaan ne vanhemmat, jotka katsoivat sovittelun vaikuttaneen lapseen niin, että sillä oli kasvatusfunktio tai muutosvaikutteita.

8.1.6 Epäillyt ja heidän huoltajansa – lisää sovitteluun ja sovittelutilanteisiin vaikuttavia tekijöitä

Lasten sovitteluun ja sovittelutilanteisiin liittyviä vaikutustekijöitä ei ole Suomessa aiemmin selvitetty. Seuraavaan on koottu tilannetta luotsaamaan vielä erikseen joitakin tärkeimmiksi, mielenkiintoisimmiksi sekä tilastollisesti merkitseväksi katsottavia yhteyksiä epäiltyjen ja heidän huoltajiensa osalta.

Epäillyt alle 15-vuotiaat

- **Teon uusiminen.** Epäillyn lähimpien ystävien sovittelussa olo ennusti sovittelukertojen toistuvuutta. Aiemmin useissa sovitteluissa olleet joutuivat muita useammin uudelleen poliisin kanssa tekemisiin viimeisimmän sovittelun jälkeen eli teot kasautuivat kyselynkin mukaan joillekin lapsille. Tekonsa ymmärtävillä oli suhteessa vähemmän sovittelun toistoja kuin niillä, jotka eivät tunteneet tehneensä väärin. Omaisuusrikoksia ja graffiteja tehneet joutuivat suhteellisesti muita useammin sovittelun jälkeen uudelleen poliisiin kanssa tekemisiin. Kertatekijöillä painottui uusineita enemmän arvio, ettei tekisi enää tekoja. Vastapuolen tapaamisen helpottavana tai eri tavoin epämiellyttävänä kokeneilla painottui tilanteen tavallisenä kokeneita selvemmin arvio omien lainvastaisten tekojen lopettamisesta. Sovittelijoiden kanssa keskustelua merkityksellisenä sovittelun vaikutuksena pitäneistä kaikki arvioivat, etteivät tee enää tekoja. Niillä, jotka arvioivat oppineensa sovittelun yhteydessä selvittämään keskustelemalla asiat, painottui arvio tekojen lopettamisesta, suhteensa huoltajiin parantaneilla oli samansuuntainen tulos.
- **Tuntemukset sovittelusta.** Omaisuusrikoksia ja graffiteja tehneet tunsivat olonsa ennen sovittelua muita tekoja tehneitä varmemmiksi ja välinpitämättömmiksi. Tekoaan sovittelun jälkeen katuvilla painottui myönteisyysperäisyys (halu sopia, oppia, jne.) sovitteluun lähdön motiivina, ei-katuvilla asiallisuusperäisyys (ei muita vaihtoehtoja kuin sovittelu, muiden toimien välttäminen, jne.). Uhrin tapaamista tärkeänä pitävillä painottui katuminen sovittelun jälkeen. Kertatekijöillä oli myönteisemmät tunnot sovittelun jälkeen kuin teon aiemmin uusineilla, samoin sovittelun jälkeen katuneilla.
- **Sovitteluun tyytyväisyyteen vaikuttavina, sitä painottavina tekijöinä olivat:** kuulustelun asiallisuus, sovittelutiedon riittävyys ja sen ymmärtäminen, sovitteluun lähdön syiden myönteisyysperäisyys, vastapuolen tapaamisen tärkeänä pitäminen, sovittelun tasapuolisuus tekijää kohtaan, myönteinen käsitys sovittelijasta, katuminen ennen ja jälkeen sovittelun, lapsen tietämys alle 15-vuotiaiden lainrikkojen korvausvelvollisuuden olemassaolosta, tyytyväisyys sopimukseen, tunne sovittelun hyödystä ja auttamisfunktioista, tunne sovittelun vaikuttavuudesta uusia tekoja eh-

käisevästi; tunne oppimisesta selvittämään asiat keskustelemalla sovittelun hyötynä, helpotuksen tunne sovittelun hyötynä, tunne välien paranemisesta vastapuoleen, tunne ymmärryksestä uhria kohtaan, vastapuolelta anteeksi saaminen, mahdollisuus vaikuttaa sopimuksen sisältöön, halu ottaa vastuu jutusta, tunne sovittelun rikollista käyttäytymistä ehkäisevästä vaikutuksesta.

- **Tekolaji.** Tytöillä oli suhteessa poikia enemmän omaisuus- ja väkivaltarikoksia, joilla ilkivaltaa ja graffiteja.

Alle 15-vuotiaiden tekijöiden huoltajat

Huoltajien sovitteluun ja sovittelutilanteisiin liittyvät vaikutustekijät olivat samantyyppisiä kuin tekijöillä. Niinpä esimerkiksi erilaiset sovitteluun liittyvät yksityiskohdat, kuten sovittelun tasapuolisuus, tyytyväisyys sopimukseen, tunne sovittelutiedon riittäväyydestä ja vaikutusmahdollisuus sopimuksen sisältöön, olivat yhteydessä sovitteluun tyytyväisyyteen. Seuraavassa joitakin yhteystekijöitä, jotka korostuivat huoltajilla tai olivat erilaisia kuin epäillyillä.

Huoltajilla korostui sovitteluun tyytyväisyyden yhteydessä tunne siitä, että lapsen ajoissa kiinni saaminen oli hyvä asia: kaikki näin vastanneet olivat tyytyväisiä sovitteluun. Niillä huoltajilla, joille sovitteluilmoitus ei tullut yllätyksenä, oli muita suhteellisesti useammin myönteisyyspainotteinen arvio sovittelusta sovittelun jälkeisenä kokemuksesta. Ilmeisesti tulos indikoi ainakin osaltaan epäiltyjen lasten käyttäytymistä kotona. Myönteisyyspainotteisuus korostui erityisesti seuraavissa yhteyksissä: sovittelusta saatu tieto koettiin riittäväksi, vastapuolen kohtaaminen koettiin tärkeäksi, sovittelun arvioitiin ennaltaehkäisevän rikollista käyttäytymistä, sovittelu kannatti rahallisesti, sopimuksen sisältöön voitiin vaikuttaa ja tunne siitä, että oli hyvä saada lapsi ajoissa kiinni.

Sopimukseen tyytyväisyys painottui puolestaan silloin, kun huoltajilla oli tunne siitä, että lapsi oppi sovittelun yhteydessä ottamaan vastuuta teoistaan ja ymmärsi, ettei rikkeitä saa tehdä. Vastaavasti huoltajien tyytyväisyys sopimukseen painottui myös erityisesti, kun huoltajat arvioivat lapsen olon helpottuneen ja lapsen saaneen mahdollisuuden hyvittää tekonsa sovittelun yhteydessä.

Lasten tavoin huoltajien ryhmässä tuli esille se, että omaisuusrikoksia ja graffiteja tehneet alle 15-vuotiaat joutuivat muita suhteellisesti useammin uudelleen poliisin kanssa tekemisiin. Huoltajien mielipiteet sovittelun ennaltaehkäisevyydestä näyttivät olevan yhteydessä materiaalien tekijöiden lisäksi huoltajien arvioihin sovittelun immateriaalisista, aineettomista hyödyistä. Tällöin sovittelun ennaltaehkäisevyys painottui erityisesti silloin, kun huoltajat arvioivat lapsen oppineen sovittelusta, voineen pyytää asianomistajalta anteeksi ja voineen hyvittää tekonsa ja lapselle arvioitiin tulleen helpottunut olo. Nopean puuttumisen etuihin viittaisi se, että arvio sovittelun ennaltaehkäisevyydestä korostui niillä huoltajilla, jotka pitivät hyvänä sitä, että lapsi saatiin kiinni ajoissa. Tunne sovittelun hyödyllisyydestä painottui esimerkiksi niillä huoltajilla, jotka katsoivat sovittelun ennaltaehkäisevän rikkeiden tekemistä ja joiden mielestä lapsen vapaa-ajan vietossa tapahtui sovittelun jälkeen muutoksia parempaan suuntaan.

8.2 Alaikäiset asianomistajat ja heidän huoltajansa sovittelussa

Kyselyaineiston asianomistajat jaettiin eri tiedostoiksi niin, että erikseen analysoitavina olivat sovittelun aikaan alle 18-vuotiaat ja heidän huoltajansa. Sen sijaan yhteiseen tiedostoon otettiin 18 vuotta täyttäneet asianomistajat ja yhteisöjen henkilöedustajat. Seuraavassa analysoitavia alaikäisiä uhreja oli 29 ja heidän huoltajiaan 28. Huoltajien lomakkeita palautui siis yksi vähemmän kuin lapsien. Kyselyn palautusprosentti oli edellisillä 34 ja jälkimmäisillä 33. Tässä aineistona olleista nuorista asianomistajista valtaosa (86 %) oli väkivaltateon uhreja. Lapsiin kohdistuneista rikoksista yleisimmin sovittelussa ovat pahoinpitelyt. Pahoinpitelyt ovat yleensäkin kasvaneet sovittelun suurimmaksi yksittäiseksi rikosryhmäksi (Mielityinen 1999a, 36). Osa lapsista näyttäisi täyttäneen lomakkeen omalla käsialallaan, osa lomakkeista oli todennäköisesti huoltajien kirjaamia mutta yhdessä lapsen kanssa täytetty.

8.2.1 Asianomistajien sovittelun arkea

Ensimmäisen kerran asianomistajaksi joutumisen keskimääräinen ikä oli lapsiasianomistajilla 12,6 vuotta. Nuorin asianomistaja oli teon aikana 2-vuotias ja vanhin 17 (moodi 14 vuotta ja mediaani 14). Vastaustilanteen mukainen keskiarvo oli 15 vuotta. Nuorimman (kyselyhetkellä 4-vuotias lapsi) lomakkeen täyttivät luonnollisesti vanhemmat. Kyselyaineiston alhainen palautusprosentti aiheutti ongelmia tutkimustuloksista tehtäville johtopäätöksille, koska taulukkoanalyysissa solujen koko muodostui pieneksi. Kuten muidenkin kyselyssä mukana olevien ryhmien osalta, lapsiasianomistajista saatiin lähinnä kuutta kuntaa kuvaava näyte eli tilastollisen otteen sijasta on kyse enemmän kuvailevan tiedon tuottamisesta.

Aineistossa alaikäisiä asianomistajia oli suurin piirtein yhtä paljon tyttöjä kuin poikia. Huoltajien osalta enemmistö (64 %) vastaajista oli äitejä. Lapsista 13 oli kotoisin Tampereelta, 7 Helsingistä, 5 Joensuusta, 2 Oulusta sekä Nokialta ja Vaasasta molemmista 1. Enemmistö alaikäisistä (62 %) oli vastaushetkellä peruskoulussa. Puolet uhrien huoltajista oli toimihenkilöitä. Alaikäisistä asianomistajista yhden osalta tietoa ei saatu, mutta muilla ei ollut sovittelussa sisaruksia asianomistajana.

Alaikäisillä asianomistajilla, kuten alle 15-vuotiailla epäillyilläkin, oli sovittelussa useimmin mukana äiti. Alaikäisten uhrien huoltajista molemmat olivat paikalla suhteellisesti jonkin verran useammin (ero 10 prosenttiyksikköä) kuin alle 15-vuotiaiden epäiltyjen. Poliisikuulusteluissa oli ollut mukana 83 % uhreista. Kuulusteluissa neljässä kymmenestä tapauksesta mukana oli äiti ja viidenneksessä isä. Kaikki kuulusteluissa olleista uhreista ja heidän huoltajistaan kokivat poliisikuulustelut asiallisina, sen sijaan epäillyistä noin yksi kymmenestä piti kuulustelua ei-asiallisena. Poliisi oli alaikäisillä asianomistajillakin useimmissa tapauksessa jutun sovitteluun lähettäjä.

Uhreista kaksi oli ollut eri sovitteluissa asianomistajana kaksi kertaa ja yksi viisi kertaa. Kahden osalta teko oli ollut sama joka kerralla, yhdessä tapauksessa tietoa ei saatu. Yksi useamman kerran uhrina sovittelussa ollut toi esille viimeisintä sovittelukertaa kuvaavassa kysymyksessä ikäviä kokemuksiaan:

”Minut pahoinpideltiin x kertaa. Koulussa minua pelotti, koska pelkäsin, mitä ne ajattelevat asiasta. Minua itketti aika paljon, vaikka sitä muille en näyttänytkaan ja pelotti. Sovittelussa asiat selkiinty ja sain tietää, miksi minulle tehtiin niin. En ollut sovitteluun tyytyväinen, koska minulle jäi henkiset traumat. Tekijä pelotti minua, vaikka olimme olleet sitä ennen kavereita. Huonointa sovittelussa oli se, että minua pelotti kohdata heidät (epäillyt). Sovittelua voisi kehittää niin, ettei puolustettaisi aina enemmän tekijää.” (Tal6)³⁷

Alaikäiset asianomistajat tiesivät sovittelusta ennen omaa sovitteluaan suhteessa harvemmin kuin epäillyt: vain kuusi lapsiuhria tiesi asiasta. Sen sijaan puolet uhrien huoltajista, kuten tekijöiden huoltajistakin, oli kuullut asiasta jo ennen oman lapsen sovittelua. Uhrien huoltajat olivat kuulleet asiasta ensisijaisesti median ja erilaisten oppaiden välityksellä sekä oman työnsä kautta. Lasten tiivistä yhdessäoloa kuvastaa asianomistajienkin kohdalla se, että alle kolmanneksella oli ollut joku lähimmistä kavereista joskus sovittelussa. Sovittelusta saamaansa tietoa piti riittävänä valtaosa uhreista (89 %) ja heidän huoltajistaan (85 %) eli käytännössä samoin kuin tekijöillä ja heidän huoltajillaan. Asianomistajilta asiaa tiedusteltaessa valtaosa heistä tunsi saaneensa tietoa ymmärrettävässä muodossa.

Lapsiasianomistajat ilmoittivat lähteneensä sovitteluun seuraavista syistä:

Taulukko 45. Lapsiasianomistajien ilmoittamat syyt lähteä sovitteluun

Syy	lkm	%
Joku ehdotti/sellainen järjestettiin	7	26
Helppo/hyvä/opettava ratkaisu	6	22
Halusin asiaan ratkaisun	5	17
Epäillyn alaikäisyys	4	15
Muu syy	5	19
Yhteensä	27	99

Motiiveissa lähteä sovitteluun ei ollut selvästi erottuvia tekijöitä, vaan sovitteluun osallistumisen syyt jakautuivat tasaisesti eri syiden kesken. Ulkopuolinen motiivi oli silloin, kun joku ehdotti sovitteluun menemistä ja sinne mentiin, koska sellainen menettely oli yleensä olemassa. Motiivi oli ulkopuolinen myös silloin, kun katsottiin, että muuta ratkaisua ei ollut olemassa tekijän alaikäisyyden vuoksi. Enemmänkin uhrin aktiivisesta roolista oli kyse silloin, kun sovittelu nähtiin helppona, hyvänä tai opettavana ratkaisuna ja myös silloin, kun asianomistaja halusi saada sovittelun avulla ratkaisun asiaan.

Millaisia tuntemuksia lapsiasianomistajat kokivat ennen sovittelua? Useimmilla päälimmäisenä tuntona oli jännittäminen, pelko ja hermostuksen tunne.

³⁷ Tässä tapauksessa ei liene käytetty hyväksi erillistapaamista, jonka merkitystä on viime aikoina korostettu. Myöskään tukihenkilö ei liene ollut paikalla.

Taulukko 46. Lapsiasianomistajien arviot kokemistaan tunnoista ennen sovittelua

Tunnot	lkm	%
Jännitti/pelotti/hermostutti	18	72
Keljutti	2	8
Tuntui pahalta/huonolta	2	8
Ei erikoiselta	2	8
Muu tunne	1	4
Yhteensä	25	100

Vain kahdella lapsiasianomistajalla ei ollut erityisiä tuntemuksia ennen sovittelua. Yhtäältä vain kahta lasta sovitteluun meno varsinaisesti harmitti ja samoin kahdesta lapsesta sovitteluun meno tuntui todella pahalta ja huonolta asialta. Ilmeisesti yhtä paljon kuin itse sovittelutilanne, lapsia jännitti tekijän kohtaaminen. Neljää lasta lukuun ottamatta muut (25 lasta) olivat kohdanneet vastapuolen ja heistä lähes yhdeksän kymmenestä koki vastapuolen kohtaamisen tärkeänä. Huoltajien prosenttiluku oli myös vastaavan suuruinen.

Lasten yhdessä olemista kuvastaa tulos, että noin kuusi kymmenestä lapsiasianomistajasta tunsii epäilyinä olleen lapsen, huoltajista alle kolmannes. Karkeasti luokiteltuna huoltajista myönteisiä tuntemuksia ennen sovittelua tunsii 30 %, neutraaliksi luokiteltavia tuntemuksia tasan kolmannes ja kielteisiä 38 %. Kun huoltajilta tiedusteltiin tuntoja istumisesta samassa huoneessa vastapuolen kanssa, saatiin tulokseksi, että kielteisiä tunteja oli ollut vähän yli puolella huoltajista, neutraaleja 15 %:lla ja myönteisiä hieman alle kolmanneksella.

Neljää lukuun ottamatta kaikki lapset olivat pahoinpitelyn uhreja ja tekijänä oli toinen lapsi. Ehkä juuri siksi saatiin seuraava tulos, kun lapsiasianomistajilta tiedusteltiin valmiiden vastausvaihtoehtojen avulla miltä heistä tuntui istua samassa huoneessa vastapuolen kanssa.

Taulukko 47. Lapsiasianomistajien tunnot istumisessa samassa huoneessa vastapuolen kanssa

Tunnot	lkm	%
Kiukutti/harmitti	11	44
Jännitti/pelotti	9	36
Oloni oli ihan tavallinen	4	16
Muu tunne	1	4
Yhteensä	25	100

Valtaosa alaikäisistä asianomistajista koki vastapuolen tapaamisen tärkeänä, mutta moni heistä koki samassa huoneessa istumisen myös tilanteena, joka kiukutti ja harmitti. Yli kolmannes koki tämän tilanteen jännittävänä ja pelottavana ja vain muutamasta olo oli siellä ihan tavallinen. Voi kysyä, onko sovittelutilanne lapsiuhreille vaikea mutta yhtäältä omalla tavallaan tärkeä tilanne, jonka avulla asia saadaan hoidettua.

Vähän alle puolet huoltajista koki sovittelutilanteen myönteisenä. Neutraalina sen koki noin viidennes ja kielteisenä 28 %. Myönteisistä ja kielteisistä mielipiteistä esimerkkinä mainittakoon seuraavat huoltajien kyselylomakkeista poimitut kommentit:

”Sovittelu oli asiallista, opastavaa ja sovittelevaa.” (Tv1 9)

”Alku tuntui pahalta, lopputulos erinomainen.” (Jv1 18)

”Yllätyimme siitä, että puhetta ei johdettu, vaan vastapuoli kovaäänisesti puolustautui vanhempiansa avustuksella solvaten meitä. Emme halunneet mukaan syytelyyn.” (Tv1 11)

”Miltä nyt äidistä, jonka lapsi on pahoinpidelty, tuntuu! Vihaa, ihmetystä.” (Nv1 14)

Samoin kuin epäillyistä ja heidän vanhemmistansa, myös valtaosa alaikäisistä asianomistajista ja heidän huoltajistaan koki sovittelun tasapuolisena kaikkia osapuolia kohtaan. Suostuttelu asianomistajaosapuolen mielestä näytti olevan suhteessa jonkin verran yleisempää kuin tekijäosapuolella.

Myönteisen arvion sovittelijoista antaneita uhreja oli suhteessa yhtä paljon kuin epäiltyjen ja heidän huoltajiensa joukossa. Poikien joukossa oli sovittelijoihin myönteisesti suhtautuvia suhteellisesti enemmän kuin tyttöjen joukossa. Asianomistajien huoltajat antoivat kriittisimmät arviot: yli kolmannes antoi kielteisen tai neutraalin arvion.

Sovittelutilanne kiukutti ja harmitti osaa asianomistajista ja heidän huoltajistaan. Erityisesti asianomistajien huoltajat olivat kuitenkin sovitteluun tyytyväisiä: 79 % heistä oli siihen erittäin tyytyväisiä tai melko tyytyväisiä (epäiltyjen huoltajilla prosenttiluku oli 72 ja epäillyillä 69 %). Alaikäisistä asianomistajista arvioi näin vähän yli puolet ja asiaa ei heistä osannut määritellä kolmannes; melko tyytymättömiä heidän joukossaan oli kuitenkin vain 14 %. Ilmeisesti sovittelutoiminta kokonaisuudessaan oli asianomistajille jossain määrin hämmentävä.

Uhreista, samoin kuin epäillyistäkin, hieman alle 30 % katsoi sovittelun alkaneen liian pitkän ajan kuluttua teosta. Vastaava prosenttiluku oli molempien huoltajilla 10 prosenttiyksikköä pienempi. Epäiltyjen, heidän huoltajiensa sekä asianomistajien huoltajien arvio tyytyväisyydestä sopimukseen oli samaa tasoa: noin $\frac{3}{4}$ oli siihen tyytyväisiä. Sen sijaan alaikäisistä asianomistajista tyytyväisiä sopimukseen oli 67 %. Ero asianomistajina olleiden tyttöjen ja poikien välillä oli tilastollisesti melkein merkitsevä ($p < .05$) niin, että sopimukseen tyytyväisiä oli suhteellisesti enemmän poikien keskuudessa.

Alaikäisistä asianomistajista 44 % piti rahallista korvausta ja anteeksipyyntöä 41 % parhaana tapana hyvittää aiheutettu vahinko. Heidän huoltajiensa mielipiteet jakautuivat eri korvausmuotojen osalle niin, että paras korvaustapa heidän mielestään oli työkorvaus (30 %; epäiltyjen huoltajilla 57 %) ja tekijän lupaus olla tekemättä uutta rikettä (25 %). Käytännössä asianomistajien kyselyaineistossa korvauksena oli ensisijaisesti raha, anteeksipyyntö tai rahan ja muiden korvausmuotojen yhdistelmät. Rahakorvauksen saaneista vain kaksi asianomistajan huoltajaa koki, että korvaus olisi saanut olla jokin muu kuin raha. Asianomistajista ja heidän huoltajistaan $\frac{3}{4}$ katsoi, että vastapuoli toimi sopimuksen mukaan, kun taas tekijäosapuolen mielestä sopimus piti noin 90 % tapauksista. Asianomistajaosapuolenkin mukaan rahakorvaus on pääsääntöisesti maksettu joko ajal-

laan, myöhässä tai osittain valtaosassa tapauksia (94 %, eli, kuten tekijäosapuolen mukaan). Joidenkin asianomistajien arviot kuitenkin osoittavat, että maksuhäiriöitä esiintyy, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi.

”Vaikutelmana oli, että tekijän äiti maksoi korvaussumman, eikä tekijä joutunut itse vastuuseen. Äiti maksoi vasta, kun erikseen muistutin.” (Hvl 23)

Kahdeksan kymmenestä asianomistajan huoltajasta oli sitä mieltä, että sovittelu vaikutti heidän lapsiinsa jotenkin – näistä 70 % myönteisellä, neljännes kielteisellä ja 5 % neutraalilla tavalla. Ensisijaisena vaikutustapana he mainitsivat sen, että sovittelu helpotti lapsen mieltä ja lisäksi lapsi sai miettiä asiaa sovittelun yhteydessä, ymmärsi asian tärkeyden ja oppi. Kaksi asianomistajan huoltajaa koki sovittelun aiheuttaneen lapsessaan pelkoa ja kaksi sen olleen epäjohtomukainen tapahtuma tai jonkin asian jääneen sen perusteella vaivaamaan.

Lapsista noin neljä kymmenestä oli sitä mieltä, että sovittelu vaikutti häneen jotenkin. Vaikutuksen suunta oli valtaosalla (80 %) myönteinen. Tyttöjä oli suhteellisesti enemmän kuin poikia ($p < .01$) niiden joukossa, jotka katsoivat sovittelun vaikuttaneen jotenkin. Mainittakoon vielä, että asianomistajina olleiden lasten arviot sovittelun vaikuttavuudesta olivat yhteydessä mielipiteeseen sovittelun rahallisesta kannattavuudesta. Ne, jotka katsoivat sovittelun kannattaneen rahallisesti, olivat suhteellisesti useammin ($p < .05$) sitä mieltä, että sovittelu vaikutti heihin.

Valtaosalla (85 %) lapsiasianomistajista näyttäisi olevan sovittelun jälkeen samat ystävät kuin ennen sovittelua. Epäiltyjen lapsien vastaava prosenttiluku oli 78. Puolet asianomistajista oli nähnyt vastapuolen sovittelun jälkeen, mutta valtaosa ei osannut sanoa, millaiset välit häneen olivat. Kaksi 13 lapsesta ilmoitti, että välit olivat huonot.

Millaisia tuntemuksia asianomistajilla oli sovittelun jälkeen? Valmiiden vastausvaihtoehtojen osalle vastaukset jakautuivat seuraavasti.

Taulukko 48. Alaikäisten asianomistajien päällimmäinen tuntemus sovittelun jälkeen

Tuntemus	lkm	%
Olin helpottunut	8	29
Olin tyytyväinen	7	25
Sopimus harmitti	5	18
Tekijä otti opiksi	3	11
Sovittelu tuntui turhalta	2	7
En osaa sanoa	3	11
Yhteensä	28	101

Useimmilla lapsilla oli jäänyt sovittelusta myönteinen tunne: ratkaisu asiaan helpotti mieltä, sovitteluun yleensäkin oltiin tyytyväisiä tai arvioitiin tekijän ottaneen opiksi. Myönteisten kokemusten esiintyvyys oli samaa luokkaa kuin epäilyilläkin. Neljännekselle oli jäänyt sovittelusta kielteisiä kokemuksia: sopimus harmitti jostakin syystä tai sovittelu tuntui turhalta.

Asianomistajien huoltajista 32 % ilmoitti olevansa tyytyväisiä sovitteluun ja 21 % hettuneita sovittelun jälkeen. Poika-asianomistajien huoltajat olivat suhteellisesti tyytyväisempiä sopimukseen kuin tyttöjen ($p<.05$). Viitteitä samansuuntaisesta yhteydestä saatiin myös sovitteluun tyytyväisyyden osalta. Lapsista 55 % ja huoltajista 57 % tunsii hyötäneensä sovittelusta, molemmista lähes neljä kymmenestä ei osannut ottaa kantaa asiaan. Poikien huoltajat kokivat hyötäneensä sovittelusta suhteellisesti useamassa tapauksessa kuin tyttöjen ($p<.01$).

Seuraavien esimerkkien tarkoitus on kuvata, millaisista tapauksista oli kyse niissä jutuissa, joiden jälkeen lapsiasianomistajien huoltajille jäi kielteinen tunne sovittelusta.

”Aiheutunut vahinko jaettiin kaikkien kesken, myös vahingon kärsineiden kesken. Mitä en tajua? Kieltäydyin maksamasta, mutta toinen vahingosta kärsinyt joutui maksamaan. Sovittelijat eivät reagoineet asiaan tarpeeksi. Lapseni tunsii sovittelun olleen epäoikeudenmukaisen. Sovittelijat hyväksyivät epäoikeudenmukaisen sovittelutuloksen.” (Tv1 6)

”Sovittelijoihin olin erittäin tyytymätön. Heh-heh-tyyli ja purukumi poskessa ei mielestäni sovi tähän ympäristöön. Odotin heiltä ehdottomasti napakampaa otetta koko juttuun. Sama epäily lapsi (huom! tutkijan muunnos lainauksessa) joutui saman tapahtuman yhteydessä korvauksiin muuallekin (huom! tutkijan muunnos lainauksessa). Tämä piti korvata työnä, valvonta ja seuranta jäivät puolitiehen. Minulta valitettavasti meni uskottavuus ”ns.” sovitteluun. Lapsemme mielestä hämmentävää oli vastapuolen häiriintynyt käytös. Tällaisten alaikäisten lasten kohdalla mielestäni tällainen sovittelu pitäisi olla kyllä jotenkin vaikuttavampi, ns. pieni oikeudenkäynti, jotta tällainen lapsi todella ymmärtäisi, mistä on kysymys.” (Tv1 7)

”Tekijät (huom. tutkijan muunnos) pääsivät liian vähällä. Tuntui välillä siltä, että meidän lapsemme (huom! tutkijan muunnos lainauksessa) olisi ollut rikollinen, vaikka hän oli uhri. Lapsellemme jäi pysyvä pelko pitkäksi aikaa ja sai pitkään apua. Mutta osa tekijöistä (huom! tutkijan muunnos lainauksessa) on nyt vuosien päästä katunut tekoaan ja pyytänyt anteeksi, ovat jopa ystäväystyneet. Osa toisen osapuolen vanhemmista oli tosi hyökkäviä.” (Tv1 8)

”En usko, että sovittelu vaikutti mitenkään vastapuolen jatkokäyttäytymiseen. Tuntui ärsyttävältä istua samassa huoneessa vastapuolen kanssa, koska heidän käytöksensä oli epäasiallista.” (Tv1 10)

”Vaikutelmana oli, että tekijän äiti maksoi korvaussumman, eikä tekijä joutunut itse vastuuseen. Äiti maksoi vasta, kun erikseen muistutin. Lastamme jäi kovasti vaivaamaan, koska vastapuoli valehteli loppuun asti.” (Hv1 23)

”Vastapuoli ei maksanut korvauksia. Tekijä ei pitänyt lupauksiaan kuin meidän osalta. Vanhempien (molemmat osapuolet) tulisi ohjata rikoksentekijää ymmärtämään tehty sekä ohjata oikeaan suuntaan. Tekijän ikä ja ymmärtämättömyys voivat sotkea koko asian. Rahallisissa korvauksissa pitäisi asiat saada suoraan perintään. Pitäisi aina pyrkiä saamaan tekijä kertomaan syyt, jotka johtivat tekoon sekä ymmärtämään seuraamukset.” (Hv1 24)

Esimerkeissä oli osaltaan kyse korvausasioista ja sovittelijoiden ammattitaidosta sekä myös huoli siitä, ottiko tekijä lopulta vastuuta jutusta. Kaikki esimerkit kuvastavat osaltaan sitä, kuinka vaikea ja vastuullinen tehtävä sovittelijoilla on.

Tilastollisesti merkitseviä eroja (luokituksena tyytyväinen/ei-tyytyväinen) sovittelussa olleiden lasten huoltajien tyytyväisyydestä sovitteluun havaittiin seuraavissa yhteyksissä:

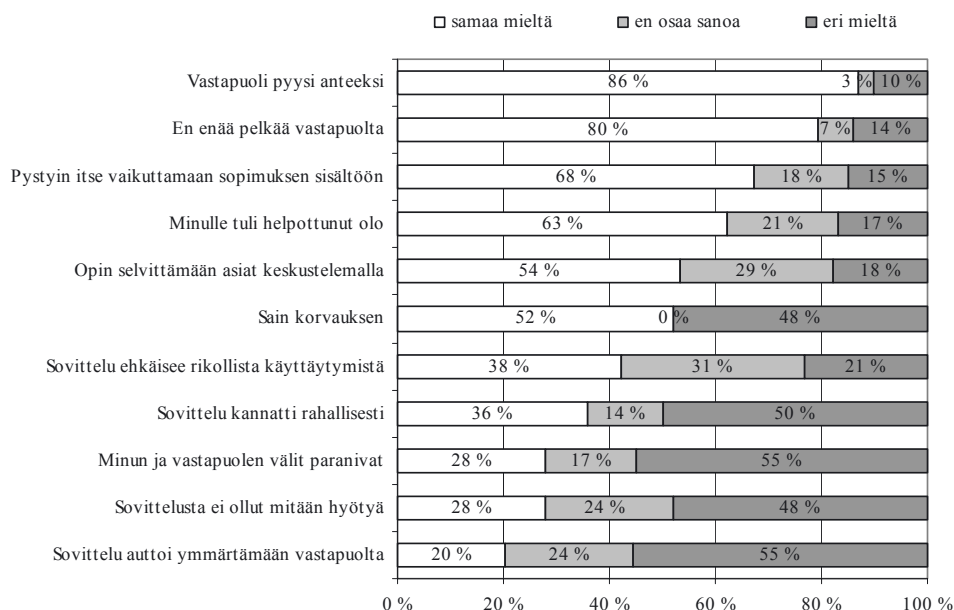
- Huoltajat kokivat jutun hoituneen helposti ($p < .001$).
- Tunnot sovittelun jälkeen olivat myönteiset ($p < .01$).
- Alle 15-vuotias tekijä otti huoltajan mielestä opiksi ($p < .05$).
- Tekijä pyysi anteeksi ($p < .001$).
- Huoltaja pystyi mielestään vaikuttamaan sopimuksen sisältöön ($p < .001$).
- Huoltaja oli eri mieltä siitä, että sovittelusta ei ollut mitään hyötyä ($p < .001$).
- Huoltaja katsoi, että sovittelusta ei ollut mitään haittaa ($p < .001$).

Tilastollisesti merkitseviä eroja huoltajien sovittelun jälkeisissä tunnoissa (luokituksena myönteiset/kielteiset kokemukset) havaittiin (myönteisten kokemusten osalta) puolestaan seuraavissa yhteyksissä:

- Huoltajan sovittelusta saama tieto oli riittävää ($p < .01$).
- Sovittelussa ei suostuteltu ketään sopimaan juttua ($p < .05$).
- Sovitteluun/sopimukseen oltiin tyytyväisiä ($p < .01/p < .001$).
- Huoltajat kokivat jutun hoituneen helposti ($p < .01$).
- Alle 15-vuotias tekijä otti huoltajan mielestä opiksi ($p < .05$).
- Tekijä pyysi anteeksi ($p < .01$).
- Huoltaja oli eri mieltä siitä, että sovittelusta ei ollut mitään hyötyä ($p < .05$).

8.2.2 Sovittelun hyödyt asianomistajilla

Mitkä olivat tarkennettuna sovittelun hyödyt asianomistajina olleille lapsille ja heidän huoltajilleen, sitä analysoidaan seuraavassa kyselyn Likert-asteikollisten muuttujien avulla.

Kuvio 4. Asianomistajina olleiden alaikäisten arviot sovittelun hyödyistä

Kuvion 4 mukaisesti asianomistajina olleet lapset ovat saaneet sovittelusta konkreettisten, käytännön hyötyjen sijasta enemmänkin ei-materiaalista, henkistä hyötyä. Tekijän anteeksipyyntö oli uhreille tärkeä. Heistä 86 % koki sovittelun hyötynä ainakin jossakin määrin sen, että tekijä pyysi anteeksi. Sovittelu merkitsi monelle lapsena uhrina olleelle myös sitä, että hänen vastapuolta kohtaan tuntemansa pelko poistui – tosin muutama asianomistaja pelkäsi tekijää edelleenkin. Niin ikään moni koki hyötynä sen, että sovittelun myötä hänelle tuli helpottunut olo. Yhtäältä moni arvioi sovittelun yhteydessä opineensa selvittämään asiat keskustelemalla. Näyttäisi siltä, että pojista suhteellisesti useampi kuin tytöistä ($p < .05$) oli sitä mieltä, että sovittelun ansiosta tuli helpottunut olo. Kyse on lapsille isoista asioista. Voidaankin kysyä, olisiko tämän tyyppisiä asioita tullut esille jonkin muun intervention avulla ilman osapuolten kohtaamista.

Kyselyn mukaan sovittelu ei merkinnyt suuressa määrin välien parantumista tekijään tai ymmärryksen kasvamista häntä kohtaan. Monella ei ollut selvää käsitystä siitä, ehkäisekö sovittelu lopulta rikollista käyttäytymistä. Mielipiteissä sovittelun kyvystä ehkäistä rikollista käyttäytymistä oli eroja tyttöjen ja poikien välillä: pojat uskoivat sen ehkäisevään vaikutukseen suhteessa useammin kuin tytöt ($p < .05$). Yleensäkin asioiden selkiytyminen ja mielenrauhan saaminen näytti olevan monelle uhrille tärkeää. Korvauksen saaminen, oli se mikä tahansa, oli kuitenkin monelle tärkeä tekijä. Myös se, että koki voineensa itse vaikuttaa sopimuksen sisältöön, oli tärkeää. Yli kolmannes lapsiuhreista koki jossakin määrin hyötynensä sovittelusta rahallisesti.

Kun edellisessä taulukossa oleville sovittelun hyötyjä kuvaaville muuttujille tehtiin Varimax-rotatoitu faktorianalyysi, tuotti se optimaalisimmillaan kolmen faktorin ratkaisun. Tavoitteena oli tutkia, millaisiksi ulottuvuuksiksi vastaajien näkemykset sovittelun hyödyistä ryhmittyvät, ja millaisia tulkintoja näille ulottuvuuksille näyttäisi löytyvän. Fak-

torianalyysin jälkeen ei tehty jatkoanalyysia. Kolmella faktorilla pystyttiin sovittelussa olleiden lapsiasianomistajien osalta selittämään 50,0 % kaikkien muuttujien vaihtelusta³⁸.

Taulukko 49. Asianomistajina olleiden alle 18-vuotiaiden sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset

	Faktori 1	Faktori 2	Faktori 3	Komm.
Faktori 1: Osapuolten roolit				
Minulle tuli helpottunut olo	.76	.11	.01	.57
Sovittelu auttoi ymmärtämään vastapuolta	.66	-.09	-.05	.45
Minun ja vastapuolen välit paranivat	.65	.13	-.15	.47
Sovittelu ehkäisee rikollista käyttäytymistä	.55	-.05	-.11	.31
Vastapuoli pysyi anteeksi	.48	.30	-.05	.33
Faktori 2: Hyödyt				
Ei mitään hyötyä	-.02	-.67	-.05	.46
Sain korvauksen	.06	.91	.37	.97
En enää pelkää vastapuolta	.06	.39	-.31	.25
Faktori 3: Säätelymahdollisuus				
Kannatti rahallisesti	.00	.19	.95	.94
Pystyin itse vaikuttamaan sopimuksen sisältöön	.32	-.02	-.37	.24
Ominaisarvot	2.08	1.59	1.33	
Selitysaste (%)	20.82	15.89	13.32	
Kumulatiivinen selitysaste (%)	20.82	36.71	50.02	

Pääakselifaktorointi, Varimax-rotatiolla

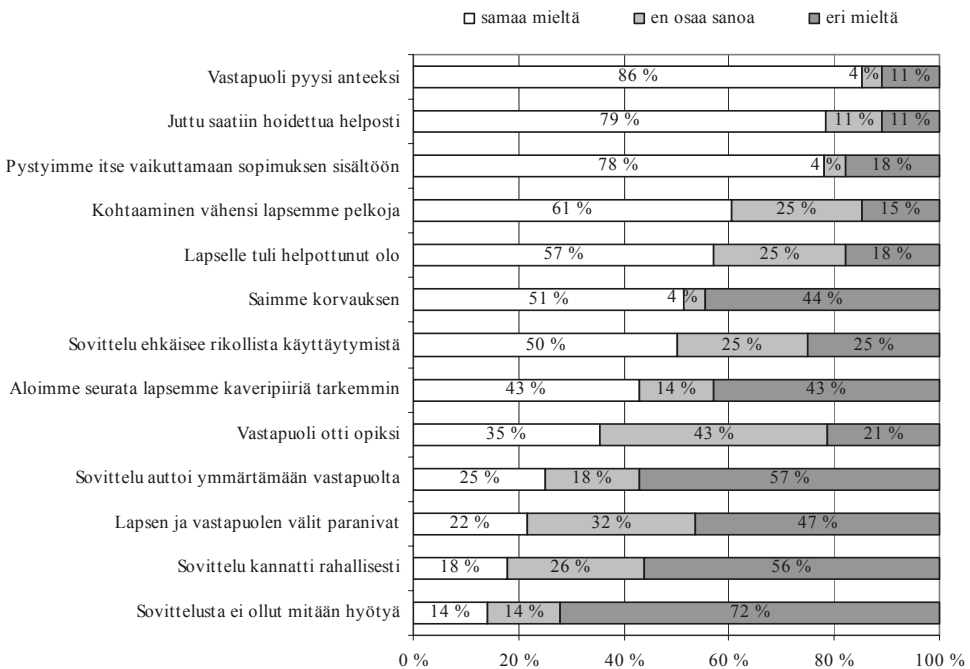
Lasten osalta ylimmät viisi muuttujaa latautuvat voimakkaimmin ensimmäiselle faktorille. Se on helposti tulkittavissa. Siinä latautuvat sellaiset sovittelun hyötynäkökohdat, jotka liittyvät sovittelun osapuolten, asianomistajan ja epäillyn, suhteeseen tai pikemminkin rooleihin – tekijöihin, jotka koskettavat sekä uhria että epäiltyä. Lapsiuhrit näkivät sovittelun tämän mukaisesti toimintona, jonka hyötyinä tulee tarkastella, toiko sovittelu heille helpotuksen tunteen ja pysyikö tekijä anteeksi. Yhtäältä sovittelun hyöty näyttää mieltävän siihen, auttoiko se uhria ymmärtämään vastapuolta ja uskomaan, että sovittelu ehkäisisi rikollista käyttäytymistä. Faktori voitaisiin nimetä osapuolten roolien kuvaajaksi.

Toista faktoria on edellistä vaikeampi tulkita, koska siinä latautuu kolme erilaista hyötynäkökohtaa. Tämän faktorin yhteydessä on kuitenkin kyse erilaisten uhrille itselleen koituvien hyötyjen kiinnipitämisestä: sovittelun hyödyllisyydestä, korvauksen saamisesta ja vastapuolta kohtaan tunnetun pelon voittamisesta. Faktori voidaan nimetä sovittelun eri hyötyjen faktoriksi.

³⁸ Faktorianalyysi ei onnistunut koko muuttujajoukolle, sillä yhden tai useamman muuttujan kommunaliteetti ylitti arvon 1, ja analyysi keskeytyi. Osasyynä tilanteeseen oli se, että muuttujat ”En pelkää” (nro 56), ”Keskustelu” (nro 57) ja ”Vaikutus” (nro 63) eivät korreloineet merkittävästi minkään toisen muuttujan kanssa ja näin niiden sisällyttämistä analyysiin tuli tarkastella uudelleen. Muuttujien 56 ja 63 poistaminen johti niin ikään faktorianalyysin keskeytymiseen. Koko muuttujajoukosta saatiin tehtyä pääkomponenttianalyysi kaikilla muuttujilla, mutta sitä ei kuitenkaan käytetä tulosten esittelyssä vaan ne esitetään faktorianalyysin avulla niin, että muuttuja nro 57 poistettiin.

Kolmannella alaikäisiä uhreja koskevalla faktorilla latautuu voimakkaimmin sovittelun hyötynä kaksi muuttujaa: ”raha” (väittäjä ”sovittelu kannatti rahallisesti”) ja ”vaikutus” (”pystyin itse vaikuttamaan sopimuksen sisältöön”). Faktori on vaikea tulkita, mutta kyse lienee jonkinlaisesta sopimuksen säätelytoiminnasta: rahallisen kannattavuuden arvioimisesta ja omista mahdollisuuksista vaikuttaa sopimuksen sisältöön eli faktorille voisi antaa nimen säätelymahdollisuus.

Edellisen perusteella lapsiuhrien näkemykset sovittelun hyödyistä näyttäisivät liittyvän ulottuvuuksiin, jotka koskevat uhrin ja tekijän välisiä suhteita ja niiden selventymistä. Yhtäältä niiden yhteydessä näyttää olevan kyse jonkinlaisen hyvityksen saamisesta uhrille (korvauksen saamisesta yleensä ja henkisen tason elementtinä omien tunteiden voittamisesta) sekä lisäksi sopimuksen säätely- ja vaikutusmahdollisuudesta.

Kuvio 5. Asianomistajina olleiden lasten huoltajien arviot sovittelun hyödyistä

Asianomaisten huoltajien kysymyspatteristo oli sisällöltään hiukan erilainen kuin lapsien. Lasten vastausten frekvensseihin verrattuna huoltajilla oli yleensä jonkin verran eroja, mutta vastapuolen anteeksiantoa kuvaavan muuttujan osalta tulos oli lähes yhtenevä. Myös huoltajista 86 % oli samaa mieltä tai jokseenkin samaa mieltä siitä, että sovittelun hyötynä oli alle 15-vuotiaan epäillyn anteeksipyyntö. Niin ikään yleistä oli, että huoltajat arvottivat osapuolten kohtaamista lapsen pelkoja vähentävänä ja uhrin oloa helpottavana tekijänä.

Valtaosa (78 %) huoltajista koki olevansa samaa mieltä tai jokseenkin samaa mieltä siitä, että sovittelun hyötynä oli mahdollisuus vaikuttaa sopimuksen sisältöön. Rahallisesti

koki sovittelusta hyötynensä vain muutama huoltaja – sen sijaan noin puolet oli ”enemmän samaa mieltä” siitä, että sovittelun hyötynä oli korvauksen saaminen. Useammassa tapauksessa kuin lapsensa he arvioivat sovittelun ehkäisevän rikollista käyttäytymistä. Kuitenkin useammassa tapauksessa kuin lapsensa huoltajat olivat jokseenkin eri mieltä tai eri mieltä siitä, että sovittelusta ei ollut mitään hyötyä. Jonkin verran oli niitä, jotka näkivät hyötynä sen, että alkoivat sovittelun seurauksena seurata tarkemmin lapsensa kaveripiiriä. Huoltajien vastausten mukaan sovittelun hyötynä oli harvemmin nähtävissä osapuolten suhteiden parantuminen tai uhrina olleen lapsen ymmärryksen lisääntyminen.

Lähes puolet asianomistajina olleista alaikäisistä sanoi antaneensa anteeksi tekijälle, neljännes ei osannut määritellä kantaansa ja 28 % ei ollut antanut tekijälle anteeksi. Kun huoltajilta kysyttiin, mitä he haluaisivat heidän lastansa kohtaan lainvastaisen teon tehneille alle 15-vuotiaalle ensisijaisesti tehtävän, saatiin valmiisiin vaihtoehtoihin vastauksia taulukon 50 mukaisesti. Ensisijaisena toimenpiteenä näyttäisi tulevan kysymyksen tekijän rankaiseminen ja tekijän auttaminen sekä ymmärtäminen.

Taulukko 50. Huoltajien (N = 27) mielipiteet tarvittavista toimenpiteistä tekijöitä kohtaan

Toimenpide	%
Rangaistavan	41
Autettavan/ymmärrettävän	41
Paheksuttavan	4
Muu suhtautumistapa	15
Yhteensä	101

Vastaavasti tärkeintä sovittelussa oli huoltajille annettujen vaihtoehtojen perusteella halu vaikuttaa sovittelun avulla tekijän käyttäytymiseen (41 %), tekijän joutuminen käytännölliseen vastuuseen teostaan (33 %), tekijän oppiminen ymmärtämään asia uhrin kannalta (22 %) sekä muut tekijät (4 %). Kukaan huoltajista ei pitänyt tärkeimpänä asiana vahingonkorvauksen saamista. Huoltajien mielestä yleisesti ottaen kaikilla alaikäisillä uhreilla elämä oli sujunut sovittelun jälkeen tehtyyn rikokseen liittyen normaalisti. Kuitenkin yhden kyselylomakkeen mukaan, jota ei hyväksytty varsinaiseen aineistoon mukaan (vain huoltaja vastasi ja hänenkin lomakkeensa vaillinaisesti täytetty), perhe oli elänyt sovittelun jälkeen jatkuvan huolen alla; epäilty oli uhkaillut uhria useita kertoja sovittelun jälkeen. Kyseisen lapsen oma, ainoa viesti kyselylomakkeen alussa oli seuraava:

”En välitä vastata, äidin palaute riittävä. Käräjille vaan, on psykopaatti...”

Alaikäisten uhrien huoltajien faktorianalyysin tulokset olivat taulukon 51 mukaiset.

Taulukko 51. Asianomistajina olleiden alle 18-vuotiaiden huoltajien sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset

	Faktori 1	Faktori 2	Faktori 3	Komm.
Faktori 1: Tilanteen selkiytyminen				
Lapsen ja vastapuolen välit paranivat	.93	.04	.12	.87
Lapselle tuli helpottunut olo	.62	.37	.04	.53
Kohtaaminen vähensi lapsemme pelkoja	.58	.20	.01	.38
Pystyimme itse vaikuttamaan sopimuksen sisältöön	.44	.36	.42	.50
Vastapuoli otti opiksi	.43	.36	.21	.36
Faktori 2: Sovittelun hoituminen				
Juttu saatiin hoidettua helposti	.20	.80	.03	.67
Ei mitään hyötyä	-.50	-.75	.08	.82
Vastapuoli pyysi anteeksi	-.01	.67	.52	.71
Faktori 3: Kontrollifunktio				
Kannatti rahallisesti	.09	.04	-.83	.70
Aloimme seurata lapsemme kaveripiiriä tarkemmin	.40	.10	.52	.44
Sovittelu auttoi ymmärtämään vastapuolta	.50	.15	.49	.51
Ominaisarvot	2.66	2.12	1.71	
Selitysaste (%)	24.17	19.24	15.55	
Kumulatiivinen selitysaste (%)	24.17	43.42	58.97	

Pääakselifaktorointi, Varimax-rotatiolla

Lasten huoltajien osalta latautui voimakkaasti ensimmäiselle faktorille viisi muuttujaa³⁹. Siinä latautui hyötynäkökohtana tilanteen muutos suhteessa osapuolten suhteisiin tai tarkennettuna tilanteen selkiytyminen sovittelun ansiosta. Faktori voidaan nimetä tilanteen selkiytymiseksi. Voimakkaimmin sillä latautui muuttuja, joka kuvasi tekijän ja uhrin välejä. Lisäksi sillä latautuivat muuttujat, jotka kuvasivat lapsen tuntemuksia, huoltajien sopimukseen vaikuttamismahdollisuutta sekä vastapuolen sovittelusta opiksi ottamista.

Toisella faktorilla latautuivat voimakkaimmin kolme sovittelun hyötyihin liittyvää väitettämäämuuttujaa: jutun hoitumista kuvaava muuttuja ”juttu saatiin hoidettua helposti” (nro 64), hyötyä kuvaamassa muuttuja ”sovittelusta ei ollut mitään hyötyä” (nro 75) ja tekijän käyttäytymistä verifioimassa variaabeli ”vastapuoli pyysi anteeksi” (nro 72). Faktorille annettiin nimi sovittelun hoituminen.

Viimeisellä, kolmannella faktorilla, latautuu sovittelun hyötyjä kuvaavina muuttujina arviot sovittelun rahallisesta kannattavuudesta (negatiivinen lataus), lapsen kaveripiirin tarkemmasta seuraamisesta ja sovittelun auttamisesta vastapuolen ymmärtämisessä – huomattakoon, että arviot tekijän anteeksipyyntöstä latautuu voimakkaasti myös tällä faktorilla. Faktorilla latautuu arvioita erityyppisistä asioista, mutta yhteiseksi nimittäjäksi voidaan nimetä kontrolli eli faktorin voisi nimetä kontrollifunktioksi.

Huoltajien mielipiteet heijastavat sovittelun hyötyjä niin, että tärkeiksi ulottuvuuksiksi näyttää heille muodostuvan, että sovittelutilanne selkiyttäisi konfliktitilanteen, sovittelu saataisiin hoitumaan kätevästi ja sovitteluun tarvitaan myös kontrolliulottuvuutta.

³⁹ Muuttuja 74 (sain korvauksen) poistettiin, jolloin faktorianalyysi tuotti optimaalisimmillaan kolmen faktorin ratkaisun.

8.3 Aikuiset ja yhteisöjen edustajat asianomistajina

Kyselyyn vastasi 32 % aikuisista asianomistajista (postitus 62 henkilölle) ja 21 % (postitus 97 yhteisölle) yhteisöjen edustajista. Edelliset olivat yksityishenkilöitä ja jälkimmäiset yksityisiä sekä julkisoikeudellisia yhteisöjä edustavia henkilöitä. Näiden molempien ryhmien edustajia analysoidaan seuraavassa pääasiassa yhtenä ryhmänä, aikuisasianomistajina.

Miehiä aikuisasianomistajista oli aineistossa enemmistö, 65 %. Yhteisöjä edustavista henkilöistä oli valtaosa miehiä (85 %). Yksityishenkilöasianomistajissa naisia ja miehiä oli suurin piirtein yhtä paljon. Eri paikkakunnilta heitä oli seuraavasti: Helsingistä 9, Tampereelta 16, Nokialta 4 ja Oulusta 11. Vaasaan ja Joensuuhun postitettiin yhteensä seitsemän kyselylomaketta, joista yhteenkään ei saatu vastausta. Asianomistajien iän keskiarvo tekoheikellä oli 44 vuotta ja mediaani 45 vuotta.

Aikuisten asianomistajien vastaukset osoittivat, että epäilyllä alle 15-vuotiaalla oli sovittelussa mukana lähes aina joku huoltaja ja tai joku muu edustaja; yleisimmin se oli äiti (42 %), molemmat huoltajat (29 %) tai isä (18 %). Yhdessä tapauksessa kymmenestä mukana oli joku muu kuin huoltaja ja kahden sovittelun osalta tieto puuttui. Aikuisasianomistajista poliisikuulustelussa oli ollut noin puolet ja heistä 90 % piti kuulustelua asiallisena.

Sovitteluun lähettäjäksi aikuiset asianomistajat mainitsivat useimmissa tapauksissa sovittelutoimiston (63 %), poliisi oli mainittu lähettäjäksi kolmanneksella. Muilla osapuolilla ensisijaisena ehdottajana oli poliisi. Yli seitsemän kymmenestä aikuisasianomistajasta oli ollut sovittelussa kerran, loput useammin – enimmillään yksi henkilö 70 ja yksi 90 kertaa. Lähes kaikilla (95 %) yksityishenkilöillä sovittelukertoja oli vain yksi.

Ilkivalta, graffitit ja omaisuusrikokset olivat yleisimmät alle 15-vuotiaiden tekemät lainvastaiset teot (yhteensä 83 %). Graffitien kohteena olivat lähinnä vain yhteisöt. Väkivaltatekoja oli 13 % ja niiden kohteena vain yksityishenkilöt. Yhteisöjen edustajia oli suhteellisesti yhtä paljon sovittelussa ilkeiden vuoksi kuin yksityishenkilöitä. Uusimsten yhteydessä oli yleensä kyse samasta teosta.

Ennakkotietoa sovittelusta oli aikuisasianomistajilla suhteessa hieman useammin kuin muilla osapuolilla, mikä johtuu siitä, että sovittelu lienee muodostunut joillekin yhteisöille rutiiniksi ja samalla ilmeisesti myös aiheeksi, josta keskustellaan. Oman sovittelutapauksen yhteydessä tietolähde oli lähinnä muu kuin sovittelutoimisto tai poliisi. Kahdeksan kymmenestä aikuisasianomistajasta oli mielestään saanut tietoa sovittelusta riittävästi.

Kasvatukselliset ja rikosten ehkäisyyn liittyvät perusteet olivat aikuisasianomistajien yleisin syy lähteä sovitteluun (10 henkilöä). Lähes yhtä moni (7 henkilöä) ilmoitti lähteneensä sovitteluun jonkin pakottavan syyn vuoksi: joko sinne piti mennä työn puolesta tai korvauksen saamisen vuoksi. Viisi henkilöä koki sovittelun uutena, helppona ja hyvänä tapana hoitaa asia. Niin ikään viisi asianomistajaa katsoi syyn olleen siinä, että tekijä oli alaikäinen tai teko oli hänen ensimmäisensä. Seuraavassa muuttama esimerkki sovitteluun lähtemisen syistä:

"Ensikertalaisten ja alle 15 v. takia ja talon edun takia." (HAO21)

"Kuului tehtäviini." (HAO25)

"Ajattelin, että pojille olisi ehkä kasvatusmielessä hyötyä." (TAO14)

"Kutsusta, korvauksen saannin toivossa." (TAO7)

"En halunnut lapselle (huom! tutkijan muutos lainauksessa) rikossyytettä, mutta halusin hänet vastuuseen teostaan." (HAA26)

"Ajattelin, ettei työllä olisi varaa rahalla korvata särkemiään ..., sovittelu opettavaisempi tapa." (OAA34)

"Helpoin ratkaisu molemmille osapuolille." (OAA37)

"Koin sen hyväksi tavaksi ja vastapuoli tahtoi sitä, joten menin mielelläni." (TAA16)

"Tässä tapauksessa jäi olettaakseni ainoaksi mahdollisuudeksi saada korvaus." (TAA1)

"Utelaisuudesta, auttaakseni nuoria selviytymään jutussa." (TAO8)

Viimeksi mainittu esimerkki on työnsä puolesta sovittelussa olleelta henkilöltä, jonka mielestä sovittelu oli myönteisistä odotuksista huolimatta lopulta epäonnistunut tilaisuus. Hänen mielestään sopimus ei kyseisessä tapauksessa pitänyt ja oli sama, mitä tekijöille puhui ja mitä heidän kanssaan sopi (*"Pitivät sovittelua pelleilynä. En suostu enää sovitteluihin vapaa-aikanani."*, TAO8)

Tunnot ennen sovittelua olivat useimmilla samantekeviä/neutraaleja tai kielteisiä. Eroa oli havaittavissa yksityishenkilöiden ja yhteisöjen edustajien kesken niin, että jälkimmäisillä kielteinen tunne oli suhteellisesti harvinaisempaa kuin edellisillä ($p < .01$) – tulos kuvastaneekin yhteisöjen edustajien rutinoitumista sovitteluistuntoihin. Sovittelukoontumisessa olivat olleet kaikki paitsi 4 yksityishenkilöä ja yksi yhteisöjen edustaja. Kohtaaminen oli tärkeää myös aikuisille asianomistajille. Vastapuolen kohdanneista 82 % piti tapaamista tärkeänä, turhana sitä piti 6 henkilöä. Sovittelusta oli jäänyt myönteisiä kokemuksia 20 henkilölle (65 %), kielteisiä kokemuksia oli 9 henkilöllä (29 %) ja yhdentekevää se oli kahdelle asianomistajalle.

Valtaosan mielestä sovittelussa kohdeltiin tasapuolisesti uhria (90 %) ja epäiltyä (97 %). Aikuisasianomistajista 77 % antoi sovittelijoista myönteisen arvion, mikä oli samaa luokkaa kuin asianomistajina olleilla lapsilla. Neutraaliksi luettavan arvion antoi 5 henkilöä ja kielteisen 3. Erittäin tyytyväisiä tai melko tyytyväisiä sovitteluun oli 68 % aikuisasianomistajista. Neljä henkilöä ei osannut määritellä kantaansa ja melko tyytymättömiä tai erittäin tyytymättömiä oli alle neljännes. Tyytymättömyyden syynä oli yleensä se, että korvausta ei suoritettu ja/tai tekijät eivät tuntuneet ottavan sovittelusta opiksi. Sopimukseen oli tyytyväisiä 73 % aikuisasianomistajista, kolme ei vastannut kysymykseen.

Alle neljännes oli sitä mieltä, että sovittelu oli liian pitkän ajan kuluttua teosta. Tätä mieltä olleiden lukumäärä on suhteellisesti jonkin verran suurempi kuin asianomistajina

olleiden lasten huoltajilla ja tekijöiden huoltajilla. Aikuisasianomistajat kokivat yleensäkin parhaana tapana hyvittää teko seuraavasti.

Taulukko 52. Aikuisten asianomistajien (N = 39) mielipiteet parhaasta tavasta korvata teko

Tapa	%
Työkorvaus	44
Rahallinen korvaus	41
Anteeksipyyntö	10
Muu	5
Yhteensä	100

Aikuiset asianomistajat arvottivat selvästi työ- ja rahakorvausta ja ne heillä olivat käytännössäkin ensisijaisena korvausmuotona. Esimerkiksi alaikäisten asianomistajien huoltajien arviot parhaasta korvausmuodosta jakautuivat tasaisemmin eri korvausten kesken.

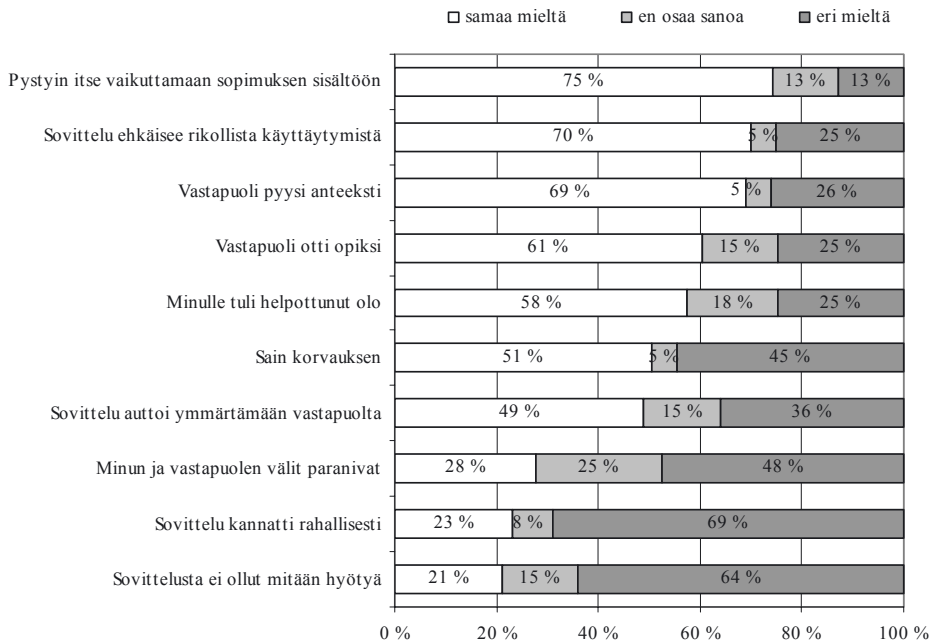
Sopimus syntyi yhtä tapausta lukuun ottamatta kaikissa. Keskimääräinen rahakorvaus oli 274 euroa ja mediaani 210 euroa. Keskimääräinen työkorvaus puolestaan oli 11 tuntia ja mediaani 6 tuntia. Sopimus toteutui kahdeksassa tapauksessa kymmenestä. Kaksi henkilöä oli lähtenyt perimään toteuttamatta jätettyä korvausta. Korvauksen toteutumisesta valvoivat lähinnä asianomistajat itse. Valtaosa (86 %) rahakorvauksen saaneista oli sitä mieltä, että oli hyvä, että korvaus hoitui juuri rahalla. Puolet rahakorvauksista tuli täysin ajallaan (tilanne oli sama lapsiuhrien huoltajien vastausten mukaan), 5 tapauksen osalta joko myöhässä tai korvaus maksettiin osittain ja 3 ei saanut korvausta lainkaan.

Kun aikuisilta asianomistajilta tiedusteltiin valmiiden vastausvaihtojen avulla sovittelun jälkeisiä tunteja, saatiin tulokseksi seuraavaa:

Taulukko 53. Aikuisten asianomistajien tunnot sovittelun jälkeen

Tunnota	lkm	%
Olin tyytyväinen	17	46
Tekijä otti opiksi	6	16
Sopimus harmitti	5	14
Olin helpottunut	4	11
Sovittelu tuntui turhalta	4	11
En osaa sanoa	1	3
Yhteensä	37	101

Yleisin reaktio sovittelun jälkeen oli myönteinen. Lapsiuhrien huoltajilla sovittelun jälkeiset tunnot jakautuivat tasaisemmin eri tunteiden osalle, kun taas aikuisasianomistajista enemmistöllä tuli esille tyytyväisyys sovittelua kohtaan. Yli kuusi kymmenestä aikuisesta oli valmis antamaan anteeksi lainrikkokojalle ja yli puolet oli sitä mieltä, että sovittelusta oli hänelle tai työntantajalleen hyötyä. Täsmennettynä aikuiset asianomistajat näkivät sovittelun heille koituvat hyödyt seuraavasti:

Kuvio 6. Aikuisten asianomistajien arviot sovittelun hyödyistä (%)

Kuvion 6 mukaan samaa mieltä olevia (so. samaa mieltä tai jokseenkin samaa mieltä olevat) aikuisia asianomistajia oli suhteellisesti eniten seuraavissa hyötynäkökohdissa: mahdollisuus vaikuttaa sopimuksen sisältöön, sovittelun rikollista käyttäytymistä ehkäisevä vaikutus, vastapuolen anteeksipyyttäminen ja vastapuolen opiksi ottaminen. Merkittäviä eroja yksityishenkilöiden ja yhteisöjen edustajien kesken ilmeni kahdessa asiassa. Yhteisöjä edustamassa olleet olivat yksityishenkilöitä harvemmin eri mieltä siitä, että sovittelun hyötynä oli välien paraneminen tekijään ($p < .05$). Yksityishenkilö-asianomistajissa oli puolestaan yhteisöjen edustajia suhteellisesti enemmän niitä, jotka olivat samaa mieltä siitä, että sovittelu auttoi ymmärtämään vastapuolta ($p < .05$).

Tärkeimmiksi rikoksentehtäville seurauksiksi haluttavat asiat olivat aikuisten asianomistajien mukaan seuraavat: rikoksentehtäjää tulisi rangaista (45 % vastanneista aikuisista), häntä tulisi auttaa (28 %), tulisi ymmärtää (8 %), paheksua (5 %) ja ryhtyä muihin toimenpiteisiin (10 %). Kysymykseen ei vastannut 5 %. Vastaavasti aikuiset asianomistajat mielsivät sovittelun tärkeimmiksi asioiksi seuraavat näkökohdat.

Taulukko 54. Aikuisten asianomistajien (N = 36) mielestä sovittelun tärkeimmät näkökohdat

Näkökohta	%
Tekijä joutui vastuuseen	47
Tekijä oppi	31
Halu vaikuttaa vastapuolen käyttäytymiseen	17
Vahingonkorvauksen saaminen	3
Muu asia	3
Yhteensä	101

Vastaustensa mukaan yksityiset aikuiset henkilöt ja organisaatioiden edustajat ajattelivat ensisijaisesti epäiltyä ensinnäkin siinä mielessä, että tekijä joutui käytännölliseen vastuuseen teostaan ja toisekseen epäilty oppi ymmärtämään asian vahingon kärsijän kannalta, yhtäältä haluttiin vaikuttaa sovittelemalla vastapuolen käyttäytymiseen. Tois-sijaiseksi annettujen vastausvaihtoehtojen osalta näytti muodostuvan vahingonkorvauk-sen saaminen. Hyötynäkökohtien faktorianalyysi tuotti seuraavan tuloksen.

Taulukko 55. Asianomistajina olleiden aikuisten sovittelun hyötyjä koskevat faktorilataukset

	Faktori 1	Faktori 2	Faktori 3	Komm.
Faktori 1: Vaikuttamismomentti				
Pystyin itse vaikuttamaan sopimuksen sisältöön	.78	.13	.13	.64
Minun ja vastapuolen välit paranivat	.70	.28	.32	.66
Sovittelu ehkäisee rikollista käyttäytymistä	.69	.27	.27	.61
Sovittelu auttoi ymmärtämään vastapuolta	.56	.23	.29	.46
Faktori 2: Hyötymomentti				
Sain korvauksen	.10	.78	.22	.67
Ei mitään hyötyä	-.30	-.77	-.32	.78
Minulle tuli helpottunut olo	.49	.53	.18	.56
Kannatti rahallisesti	.33	.42	-.01	.29
Faktori 3: Kontrollifunktio				
Vastapuoli otti opiksi	.44	.31	.69	.76
Vastapuoli pyysi anteeksi	.13	.12	.60	.39
Ominaisarvot	2.55	1.99	1.28	
Selitysaste (%)	25.49	19.92	12.75	
Kumulatiivinen selitysaste (%)	24.49	45.41	58.16	

Pääakselifaktorointi, Varimax-rotatiolla

Aikuisten asianomistajien osalta latautui voimakkaasti ensimmäiselle faktorille neljä muuttujaa. Siinä latautuivat hyötynäkökohtina sovittelun ansiosta erilaiset vaikutustekijät suhteessa tekijään ja uhuriin itseensä. Faktori voidaan nimetä vaikuttamismomentiksi. Voimakkaimmin sillä latautui muuttuja, joka kuvasi uhrin tunnetta mahdollisuudesta olla vaikuttamassa sopimuksen sisältöön. Lisäksi sillä latautuivat muuttujat, jotka kuvasivat osapuolten välien parantumista, rikollisen käyttäytymisen ehkäisyä ja ymmärryksen lisääntymistä tekijää kohtaan.

Toisella faktorilla latautuivat voimakkaimmin niin ikään neljä sovittelun hyötyihin liittyvää väittämämuuttujaa. Faktorille annettiin nimi hyötymomentti. Hyötyulottuvuuksina olivat tällöin uhrin arvio korvauksen saamisesta, arvio sovittelun hyödyistä ja sovittelun helpottavasta vaikutuksesta sekä sovittelun rahallisesta kannattavuudesta.

Viimeisellä, kolmannella faktorilla latautui sovittelun hyötyjä kuvaavina muuttujina arviot tekijän opiksi ottamisesta ja anteeksipyyttämisestä. Faktorilla latautuu arvioita kasvatukseen ja kontrolliin liittyvistä asioista, joten tämä faktori nimettiin kontrollifunktioksi.

Aikuisten asianomistajien mielipiteet heijastivat sovittelun hyötyjä niin, että tärkeiksi ulottuvuuksiksi näytti heille muodostuvan se, että sovittelulla tulisi olla vaikutusta eri

osapuoliin, sovittelu hyödyttää jotenkin ja sovitteluun tarvitaan myös kontrollioluttuutta.

Aikuisista $\frac{3}{4}$ arvioi, ettei sovittelusta ollut mitään haittaa. Viidenneksen mukaan siitä oli haittaa. Haittapuolena koettiin erityisesti se, että epäilty ei ottanut opiksi tai vastaaja ei maksanut korvausta.

Aikuisilla asianomistajilla ilmeni tilastollisesti merkitseviä eroja joidenkin sovittelutoiminnan ominaisuuksien osalta. Sovitteluun tyytyväisiä naisia oli suhteellisesti enemmän kuin miehiä ($p < .05$). Sopimukseen tyytyväisyyden osalta sukupuolittaisia eroja ei ollut.

Tyytyväisyys sovitteluun painottui seuraavissa tapauksissa:

- Riittävän tiedon saaminen sovittelusta ($p < .01$).
- Vastapuolen kohtaamisen tärkeänä pitäminen ($p < .001$).
- Sovittelun tasapuolisuus itseä kohtaan ($p < .01$).
- Myönteinen mielipide sovittelijoista ($p < .01$).
- Työkorvaus korvausmuotona ($p < .01$).
- Sopimuksen pitäminen ($p < .001$).
- Tyytyväisyys sopimukseen ($p < .001$).
- Myönteinen tunne sovittelun jälkeen ($p < .001$).
- Tekijälle anteeksi antaminen ($p < .01$).
- Tunne sovittelun tuomasta avusta ($p < .001$).
- Tunne sovittelun hyödystä ($p < .001$).
- Arvio tekijän opiksi ottamisesta ($p < .001$).
- Tunne sovittelun aikaansaamasta helpottuneesta olosta ($p < .001$).
- Ymmärryksen lisääntyminen vastapuolta kohtaan ($p < .01$).
- Vastapuolen anteeksi pyytäminen ($p < .01$).
- Tunne korvauksen saamisesta ($p < .01$).
- Arvio sovittelun rikollista käyttäytymistä ehkäisevästä vaikutuksesta ($p < .001$).

Sovittelun hyötyjen arvioinnin kohdalla kysymyksen yhtenä hyötyvaihtoehtona oli väite ”Minulle tuli helpottunut olo”. Väitteen kanssa samaa mieltä olevia oli naisten joukossa suhteellisesti enemmän kuin miesten ($p < .05$). Heitä oli niin ikään suhteellisesti enemmän vastapuolen kohtaamista tärkeänä pitäneissä kuin kohtaamista turhana pitäneissä ($p < .05$). Testin ehto ei täyttnyt, mutta viitteellisesti voidaan todeta, että asiasta samaa mieltä olevia oli suhteellisesti eniten työkorvauksen saaneissa ($p < .05$) ja niiden joukossa, jotka tunsivat hyötynensä sovittelusta ($p < .01$). Helpotusta tunteneita oli suhteellisesti enemmän myös niiden keskuudessa, jotka tunsivat sovittelun auttaneen heitä ($p < .001$).

Hyödyn kokeminen sovittelusta oli yhteydessä siihen, tunsiko vastaaja voineensa vaikuttaa sopimuksen sisältöön itse. Ne asianomistajat, jotka kokivat voineensa vaikuttaa, tunsivat voineensa myös hyötyä sovittelusta ($p < .01$). Sovitteluun tyytyväisistä suhteellisesti useampi kuin siihen tyytymättömistä aikuisista asianomistajista oli sitä mieltä, että

vastapuoli otti sovittelun ansiosta opiksi ($p < .001$), sama koski mielipidettä sovittelun rikollista käyttäytymistä ehkäisevästä luonteesta ($p < .001$).

8.4 Epäiltyjen ja asianomaisten kysely: yhteenveto

Epäillyille ja alaikäisille uhreille sekä heidän huoltajilleen ja aikuisille yksityishenkilöille sekä yhteisöjä edustaville aikuisille kohdistetun kyselyn tavoitteena oli saada teon asianosaisten mielipiteitä ja ajatuksia teosta, vastapuolesta, sovittelusta ja sen hyödyistä, sopimuksesta sekä sovitteluun liittyvistä tapahtumista. Kyselyn perusteella piirtyikin yleiskuva tekoon ja sovitteluun liittyvistä näkökohdista.

Sovittelu teknisenä prosessina ja teon seurauksena järjestetty poliisikuulustelu näyttäisivät toimineen kaikkien osapuolten näkökulmasta yleisesti ottaen asiallisesti. Tarvittavat osapuolet olivat enimmäkseen paikalla; joissakin kuulusteluissa ei ollut sosiaalityöntekijä paikalla. Sopimukset pääsääntöisesti syntyivät ja niihin oltiin tyytyväisiä. Korvauksen suorittamisesta kaikki epäillyt eivät kuitenkaan huolehtineet, mikä aiheutti joissakin asianosaisissa tyytymättömyyttä. Osa asianomistajaosapuolesta kritisoi sitä, että vanhemmat huolehtivat epäillyn lapsen rahallisesta korvauksesta eikä lapsi itse. Arveltiin, että näin menetellen lapsi ei oppisi vastuuntuntoa. Rahakorvauksen suorittaneista lainrikkajista oli hyvä, että korvaus hoitui nimenomaan rahalla. Alle 15-vuotiaiden epäiltyjen huoltajista suhteellisen moni piti parhaana korvausmuotona työkorvausta. Vaikka mielipide sovittelijoista oli yleisesti ottaen myönteinen, oli kaikkien osapuolten joukossa niitä, joiden mielestä sovittelijoiden ammattitaidossa on muutamassa tapauksessa kehitettävää; sovittelijoiden toimilla oli yleisestikin tärkeä merkitys toiminnan onnistumiseen.

Yli kolmannes tämän kyselyn alle 15-vuotiaista epäillyistä oli joutunut tekemisiin poliisin kanssa uudesta lainvastaisesta teosta, sen yrityksestä tai mukana olosta jonkin teon yhteydessä. Sovittelun ensikertalaiset olivat olleet suhteessa harvemmin uudelleen poliisin kanssa tekemisissä kuin uusijat. Epäiltyjen huoltajien osalta tuli korostuneesti esille, että oli hyvä, että heidän lapsensa saatiin ajoissa kiinni. Niin ikään saatiin viitteitä nopean puuttumisen eduista – kiinnijääminen ja asian ilmituleminen oli pysäyttävä tekijä.

Epäillyt itse ja alaikäiset uhrat näyttäisivät luottavan suhteessa vähiten sovittelun rikollisuutta ehkäisevään vaikutukseen, joskin moni epäillyistä uskoi, ettei enää itse tee lainvastaisia tekoja. Epäiltyjen huoltajien luotto ehkäisevään vaikutukseen oli vahvaa ja monessa tapauksessa he uskoivat, että lapsen arjessa tapahtui erilaisia myönteisiä muutoksia. Aineisto antoi viitteitä siitä, että sovitteluun liittyvillä erilaisilla käytännön asioilla ja sujuvuudella saattaisi olla vaikutusta sovittelusta koettuihin hyötynäkökohtiin.

Vastapuolen kohtaaminen oli kova paikka erityisesti alaikäisille uhreille ja epäillyille – aineistossa oli mukana uhreina hyvin pieniä lapsia. Mielipiteet sovittelun vastapuolen kohtaamisesta ja sovittelun muista sisällöistä toivat kuitenkin esille sen, että kohtaaminen oli tärkeää ja sovittelulla hyvin monia etuja. Molemmille lapsiosapuolille sovittelulla oli helpottava ja tilannetta selkiyttävä vaikutus. Teon ymmärtäminen ja katuminen näyttäisivät olevan tärkeitä eri asioihin yhteydessä olevia tekijöitä. Tekijöiden huoltajille oli tärkeää, että lapsi oppi ja ymmärsi tekonsa sovittelun seurauksena. Käytännössä sillä, että tekijä ymmärsi tekonsa, näyttäisi olevan yhteyttä arvioon tekojen uusimisen

vähentymisestä. Sitä, mikä lopulta oli asiassa varsinainen katalysaattori, on tässä yhteydessä vaikea osoittaa.

Omaisuusrikoksia ja graffiteja tehneillä alle 15-vuotiailla oli nähtävissä kyselyn mukaan merkkejä tekoihin rutinoitumisesta. Suhteessa muihin he olivat useammin uudelleen tekemisissä poliisin kanssa sovittelun jälkeen.

Osapuolten sovittelun hyötyjä kuvaavista muuttujista nousi esille päällimmäisinä muutos- ja vastuorientaatioita sekä erityisen selvästi epäiltyjen huoltajilla ja aikuisuhreilla kasvatusta- ja kontrolliulottuvuuksia. Vaikka osalla yhteisöjä edustavilla asianomistajilla oli kehittynyt rutiini sovittelutilanteista, ilmeni tällä osapuolella selvästi vastuuseen asettamisen ja rangaistuksen ohella yhtä hyvin mielipide, että alle 15-vuotiaita lainrikkokijia tulisi auttaa.

Kiteytettynä kysely osoitti, että sovittelu koetaan järkevänä ja hyödyllisenä interventiona, mutta sen vaikuttavuuden tehokkuutta nimenomaan lasten rikollista käyttäytymistä ehkäisevä toimenpiteenä ei voida osoittaa kovinkaan täsmällisesti tai tilastollisesti vahvalla näytöllä. Epäiltyjen lasten ja heidän huoltajiensa mielipiteistä hahmottui kuitenkin viitteellisesti, että uusimista ehkäiseviä tekijöitä ovat nimenomaan sovittelutoiminta ja kiinnijääminen. Lapsiuhrien mieltä sovittelu yleensä helpotti – sama koski myös tekijöitä. Näyttäisi siltä, että sovittelulla ja siihen liittyvillä toimilla ja tilanteilla on myönteisiä ja kasvatuksellisia vaikutuksia suurimmalle osalle alle 15-vuotiaita lainrikkokijia.

Myönteinen kehitys näyttäisi edellyttävän ainakin seuraavia asioita: epäillyn lapsen muutos- ja vastuorientaatiota, aikuisten ja muiden kontrollivastuuta sekä tilanteeseen ajoissa puuttumista. Lapsen osalta tilanne näyttäisi edellyttävän sopeutumista sovittelutilanteeseen, sovittelun hyväksymistä ja vastuunottamista tapahtuneesta. Saatiin viitteitä siitä, että lapsen kannalta olisi hyvä, jos teko jää ainutkertaiseksi. Osaltaan lapsen jatkokäyttäytyminen näyttäisi olevan yhteydessä sovittelutoiminnan onnistuneisuuteen.

Kyselyaineisto osoitti, että oli lapsia, joihin sovittelu tai muutkaan sen yhteyteen kuului toimenpiteet eivät välttämättä pureet, osa ei katunut tekoaan ja joillakin oli selvä riski lainvastaisten tekojen uusimiseen. Kaikkien osapuolten vastaukset osoittivat, että oli lapsia, jotka eivät tunteneet teostaan vastuuta tai ottaneet opiksi. Sovittelutilanne ei ollut antoisa, jos epäilty ja/tai hänen huoltajansa eivät halunneet/osanneet ottaa vastuuta teosta. Sovittelun funktiota ja roolia ajatellen voidaan todeta, että sovittelun merkitys ilmapiiriin puhdistajana, uhrin ja tekijän suhteen selkiyttäjänä tai uhrin henkisen tilanteen helpottajana on hyvin tärkeä, mutta sitä ei voitane pitää yksin riittävänä. Kyselyaineiston perusteella voidaan kysyä, onko sovittelu yksin riittävä keino vaikuttaa alle 15-vuotiaan tekijän rikoskäyttäytymiseen.

Kysely toi esille, että myös uhrin asema on monessa mielessä tärkeä sovittelutoiminnan kokonaisuudessa – erityisesti lapsena asianomistajiksi joutuneille sovittelu on usein helpottava tekijä, joskaan tekijää ja hänen tekoaan kohtaan se ei useinkaan lisää ymmärtämystä.

Kokonaisuudessaan sovittelujärjestelmä osoittautui kyselyn mukaan kaikille osapuolille myönteiseksi toimintamuodoksi, jolla oli käytännössäkin myönteisiä ja kokonaistoimintana tekojen uusimista ehkäiseviä vaikutuksia. Purevuuden osalta kyselyaineisto antoi kuitenkin samansuuntaisia tuloksia kuin edellä kuvatut aineistot: osa lapsista uusii lain-

vastaisia tekojaan, eikä edes usko sovittelun rikoksia ehkäisevään vaikutukseen. Yksin sovittelujärjestelmä voikin olla liian kevyt auttamaan heitä niiden ehkäisemisessä. Osa lapsista puolestaan lopettaisi ilmeisesti teot joka tapauksessa, ilman sovitteluakin. Sovittelutoiminnan ohella merkityksellistä on poliisin tekemä työ ja se, että ilmitulon myötä lapsi kokee, että hänen tekonsa on noteerattu. Ilmeisesti osalle lapsia juuri kaikki nämä asiat yhdessä ovat riittävä väliintulon muoto.

9 SOVITTELIJAT, POLIISI JA SOVITTELUTYÖN- TEKIJÄT SOVITTELUN OSAPUOLINA

Tutkimuksen yhdeksi aineistoksi otettiin sovittelijoiden, poliisiin ja sovittelutyöntekijöiden teemamuotoiset haastattelut. Sovittelijoiden haastattelu toteutettiin kuudessa kunnassa ryhmähaastatteluna, poliisit ja sovitteluhenkilöstö haastateltiin yksittäin. Haastattelut nauhoitettiin ja purettiin ja litteroitua teemakeskustelua tuli analysoitavaksi kaikkiaan 340 sivua.

9.1 Sovittelijoiden näkökulma

Tutkimusta varten haastateltiin teemaluonteisen ryhmähaastattelumenetelmän avulla 30 kuuden kunnan sovittelijaa. Valtaosa heistä oli sovitellut alle 15-vuotiaiden juttuja ja osasi näin kuvata alle 15-vuotiaiden sovittelua oman kokemuksensa perusteella. Nekin, joilla lasten sovittelusta ei ollut omakohtaista kokemusta, sanoivat kuulleensa kokemuksia niistä muiden sovittelijoiden kertomana. Heidän joukossaan oli eri aikoja sovittelussa olleita henkilöitä, jotkut sovittelun alkuajoista lähtien.

Sovittelijat ottivat lapsen jutun pääsääntöisesti mielellään soviteltavaksi. Yleinen mielipide oli, että lasten sovitteluun sisältyy toivon ja tulevaisuuden näkökulmat: koettiin, että nuorella lainrikkojalla on hyvä mahdollisuus muuttaa tapansa ja elää tekonsa jälkeen normaalia elämää. Nähtiin myös, että lapsen ollessa kyseessä tilanne on vielä otollinen, sana menee vielä perille.

”...musta ylipäättään kaikki nää alle 15-, alle 16-vuotiaiden sovittelut ne on sillai, ne on niinku tosi otollisia. Et se vaikutusmahdollisuus on kaikkein suurin silloin eli puuttua siihen ja korjata niitä asioita ja ainakin mulla nää joka ainoon kenen kanssa mä oon ollu sovittelussa, niin ne on tosi nöyriä, kun ne tulee sinne ja ne pyytää anteeksi ja ne niinku katuu ihan oikeesti.” (Tsov)

Koettiin, että lapsen osalta on olemassa väliintulon mahdollisuus sekä mahdollisuus saada aikaan muutos tilanteeseen. Yleisesti korostettiin sitä, että väliintulon hyödyt tulisi käyttää jo lapsen ensimmäisen tekokerran jälkeen, nopeana prosessina.

”Kyllä nuorten kannalta ois parempi se nopeempi prosessi sen takia, että ne sitten ei ehdi mitään uusia, ja sitte ne ei niinku vähättele sitä hommaa, ku se otetaan nopeeta kii ja selvitetään, mut jos se menee pitkän aikaa, ni se niinku tavallaan unohtuu... ei tästä nyt mitään, antaa tulla, päästiin näin helpolla.” (Nsov)

”Ja varsinkin lasten kohdalla mun mielestä täytyisi olla mahdollisimman nopeeta, lapsihan ei enää muista sitä niin pitkälti.” (Tsov)

Alle 15-vuotiaan lainrikkojan keskivertoasennetta pidettiin katuvana, anteeksipyytäväenä, avoimena ja asian vakavuuden ymmärtävänä – ”lapsen mieli on niin sanotusti altis sovittelulle”, kuten eräs sovittelija asian ilmaisi.

Lasten sovittelun ytimiksi sovittelijat määrittelivät lähinnä seuraavia näkökohtia. Sovittelu nähtiin lapsille STOP-merkinä, pakollisena pysähtymisenä – ja myös pysähdyttämisenä.

”Eiköhän se oo se, että lapsi joutuu kohtaamaan sen mistä sä puhuit, että ne ei välttämättä ymmärrä tehneensä mitään väärää, joutuu kohtaamaan sen, että on tehnyt jotain väärää ja joutuu tietyllä tavalla vastaamaan myös siitä tulemalla paikalle. Että vaiikkei nyt joutuis niitä rahoja maksamaan niin se on varmaan aika monille sillai kova paikka.” (Tsov)

Sovittelijoiden kokemusten mukaan sovittelu palvelee kasvatuksellisia periaatteita ja sen avulla lapsi voidaan saada raiteilleen. Tosin joku sovittelija näki tilanteen niin, että aikuisten juttuja on helpompi sovittaa kuin lasten:

”...aikuisten kanssa kun sä toimit, ni yleensä selviää niinku mies miehelle puhumalla...mitä tässä edellä puhetta oli kasvatuksellisista seikoista, niin ne multa on ehkä jäänyt vielä kokematta.” (Tsov)

Lasten sovittelu koettiin tekojen uusinnan ehkäisijänä, joskin todettiin olevan lapsia, jotka eivät välitä ja joihin sovittelu ei pure. Nähtiin, että sovittelu suuntaa lasta tulevaisuuteen. Myös se, että lapsi kohtaa oman tekonsa ja uhrin, koettiin tärkeäksi. Teroitettiin, että lapsen on otettava teosta vastuu (*”Ensimmäinen askel muutokseen on mun mielestä jo siinä, että voi miettiä, että mitä tuli tehdyks ja haluanko jatkaa tätä.”*, Osov). Yleinen mielipide keskusteluissa oli, että lapsen vastuuta ei kasvata se, että vanhemmat korvaavat teon rahakorvauksella.

”No vanhemmat tulee aika paljon vastaan niissä. Siis nehän on rahallisesti korvaamassa hirveen mielellään.” (Hsov)

”Et tää on väärä periaate just että vanhemmat maksaa, niitten täytyy niitten nuorten itte kokee, että ne saa nyt jonkun näkösen niinku tavallaan rangaistuksen, että nehän pääsee niinku koira veräjästä. Muuten ne tekee aina uusia, jos vanhemmat aina vaan maksaa.” (Nsov)

Osa sovittelijoista toi kokemuksensa perusteella esille ongelmana korvausasioissa sen, että jotkut asianomistajat yrittävät ylimitoittaa korvaukset, osa jopa lisätä epäillyn kontolle sellaista, mikä on syntynyt muussa yhteydessä.

Sovittelijat korostivat anteeksipyyntöön vaikutusta ja yleisenä mielipiteenä oli, että taloudellinen korvaus ei ole aina asian ydin, joskin yleensäkin korvauksesta sopiminen koettiin sovittelun yhdeksi tehtäväksi. Työkorvausten yhteydessä oli koettu käytännöllisiä ongelmia, mutta yleisesti ottaen niiden vaikutuksesta oli saatu myönteisiä kokemuksia (*”...ni, jos sen työllä saa tehtyä, ni se on kaikista paras, semmosen tuntee vähän niinku kropassakin.”*, Nsov). Sovittelijoiden ryhmähaastattelussa korostettiin huoltajien merkitystä lapselle sovittelun yhteydessä: huoltajien tulisi olla sekä henkisesti että fyysisesti läsnä (*”...tämähän on valtava mahdollisuus vanhemmille, mahdollisuus huomata, että mitä heillä vielä voisi olla tekemistä näiden lasten kanssa.”*, Tsov)

Kuitenkin seuraava erään sovittelijan mielipide kuvastaa hyvin yleistä käsitystä vanhempien mukana olosta sovittelusta:

”Joissakin tapauksissa se helpottaa vanhempien läsnäolo sovittelua, joissakin tapauksissa taas vaikeuttaa.” (Jsov)

Sovittelutilanteissa oli koettu huoltajien aiheuttamia erilaisia ristiriitatilanteita. Oli tilanteita, joissa asianomistajan ja epäillyn huoltajat riitelivät keskenään, epäillyn huoltajat eivät myöntäneet lapsensa selvää syyllisyyttä tai olivat välinpitämättömiä lapsensa tekemisistä ja osa huoltajista ei heikon terveydentilansa vuoksi jaksanut paneutua lapsen tilanteeseen. Sovittelun arjessa moni sovittelija oli nähnyt ja kokenut, että epäiltyjen rahallisen korvauksen maksukyvyssä on eroja: osa ei yksinkertaisesti voinut suorittaa korvausta.

”Kaikenlaista esiintyy. Kyllä tuota semmosta esiintyy, että rahalla pääsee kaikesta, mutta sitte kyllä niin tässä selvästi näkkee, mitenkä paljon huonommat lähtökohdat toisilla ihmisillä on ja sitten tulee vastaan siis ihan, ettei takkia oo.” (Osov)

Tuotiin esille myös kodin ristiriitoja sekä huoltajien piittaamattomuutta, joiden arveltiin vaikuttaneen lapsen rikolliseen käyttäytymiseen. Sovittelussa peräänkuulutettiin vanhemmuuden merkitystä monessa mielessä.

Asianomistajien osalta katsottiin, että kärsineen osapuolen tulisi saada tuntee saaneensa hyvitystä. Nopea ja varhainen puuttuminen nähtiin merkinä siitä, että lapsesta välitetään ja sen avulla katsottiin voitavan vaikuttaa tehokkaasti ja myönteisellä tavalla lapsen tilanteeseen. Kaikki pitivät sovittelua lapselle sopivana interventiokeinona.

Yleisesti kuitenkin nähtiin, että sovittelu ei kasvata tai auta kaikkia: jotkut lapset eivät sovittelijoiden mielestä usko kerrasta. Sovittelijoiden haastattelu viesti, että lainrikkojalasten joukossa on yksilöitä, jotka jatkavat syystä tai toisesta tekojaan, osa sovittelijoiden mielestä hyvinkin tietoisena siitä, että alaikäisenä heitä ei rangaista.

”Uskon, että semmosessa tapauksessa kun se on niin kuin ensimmäinen tai sanotaan et on tullut tosi paha moka, niin se niinku ehkäsee sen uudemman tapahtuman, eliikkä se niinku tulee semmonen toppi siihen, kun se on tuotu asiallisesti julki. Mutta sitten semmonen, joka nyt ei niin välitä siitä enää, niin sen kun loksutat siinä, loksuta ihan rauhassa, kyl täs tunti menee ihan mukavasti..”

”...sit meillä on näitä tiettyjä, jotka... se yksikin kaveri, joka sinä päivänä ku se täytti viistoista, ni tiesi sen, että on vielä tänään alaikäinen. Moneskohan juttu se oli?”

”Todella paljon yhden pojan takia tehty töitä ja kyllä vähän menee niinku sovittelua...tämmöses, kun kaveri ei sitte välitä yhtään.”
(Hsov)

”Mä voisin sanoa sillain, että viime vuosina nää nuoremmatki, niistä alkaa semmonen uhma näkyä tai sitten sillai, että käytetään ehkä sitten tätä sovittelua semmottena, että no taas tää keikka mennään tällai kevyesti ja sitten on näitä jo alle 15-vuotiaillakin, joku voi olla sitten semmonen siinä niinku johtohahmo tai semmonen että sit toiset on vähän hiljasempia, että se toimii vähän niinku puheenjohtajana siellä ja sanoo, miten tässä edetään.”

"Niin, kyllä alle 15-vuotiaat tietää nää jutut niin hyvin jo, että ei niitä niinku nenästä vedetä, kyllä ne kirjansa on luku."

"Kyllä niillä monella on sillai, että ku se, juttu on sovittelussa, ni niil on niitä ehtiny tulla uusia."

(Nsov)

"...sit rupee niinku mättämään myöskin tonne laitoksen päähän, että minkä takia ne nyt sieltä laittaa näin monta kertaa, ja sen huomaa siinä suhtautumisessa, että se vaan tulee..."

"Jotenkin se tunne, että kun ei kerta mitään opi siellä niin..."

"Niin ja tulee semmonen, että se vaan pelleillee niinku et se tietää nää kanavat ja keinot ja se vaan pelleillee, osaa sopivasti lusmuta itsensä näihin sovitteluihin, niinku varmaan tämmösis joukoissa täälläki, että siellä on joku semmonen, vois sanoa joukon pomo."

"Onneksi kovin paljoo ei ole, että valtaosa tapauksista on, ei -uusijoita."

(Jsov)

"Et mulle tuli mieleen yhessä sovittelussa, sitte niinku sovittelun päätteeksi kävikin ilmi, että tää tekijä oli ollut sovittelussa aikaisemminkin ja ihan saman tyyppisestä teosta ja siis pahoinpitelystä ja musta tuntu jotenkin, että hän vielä niinku selvis tästäki sovittelusta pelkällä anteeksipyyntöllä. Et tavallaan niinku tuntu vähän semmoselta kumileimasin tyyppiseltä. Jotenkin ois tuntunu siltä, että vanhemmat ois voinu jotenkin sen kierteen estää. Jos tulee sovitteluun niin, että on monta kertaa samasta teosta, niin ei se silloin enää tavallaan ole, täytyä sitä tarkoitustaan välttämättä." (Tsov)

Tunnettiin huolta jengiytymisestä ja siitä, että osa lapsista jatkaa rikosten tekemistä kerta kerran jälkeen. Esitettiin kuvauksia rikoskierteeseen joutuneista, alle 15-vuotiaana tekonsa tehneistä lapsista. Osa sovittelijoista kuvasi turhautuneisuuttaan tekojen uusijointa kohtaan, mutta yleinen mielipide oli, että lapsiin kannattaa yrittää vaikuttaa aina. Oli keskustelua siitä, pitäisikö erityisesti vakavampien tekojen yhteyteen liittyä sovittelun lisäksi joitakin muitakin toimenpiteitä.

"Et kuinka paljon sovittelussa vois ikään kuin olla jotain semmosia kehittyneempiä teki-joita...ei sovittelijat oo kireempiä, mut siis joku elementti mukana ja että se viesti menee oikeesti perille. niin siis, että kyllä siinä sovittelumenettelyssäki vois olla niinku, en mää nyt sano poliisi paikalla, mutta siis joku semmonen, joku muu juttu ku se, että jaha taas istutaan ja sitte sovitellaan, et varmaan ekoilla kerroilla ne niinku meneeki vielä helpommin näin." (Nsov)

Sovittelijat määrittelivät joitakin ongelmia lasten sovittelun yhteydessä. Koettiin muun muassa, että korvausasiat dominoivat usein sovittelun sisällön kustannuksella. Joissakin sovitteluistunnoissa huoltajat nähtiin häiriötekijänä: joitakin huoltajia oli jouduttu pistäämään niin sanotusti jäähyllle. Nähtiin myös joitakin teknisiä ongelmia sovittelun yhteydessä.

Kokonaisuudessaan sovittelijat uskoivat lasten rikosten sovittelun myönteisiin vaikutuksiin. Yleinen mielipide oli sovittelun vapaaehtoisuuden kannalla (*"Mie voin sanoo tähän, että ilman vapaaehtoisuutta ei ois sovittelua."* *"Eikä myöskään ilman vapaaehtoisia sovittelijoita sovittelua..."*, Jsov). Joissakin kommenteissa tuotiin esille sovittelun vaihtoehtoisuuden rooli ja keskustelun merkitys:

"Minusta on hyvä, että tää on semmonen luonnollinen tapaaminen, elikkä tekijän ja uhrin sanotaanko tämmösessä luonnollisessa ympäristössä. Ei byrokraattinen, esimerkiksi käräjäsali. Voidaan niinku vapaasti keskustella, me annetaan se mahdollisuus siihen keskusteluun ja kun se päättyy, niin tehdään se päätös siitä sitte ja sopimus." (Jsov)

"...mun mielestä nimenomaan tää, että siinä sitte sovittelutilanteessa voidaan keskustella vähä muutaki ja sanoa niitä omia tunteuksia, jotka voi olla hirveen tärkeitä sille nuorelle." (Vsov)

"Kyllä vanhemmat monta kertaa, kun ne tulee ensin vähän sillai tänne, vähän ylimielisinä ja saattaa olla semmonen jo valmiiks hyökkäävä asenne. Mut siinä sitte kertoo, että me ollaan täällä kaikki vapaaehtosella ja me ollaan vapaaehtosia ja tavallisia ihmisiä, ni siinä huomaa monta kertaa, et niinku ihmiset sulaa ja ne muuttuu ihan kokonaan, koska siinä ei oo niinku se sosiaaliantta mukana, vaan me ollaan ihan tavallisia." (Tsov)

Sovittelijat kokivat roolinsa vaikeaksi: pitäisi olla monessa roolissa ja samalla tasapuolinen kaikkia osapuolia kohtaan. Tärkeänä koettiin muun muassa se, että sovittelun ja siinä tapahtuvan kohtaamisen avulla selvitetään tekoa ja siihen johtaneita syitä.

"Mun mielestä siinä sillä sovittelijalla on aikamoinen rooli, koska sovittelija luo sen tervetuloa-tilanteen ja sen ilmapiirin, mikä on kun ne tulee tähän huoneeseen, se lähtee, se sovittelija luo sen hyvin pitkälle sen roolin." (Jsov)

9.2 Poliisin näkökulma

Kuudessa kunnassa tehdyissä poliisien yksilöhaastatteluissa oli mukana 7 henkilöä. Tampereelta oli kaksi haastateltavaa. Haastatteluun otettiin mukaan sellaisia henkilöitä, jotka tunsivat sovittelutoimintaa ja olivat olleet siinä mukana poliisin toiminnan puitteissa. Tavoitteena oli, kuten sovittelijoidenkin osalta, kuvata ja kartoittaa ilmiötä pyrkimättä tilastollisesti pätevästi tiedon esittämiseen.

Erään poliisiin lausuma kuvaa hyvin sitä kokonaiskuvaa, joka syntyi poliisien haastattelun perusteella heidän suhtautumisestaan sovitteluun ja käsityksistään siitä:

"...ja tietenkin se, että poliisi näkee sen asian semmosena poliisilain sisältöisenä ohjavana ja sopua edistävänä toimintana." (Pol3)

Poliisilla oli sovittelumielipiteiden yhteydessä realistinen ote asioihin: sovitteluprosessissa tietyt säännöt, ohjeet ja normit olisivat tarpeellisia. Sovittelun valtakunnallista säätelyä pidettiin yleisesti tärkeänä. Kolme poliisia toi esille sen, että paitsi valtakunnallista säätelyä sovittelu voisi tarvita joitakin muitakin ohjeistuksia tai normituksia, joskin nii-

den käytännön toteutus koettiin ongelmalliseksi. Selvempää ohjeistusta kaivattiin esimerkiksi sosiaalisten interventoiden jatkumoiden osalta:

”...se olis niinku paremmin lainsäädäntöön kirjoitettu...mut et, mitä hyvää siitä seuraisi se sosiaalinen puoli ja tää tämmönen, nää inhimilliset asiat, mut että millä niitä lakisäätteistää, et se on mun mielestäni aika ongelmallista.” (Pol2).

”Sovittelusta lapsen näkökulmasta...ainakin se, että siihen on viranomaiset puuttunu ja sitten se niinkun jatko sitten näkyy, että siihen sitten siihen vahinkoon ja muuhun, olkoon nyt sosiaalitoimenpiteitä tai mitä tahansa, niin tota se on niinku selvä jatkumo. Se pitäis niinku jollain tavalla edetä sillain, että se ei hämähärry se, että mistä johtuu, että kaikki pitäis niinku pystyä semmosella nopeudella jollain tavalla hoitamaan, että alkuperäinen asia ja sit päätökset mitä niistä tehdään sovittelussa ja muualla, niin olis niinku ymmärrettävissä siihen alkuperäiseen puuttumiseen.” (Pol3)

Kaikkien haastateltujen osalta piirtyi kuva, että poliisin tavoitteena on aidosti edistää yhtenä prosessin osana lapsen kehityksen suuntaamista huonon kehityksen kehältä hyvä kehityksen kehälle ja edistää omalta osaltaan sovittelutoimintaa.

”...että niinku oli puhetta siitä, että jos jo tossa tutkinnan aikanakin on puhuttu tästä, että saadaan jotakin suunnitelmaa sitten, että tämmönen asia ei toistuisi, millä keinoin niitä voitaisiin sitten jonkun yksittäisen ihmisen kohdalla site niinku välttää jatkossa.” (Pol4)

Poliisille näytti olevan tärkeää lapsien ja heidän perheittensä toimintatapojen ja käyttäytymisen logiikkojen tunteminen.

Haastateltavana olleet poliisit kokivat tärkeäksi vastuukysymyksen eli sen, että lapsi ottaisi vastuun tekemisestään ja ymmärtäisi tekonsa seuraukset. Vastaavasti tuotiin esille uhrinäkökulma: sovittelun tulisi olla tilanne, jossa uhria autetaan ymmärtämään tapahtunut ja tarvittaessa annetaan mahdollisuus keskustella tekoon ja tekijään liittyvistä asioista.

”Mun mielestä sovittelu on, se korostaa sitä oikean ja väärän käsitteen selkiytymistä, auttaa näkemään myöskin sen vastapuolen.” (Pol1)

”Kyllähän se on selvää, että tota hän joutuu siinä vastuuseen siitä teosta, minkä on tehnyt. Joutuu miettimään sitä syvällisemmin ja et sil on suuri merkitys, että hän kohtaa sen uhrin ja sitten että hän oppii keskustelemaan siitä asiasta ja oppii ymmärtämään sen, että hän on tehnyt väärin. Kyl se on joka rikoksen kohdalla niin aikuisten kun lastenkin kohdalla, että tekijä ja uhri kohtaa, ni poistaa semmosen tai antaa kasvot niille tekijöille ja uhrille ja ne pääsee tunnetasolla sitä, vaihtamaan niitä mielipiteitä ja puhumaan siitä asiasta.” (Pol2)

”Kyllä tuota uskoisin, että siinä silloin joutuu sen vastuun niinkö vähän konkreettisemmin kokemaan että niinkö just kun siinä on osapuolet paikalla, niin mä uskon, että se on lapselle aina semmonen vaikuttava kokemus...ja ehkä sitä kautta vielä, kun korvailee niitä, niin se vähä konkretisoituu se asia kyllä paremmin.” (Pol5)

"Jos ei mitään tapahdu, ni se mun mielestä antaa signaalin jostaki, että kukaan ei välitä ja saa tehdä, mitä haluaa...mutta ilman sovittelua, ilman tämmöstä nii tulee tuomio tuomion päälle ja korvaus korvauksen päälle ja kukaan ei koskaan kysele mitään." (Pol6)

Vaikka poliisilla tuntui olevan yleisesti käsitys, että alle 15-vuotiaiden lainrikkojien joukossa on niitä, joilla on jo rankka rikostausta, ei kukaan haastatelluista poliiseista olisi ollut rajoittamassa sovittelukertoja.

"Ei kerrasta poikki. Ei, että niitä pitää niinkö opettaa, kattoo, että millon se niinkö menee kaaliin se mitä niille sanotaan. Kannattaa yrittää vaikka sata kertaa." (Pol2)

"Eihän se nyt välttämättä tarkoita, että sitä, et jos se uusii rikoksensa, et sovittelu olisi epäonnistunu." (Pol3)

"No kyllä siä tahtoo niitä olla, joillekka sitte kasaantuu näitä tapahtumia useita ja ei kai sille kai sille, pitäisi vaan keksiä uusia keinoja, mitkä puris paremmin. En mä näki, että joku sitten tippus sen takia ulkopuolelle tässä vaiheessa." (Pol4)

Tärkeänä pidettiin, että tekijä kohtaa uhrin ja samalla havaitsee tekonsa ja sen seuraukset. Puuttuminen lasten tekemisiin nähtiin signaalina välittämisestä. Poliisin näkemys oli, että lasten sovittelu auttaa rajojen määrittelyssä ja ehkäisevän tekojen uusimista, minkä koettiin hyödyttävän pitkällä tähtäimellä koko yhteiskuntaa. Kävi ilmi, että poliisit ratkaisevat joskus heidän mielestään mitättömimpiä juttuja kentällä eräänlaisen poliisisovittelun avulla: annetaan ymmärtää, että alle 15-vuotias epäilty ja asianomistaja voivat sopia asian keskenään paikan päällä.

"...niin tota poliisilaissa on aina ollu ohje kuitenkin, että aina pitäis niinku neuvoen ja ohjein tätä asiaa ensikädessä hoitaa ja kyllä näitä poliisin kättä päälle sopimuksia on tehty kaikennäköisistä asioista niin kauan kuin minä tiedän, että sovittelutoimisto ei ollu vielä ees kehitteillä." (Pol3)

"Ni, poliisithan ite sovittelee noita juttuja, justii näi niin tota sitähän me tehhään jonku verran." (Pol7)

Vaikka sovittelun vaikutuksiin uskottiin, haastattelu antoi viitteitä siitä, että poliisikunnan sisällä on heterogeenisuutta suhtautumisessa asiaan. Tuotiin esille sovittelutoiminnan alussa ilmennyttä vastarintaa ja nykyisinkin heidän keskuudessaan vallalla olevia kielteisiä näkökantoja sovittelusta. Yhden poliisin mielestä osa väkivaltarikosyksikön ja talousrikosyksikön poliiseista ei koe sovittelun sopivan heidän tapauksiinsa.

Haastateltavat uskoivat varhaisen ja nopean puuttumisen, yleensäkin puuttumisen etuihin.

"...mutta toisaalta tulee ymmärtää se, että ku näitten nuorten asioihin puututaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja riittävän sillä tavalla konkreettisesti, niin siitä on hyötyä tälle nuorelle. Se katkasee tulevan rikosportaikossa seuraaville askelmille nousemisen." (Pol3)

"Useammissa jutuissa samat tekijät, että ne on päässy sillo rellestämmää, nihi ois tarvinu heti päästä puuttumaa siihe niitten käytökseen." (Pol7)

Huoltajien roolin merkitys lasten huoltajina ja kasvattajina tuli haastattelussa korostetusti esille. Alleviivattiin seuraavia näkökohtia:

- Huoltajat yleensä ymmärtävät lapsen teon ja sovittelun merkityksen.
- Kaikenlaisten perheiden lapsille tapahtuu; tekojen taustalta löytyy kuitenkin ongelmia kotioiloissa.
- Osa huoltajista ei tiedä – ja osa ei välitä – mitä lapset tekevät; pahimmillaan vasta 20 rikoksen jälkeen havahdutaan huomaamaan, että kaikki ei ole lapsen osalta kunnossa.
- Osa huoltajista sysää huolenpidon viranomaisten vastuulle.
- Osa huoltajista ottaa pienetkin lainrikkomukset turhan raskaasti, lapsen turha syyllistäminen ei ole hyväksi.
- Osa huoltajista ei tule kuulusteluun.

Yhteistyötä sovittelua hoitavien tahojen kanssa pidettiin tärkeänä. Haastattelu indikoi, että poliisikunnan sisällä on tarvetta saada sovittelusta entistä enemmän tietoa (*”...mut se, et se pitää se tieto myös mejän ammattikunnalle, mitä sovittelu on, ni pitäis saada. En minä tiedä, auttaako siinä koulutus vai mikä siin auttaa, mut niin, että sitä sitte kaikille asiakkaille kaupattais.”*, Pol2). Tuli esille myös, että yhteistyön osalta on vielä kehittämistä muun muassa asioista tiedottamisen ja yhteistyökumppaneiden poliisiammatikuntaan suhtautumisen osalta.

Haastattelun antama kokonaiskuva poliiseista sovittelun kontekstissa oli sovittelulle myönteinen: sovittelulla uskottiin olevan myönteisiä vaikutuksia epäillyille alle 15-vuotiaille ja heidän jutuissaan oleville asianomistajille.

9.3 Sovittelun vetäjien ja lastensuojelun näkökulmat

Sovittelijoiden ja poliisiin lisäksi haastateltiin yksittäishaastatteluperiaatteella kuuden kunnan sovittelun vetäjät ja lastensuojelu sekä muuta sovitteluhenkilöstöä (N = 14). Muilta tutkimuspaikkakunnilta haastatteluja oli kustakin kaksi, mutta Vaasasta ja Joensuusta niitä oli kolme⁴⁰. Haastatteluteemat olivat pääpiirteissään samat kuin sovittelijoilla ja poliiseilla.

Yleisesti ottaen useita selvästi havaittavia poikkeuksia ja eroavuuksia verrattuna poliisiin ja sovittelijoiden haastattelutuloksiin ei tullut esille. Kuitenkin sovittelun vetäjien ja lastensuojelun työntekijöiden puheissa korostui edellä mainittuja huomattavasti enemmän diskurssi tarpeesta kehittää sovittelutoimintaa eri tavoin organisatorisesta ja toiminnallisesta näkökulmasta.

⁴⁰ Joensuussa sovittelun vetäjä haastateltiin yksinään ja kaksi poliisilaitoksella työskentelevää työntekijää yhdessä.

9.3.1 Sovittelu - heristävä sormi ja hyvä systeemi

Yksiselitteinen tulos oli, että sovittelun vetäjien ja sovitteluhenkilöstön mielestä sovittelutoiminta oli monessa mielessä lakia rikkoneen lapsen ja heidän huoltajiensa edun mukainen interventio. Noteerattiin sen tuomat erilaiset edut myös asianomistajaosapuolelle. Alle 15-vuotiaan sovittelulla nähtiin olevan ensisijaisesti seuraavia vaikutuksia:

- Sovittelu on paikka, joka pysähdyttää lapsen, saa hänet kohtaamaan tekonsa, ottamaan vastuun siitä sekä ymmärtämään tekoaan; se on realiteettien ja lapsen rajojen kohtaamista; sovittelu on myös vakavahenkinen, lapseen vaikuttava puhuttelu.
- Sovitteluprosessi on puhumista, asioiden läpikäymistä ja osapuolten kohtaamista vapaaehtoistoiminnan kentällä.
- Sovittelu voi toimia rikoksia ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä, signaalina ei-toivotusta käyttäytymisestä, kasvattavana tilanteena ja heristävänä sormena.

Sovittelun vetäjien ja sovitteluhenkilöstön kanssa keskusteltaessa tuli esille, että alle 15-vuotiaan tulisi tuntea sovittelu signaalina siitä, että vaikka häntä ei lainvastaisesta teosta voida rangaista, heidän rikoksiinsa kuitenkin puututaan. Osa haastatelluista peräänkuulutti sovittelua seuraamusluonteisena toimenpiteenä, ei kuitenkaan rangaistusseuraamuksena.

”No poliisi on minusta tässä asiassa ainakin ollut minun käsitykseni mukaan tyytyväinen, kun kerran ei niitä alle 15-vuotiaita voida rangaista, niin jotain seuraamuksia kuitenkin. Mä oon sanonutkin sovittelun olevan seuraamus, mut ei mikään rangaistusseuraamus, mut seuraamus siitä, että jotain on tehnyt. Tämähän on lapselle mahdollisuus, eikä mikään rangaistus ja ehkä se nytte on sitte hyväksytty, mutta sellaista uhkaa jotkut pelkäsivät, että tässä tapahtuu tällainen jonkunnäkönen systeemi, joka ojentelee nyt sitte näitä alle 15-vuotiaita virallisestikin.” (Tvi1)

Yllä olevan haastattelusitaatin lopussa viitattaneen vaihtoehto virallisjärjestelmälle - diskurssiin (ks. Järvinen 1993, 162-163), jonka mukaan alle 15-vuotiaiden tuloa sovittelun piiriin voidaan kritisoida, koska alle 15-vuotias ei ole rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan. Cohen (1985) puhui tihtyineistä vaihtoehtoisten menetelmien kontrolliverkkoista (sosiaalisen kontrollin leviämisestä), joiden avulla pyritään saamaan kontrolloitaviksi kohderyhmiksi entisten lisäksi uusia ryhmiä, kuten tässä tapauksessa alle 15-vuotiaat lainrikkijat. Keskustelu Cohenin kritisoimasta sosiaalisen kontrollin laajentumisesta on saanut uusia ulottuvuuksia. Eikö kuitenkin juuri puuttumista lapsen rikoksen aiheuttamaan kriisitilanteeseen ole tarkasteltava pelkästään myönteisenä asiana (Järvinen 1993, 171)?

Seuraavassa tämän tutkimuksen sovittelun vetäjien ja sovittelutyöntekijöiden mielipiteitä sovittelusta ja sen vaikutuksista. Huomattakoon, että osassa niistä annetaan lasten sovittelulle nimenomaan enemmän tai vähemmän voimaperäisen puuttumisen merkitys.

”... kyllä heidän täytyy huomata se, että tuota kyllä niinkun rikoksiin puututaan, vaikois alle 15-vuotias.” (Nvi1)

"...se nuori pysähtyis miettimään edes jossakin paikassa tekoaan tai tekojaan, ja sen että tajuaa sen että vaikka hän alle 15-vuotiaana ei joudu rikosoikeudelliseen vastuuseen, niin ei tarkoita kuitenkaan sitä, että hän joutuis vastuuseen ollenkaan. Et jotain vastuuta pitää olla jo alle 15-vuotiaallekin teoistaan..." (Hvi2)

"Joutuu niinkö kohtaamaan sen tekonsa...jos on oma tunto tallella, ni tavallaan se vois sitten estää sitten tulevaisuuden tekoja." (Nvi2)

"Systeemi (so. alle 15-vuotiaiden sovittelu; tutkijan kommentti) on paremman puutteen äärimmäisen hyvä ja oon sitä mieltä, että sen pitää tuntua konkreettisesti, jos jotaki hölmöilee ni jollaki tavalla..." (Jvi2)

"Sovittelun vaikutuksia...se, että se tajuaa sen itte paremmin. Miksei kymmenvuotias, kaksitoistavuotias, kolmetoistavuotias siinä ymmärrä, tai ainakin hänen pitäisi ymmärtää, et se on tehnyt väärin, ja meidän aikuisten pitää ymmärtää, jos lapsi ei ymmärrä edelleenkään." (Tvi2)

"Uskon, että se on kauheen mieleen jäävä tapahtuma, että tulla tällaiseen paikkaan...et haluan ainakin uskoa, et sil on semmonen kasvatuksellinen vaikutus." (Vvi1)

"Sovittelu on tavallaan interventio siihen yksittäisen tekijän osalta, ni interventio siihen rikolliseen käyttäytymiseen. Niinku sanoin et tällaisena lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä tai interventiona, miks sitä sanois, seuraamuksena. Et sovitteluhan ei ole koskaan rangaistus, mutta että oma näkökulma on se, että hyvin järkevä tapa hoitaa..." (Ovi1)

"...se, että hän joutuu ottamaan vastuun siitä teostaan." (Hvi1)

Viimeisimpänä olleen sitaatin henkilö korostaa jatkokommentissaan itse sovittelutilanteen vaikuttavuuden merkitystä alle 15-vuotiaalle lainrikkokojalle:

"...jos sanotaan, että sovittelu on helppo ratkasu rikoksen tekijälle, ni mä en ole samaa mieltä. Must ei ole kauheen helppo tulla esimerkiksi tän pöydän ääreen...niin kyl se on sellanen kasvun ja kasvattamisen paikka sille nuorelle rikoksentekijälle... jos on sellanen nuori, että rikos on häntä painanut ja vaivannut, ni sovittelu voi olla hänelle sellanen paikka, missä hän sitte voi ihan oikeesti nää niin sanotut tunteensa tuulettaa – sekä rikoksen uhri että rikoksen tekijä." (Hvi1)

Vastuuseen saattaminen, mutta samalla tietty lojaalisuus kaikkein pienimpiä tekijöitä ja ensikertalaisia kohtaan tuli esille äskeisen tavoin myös seuraavassa mielipiteessä:

"...se on semmonen sen lapsen tai nuoren konkreettiseen vastuuseen saattaminen ja sen asian läpikäyminen ja kohtaaminen. Mutta myös se, että kyllä näitä kaikkien nuorimpia nämä teot vaivaa tavattomasti...minusta näitä ihan nuorimpia ensikertalaisia ei pitäis kohdellakaan niinku rikollisia, vaan pitäis antaa ymmärtää, että se tavallaan, se on semmone harha-askel." (Ovi1)

Sovittelun vaikutukseen uskotaan seuraavissakin kommentteissa, mutta joidenkin alle 15-vuotiaiden kohdalla ensimmäinen kommentoija pohtii muita ja kovempia ratkaisukeinoja kuin sovittelu – tosin hänkin näyttää lopulta mieltävän sovittelun ainakin yhdek-

si vaihtoehdoksi. Toisen kommentoijan mielestä sovittelu on osa interventioiden ratkaisua, jolla olisi vaikutusta myös rikosten uusimiseen. Laajemmin rikosoikeudelliseen vastuuihinkin ei keskustelussa otettu kantaa, ei myöskään teeman kohdalla, jossa tiedusteltiin, pitääkö sovittelua säädellä tai ohjeistaa.

”...tavallinen nuori niinku ottaa siitä ohjat itselleen. Joskus miettii, että saisivat mennä käräjille. On se kuitenkin joku ratas pyörähtäny nuoren elämässä, jouduttu tekemisiin virkamiesten kanssa. Monta kertaa tullaan tilanteeseen, että liian helposti todetaan vaan, että no, sä oot alle 15-vuotias, lähde käveleen, et remmi on kuitenkin pyörähtäny jossain vaiheessa. Viistoista on aika iso poika tai tyttö...sillon paras, kun tietää sen rajansa, ni ne käyttää sitä hyväkseen, et mulle et voi mitään tai sitte jos kuulut johonki jengiin, niin jengi käyttää hyväkseen kersoja. Et ehkä näitä rosvoja vois jollakin tavalla käsitellä jollakin tasolla ja sovittelu ois tietenki yks semmonen.” (Jvi1)

”... musta se niinku lapsen näkökulmasta se tärkeys tulee kyllä siellä, että siitä jää joku kokemus ja mahdollisuus opetella anteeksipyyttämistä ja opetella tämmösiä perusasioita. Sen lisäksi, että muuten se saattas päästä siitä niinku koira veräjästä, niinku useimmiten pääseekin. Muutakaan meil ei ole ja kun se, että kun tää valtakunnallinen idea siitä, että me jotenki laskettas rikosoikeudellista ikärajaa, ni mun mielestäni ei oo ratkaisu mitenkään siihen tämän päivän tilanteeseen, vaan kyllä se sovittelu on varmaan osa sitä ratkaisua...et kyll sovittelu siinä mielessä alle 15-vuotiaitten kohallaki on oikeestaan niitä ainoita tapoja saada jonkin näköstä sanktiollista tai sanosin enemmänkin kasvatuksellista näkökulmaa näitten kohalla.” (Jvi2)

Mielipiteissä tuli esille siellä täällä ajatuksia varhaisesta puuttumisesta ja lasten tekojen vakavuudesta. Yleiskuva asiasta oli se, että tekoon kuin tekoon tulisi puuttua jollakin tavalla ja niin, että sen mahdollinen käsittely missään instanssissa ei kestäisi liian kauan. Muuan haastateltava kuvasi hyvin, mitä voi tapahtua, jos ajanpuutteen vuoksi jättää no-teeraamatta lasten lainrikkomuksia:

”...tuntuu vähä, että ei jää kaikkeen aikaa, että jos tulee kaks- ja kolmekymmentä suklaapatukkaa (so. suklaapatukkanäpistystapausta; tutkijan kommentti), niin melkeen halua laittaa sivuun ja se on aika turhaa, että laittaa sivun, kun puolen vuoden päästä tulee kuitenkin jotakin, että olis kannattanu puuttua.” (Vvi2)

Korvausten suorittaminen nähtiin olennaisena osana – sekä tekijän että uhrin näkökulmasta – lasten sovittelutoimintaa, mutta sitä tärkeämmäksi tekijäksi haastateltujen puheen perusteella näytti muodostuvan sovittelun sosiaaliset ja kasvatukselliset hyötynäkökohdat. Niitä tuotiin selvästi korvausasioita enemmän esille muun muassa sovittelun hyötyjä käsittelevän teeman yhteydessä. Osa haastatelluista toi asian selvästi esille kommentteissaan.

”...että ku sovittelu ei ole yksinomaan tämmöstä korvausten sopimista, vaan tärkeämpänä pidän ihan muita asioita, sitä sosiaalista vuorovaikutustilannetta ja tämmöstä. Et monet sovitteluun tulevat asianomistajat niin sanoo suoraan, että ei sillä rahalla ole niinkö merkitystä, eikä välttämättä ole vaatimassakaan.” (Ovi1)

”...se puhuminen, se sovitteluprosessi, se sitä kautta tulee se merkitys, ei välttämättä siitä, että joutuu maksamaan... että se ei olis vaan tommonen maksupaikka, vaan että

siinä keskusteltais ja silloin, jos se hyvin onnistuu, niin minusta tuntuu, että siinä voi olla että sen lapsen käsitys omasta vastuustaankin kasvaa.” (Tvi1)

”...no sitten tässä sovittelussahan, siitähän on kyse rahasta ja mun mielestä se on vähä surullista sillä tavalla, että jos vanhemmilla on mahdollisuuksia ni ne varmaan niinku lunastaa sen näin vaan ja se ei kosketa sitä lasta, että se idea on vähän niinku menetetty siinä.” (Vvi2)

9.3.2 Ehkäiseekö sovittelu rikollisuutta?

Kaikki sovittelun vetäjät ja sovittelutyöntekijät kokivat alle 15-vuotiaiden sovittelun lapsen lainvastaiseen tekoon puuttumisen muotona, jolla uskottiin olevan paljon myönteisiä vaikutuksia sekä lapsen että tilannekokonaisuuden näkökulmasta. Millaista puhetta he tuottivat sovittelun kyvystä ehkäistä lasta ajautumasta rikolliselle uralle? Itse asiassa haastatellut voivat esittää sovittelun purevuudesta tässä mielessä lähinnä vain omia käsityksiään ja tuntemuksiaan, koska yksittäisen lapsen osalta lapsen tulevaa käyttäytymistä on vaikea seurata.

Puheista nousi esille yleisenä arviona, että sovittelu puree ennaltaehkäisy-, tulevaisuus- ja muutosmielessä alle 15-vuotiaisiin lainrikkojiin.

”...minusta tää on pitkälle semmosta ennaltaehkäisevää työtä ja, jos puhutaan alle 15-vuotiaiden sovittelusta tulevaisuutta ajatellen, niin kyllä sillä vaikutusta on.” (Nvi1)

”...mun mielestä sovittelu voi olla tukemassa tälläsessä käyttäytymisen muutoksessa.” (Hvi1)

”...ehkä se viranomaisjärjestelmä pääsee siinäki suhteessa vähemmällä, että ei tuu niitä uusia juttuja niinku sen nuoren kohalla sitten enää, jos sovittelu toimii niinku parhaalla tehokkuudella, niin se ehkäisee sitä.” (Jvi1)

Osa haastatelluista analysoi sovittelun ennaltaehkäisevyyttä ehdollisesta näkökulmasta, jolloin viitattiin, sanatarkasti siteeraamatta, muun muassa seuraaviin näkökohtiin:

- Sovittelu ehkäisee omalta osaltaan rikolliselle uralle ajautumista ja vähentää rikollisuutta, mutta myös muita toimenpiteitä voidaan tarvita sen rinnalla.
- Sovittelu puree parhaiten ensikertalaisiin – ja joidenkin haastateltujen mielestä tavallisten perheiden tavallisille lapsille (ks. myös Pesonen 1991, 67).
- Lapsen tallella oleva omatunto voi estää tekoja tulevaisuudessa.
- Sovittelun roolia uusimisriskissä on kokonaisuudessaan vaikea mitata ja verifioida; uusimiseen voi olla vaikuttamassa lukuisia eri tekijöitä.
- Myös lainvastaisten tekosten uusimiseen taipuvaisen lapsen kehityksessä saattaa tapahtua sovittelun ansiosta myönteisiä asioita.

9.4 Sosiaalityö- vai vaihtoehtodiskurssi?

Saija Järvinen (1993, 129) nimesi suomalaista sovittelutoimintaa käsittelevässä tutkimuksessaan kaksi sovittelun tavoitteita kuvaavaa diskurssia. Ensimmäisen hän nimesi vaihtoehto virallisjärjestelmälle -diskurssiksi ja toisen sosiaalityödiskurssiksi. Edellinen sisälsi hänen mukaansa sovittelua käynnistettäessä esille tuodut alkuperäiset tavoitteet ja niiden puolesta käydyt keskustelut, joissa korostettiin sovittelun vaihtoehtoista luonnetta suhteessa oikeusjärjestelmälle, rikosasioiden säännönmukaiselle käsittelylle ja viranomaistoiminnalle. Yksinkertaistaen sovittelu olisi sen mukaan vaihtoehto virallisille järjestelmille.

Jälkimmäisen tavoitteen, sosiaalityödiskurssin, hän katsoi käsittävän argumentteja, puheenvuoroja ja toimenpiteitä, joiden avulla sovittelu kytketään ensisijaisesti sosiaalitoimeen ja sosiaalityöhön. Esiintymisfrekvenssimerkityksessä Järvinen tuli siihen tulokseen, että 1990-luvun alun tilanteessa sovitteluun liitetyt sosiaaliset, kasvatukselliset ja kokonaisvaltaisen auttamisen tavoitteet alkoivat täydentää ja jopa syrjäyttää sovittelun alkuperäisiksi luonnehdittuja tavoitteita (emt., 129).

Tuliko mainittu diskurssikokonaisuus millään tavoin esille sovittelun vetäjien ja sovittelutyöntekijöiden haastattelussa, ilmenikö se heidän puheissaan? Järvisen asiaa koskettavan laajan ja ansiokkaan analyysin sijasta tässä pyritään yksinkertaistamaan asia ja tuomaan vain esille se, millaisissa merkityksissä diskurssielementti esiintyi haastattelupuheenvuoroissa ja niiden yhteydessä käydyissä haastattelijan ja haastateltavien välisissä keskusteluissa.

Aineiston perusteella diskurssikysymystä oli mahdollista käsitellä esimerkiksi, kun työntekijöiden kanssa keskusteltiin sovittelun vapaaehtoisuudesta. Sovittelun vapaaehtoisuus- ja vaihtoehtoisuusluonteesta – kansalaisyhteiskuntakysymysmielessä – syntyi keskustelua muutaman henkilön kanssa. Tällöin kommentit liittyivät lähinnä sovittelijoiden vapaaehtoiseen työskentelyyn liittyviin kysymyksiin, viranomaiskanavalle vaihtoehtoiseen järjestelmään, kansalaistoimintaan omaehtoisena ratkaisumallina ja yksityiskohtaisiin sovitteluun koskeviin säännöksiin.

”Se säilyttää yhteiskunnassa ehkä semmosen tavan, erilaisen tavan hoitaa näitä asioita...ja kyl se mun mielestäni säilyttää silleen yhteiskunnassa niinku tällasen neuvottelevan ja tällasen tavan hoitaa näitä asioita.” (Jvi2)

Vapaaehtoisuudesta? ”En tässäkään mielessä olisi kannattamassa sovittelua mikskään ammattisovitteluksi...minusta on osoittautunu hyväksi, että kansalaisilla on mahdollisuus löytää omissa asioissaan ei-viranomaisvaihtoehtoinekin kanava ja se tuo uutta elämää ja uutta sisältöä näihin palveluihin, mitä yhteiskunta sitte voi tarjota. Että omaehtoinen, vapaaehtoinen vaihtoehto ja kun ihmiset käyttää tämmöstä kansalaistoimintaan liittyvää omaehtoista, vapaaehtoista ratkaisua, niin joskus se joillekin sopii huomattavasti paremmin, kun se, että asiantuntija käskee.” (Tvi1)

”Ei, mun mielestä ei tarvii olla mitään rajoja, se on itse asiassa ihan hauska et sitä kysytään, koska mua raivostuttaa ihan kauheesti, että yritetään niinku ulkoo käsin säädellä jotenki sitä, et minkälaisia tapauksia sovitteluun voidaan lähettää, kuka lähettää ja niin pois päin. Siinä puututaan tämmöseen kansalaisyhteiskunnan toimintaan. Ni mä

olen sitä mieltä, et ihmisillä pitää olla oikeus tietyltä osin asioitansa sopia, mä en ymmärrä, minkä takia yhteiskunnan pitäis puuttua ihmisten vapaaseen tämmöseen sopimusvapauteen.” (Hvi1)

”Mut sanotaan ihan ensimmäiseksi, vois miettiä sitä, että tähän toimintaan kokonaisuudessaan kanavoidaan voimavaroja, oli ne sitten taloudellisia tai henkisiä... siis vapaaehtoiset on hyviä, todella hyviä, ilman heitä ei tuu mitään. Mut silti me saatas kanavoitua tähän systeemiin, et jollakin tavalla tämän sovittelun arvostusta saatas nousemaan.” (Jvi1)

”Se, mitä toivoisin ja ajattelisin, on se, että pitäis saaha tähän vähän semmonen yhtenäinen sovittelukoulutus, siinäki olis edelleenkin vapaaehtoisia sovittelijoita.” (Ovi1)

”Ihmeellisesti kyllä se toimii aika hyvin, vaikka ne on vapaaehtoisia.” (Vvi1)

Näyttäisi siltä, että sovittelun vapaaehtoisuus- ja vaihtoehtoisuusluonnetta (kansalaisyhteiskuntaluonnetta) halutaan säilyttää tämän aineiston kohdehenkilöiden osalta. Sovittelu viranomaistoiminnasta poikkeavana vapaaehtoistyövoiman avulla toteutettuna järjestelmänä nähtiin yleisesti toimivana. Myönteinen kuva sovittelijoista painottui: sovittelijoiden ammattitaitoon ja koulutukseen kiinnitettiin kuitenkin huomiota.

Vaihtoehto virallisjärjestelmälle -diskurssi tai siihen kuuluvia elementtejä löytyi lasten sovittelun osalta tästä aineistosta. Vaikka moni halusikin kehittää sovittelua eri tavoin, ei kukaan ilmaissut, että lasten sovittelujärjestelmään ei voisi tai saisi sisältyä sovittelun alkuperäisiä elementtejä: esimerkiksi olla vaihtoehto viralliselle järjestelmälle tai olla kahden osapuolen välinen kansalaisyhteiskunnan toimintamuoto. Kooten näyttäisi siis siltä, että sovittelun alkuperäisten tavoitteiden ideoita, niitä yksityiskohtaisemmin määrittelemättä, haluttaisiin säilyttää. Merkkejä vaatimuksista muuttaa alkuperäisiä ideoita ei tässä aineistossa ollut havaittavissa.

Kaikki 14 haastateltavaa ilmaisivat, että sovittelua tulisi kehittää monella tavoin. Itse asiassa aineistosta löytyi tavallaan uusi diskurssimuoto: kehittämisdiskurssi. Se voidaan jakaa kahteen osaan: puheeseen lasten sovittelun yleisestä kehittämisestä ja sosiaalityö-/lastensuojeludiskurssiksi.

Yleisen kehittämisen diskurssi sisälsi mielipiteitä ja kehittämis ehdotuksia, jotka liittyivät sovittelun valtakunnallistamiseen ja joidenkin ohjeistojen ja säännösten luomiseen sovittelun yhteyteen. Korostettakoon tässä yhteydessä, että esimerkiksi sellaisiin yksityiskohtiin kuin sovittelukertojen määriin, ikärajoihin tai sovitteluun kelpuutettavien tekojen määrittelyyn ei haluttu yleensä puuttuttavan. Alle 15-vuotiaiden sovittelun kehittämistyöhön kuului sovittelun työntekijöiden mukaan seuraavia asioita:

- Sovitteluprosessin ja erityisesti sen joidenkin vaiheiden nopeuttaminen; erään haastateltavan mukaan hänen oman kuntaansa kohdistuneen rikosten nopeutetun käsittelyn hankkeen tulokset olivat aluksi myönteisiä, mutta näyttäisivät olevan palautumassa uudelleen entiseen kehitykseen; puuttuminen yleensä ja erityisesti varhainen puuttuminen (*"...vois jo ehkä alkaa aika varhasessa vaiheessa, et ei nyt siinä vaihees, ku on kolmen sivun RIKI-lista."*, Hvi2).
- Sovittelun valtakunnallistamistoimet tasa-arvoistavana ja voimavaroja kana-voivana sekä sovittelua selkeyttävänä elementtinä.
- Koordinointityön parantaminen sattumanvaraisuuksien (mitä sovitellaan, kuka sovittelun järjestäjäosapuoli tekee mitäkin) välttämiseksi; osa halusi selkeyttää lasten sovittelua muun muassa niin, että laaditaan selkeät ohjeistot siitä, kuka tekee, mitä tekee ja missä vaiheessa.
- Tiedottamisen edelleen tehostaminen; usein esiintyvä mielipide oli, että erityisesti lastensuojelutoimessa ja poliisissa tarvitaan alle 15-vuotiaiden sovittelusta lisää tietoa.
- Sovittelijoille ja sen vetäjille on tarjolla hyvin koulutusta, mutta koulutukseen osallistumiseen ja ammattitaidon ylläpitämiseen haluttiin kiinnittää edelleen huomiota.
- Sovittelun resurssien turvaaminen.

Omaksi selväpiirteiseksi teemakseen muodostui kehittämisdiskurssi, joka kytkeytyi sosiaalitoimeen, sosiaalityöhön ja nimenomaan lastensuojelutyöhön. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa koettiin yleisesti tärkeäksi lastensuojelun mukanaolo eri muodoissa. Noin kuudessa kymmenestä haastattelusta viestittyi enemmän tai vähemmän selväpiirteisesti, että sosiaalityö ja lastensuojelutyö ovat olennainen osa lasten sovittelua ja osassa tuotiin esille tarve kehittää siitä yhä kiinteämpi osa lastensuojelutyötä – osa noudattaisi kuitenkin tässä kehittämistyössä tiettyjä rajoituksia. Joistakin mielipiteistä viestittyi vielä se, että sovitteluprosessin tulisi olla lapselle ikään kuin ”katsastusasema” (ks. myös Flinck & Iivari 2004, 147-148), jossa käytäisiin läpi lapsen rikostilanne ja tilanne yleensäkin (*"...et kyl mun mielestä sovittelua voisi tietyissä muodoissa alle 15-vuotiaidenkin kohdalla toteuttaa, ja ihan siis vaan senkin takia, että käsitellä sitä rikostilannetta"*, Hvi1).

Yleisenä sosiaalisen elementin esillä olon perustana näytti olevan se, että lastensuojelu edustaa sellaista asiantuntemusta, jota alle 15-vuotiaiden sovittelussa tarvitaan. Käytännössä tämä tarkoittaisi sitä, että sovittelun rinnalla tarvitaan muitakin toimenpiteitä. Sosiaaliset, kasvatukselliset, kokonaisvaltaisuutta ja muutosta kuuluttavat tavoitteet olivat yleensäkin sovittelutyöntekijöiden haastattelussa ehkä selväpiirteisimmät teemat. Seuraavaan on poimittu kaksi esimerkkiä kuvaamaan aineistosta löytyneitä sosiaalityödiskurssin elementtejä.

"...tavallaan, että jos on pienellä lapsella psyykkisiä vaikeuksia, sitä kautta tulee semmosta, ni minun mielestä ne ei ole semmosia sovitteluasioita, ne on ihan puhtaasti lastensuojeluasioita. Ehkä se tarpeen arviointi olisikin hyvä, että olis sosiaalityössä ekana, että nähtäs vähän laajemmin sitä asiaa ja ehkä saatat otetta vanhempiin ja muuhun, että se ei ole vaan semmonen yksittäinen tapahtuma, sovittelutapahtuma sen lapsen elämässä ja sitte ei ole mitään muuta. Ettei ole mitään semmosta, pelisäännöt ja ohjeet

sitten, se ohjeistus ehkä puuttuu, että mikä on se lastensuojelun ja sovittelun se rajanve-to.” (Vvi2)

”...mut et jos se sovittelu saatas lastensuojelulakiin, niin sit meidän pitäs kyllä miettiä ihan täällä sosiaalityön sisällä, että miten tässä paremmin tai kiinteämmin tai syste-maattisemmin kehitettäisiin sovittelumenetelmää yhdeksi lastensuojelutyöksi, mutta toi-saalta saman aikaisesti ois varottava, ettei sovittelusta väännettäis sitte tämmöstä pel-kästään lastensuojelun menetelmää...sovittelu on vähän liian irrallinen osa lastensuo-jelutyöstä.” (Tvi1)

9.5 Muita teemalinjauksia

Sovittelutyöntekijöiden haastattelu toi esille muitakin teemoja lasten sovittelusta. Tilas-tollista kuvaa ei haastattelun perusteella voitu muodostaa, mutta puheet tuottivat mie-lenkiintoisia näkemyksiä ja kokemuksia elävästä elämästä, sovittelun arjesta.

Työntekijät korostivat alle 15-vuotiaiden huoltajien merkitystä sovittelun osapuolina. Heidän mukanaolonsa sovittelussa koettiin tärkeäksi, joskin oli saatu myös kokemuksia tilanteista, joissa huoltajat olivat pikemminkin häirinneet sovittelutilannetta. Tyypilli-seksi ongelmatilanteeksi määriteltiin istunto, jossa asian käsittely kärsi siitä, että epäil-tyjen ja nuorten asianomistajien huoltajat olivat jyrkästi puolustuskannalla oman lapsen-sa asiassa.

Sovittelutyöntekijöiden yleinen mielipide oli, että epäiltyjen huoltajien elämisen tilanne oli yleisesti ottaen hallinnassa. Kerrottiin kuitenkin huoltajista, joilla oli erilaisia vaike-uksia, jotka saattoivat heijastua myös lapsen tilanteeseen ja sovittelukäytäntöihin. Mai-nittiin, että ongelmana eivät ole yksin päihteet, vaan taustalla on usein esimerkiksi huo-ltajien taloudellisia vaikeuksia, masennusta, uupumusta, välinpitämättömyyttä ja saira-uksia.

”Niissä kodeissa ja perheissä, joissa on asiat huonosti, ni semmonen välinpitämättö-myys on saattanu lisääntyä tai semmonen vanhempien voimattomuus...sen huomaa et he on lopen väsyneitä ja uupuneita siihen omaan elämäänsä, jonka he ymmärtää, että se heijastuu sitten myöskin lasten elämässä... vanhempien voimat näyttävät sitten me-nevän tässä arkisessa köyhyydessä tai kurjuudessa...semmonen minusta on lisääntyny se vanhempien uupumus.” (Tvi1)

Viestittiin yleisesti, että osa ei huolehdi lapsistaan, vaikka edellytyksiä siihen olisi ole-massa. Joissakin tapauksissa huoltajien nähtiin huolehtivan enemmänkin omasta kuin lastensa hyvinvoinnista: puhuttiin usein kotona yksinään olevista kännykkä- ja lappu-lapsista. Käsitys perheen toimintojen eriytymisestä näytti olevan yleistä. Havaintoja signaaleista perheiden elämisen tilanteita heikentävistä tekijöistä (huostaanottojen ja avioerojen lisääntyminen, lasten pahoinpitelyt, jne.) oli niin ikään tehty.

Sukupuoleen liittyvässä keskustelussa oli yleinen linjaus, että tekojen vakavuuden osal-ta – osin myös tekotiheydessä – tytöt ovat saavuttamassa poikia. Puheiden perusteella piirtyi kuva, että tyttöjen ongelmat voivat muodostua hyvin vakaviksi. Yhtäältä joku oli

sitä mieltä, että tytöt lopettavat kuitenkin lainvastaiset tekonsa tehokkaammin kuin pojat. Tuotiin esille tyttöjen tekemiä vakavia pahoinpitelytapauksia.

Sovittelulle ei oltu yleensä esittämässä vakavuusrajoja tai rahamääräistä kattoa. Suuriin summiin nousevat korvaukset koettiin kuitenkin yleisesti ottaen sovittelukäytäntöjen yhteydessä ongelmallisiksi. Sovittelukertojen osalta näytti esiintyvän jonkinlaista hajontaa, mutta yleisesti ottaen kertoihin huomion kiinnittämisen sijasta katsottiin sovittelun lopputuloksen olevan tärkeämpää. Oli koettu tapauksia, joiden yhteydessä lapsi oli lopettanut teot jostakin syystä vasta useamman sovittelukerran jälkeen. Lainvastaisten tekojen katkaiseminen heti alussa nähtiin kuitenkin tärkeänä rikosten ennaltaehkäisymielessä.

9.6 Sovitteluprosessissa työskentelevien näkökulmat – yhteenveto

Sovittuprosessissa mukana olevien työntekijöiden ja vapaaehtoisten sovittelijoiden haastattelusta löytyivät perusteet seuraaviin johtopäätöksiin:

- Lasten lainvastaisiin tekoihin tulee puuttua; varhainen puuttuminen on tehokasta.
- Sovittelusta on monenlaista hyötyä tekijöille ja asianomaisille; sovittelulla on tekijöihin kasvattava vaikutus; sovittelun rikoksia ehkäisevä vaikutus ei täysin vakuuta; osa lapsista jatkaa tekojaan ja osalla lapsista on vaikeuksia itsensä tai huoltajiensa kanssa.
- Huoltajien vastuu lapsen kasvatuksessa ja sovitteluprosessissa on tärkeää.
- Lasten sovittelun tiedotusta tulisi tehostaa.
- Sovittelu yksittäisenä tapahtumana ei aina riitä; lasten sovittelun kytkeminen lastensuojeluun tai sen tehokkaampi mukana olo on tarpeellista.
- Sovittelun vapaaehtoisluonteisuus tulee säilyttää.
- Sovittelu nähdään vaihtoehtoisena yhteiskunnan toimintamuotona.
- Sovittelu tulisi saattaa valtakunnalliseksi.

10 KOLME LASTEN SOVITTELUA – HAVAINNOINTI-KOKEMUKSIA

Lasten sovittelutoiminnan analyysia varten kerättiin vielä suppea havainnointiaineisto, jonka tavoitteena oli tuoda esimerkkien avulla esille, mitä alle 15-vuotiaiden sovitteluis-tunnoissa voi tapahtua⁴¹. Kolmen sovitteluistunnon havainnointi suoritettiin laaditun havainnointikaavakkeen mukaisesti kahdessa kunnassa kesällä 2002. Kolmen sovittelu-tapahtuman kulku osoittautui seuraavaksi.

Sovitteluistunto 1 (kunta x1):

Kyseessä oli sovittelu, jossa käsiteltiin kolmen alle 15-vuotiaan tytön meikkitarvikkeiden ja makeisten näpistystapausta. Tytöt olivat tehneet tekonsa kahdessa eri kaupassa ja olivat olleet tekonsa vuoksi poliisikuulustelussa. Poliisi oli ottanut asian johdosta yhteyttä jokaisen kotiin. Tytöt ovat eri kouluista ja he olivat tehneet näpistyksiä jo aiemmin. Tekijäosapuolelle tehtiin selväksi, että poliisi tietää asiasta, vaikka rikosoikeudellista vastuuta tytöillä ei alaikäisyytensä vuoksi vielä ole. Ainakin yhden tytön isä oli varmistanut, ettei hänen tyttäleen ollut ennestään poliisille vastuuta. Sovitteluistunto pidettiin sosiaaliviraston tiloissa. Kaikki tekijät olivat ensimmäistä kertaa sovittelussa.

Sovitteluistunnossa oli paikalla tytöt huoltajineen niin, että yhdellä tytöistä oli molemmat vanhemmat mukana. Kauppiaat eli asianomistajat eivät olleet paikalla. Sovittelija-osapuolta edusti kaksi sovittelijaa sekä sovittelun vetäjä. Sovittelun vetäjä kertoi lyhyesti sovittelutoiminnan periaatteista. Paikalla oli myös havainnoitsija. Asiapapereissa ilmeni epäselvyyksiä, jotka sovittelun vetäjä tarkisti. Istunto aloitettiin esittelykierroksella, etukäteissopimuksia sovittelun kulusta ei tehty. Alun tunnelmaa voidaan luonnehtia jännittyneeksi erityisesti tyttöjen osalta.

Tyttöjen annettiin kertoa asiasta oma versionsa. Huoltajat kertoivat miltä heistä tuntui, kun poliisi ilmoitti tyttöjen jääneen kiinni. Huoltajia tieto oli hämmästyttänyt, harmittanut ja järkyttänyt – erään huoltajan mukaan tilanne tuli silmille. Kahden tytön mielestä asia järkytti heitä ja kiinni jääminen oli kauheaa. Kolmas tyttö pahoitteli, että pitikin tulla kotiaarestia. Kaikille heistä seurasi teosta kotiaarestia. Puhuttiin siitä, että teon seurauksena kesätyöpaikkaa voi olla vaikea saada. Yksi tyttö pelkäsi mennä kauppoihin, joissa teot oli tehty. Tytöt eivät olleet keskustelleet asiasta kavereittensa kanssa, mutta arvelivat heidän tietävän siitä. Kaksi tytöistä katui havaittavasti. Tekijät ilmaisivat sovittelun saaneen jo istunnon aikana helpotuksen tunteen. Kommentteina kuultiin, että sovittelu on paras tie oppia ja se antaa mahdollisuuden sopia. Yksi tytöistä ilmaisi ääneen ottavansa tilanteesta opikseen.

Käytiin vielä keskustelua siitä, oliko tekijöillä sellaisia tekoja, joista he eivät olleet jääneet kiinni – niitä ei tyttöjen mukaan ollut. Keskusteltiin huoltajien kanssa siitä, että luottamus ei teon vuoksi ole mennyt. Tytöt esittivät vielä tilaisuudessa anteeksipyyntönsä. Sovittelu sujui kokonaisuudessaan nopeasti ja jouheasti. Kokonaisuudessaan asianomistajien paikalla olo olisi todennäköisesti muuttanut istunnon erilaiseksi. Näpistetyt tavarat oli jo korvattu kauppiaalle, mutta sovitteluistunto kuitenkin pidettiin asian selvittämiseksi. Sovittelijoista kaikki puhuivat ja kyselivät, tytöt kertoivat tapahtuneesta ku-

⁴¹ Havainnoinnin suoritti yht. yo Terhi Raitanen, joka on toiminut itsekin sovittelijana.

kin vuorollaan. Sovittelun vetämisessä ei ilmennyt mitään erityistä mainittavaa. Vetäjä pyysi istunnossa mukana olleita ”moikkaamaan”. Kaikki hyvästelivät ja istunto oli ohi. Sovittelu oli kolmelle tytölle selvästi kova paikka. Istunnon perusteella tyttöjen tekojen voisi olettaa jäävän tähän kertaan.

Sovitteluistunto 2 (kunta x2a):

Sovitteluun johtanut teko oli kolmen pojan vapunaattona tekemä ryöstö ja uhkaus, yksi pojista oli lisäksi pahoinpidelty poliisin. Yksi pojista, joka ei ollut istunnossa, oli uhkaillut puukon kanssa. Rahaa oli käytetty pelaamiseen ja hampurilaisiin. Asianomistajina oli kaksi alaikäistä poikaa ja yksi poliisi. Sovitteluistunto pidettiin sovittelutoimiston tiloissa. Paikalla oli kaksi epäiltyä, yhden epäillyn äiti, kaksi asianomistajaa (toisella oli mukana isä, toisella äiti) sekä kaksi sovittelijaa ja havainnoitsija. Asianomistajana ollut poliisi oli ilmoittanut, ettei pääse osallistumaan sovitteluun. Aloitteentekijänä sovitteluun oli poliisi. Epäillyt olivat vähän vanhempia kuin paikalla olleet asianomistajat. Sovittelijat kertoivat lyhyesti sovittelun ideasta ja käytännöistä.

Yhden asianomistajapojan äiti vaati ensin jotakin rangaistusta rahojen palauttamisen jälkeenkin – henkilö oli tapahtuneesta puheen ja ilmeiden perusteella hieman kiukkuihin. Molempien paikalla olleiden asianomistajien huoltajille oli tärkeää, että tekijöille tulee merkintä poliisin kirjoihin. Rangaistusta esittänyt huoltaja oli tästä tyytyväinen eikä vaatinut enää muita toimia (huom! rikollisvastuukä on 15 vuotta). Asianomistajina olleet pojat olivat aluksi sopimusta vastaan, mutta olivat tyytyväisiä, kun kuulivat, että epäillyistä tulee merkintä poliisille. Sopimuksesta päätettiin soittaa kolmannelle asianomistajalle myöhemmin. Yhteystä kolmanteen tekijään ei ole saatu.

Paikalla olleet epäillyt myönsivät tekonsa, pyysivät anteeksi ja pahoittelivat asiaa. He olivat katuneet tekoaan jo kuulustelussa. Toinen epäilty vähän puolusteli itseään, mutta hänen äitinsä ei osallistunut siihen. Uhrit olivat ujoja poikia, eivät puhuneet juurikaan mutta kertoivat kuitenkin lyhyesti, mitä oli tapahtunut. Tekijät kertoivat teon olleen harkitsematon päähänpisto ja toinen poika totesi, ettei uusi tekoaan. Sovittelutilannetta voi kuvata lievästi jännittyneeksi. Asianomistajan isä puhui epäillyille rikosrekisteristä ja sen kestosta, lievensi kuitenkin puheitaan ja katsoi, että RIKI-tiedoston tieto ja kuulustelu riittävät ja se, että poliisin pahoinpitelijä ja myös toinen poika olivat joutuneet putkaan. Näytti siltä, että tekijät oppivat koko prosessista, erityisesti toisen asianomistajan isän puheesta ja suhtautumisesta asiaan. Ilmeisesti isän suhtautuminen auttoi myös sopimuksen solmimisessa. Huoltajat keskustelivat sovittelusta ja sen ennaltaehkäisevyydestä. Mehutarjoilu vapautti alun jännittynyttä tilannetta, sai toisen epäillyn hymyilemään. Tunnelma keveni myös, kun sopimustekstiä alettiin laatia.

Kun sovittelijat käsittelivät tekoon liittyviä asiakirjoja ja alkoivat muokata sopimusta, ilmeni menettelytavoissa ja teknisessä toteutuksessa epävarmuutta ja epäselvyyttä. Heillä ei ollut tiedossa, montako kopiota tulee ja kenelle, mistä laaditaan kullekin sopimus. Poissa olevien mukaan ottoon katsottiin liittyvän ongelmia, pohdittiin, hyväksyykö kolmas asianomistaja sopimustekstin. Yhtäältä sovittelijat eivät ottaneet huomioon, että alle 15-vuotiaiden jutut eivät tule syyttäjältä vaan poliisilta. Allekirjoitus sujui kuitenkin järjestelmällisesti ja itse sopimusteksti onnistui hyvin. Sopimukseen kirjattiin, että rahat palautetaan ja tekijät esittävät katumuksensa. Harvinaista lienee se, että poliisin sovittelutoimistoon tekijöiltä takavarikoimien rahojen lisäksi jo käytetty summa jaettiin asian-

omistajille sovittelutilaisuudessa. Toisen sovittelijan otetta voisi pitää tasapuolisena, mutta toisen todeta lievästi myötäillen toisen asianomistajan huoltajaa.

Toisen asianomistajan huoltajalla oli kasvatuksellinen ote sekä tekijöitä että uhreja kohtaan. Epäillyt katuivat ja pyysivät anteeksi. Sovittelutilanne oli kaiken kaikkiaan asiallinen ja alun jännitteitä lukuun ottamatta rauhallinen. Toisen epäillyn huoltaja kiitti toisen asianomistajan isää, että tämä oli ottanut asian esille ja ehdottanut sovittelua. Toisen asianomistajan huoltaja kätteli lopuksi kaikkia ja toisen huoltaja lapsineen poistui nyökäyksen kera. Sovittelutilanteen perusteella voisi päätellä, että sovittelu oli tekijöidenkin osalta hyväksi ja ilmeisesti myös putkareissu oli tehnyt toiselle pojalle hyvää.

Sovitteluistunto 3 (kunta x2b):

Soviteltavana juttuna oli kesäaikana tapahtunut lievä pahoinpitely. Epäiltynä oli alle 15-vuotias tyttö ja uhrina saman ikäinen tyttö. Sovitteluistunto pidettiin sovittelutoimistossa. Paikalla olivat epäilty ja asianomistaja, molemmat isiensä kanssa. Sovittelijoita oli kaksi ja mukana oli myös havainnoitsija.

Ilmapiiri oli hieman jännittynyt, mitä kuitenkin liennytti osaltaan epäillyn isän leppoisa olemus. Sovittelijat kertoivat lyhyesti sovittelusta. Asianomistajan isä kertoi lukeneensa sovittelusta lehdestä. Sovitteluun oli lähdetty sosiaalityöntekijän aloitteesta. Epäilty tyttö oli alussa hieman aggressiivisen oloinen, mutta meni sovittelun edetessä hiljaiseksi ja katsoi asianomistajana ollutta tyttöä alta kulmiensa. Asianomistaja oli kasvoiltaan tulipunainen sovitteluun saavuttuaan, myös hän katseli alaspäin. Asiaa kysyttäessä uhri sanoi, ettei hän pelkää – purskahtaen kuitenkin pian itkuun.

Epäillyn isä tiesi, ettei alle 15-vuotias ole rikosoikeudellisessa vastuussa. Teosta hän oli keskustellut tyttärensä kanssa kotona. Kummallakaan osapuolella ei ollut tiukkoja sovitteluehtoja. Sovittelu eteni asiallisesti ja rauhallisesti. Molempia tyttöjä jännitti edelleen. Kaikki osapuolet saivat puhua puhuttavansa rauhassa. Epäillyn isä ehdotti, että uhri kertoisi ensin asiasta oman versionsa. Puhuttiin siitä, että asianomistaja oli nimitellyt epäiltyä huoraksi ja siitä, kuinka epäilty oli lyönyt. Sen jälkeen epäilty esitti oman näkemyksensä, joka oli ristiriitainen asianomistajan kertomukseen nähden. Asianomistajan isä katsoi olevan tärkeää ennaltaehkäistä kiusaamista yläasteella. Epäillyn isä halusi viestittää tyttärelleen, että lyödä ei saa ja että puheet tulisi kestää.

Ulkoisesti tarkasteltuna näytti siltä, että tekijä katui tekoaan ja häntä harmitti. Huoltajien asennetta voitaisiin pitää selkeästi kasvattavana. Hoidettiin sopimuksen teko ja hyväksyntä lyhyen keskustelun myötä nopeasti. Sopimuksen sisältönä oli anteeksipyyntö. Epäilty pyysi anteeksi ja uhrin puheesta päätellen tämä antoi hänelle anteeksi. Isät puhuivat ratkaisun puolesta. Sopimus allekirjoitettiin samassa tilaisuudessa. Asianomistajan isä ehdotti, että lyötäisiin vielä kättä päälle, mikä toteutuikin lähtiessä. Osapuolet poistuivat yhdessä ulos rennosti jutellen. Asia tuli selvitettyä hyvässä hengessä ja ilmeisesti kummallekaan tytölle ei jäänyt mitään hampaankoloon.

11 LASTEN SOVITTELUN ORGANISATORISET ULOTTUVUUDET

Tämän työn yhdeksi osatavoitteeksi asetettiin analysoida alle 15-vuotiaiden sovittelun organisatorisia ja toimeenpanoon liittyviä ulottuvuuksia kuudessa kohdekunnassa. Intressinä tällöin oli tutkia työn aineistoon soveltuvien osien tukeutuen lasten sovittelun suunnitteluun, järjestelyjen onnistumiseen, osapuolten yhteistoimintaan, työtapoihin, tiedottamiseen ja intervention tunnettavuuteen liittyviä näkökohtia.

Kuudessa kohdekunnassa oli alle 15-vuotiaiden sovittelu saatu toimivaksi ja vakiintuneeksi, vapaaehtoistoimintaan perustuvaksi järjestelmäksi. Tekijä- ja asianomistajaosapuolille suunnattu kysely, sovitteluaineisto ja sovittelutoiminnassa mukana olevien haastattelu osoittivat, että kaikissa kunnissa on kehitetty sovittelutoimintaa edistäviä käytäntöjä ja työtapoja. Oli olemassa joitakin kunnille yhteisiä käytäntöjä ja joitakin paikallisia sovellutuksia, mutta yhtenäistä kokonaisvaltaista formaattia ei ollut olemassa.

Sovittelun toimiva perusta oli ilmeisesti saatu aikaan osaltaan koulutuksen ja valtakunnallisten yhteisten sovittelutapaamisten avulla, joiden perusteella kunnat rakensivat omia toimintastrategioitaan. Vuonna 2003 pidetyn valtakunnallisen seminaarin Work Shop -työryhmässä tuli kuitenkin esille, että valtakunnassa on kuntia, joissa lasten sovittelutoiminta lähti hyvin käyntiin, mutta on ajan myötä hiipunut. Toimintojen lievää rapautumista oli tapahtunut sovittelutyöntekijöiden haastattelun mukaan myös yhdessä kuudesta tutkimuskunnasta siinä mielessä, että nuorten tekemien rikosten nopeutettu kokeilu toimi ensin hyvin, mutta taantui myöhemmin. Lasten rikosten uusimista kuvaava aineisto sekä sovitteludokumenttiaineisto viestivät siitä, että osa sovitteluprosesseista kestää liian kauan.

Mikä tai mitkä sovittelun organisointiin ja toimeenpanoon liittyvät asiat toimivat kuudessa kunnassa? Sovittelijoina työskentelivät kaikissa kunnissa pääsääntöisesti vapaaehtoiset sovittelijat, joita oli tarpeellinen määrä reservissä. Sovittelijoille oli tarjolla runsaasti koulutusta – käytännössä kuitenkin vain osa sovittelijoista käytti tätä mahdollisuutta hyväkseen kiireisiinsä tai muihin syihin vedoten. Sovittelijoiden haastattelun mukaan linkki heidän ja sovittelutoimiston välillä on kunnossa kaikissa kunnissa: toimistot koettiin instansseina, jotka organisoivat sovittelutoiminnan.

”...vetäjä kun tekee kaiken, niin se tekee ne niin mahtavasti ja sillain, et on tullu itelleki sellanen olo, et on saanut niin kädestä pitäen sen avun, että nyt alkaa tulla ittekki jo vähän semmoseks omatoimiseksi. Kyllä se toimisto hyvin tiedottaa ja sillain ja sitte, jollei tiedä, niin kysyy.” (Nsov)

”Sovittelutoimisto on hyvä paikka, et se tavallaan on, miten sanotaan esimies siinä. Se vähän sanoo sit, että näin on. Tästä on keskusteltu, vähän niinku semmonen isompi tuki selän takana” (Hsov)

Sovittelutoimintaa johti ja koordinoi kunnissa sovittelun vetäjä, joka oli käytännössä sosiaalitoimen palkkalistoilla oleva henkilö: sosiaalityöntekijä, nuorisotoimen työntekijä, tms.

Pääperiaatteiltaan yhteistyö lasten sovittelun osapuolten välillä oli kunnossa kaikissa kunnissa. Sovittelun vetäjät ja työntekijät kokivat yhteistyön poliisin kanssa sujuneen. Joidenkin mielestä poliisi ei kuitenkaan lähetä lastensuojeluun tietoja kaikista lainrikkomustapauksista. Yleensäkin yhteistyö ja yhteydenpito lastensuojeluun vaihteli kunnittain. Periaatteena oli noudattaa järjestelyä, jonka mukaan lastensuojelu saa sovitteluun tulevista lapsista tiedot poliisilta.

Lastensuojelun toimintakenttä sovittelun yhteydessä oli jonkin verran epäselvä itse asiassa kaikissa kunnissa. Tämä heijastui siihen, ettei lastensuojelulain mukaisia tavoitteita (erilaiset avotoimenpiteet jne.) voitu kaikissa tapauksissa toteuttaa eli lastensuojelumielessä joidenkin lasten osalta sovittelu oli liian yksittäinen ja ainutkertainen tapahtuma. Poliisi oli kaikkialla tietoinen sovittelun velvoitteista ja järjestelyistä. Osa poliiseista ja sovitteluhenkilöstöstä oli sitä mieltä, että poliisi tarvitsee lisää tietoa lasten sovittelusta. Sovitteluhenkilöstö koki poliisin tuntevan vastuuta lapsista ja sovittelusta. Joidenkin kuntien osalta kävi myös ilmi, että tiedottamista lastensuojeluun päin tulisi lisätä. Kahdessa kunnassa ilmeni lieviä koordinoitongelmia: työnjaosta ei keskusteltu tarpeeksi sovittelun vetäjien ja työntekijöiden välillä. Henkilökohtaiset suhteet näissäkin kahdessa kunnassa toimivat, mutta arvailujen ja olettamusten varaan jäänyt toimintastrategia ei edistänyt todellista yhteistyötä. Hyvän ja kokonaisuudet huomioon ottavan koordinoinnin tarve osoittautui tarpeelliseksi. Halu ja valmius yhteistyöhön eri toimijoiden välillä oli olemassa. Aineisto kokonaisuudessaan viesti siitä, että sopimukset yleensä syntyvät ja niistä pidetään hyvin kiinni.

Lainrikkokat ja asianomistajat sekä nuorten asianomistajien huoltajat saivat mielestään riittävästi ymmärrettävissä olevaa tietoa sovittelutoiminnasta. Luotu organisaatio tuki kaikissa kunnissa sovittelun vaihtoehtoisuuden ja vapaaehtoisuuden idean toteuttamista. Mikään aineistoissa ei viitannut siihen, että sovittelijoiden toimintaa olisi rajoitettu tai sidottu. Sovittelun ohjeistaminen eräiltä osin koettiin kuitenkin yleisesti tarpeelliseksi: tärkeää oli tietää, mikä on kunkin osapuolen tehtävä. Sovittelijoiden ja sovittelutoiminnassa mukana olevien mielestä sovittelusta tulisi tehdä valtakunnallinen, kaikkia kuntia ja alueita koskettava interventio. Sovittelun tilastointikäytännöt vaihtelivat kunnittain. Kyselyn mukaan osa sovittelun asiakasosapuolista tunsivat sovittelua jo ennestään, ennen omakohtaista kokemustaan siitä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että lasten sovittelusta oli kuudessa kunnassa tullut kohtuullisen hyvin toimiva käytäntö, josta kaikki osapuolet tunsivat hyötyvänsä. Sovittelu-prosessi kiinniottoineen, kuulusteluineen, asiakirjaliikenteineen ja sopimusprosesseineen sujui niin ikään vähintäänkin kohtuullisesti. Organisatorisesta näkökulmasta tarkasteltuna päällimmäiseksi ongelmaksi näytti muodostuneen kuitenkin se, että lastensuojelun rooli sovittelun yhteydessä oli epäselvä eikä lastensuojelu aina ollut tietoinen sovittelussa olleista jutuista. Toinen ongelma oli se, että joissakin tapauksissa sovittelu-prosessi kesti liian kauan.

12 LASTEN SOVITTELUN ARVIOINTIPÄÄTELMÄT

Arvioinnin näkökulmasta tarkasteltuna alle 15-vuotiaiden sovittelutoiminta on ongelmallista. Lasten sovittelulle ei ole asetettu selvää tavoitetta tai tehtävää, jonka toteutusta voitaisiin arvioida. Tarkempaa määrittelyä toiminnan organisaatioluonteesta, järjestelmän tavoitteista ja relaatioista erilaisiin vallitseviin sovittelumalleihin ei ole tehty – sama koskee sovittelua yleensäkin (ks. myös Iivari 1988, 47). Alle 15-vuotiaiden sovittelun organisatorisia ulottuvuuksia (toiminnallisuutta), tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta on vaikea arvioida, koska ei ole olemassa ennalta rajattuja, spesifioituja, operationaalisia tai menestyskriteereitä (ks. myös Iivari 1988, 39; 47). Näihin kriteereihin liitettävissä olevia tekijöitä ja ihanteita on kuitenkin esitetty eri yhteyksissä epävirallisina vaihtoehtoisen toimintajärjestelmän arvoulottuvuuksina.

Yleisesti sovittelu on vaihtoehto viralliselle oikeusmenettelylle, mutta alle 15-vuotiaiden osalta se ei ole sitä, vaan heidän osaltaan sitä on totuttu pitämään enemmänkin seuraamuksena. Sovittelutoiminnalle asetettuja, epävirallisia päätavoitteita, arvoja on esiintynyt lähinnä kolmenlaisia: sosiaalisia ja sosiaalipoliittisia, kasvatuksellisia sekä rikosoikeusjärjestelmän prosesseihin liittyviä. Näitä tavoitteita yritetään saavuttaa sovittelun prosessinomaisessa vapaaehtoisuuteen perustuvassa vuorovaikutustilanteessa. Yksityiskohtaisemmin ilmaistuna kyse on tuolloin muun muassa seuraavista tavoitteista ja päämääristä (ks. esim. Juntunen 1991, 2; 5; 1988, 43):

- rikosvaikeuksiin joutuneiden kansalaisten ihmisläheisempi kohtelu, käsittelyn inhimillistyminen
- osallistuminen yhteisesti ongelmien ratkaisuun, kriisitilanteen korjaaminen
- tuen ja turvan tarjoaminen
- epäillyn käytännöllinen vastuu käyttäytymisestään ja vastuukäsitteen selkiyttäminen tekijälle
- sosiaalinen kasvaminen
- rikosten aiheuttaminen menetysten minimoiminen ja korvaaminen
- inhimillisen sovinnon aikaansaaminen
- uusintarikollisuuden ehkäiseminen ja ennaltaehkäisy
- viihtyisämmän elinympäristön luominen.

Seuraavassa analysoitavat arvioinnin johtopäätökset koskien alle 15-vuotiaiden sovittelua on rakennettu osin yllä esitettyjen arvolähtökohtien perustalle. Osin arviointikriteerit saivat sisältöjä muilla perusteilla eli kriteerien sisällöt ovat tulosta sovitteluun osallistuneiden tuottaman tiedon ja sovittelutoiminnan edustajien kannanotoista, yhtäältä myös erilaisista sovittelun toteutumadokumenteista.

12.1 Sovittelutoiminnan tuloksellisuus

Sovittelun tuloksellisuuden yhteydessä viitataan tässä lähinnä toiminnan määrällisiin suureisiin ja arvoihin. Lisäksi tuloksellisuuden arvioinnin oleellisena osana pidetään sitä, miten ja millaisin perustein alle 15-vuotiaita sovitteluun valittiin.

Sovittelua ei säännelty valintaprosessin osalta. Niinpä kuudessa kunnassa siihen valikoitui eri-ikäisiä ja erilaisia tekoja tehneitä alle 15-vuotiaita, joista nuorin oli vain 7-vuotias. Myöskään teko- tai sovittelukerrat eivät yleensä vaikuttaneet sovitteluprosessiin pääsyyn. Yleisesti ottaen sovittelutoiminnan edustajien (sovittelijat, sovittelun organisoijat ja työntekijät sekä poliisi) mielestä ehdottomia rajoituksia tässä ei ole. Uudestaan sovitteluun ei kuitenkaan pääse ennen kuin aiemman sovittelun sopimus on hoidettu. Osan mielestä lukuisat, jatkuvasti toistuvat sovittelukerrat eivät ole kuitenkaan mielekkäitä. Valikoitumisprosessi toimi institutionaalisuuden periaatteella eli käytännössä kuka tahansa lainrikkojalapsi saattoi osallistua sovitteluun. Mukana voivat olla kuitenkin vain tapaukset, joissa on mukana vastapuoli. Sovitteluun valikoitui pahoinpitelyjä, vahingontekoja ja omaisuusrikoksia – kaikki nämä näyttivät soveltuvan hyvin sen piiriin. Lasten sovittelun voidaan sanoa kohdentuneen eri kriteereiden mukaan hyvin.

Tutkimusaineistosta nousi lainrikkomuskertojen perusteella neljä tekijätyyppiä: ”kertatekijät”, ”noviisit”, ”harjaantuneet” ja ”rikoskierteessä olevat”. Tämän perusteella voi todeta, että sovittelussa oli mukana myös lapsia, joilla oli huomattava määrä lainrikkomuksia. Sovitteluja valtaosalla oli kuitenkin vain yksi. Verrattuna lapsilla olevien lainrikkomusten määrään sovittelukertojen määrä on vähän. Lukuisia tekoja tehneet lapset ohjautuvat muihin toimenpiteisiin tai eivät ole minkään toimenpiteen piirissä. Vaikka enemmistö sovittelussa olleista epäillyistä oli tavallisten perheiden tavallisia lapsia, viesti aineisto ylipäänsä siitä, että joukossa oli lapsia, joilla oli paljon erilaisia ongelmia. Lastensuojeluviranomaiset noteerasivat ongelmina myös selvästi rikolliseen käyttäytymiseen viittaavat piirteet. Sovittelussa olleista enemmistö oli poikia ja keskimääräinen ikä ensimmäisen teon aikana 13 vuotta.

Määrällisiä tavoitteita ei lasten sovittelulle ole asetettu – lapsi ohjataan sovitteluun, kun siihen näyttää olevan tarvetta. Sovittelussa olleiden lasten lukumäärät vaihtelevat kunnittain, vertailukohdetta ei tämän tutkimuksen yhteydessä ollut. Vaasassa ja Joensuussa alle 15-vuotiaiden sovitteluja oli vähän. Poliisin RIKI-tietokannan ja sovittelun edustajien haastattelun perusteella voitiin päätellä, että sovitteluun eivät ohjautu läheskään kaikki sinne sopivat jutut ja niiden tekijät. Osa tapauksista hoidetaan ns. poliisiovitteina eli sovitaan asiasta paikan päällä. Tällaiset tapaukset koskevat muun muassa näpistysrikkeitä.

Aloitettu sovitteluprosessi viedään yleensä loppuun sopimukseen saakka ja asianomistajat saavat sovitun korvauksen, joka oli yleisimmin rahakorvaus ja anteeksipyyntö. Tapaukset, joissa korvaukset jäivät saamatta, eivät tyydyttäneet asianomistajia korvaus- eikä seuraamusmielessä. Työkorvausten käytännöt esimerkiksi korvauskäytäntöjen osalta näyttivät tarvitsevan kehittämistä. Epäiltyjä lapsia varten ei ole olemassa jatkumotoimia tai operationaalisia tavoitteita. Lastensuojelun toimien tarpeessa oleville jatkumotoimia ja operationaalisia tavoitteita voidaan järjestää. Osapuolet ovat yleensä paikalla sovitteluistunnossa.

Kaikissa kunnissa oli tutkimusajankohdan aikana varattu henkilökuntaa, sovittelijat mukaan lukien, suorittamaan sovitteluun liittyviä tehtäviä ja toimenpiteitä. Osa toimistoista viesti kuitenkin sovittelutoiminnan vaatimista suurista resursseista. Vapaaehtoisia sovittelijoita oli saatavilla tarpeellinen määrä.

Lastensuojelullisissa toimissa on ollut lapsia mukana, mutta kirjattujen ongelmien suureen määrään nähden niiden tarpeen voi olettaa olevan toteutunutta suuremman. Näyttäisi siltä, että osa moninkertaisista tekijöistä jatkaa tekojaan eikä ole minkään toimenpiteen piirissä.

Sovittelutoiminnassa olevia varten oli varattu koulutus- ja kehittämistilaisuuksia, osin työnohjausta, joihin myös kuuden kunnan edustajat ovat voineet osallistua. Eri lähteistä kävi kuitenkin ilmi, että osallistujia näihin aktiviteetteihin voisi olla enemmänkin. Osallistumattomuuden syinä näyttivät olevan osin kunnan resurssipula, mutta myös joidenkin sovittelijoiden haluttomuutta koulutusta kohtaan esiintyi.

Tuloksellisuutta tässä yhteydessä ei ollut samalla tavalla mahdollista toteuttaa tulostuloksina kuin esimerkiksi työllistymistä kuvaavissa ohjelmissa ja projekteissa: kuinka moni rekrytoitui mihinkin toimiin. Seuraavassa yhteenvetona kuitenkin elämisen tilanteita ja asioita, joita sovittelussa olleille epäillyille alle 15-vuotiaille tapahtui tai osoitautui heidän profiileikseen:

- Osalle lapsista sovittelu ja myös lainvastaiset teot jäivät ainutkertaisiksi. Huomattakoon kuitenkin, että valtaosa tämän aineiston sovittelussa olleista lapsista oli jäänyt kiinni muustakin kuin sovitteluun johtaneesta teosta. Kertatekijöille ei tämän työn aineiston perusteella voitu noteerata jatkumotoimenpiteitä.
- Lapset, joiden rikosura katkesi alkuvaiheessa, syyllistyivät muita harvemmin uusiin tekoihin (ks. myös Mielityinen 1999a, 147).
- Sovitteluun ohjautui tyypiltään erilaisia lainrikkoojia: ”kertatekijöillä” ja aloittajilla (”noviiseilla”) oli vielä hyvä ennuste; osa lapsista syyllistyy vielä sovittelun jälkeen kerran pari yleensä porukan mukana jälleen uusiin tekoihin, teot eivät ole välttämättä vakavia – heitä voisi nimittää viiveellä lopettaviksi.
- Sovitteluprosessissa oli mukana lapsia, jotka olivat tehneet lainvastaisia tekoja ennen sovitteluun johtanutta tekoa, osa oli tehnyt niitä sovittelun jälkeen ja jotkut molempina ajankohtina. Pienellä osalla tekoja oli jopa sovitteluun johtaneen teon ja sovittelun välillä.
- Lapsen ja heidän perheidensä lukuisat ongelmat ennustivat rikosten tekemisen jatkuvan.
- Pitkä väli teon ja sovittelun väli lisäsi riskiä joutua uusiin vaikeuksiin.
- Muutama lapsi oli ollut sovittelussa useammin kuin kerran, jotkut lopettivat tekonsa lopulta monenkin teon jälkeen.
- Osa lapsista oli lastensuojelutoimenpiteiden alaisena. Varsinainen sovitteluprosessi katkesi kuitenkin yleensä vain yksittäiseen sovittelutapahtumaan, jatkumoprosessit olivat liian sattumanvaraisia eivätkä koordinoituja.

Tuloksellisuuden näkökulmasta asianomistajilla (varsinkin lapsiuhreilla) oli helppo kynnys hallinnon ja sovittelun organisoinnin puolesta tulla sovitteluistuntoon ja kuulus- teluun. Niinpä sekä kuulustelussa että istunnoissa nämä olivat yleensä paikalla.

Kokonaisuudessaan alle 15-vuotiaiden sovittelutoiminta oli vakiintunut tuloksellisuuden kriteerien osalta suhteellisen hyvin toimivaksi järjestelmäksi kaikissa kuudessa kunnas- sa. Tulokset viittasivat kuitenkin selvästi, että tiettyä hienosäätöä ja suunnitelmallisuutta tarvitaan erityisesti lapsilainrikkojien osalta.

12.2 Lasten sovittelun vaikuttavuus

Tuloksellisuuden lisäksi projektien, ohjelmien ja erilaisten toimintojen yhteydessä on tärkeää saada tietoa myös niiden laadullisista ominaisuuksista, vaikuttavuudesta. Tämän työn yhteydessä etsitään tällöin vastauksia varsinaisia kohderyhmiä koskettaviin kysy- myksiin ja analysoidaan tässä tapauksessa alle 15-vuotiaiden sovittelutoiminnan osa- puolia ja heistä erityisesti rikoksesta epäiltyinä olleita. Vaikuttavuuden arviointikriteeri- en analyysissa etsittiin vastauksia millä elämisen alueilla, missä tilanteissa ja kenellä mahdollisesti tapahtui myönteisiä muutoksia sovittelutoiminnan yhteydessä.

Tutkittiin, oliko sovittelun yhteydessä ylipäänsä havaittavissa vaikutuksia osapuolten elämisen sisältöihin, elämisenlaatuun, elämisen sujumiseen, elämäntaitoihin tai suhtees- sa ympäristöönsä. Olennaista vaikuttavuuden arvioinnissa olivat kohderyhmien omat kokemukset ja arvioinnit, yhtäältä myös erilaiset faktatietoihin luettavissa olevat doku- mentit ja tilastoaineistot. Kriteeristön tarkastelun osalta on sen yksinkertaisessa muo- dossaan kyse realistisen evaluaation asetelman pääperiaatteista: mikä vaikutti, kenelle vaikutti ja missä tilanteissa.

Realistisen evaluaation tai sovittelutoiminnan laadun havainnointia vaikeuttaa tässä yh- teydessä jo aiemmin mainittu näkökohta siitä, että sovitteluinterventiolla ei ole ekspli- koituja yksityiskohtaisia tavoitteita. Tällöin ei voida täsmällisesti analysoida, vahvistiko lasten sovittelutoiminta yksilöiden elämisen piirissä olevia mahdollistavia – myönteisiä – mekanismeja ja toisaalta heikensikö se mekanismeja, jotka estivät yksilöitä saavutta- masta tavoitteitaan (Kazi 2002; Rostila & Tornainen 1999, 15). Yksittäisen sovitteluta- pahtuman aikana, dokumentaatio- ja tilastoaineistojen mukaan myös sen jälkeen, tapah- tui kuitenkin asioita, joita tässä analysoidaan. Vaikuttavuuden osalta voidaan tuoda esil- le elementtejä, joiden uskotaan olevan vähintäänkin osaltaan seurausta sovittelusta ja antavan riittävän tarkan kuvan siitä, millainen sosiaalinen väliintulo alle 15-vuotiaiden sovittelutoiminta oli.

Sovittelu ja uusintarikollisuus

Sovittelutoiminnan viisasten kiveä eli sen selvittämistä, ehkäiseekö sovittelu rikosten uusimista ja ennaltaehkäiseekö sovittelu yleensäkin rikollista toimintaa, ei ole voitu kat- tavasti ja luotettavasti selvittää. Sama koskee sovittelun rikoksentekejiä kuntouttavaa vaikuttavuutta, josta ei ole juurikaan näyttöä (Iivari 1991, 274). On aihetta kysymyk- seen, olisiko sovittelulla yksittäisenä tapahtumana käytännössä siihen realistisia mah-

dollisuuksiakaan, varsinkin, jos epäiltynä on sovitteluitunnossa esimerkiksi useista kymmenistä teoista kiinni jäänyt nuori.

Näiden vaikuttavuuskriteereiden toteaminen tutkimusasetelmallisessa mielessä on käytännössä vaikeaa. Fakta- ja subjektiivisluonteisiin asetelmiin perustuvissa selvityksissä ja tutkimuksissa on kuitenkin saatu viitteitä siitä, että ennaltaehkäisevyys- ja oppimisprosessimielessä jonkinlaista myönteistä kehitystä on tapahtunut – ainakin joidenkin epäiltyjen osalta (Iivari 1988, 207–208; Maxwell & Morris 2000, 101; Mielityinen 1999a, 152–153; Pesonen 1991). Yhtäältä on saatu tuloksia, jonka mukaan sovittelulla ei välttämättä ole ratkaisevaa merkitystä uusintarikollisuuden vähentämiseksi (Nylund 1989).

Asian selvittämisen vaikeuteen törmättiin alusta alkaen myös tässä tutkimuksessa. Vaikuttavuutta tutkittiin sekä subjektiivisen että faktatietoihin perustuvien tilasto- ja dokumenttipohjaisen arvioinnin tasolla. Tilastoaineistoon ei sisältynyt vertailuaineistoa, vaan muutosten havainnointi tehtiin yksilön sisäisen kehitysprosessin seurantaan – tosin suhteellisen lyhyellä aikavälillä, joskin seuranta kattoi epäiltyjen lapsuus- ja nuoruusvaiheita.

Epäillyille kohdistetun kyselyn mukaan toiminta vaikutti valtaosaan lainrikkojalapsista niin, että heidän mielestään kyseinen tekokerta ja sovittelu sen seurauksena riittivät: teko ei toistuisi. Sovittelun rikollista käyttäytymistä yleensä ehkäisevään vaikutukseen luottavien joukko ei ollut aivan yhtä suuri, mutta moni uskoi siihenkin. Epäiltyjen huoltajilla oli vieläkin myönteisempi kuva sovittelun rikollisuutta ehkäisevästä vaikutuksesta ja siitä, että sovittelun avulla heidän lapsensa otti opiksi. Valtaosa rikoksen/vahingon aiheuttaneista lapsista katsoi menetelleensä väärin teon tehdessään.

Epäiltyjen alle 15-vuotiaana tekonsa tehneiden ja heidän huoltajiensa subjektiivisen karitoituksen ulottuvuus viesti kokonaisuudessaan, että sovittelu ehkäisee rikosten uusimista ja siitä voidaan tässä mielessä oppia. Asenne ja arvotasolla analysoituna näyttäisi siis siltä, että sovittelutoiminta vaikuttaisi osaltaan oppimistapahtumana (ks. myös Iivari 1988, 207–208).

Asianomistajina olleiden alaikäisten lasten ja nuorten sekä heidän huoltajiensa usko ennaltaehkäisevyyteen ja sovittelusta oppimiseen ei ollut yhtä vahva kuin tekijäosapuolella. Sen sijaan aikuiset asianomistajat uskoivat asiaan yhtälailla vankasti kuin tekijäosapuoli. Niin ikään sovittelijat ja muut sovittelutyöntekijät sekä poliisi olivat yleisesti ottaen luottavaisia lasten sovittelun preventiovaikutukseen.

Alle 15-vuotiaiden epäiltyjen ja heidän huoltajiensa kysely kuitenkin osoitti, että noin kolmannes oli ollut sovittelun jälkeen uudelleen tekemisissä poliisin kanssa. Huomattakoon, että kyselyyn ei vastannut ominaisuuksiltaan syrjäytynein lainrikkoja-aines eli ilmeisesti käytännössä rikoksen poluille uudelleen eksyneitä on enemmänkin. Tulos ei vie pohjaa siltä, etteivätkö lapset siinä tilanteessa olisi autenttisesti uskoneet sovittelun rikoksien uusimista tai rikoksia ennaltaehkäisevään vaikutukseen: subjektiivisille arvioille on annettava arvonsa. Tämä lapsijoukko on kuitenkin juuri siinä iässä, jossa liikutaan ja tehdään paljon yhdessä – valitettavasti myös lainvastaisia tekoja. Toimintoja määrittävinä tekijöinä toimivat pitkälti lasten elämäntapa ja -tilanne.

Tutkimuksen fakta-aineisto vahvistaa ja täsmentää subjektiivisen arvioinnin tulokset, samoin kuin aiempien tutkimusten tuloksia. Arviolta 40–50 % lapsista on sovittelun

jälkeen mukana joko samassa tai uudessa lainvastasessa teossa. Osa tekee vielä yksi tai kaksi tekoa, mutta on olemassa kymmenien lasten joukko, joka syyllistyy sovittelun jälkeen lukuisiin (jopa kymmeniin) tekoihin. Kuitenkaan erityisesti harvoin tekoihin syyllistyneiden osalta ei voida osoittaa myöskään sitä, ettei sovittelulla tai sovittelu-prosessilla kokonaisuudessaan olisi lopulta ollut jonkinlainen myönteinen vaikutus lainvas-taisten tekojen vähitellen loppumisessa. Yhtäältä on myös niin, että joillakin nuorilla lainrikkomukset leimaavat elämää tiettyssä vaiheessa, jonka jälkeen rikollinen toiminta kuitenkin joka tapauksessa lakkaa (Kivivuori 1997a, 58).

Ongelman ydin löytyy osaltaan tämän tutkimuksen aineiston osoittamista sovittelussa olleista lapsiryhmistä, joilla tekoja on paljon: ”harjaantuneista” ja ”rikoskierteeseen jou-tuneista”. Lastensuojeluaineisto ja sovitteludokumenttiaineisto tuovat lisävalaistusta asiaan. Sovittelu ei pure tai ainakin tekojen uusimisia tapahtuu ennen kaikkea seuraavis-sa tilanteissa: lapsen kehityksessä tai hänen ympäristössään on ongelmia, lapselle on kehittynyt jo ennen sovittelua pitkä rikoshistoria, sovitteluprosessi kestää kauan, lapsi ei ota tai ei osaa ottaa vastuuta teostaan – eikä sitä tee kukaan muukaan - päihtet ja niiden lieveilmiöt (esim. rattijuopumus) ovat tulleet mukaan ja lapsi ajautuu tekemään tiettyjä rikoslajeja. Viimeksi mainituista erityisesti ryöstöt (ks. väkivaltarikosten osalta Iivari 1988,193), osaltaan myös muut omaisuusrikokset, ovat huono ennuste lapsen rikollisel-le kehitykselle. Graffititkin ovat oma ongelmansa, mutta näyttäisivät loppuvan aika-naan. Kehitystie tämän rikoslajin yhteydessä on yleensäkin erilainen. Vahingonteon tehneillä ja osalla pahoinpitelijöistäkin tietoon tulleet teot loppuivat sovittelun jälkeen suhteellisen tehokkaasti. Huomattakoon, että erilaiset häiriöt sovitteluprosessissa (pitkä-kestoisuus, puolueellisuus, tyytyväisyys annettuun sovittelutietoon, jne.) näyttäisivät olevan yhteydessä sovittelun vaikuttavuuteen liittyviin asioihin.

Sovittelu ja sovitteluprosessi yleensäkin kuulusteluineen ja kiinnijoutumisineen näyttäi-si purevan tilastoitujen rikosten osalta erityisesti niihin lapsiin, jotka ovat ennestään hy-vätapaisia, joiden elämäntilannetta voi luonnehtia tavalliseksi ja joilla ei ole huomatta-vaa rikostaustaa (ks. myös Pesonen 1991, 67). Yksinomaan sovittelun vaikuttavuudesta tällä tasolla ei kuitenkaan liene oikeutettua puhua, koska väliin tulevia muuttujia on pal-jon.

Entä lapset, joilla on jo rikostaustaa ja joiden elämäntilanne ei ole hallinnassa? Vaikut-tiko sovittelu heihin? Oli todennettavissa, että oli myös lukuisia tekoja tehneitä lapsia, joiden teot loppuivat sovittelun jälkeen. Kuitenkin yleistä oli, että rikosuran hankkineet lapset jatkoivat tekojaan. Heidän osaltaan voidaan kysyä, olisiko sovitteluun ajoissa pääsy pysäyttänyt heidät jo aiemmin. Moni asia viittasi siihen, että tekoon tarvitaan var-haisen puuttumisen keinoja. Karkeasti arvioiden fakta-aineistojen mukaan näytti siltä, että sovittelun jälkeen valtaosalla kaikista lapsista tapahtui jotakin myönteistä, ongel-mallisimpienkin tapausten osalta edes jonkinmoinen väli tai muutos rikoslajissa. Oli kuitenkin merkkejä siitä, että jatkointerventioiden puutteen vuoksi joidenkin tilanne pa-lautui jossakin vaiheessa jälleen ennalleen, huonon kehityksen kehälle.

Aiemmista tutkimuksista poiketen – riippumatta siitä, mistä joidenkin lasten lainvastas-ten tekojen lopettaminen johtuu – tämän työn tuloksiin vedoten, halutaan pitää myönte-i-senä asiana sitä, että kuitenkin niinkin moni lapsi lopettaa teot. Huomioon on otettava, että jännityksen ja rajojen etsiminen, joskus lainrikkomuksetkin, kuuluvat lasten elä-mään. Tekojaan jatkavien ongelmat eivät välttämättä ole ratkaistavissa tai lievennettä-vissä yksin sovittelun menetelmin. Tulokset antavat uskoa sovittelun ja siihen kuuluvien prosessien jatkamiseen. Tarvitaan kuitenkin jatkumoprosessien kehittämistä.

Kasvatukselliset elementit

Lasten sovittelutoiminnassa oli nähtävissä monenlaisia ja monitasoisia kasvatuksellisia elementtejä. Merkityksellistä oli, että sovittelu kyllä yleensä pysäytti lapsen tavalla tai toisella: teot loppuivat, tekojen välit pitenivät, tms. Joidenkin huoltajien ja tekijöiden omasta mielestä sovittelu opetti ja kasvatti. Erityisesti aikuisille asianomistajille oli tyydyttävää, että he halusivat antaa sovittelulle ja omalle läsnäololleen kasvatuksellisen merkityksen. Aineisto viesti yleisesti, että jokin toimenpide, seuraamus, on lapselle teon jälkeen tarpeellinen. Sovittelun havainnoinnin yhteydessä tuli esille tilanteita, jotka kuvastivat lapsen olemuksesta ilmiselvästi katumusta, saivat lapsen lupaamaan muutosta ja keskustelun sekä vuorovaikutuksen myötä tekijän ymmärtämään tekoansa. Kasvatuksellisen koodin olemassa olo näytti vaikuttavan osaltaan sovittelun onnistumiseen.

Huoltajan vastuuntuntoa ja osaltaan kasvatuksellista otetta kuvastanee esimerkki todellisuudesta. Perheen isä ilmiantoi tyttärensä poliisille perheen äidin rahojen toistuvasta anastamisesta. Lopputuloksena oli, että myös alle 15-vuotias lainrikkoja oli tyytyväinen ratkaisuun, joka vihdoinkin katkaisi rikoskierteen.

Tekijäryhmän mielestä yksi sovitteluun lähtemisen motiiveista oli sopia ja selvittää asia sekä oppia siitä. Muita motiivitekijöitä olivat sovittelun järkevyyden ja kannattavuuden ratkaisuna: se oli omaksi parhaaksi ja sen keinoin voitiin korvata teko. Samantyyppisiä motiivitekijöitä sai myös Juhani Iivari Länsi-Vantaan sovittelukokeilun tutkimuksen yhteydessä (Iivari 1988, 137). Aikuiset ja organisaatioita edustavat asianomistajat tulivat omasta mielestään sovitteluun ensisijaisesti kasvatuksellisten ja rikoksen ehkäisyyn liittyvien syiden vuoksi. Lapsiuhrien ensisijaisena motiivina tulla sovitteluun oli se, että joku ehdotti sitä tai sellainen järjestettiin. Kuitenkin lähes yhtä lailla sinne tultiin helpon, hyvän ja opettavan ratkaisun vuoksi.

Kaiken kaikkiaan moni asia viittasi siihen, että kasvatuksellinen koodi eri muodoissaan oli läsnä lasten sovittelun yhteydessä. Sitä sekä odotettiin että osin toteutettiin käytännössä. Kasvatuksellisen elementin mukana olosta ei voida puhua esimerkiksi niissä tapauksissa, joissa alle 15-vuotias oli täysin tietoinen rangaistavuusikärajoista ja käytti niitä selvästi hyväkseen. Tällaisia tapauksia nousi esille aineistoista.

Sovittelu ja moraalitunteet

Moraalitunteet lasten sovittelun yhteydessä liitetään tässä ensisijaisesti siihen, ymmärsikö lapsi tekonsa, ottiko hän siitä vastuuta ja ilmaisiko hän katumusta tai osoittiko jonkinlaista itsetutkiskelua. Myös anteeksiannon ja -saannin osa-alueet kuuluvat tähän moraalitunteiden kategoriaan. Sovittelun onnistumiseen ja ennaltaehkäisevyyteen näillä asioilla oli selvä merkitys.

Tulos osoitti, että yleisesti ottaen tekijät katuivat ja häpesivät tekoaan ja ymmärsivät tehneensä väärin, yleistä oli myös huoltajien vastaava suhtautuminen lastensa tekoon. Huoltajat kantoivat usein huolta siitä, että korvaus olisi mielellään työkorvaus, jotta lapsi oppisi prosessista paremmin. Saatiin viitteitä siitä, että oli myös lapsia, jotka eivät osoittaneet katumusta, ehkä pakon edessä pysyivät anteeksi – yhtäältä eivät katsoneet tehneensä väärin. Muuan poliisi kuvasi erään Rikosten sovittelun erikoiskurssin workshop –työryhmän yhteydessä hyvin kuulustelutilanteessa istuvia alle 15-vuotiaita,

jotka istuvat siellä lippalakki väärin päin päässä ja hokevat: ”et sä mulle kuitenkaan mitään mahda”.

Pieni osa huoltajista puolusteli lastansa, vaikka lapsen teko oli aiheuttanut vahinkoa toiselle. Oli myös huoltajia, jotka eivät oman elämäntilanteensa vuoksi jaksaneet välittää. Anteeksiannolla ja -saannilla oli asianomistajille ja tekijöille maaginen voima. Kyselyn yhteydessä tuli ilmi tapaus, jossa lapsiuhri ei halunnut tulla sovitteluistuntoon, koska omasta mielestään tiesi, ettei se vaikuttaisi tekijään millään tavalla.

Asianomistajien korvausvaatimukset olivat yleensä kohtuullisia. Oli kuitenkin joitakin tapauksia, joiden yhteydessä voitiin puhua tarpeettoman suurista korvausvaatimuksista tai yksinomaan korvauksen merkityksen tärkeydestä asianomistajille.

Osoittautui perustelluksi, että sovitteluun tulisi sisältyä, sen vaikuttavuuden ja onnistumisen optimoimiseksi, myös moraalitunteiden koodi ja erityisesti epäillyn eräänlainen itsetutkiskelun elementti. Mikäli lapsi ymmärtää tekonsa, ottaa vastuuta, ehkä katuukin, näyttää sillä olevan myönteinen vaikutus hänen tulevaan rikoskäyttäytymiseensä (Elonheimo 2004, 190; Elonheimo 2002b, 29; Maxwell & Morris 2000).

Kasvokkain kohtaaminen

Sovittelun alkuperäisen idean keskiössä on uhrin ja tekijän kasvokkain kohtaaminen, vuorovaikutuksellinen neuvottelu. Kohtaamisen ja siihen liittyvien asioiden analysoiminen otettiin myös tämän työn yhdeksi tavoitteeksi. Sovitteluun lähteminen ja istunnon alkutilanne osoittautuivat joillekin uhreille ja tekijöille vaikeiksi. Sovittelu ei auttanut monessakaan tilanteessa ymmärtämään vastapuolta, varsinkaan tekijää, tai parantamaan osapuolten suhteita sinänsä. Erityisesti moni alle 15-vuotiaista epäillyistä ja lapsiuhreista kuvasi istuntoa kovaksi paikaksi.

Silti kohtaaminen oli valtaosalle osapuolia tärkeä; se osoittautui erittäin tärkeäksi osaksi koko sovitteluprosessia. Sovitteluistunto katsottiin tilaisuudeksi, joka selvitti tilannetta ja jossa voitiin keskustella teosta ja siihen liittyvistä asioista. Moni uhreista ja tekijöistä ilmaisi oppineensa hoitamaan asiat keskustelemalla. Uhreille tapaaminen oli useimmissa tapauksissa pelkoa lieventävä ja poistava tekijä. Tilanteessa mahdollisesti tapahtuneilla anteeksipyyntöillä ja anteeksisaanneilla oli niin ikään suuri merkitys. Tekijän välinpitämätön käyttäytyminen näytti ongelmallistavan tilannetta. Huoltajien läsnäolo lapsiosapuolten sovittelussa aiheutti joskus ongelmatilanteita, mutta usein siitä saattoi olla myös hyötyä. Oli tilanteita, joissa jommankumman osapuolen huoltajan lojaalisuus ja sovitteleva asenne sai vaikeitakin tilanteita laukeamaan.

Kasvokkain kohtaaminen oli tämän työn mukaan yksi sovittelun vaikuttavuuden olennaisimpia osakomponentteja. Vaikka alle 15-vuotias tekijä jatkaisikin lainvastaisia tekojaan, voitiin yhden sovitteluistunnon aikana sopia asiat sen hetkisen asianomistajan kanssa ja ratkaista asia henkiselä ja materiaalisella tasolla. Keskinäinen konflikti saattoi ratketa, mikä ilmeisesti on sovittelun ydin, ei välttämättä aina niinkään sen uusia tekoja ehkäisevässä vaikutuksessa.

Elämisen sujumisen alueet

Erilaiset hyvinvointiprojektit ja ohjelmat toimivat yksilöiden elämisen sujumisen ja elämisentaitojen alueella. Onnistuneen projektin seurauksena esimerkiksi yksilöiden sosiaaliset taidot voivat karttua, itsestä huolehtiminen ja välittäminen lisääntyä, asetetut tavoitteet tulla realistisemmaksi ja itsetuntemus lisääntyä (esim. Eskelinen & Kallio 2001). Lasten sovittelussakin noteerattiin joitakin osapuolten elämiseen liittyviä näkökohtia.

Lapsiuhrien mielestä sovittelun päällimmäisiä etuja olivat, että tapaaminen poisti tapahtumaan liittyviä pelkoja ja toi helpottuneen olon. Helpotusta sovittelun seurauksena tunsi myös moni aikuisista asianomistajista. Tekijöille sovittelu toi ennen kaikkea helpottuneen olon, ja asia saatiin pois päiväjärjestyksestä. Tekijöiden huoltajien lausunnot viittasivat myönteisiin muutoksiin joillakin lapsen elämisen alueilla: ystäväpiirissä ja vapaa-ajan vietossa sekä lapsen käyttäytymisessä.

Kyselyaineiston lisäksi sovittelun myönteisiä vaikutuksia - tosin luonteeltaan tilannekohtaisia - elämisen sujumisen alueelle tuli esille myös havainnoinnin yhteydessä sekä sovittelijoiden ja muiden sovittelutoimijoiden haastatteluissa. Nekin viestivät alle 15-vuotiaiden sovittelun asiana, joka helpotti ja sai teon pois päiväjärjestyksestä: asia voitiin sopia. Sovitteluistuntojen havainnoinneissa oli aistittavissa ja silminnähden havaittavissa helpotuksen tunteita.

Kokonaisuudessaan sovittelu näyttäisi olevan vuorovaikutustilanne, joka auttaa selvittämään käsiteltävää asiaa ja siihen liittyviä tunteita ja tuntemuksia. Ilmeisesti sillä on myös jonkinlainen elämisen eri alueilla muutosta aikaansaava merkitys. Uusintarikollisuutta ehkäisevästi kiinnijääminen ja teosta kotiin ilmoittaminen saattavat vaikuttaa kuitenkin yhtä hyvin kuin sovitteluistunto. Itse sovittelulla korostuu selvästi konfliktin ratkaisijan rooli. Ilmeisesti prosessiin kuuluvat eri toimet yhdessä ovat saaneet aikaan erilaisia myönteisiä muutoksia. Sovittelun nettovaikutusta on vaikea arvioida, koska prosessinkulussa on useita vaiheita. Mahdollisen piilorikollisuuden seurauksena elämäntavan muutosta rikoskäyttäytymisen osalta sovitteluprosessin jälkeen ei voida varmuudella määritellä.

12.3 Lasten sovittelun toiminnallisuus

Mitä aineisto kertoo lasten sovittelun organisatorisesta ulottuvuudesta, toiminnallisuudesta? Asiaa analysoidaan tässä neljästä näkökulmasta: suunnittelu-/tavoitenäkökulmasta, käytännön toiminnan ulottuvuuden sekä tiedottamisen ja toiminnan tunnettavuuden osalta.

Suomessa sovittelu ei ole lakisääteistä ja muun muassa siksi tavoitteitakaan ei ole määritelty yksiselitteisesti eikä virallisesti – tavoitteet ovat muuntuneet sen mukaan, mistä näkökulmasta asiaa on tarkasteltu (Juntunen 1991, 3). Se, että virallisia tavoitteita ei ollut olemassa kuudessa tutkimuskunnassakaan, ei sinänsä ole haitannut vuorovaikutustilanteiden käytäntöjä ja niistä koituvia etuja sovittelun osapuolille. Sovittelutilanteet ovat yleensä olleet hyödyllisiä.

Osaltaan tavoitevapaa-ajattelu näyttäisi kuitenkin johtaneen koordinoitioongelmiin yhdessä sen kanssa, että myöskään sovittelun organisaatioluonnetta ei ole määritelty tarkemmin. Tuloksena on ollut käytännössä kaikissa tutkimuskunnissa tilanne, jossa sovittelu ei ole ankkuroitunut sillä tavoin ja niin hyvin sosiaalitoimen yhteyteen, että tarvittavissa tilanteissa jatkumotoimet erityisesti tekijöille olisivat automaattisia. Vuorovaikutustilanteena ja yksittäisenä tapahtumana sovittelu on yleensä onnistunut, mutta lapsen mahdollisesti ratkaisua vaativan ongelman hoitaminen on käytännössä liian usein sattumanvaraista. Ongelmatilanteisiin ei puututa riittävän nopeasti ja riittävän tehokkain keinovalikoimin.

Sovitteluprosessi on ollut joissakin tapauksissa hidas. Tuli esille myös tapauksia, joiden yhteydessä sovitteluun lähettämisen käytännöt tarvenäkökulmasta tarkasteltuna kangertelivat: sovitteluun sopivia tapauksia ei aina lähetetty eteenpäin. Osittain ilmeisesti vieläkin on kyse myös siitä, että poliisin toimista esitutinnan suorittajana riippuu paljolti kuka lainrikkomuksiin syyllistyneistä lapsista joutuu lastensuojelun seuraamusjärjestelmään (ks. myös Harrikari 1999, 18). Monessa tapauksessa voidaan pitää perusteltuina poliisin paikan päällä hoitamia tapauksia, joissa poliisi puhuttaa lapsen ja esimerkiksi näpistykseen asianomistajana oleva kauppiasasianomistaja ja alle 15-vuotias tekijä sopivat asian. Voi kuitenkin kysyä, syntykö tällaisten sovittelumenettelyjen yhteydessä tilanteita, joissa lapsen kannalta olisi edullisempaa soveltaa myös muita puuttumismenetelmiä.

Kaikissa tutkimuskunnissa ei ollut selvää tehtäväjakoa siitä, kuka tekee, missä vaiheessa tekee ja mitä tekee sovitteluprosessin aikana. Lapsen jutun lähettäminen sovitteluun saattoi olla sattumanvaraista. Rikoskierteeseen joutuneiden lasten elämäntilannetta ei itse sovitteluistunnossa käsitelty eikä sitä tehty muutoksen aikaansaamiseksi välttämättä muissakaan instansseissa. Joissakin tapauksissa voitiin noteerata myönteistä kehitystä lastenhuollon toimien (terapian, huostaanoton, tms.) yhteydessä. Rikoskierteeseen joutuneita lapsia varten ei näyttänyt olevan selviä ja tehokkaita puuttumiskäytäntöjä missään tutkimuskunnassa.

Se, että sovitteluun ei ole mahdollisuutta kaikissa Suomen kunnissa, koettiin epätasa-arvokysymyksenä. Myös tutkimuksen oheisaineistomateriaali, seminaarien työryhmät, seminaarien yleisökeskustelut, jne., osoittivat, että joissakin kunnissa sovittelutoiminta oli hiipunut ja yleinen arvio näytti olevan, että kiinnostus sovittelutoimintaa kohtaan kokonaisuudessaan voi laimentua ellei sitä saada lain avulla valtakunnalliseksi. Seminaarikäytäntöjen perusteella voi myönteisenä ilmiönä todeta, että yksittäiset henkilöt olivat valmiita viemään sovittelun sanomaa niihin kuntiin, joissa sitä ei vielä ollut tai toiminta oli jostakin syystä laimentunut. Hyvin toimivat sovittelun esimerkkitapaukset näyttäisivät olevan hyvä katalysaattori levittämään sovittelutoimintaa. Tutkimuskunnissa into lasten sovitteluun ja sovitteluun yleensä oli säilynyt mutta ilmeni, että esimerkiksi nopeutetun käsittelyn edut saattavat ajan kuluessa laantua, jos asiaa ei pidetä vireillä koko aikaa.

Valtakunnan tasolla on tarjolla runsaasti sovittelutoimintaan liittyvää koulutusta. Kaikissa kohdekunnissa sovittelun parissa työskentelevät henkilöt osallistuivat siihen aktiivisesti kunnan varoista riippuen. Kävi kuitenkin ilmi, että osa sovittelijoista ei näe tarpeelliseksi osallistua koulutukseen. Osassa kuntia järjestettiin sovittelijoille työnohjausta. Kaikissa kohdekunnissa oli sovittelua kehitetty myös sisäisin toimenpitein, silti koordinoinnin edelleen kehittäminen ja tiedottamiseen liittyvät lisätoimet koettiin ylei-

sesti tarpeellisina. Sovittelijoita oli saatu rekrytoitua tarpeellinen määrä kaikissa kunnissa.

Kyselyaineiston tuloksen perusteella sovittelun osapuolet, varsinkin epäiltyjen ja asianomistajien huoltajat sekä osin epäilty, tuntevat jo ennestään sovittelutoimintaa. Tietoa on saatu tiedotusvälineistä, työn perusteella ja lasten osalta kaveripiiristä. Sovittelutoimistot näyttäisivät onnistuneen välittämään sovittelun osapuolille asiallista ja määrällisesti riittävää tietoa. Tarvittaessa sovittelusta oli kaikissa kunnissa tekijä- ja asianomistajaosapuolen saatavilla riittävästi asiallista sovittelutietoa. Sovitteluosapuolten rekrytointi paikalle sujui kaikissa kuudessa kunnassa hyvin. Poliisi ja lastensuojelu tarvitsivat lisätietoa sovittelusta periaatteessa kaikissa kunnissa.

Yhteistyötä eri toimijoiden välillä on ja sitä on kehitetty. Lasten sovittelutoiminnan linkki poliisiin on perustaltaan kunnossa kaikissa kunnissa ja henkilökohtaisilla, informaalisilla suhteilla näytti olevan joissakin tapauksissa oma myönteinen merkityksensä. Kaikissa kunnissa on kehittämistä yhteyksissä lastensuojeluun. Yhteistyötä ja verkottumista oltiin valmiita kehittämään kaikissa kunnissa. Ehkä kuitenkin aidon verkottumisen sijasta kaikissa kunnissa voidaan puhua pikemminkin traditionaalisen yhteistyön olemassa olost. Kuntien kesken oli eroja sovittelutoiminnan toteutuksessa; kaikilla oli omat innovatiiviset keinonsa sen edistämiseksi. Sovittelijoiden ideoita voisi hyödyntää paikallistasolla laajemminkin.

12.4 Sovittelun merkitys

Alle 15-vuotiaiden sovittelun merkitys oli nähtävissä erityisesti yksilö- ja perhetasolla. Tekijöille ja uhreille sovittelu merkitsi monenlaisia myönteisiä asioita. Tekijöistä sovittelu auttoi eniten niitä, joilla itsellä oli tietty panos prosessissa eli lähinnä ne, jotka katuivat tai halusivat ottaa opiksi tekemisestään. Myönteisiä kehitystekijöitä lainrikkajille näytti tuovan koko sovitteluun liittyvä prosessi. Uhreille ja erityisesti nuorille asianomistajille sovittelu toi mielenrauhaa ja hyödytti myös siinä mielessä, että asia selvisi. Niin ikään molempien osapuolten perhetasolla sovittelutoiminta merkitsi usein asian selviämistä ja tekijöiden osalta kasvatukselliset ja moraaliset hyödyt näkyivät heidän perheissään myönteisinä asioina. Yhteisötasolla ei akuutteja merkitystekijöitä voitu tässä yhteydessä juurikaan tutkia. Näytti kuitenkin siltä, että tällä tasolla hyödyt jäivät lähinnä sovittelutapahtuman yhteyteen: merkkejä sovittelun vaikutuksesta yhteisöllisyyden, so. tässä paikallisyhteisön, eri tekijöihin ei ollut nähtävissä. Mitä ilmeisimmin sovitteluprosessissa myönteiseen kehitykseen johtaneet tapahtumat heijastuvat jossakin vaiheessa alueen ja osaltaan koko yhteiskunnan tasolla.

Mikä toimi lasten sovittelun yhteydessä? Prosessi sovittelutapahtumaan ja sopimukseen saakka saatiin yleensä toimimaan. Sen sijaan huomiota ei tässä prosessissa kiinnitetty riittävästi niihin lainrikkajiin, joilla rikoskäyttäytymiseen ja/tai perhe-elämään liittyi ongelmia. Kuten yllä kuvattiin, sovittelulla oli paljon myönteisiä vaikutuksia tekijöihin ja asianomistajiin. Sovittelutyössä mukana olevat halusivat edistää toimintaa ja sovittelun kaikki osapuolet suhtautuivat siihen yleensä positiivisesti. Kaikissa kunnissa oli luotu toimiva sovittelujärjestelmä. Kehittämistä toki riitti niissä kaikissa.

13 LASTEN SOVITTELUTOIMINNAN KEHITTÄMIS- EHDOTUKSET

Tämän tutkimuksen aineisto antaa ymmärtää, että alle 15-vuotiaiden sovittelutoiminta vaatii kehittämistä. Kysymys voidaan liittää osapuolten intressi- ja tavoitekysymykseen: minkä ja kenen logiikan mukaisesti lasten sovittelutoimintaa tulisi lähteä kehittämään. Tässä tiedonintressityyppisessä ilmiössä on pohjimmiltaan kyse arvoista.

Sovittelun yhteydessä on ollut vallalla kaksi päälinjaa, jotka voitiin havainnoida tässäkin tutkimuksessa. Sovittelu on säilyttänyt asemansa vuorovaikutustilanteeseen, sovitteluluituntoon, perustuvana osapuolten vapaaehtoisuuspohjaisena konfliktinratkaisukeinona, jonka vapaaehtoiset sovittelijat toteuttavat. Viranomaiset ovat olleet mukana toiminnan aloittamisessa ja organisoinnissa ja he ovat luoneet puitteet käytännön sovittelun alueittaiselle toteutukselle. Keskiönä on kuitenkin vapaaehtoisuuteen ja vuorovaikutussellisuuteen perustuva sovittelutapahtuma. Yhtäältä alle 15-vuotiaiden tapauksessa sovittelu on pyritty liittämään sosiaalityöhön ja siinä nimenomaan lastensuojelutyön käytäntöihin. Tämä ei ole toteutunut kuudesta kunnasta saadun kokemuksen mukaan ongelmitta, joissakin kunnissa linkki toimi puutteellisesti. Molemmat mainitut lähtökohdat, toimintalogiikat, pyrkivät kuitenkin ottamaan huomioon konfliktin osapuolten tarpeet, arvot ja toiminnan logiikat.

Kuuden tutkimuskunnan osalta voidaan sanoa, että lasten sovitteluintervention kysymyksenasetteluja ei ole tehty ajatellen konfliktin osapuolten muutoksen logiikkaa, toimintatapaa koskevaa ymmärrystä. Eksplikoitujen tavoitesisältöjen puutteen vuoksi lähtökohdista ei ole korostettu, että toiminnalla selvästi tavoitellaan muutosta alle 15-vuotiaiden lainrikkajien ja toisaalta myös asianomistajien elämisen osalta. Eikö olisi tärkeää, että sovitteluprosessin tuloksena lapsi ei uusisi tekojaan tai että kriisitilanteessa oleva lapsi pääsisi tarvitsemansa turvaverkon piiriin? Sovitteluluituntojen ja koko sovitteluprosessin perusteella toteutettuna muutoksia on syntynyt, mutta ne ovat olleet enimmäkseen sattumanvaraisia ja tilannekohtaisia. Kasvatuksellisessa mielessä hyötyjänä on useimmiten ollut ”tavallinen” ja ”tavallisista” lähtökohdista ponnistava lapsi (ks. Pesonen 1991, 67). Tutkimuksen aineiston esiin nostamat lapsilainrikkajien rikoskäyttäytymiseen ja elämiseen liittyvät ongelmat indikoivat nimenomaan muutoksen logiikan kysymyksen, myönteisen muutoksen pyrkimisen esille ottamisen tarpeellisuutta.

Joillakin lapsilla esiintyvien ongelmien perusteella ja ongelmien ennakoinnin vuoksi näyttäisi siltä, että on tähdellistä tehdä lapselle mahdolliseksi saada hänet tarvittaessa informaalisten toimintaperiaatteiden mukaan toimivan järjestelmän lisäksi formaalia toimintaa toteuttavan viranomaisen ulottuville (ks. myös Järvinen 1993, 171). Käytännössä tämä merkitsisi ensimmäisenä jonkinlaisen tarkistuspisteen, ”katsastusaseman” (ks. Falck & Iivari 2004), perustamista johonkin vaiheeseen sovitteluprosessia, ei kuitenkaan itse sovitteluluituntovaiheeseen, vaan viranomaistoiminnan piiriin. Tämän tilanteen tavoitteena olisi tutkia, onko lapsen oma tilanne ja suhde ympäristöönsä kunnossa. Sovittelutekojen ja muiden tekojen osalta kertatekijöillä se lienee sitä useimmissa tapauksissa. ”Katsastusasema” ja viranomaiset voisivat toimia myös sovitteluun ohjaajina. Osa tarkistusvaiheen läpikäyneistä lapsista ohjattaisiin tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita tarvitsevat tämän tutkimuksen mukaan lukuisia lainrikkomuksia tehneet ja elämäntilanteeltaan ongelmaiset lapset. Toistuva rikollisuus on signaali mahdollisen rikollisen uran kehittymisestä tai sen olemassaolosta, yleensä myös lapsen muista ongelmista. Yhtäältä lapsi tarvitsee signaalin, että hänen tekoihinsa puututaan.

Tämän työn tutkimustuloksiin vedoten voidaan todeta, että nykyisten toimintakäytäntöjen mukaan sovittelun lapsilainrikkokojä kuntouttava ja ennaltaehkäisevä vaikutus ei ole riittävän tehokasta. Lisäksi näyttäisi myös siltä, että lasten sovitteluun tulisi sisällyttää jonkinlainen moraalikoodi, joka käytännössä merkitsisi sitä, että sovittelua lanseerataan aina avoimesti puuttumisena, jopa seuraamuksena lapsen tekemisiin. Sovitteluistunto voi silti olla aiemmin vallinneen käytännön mukaisesti puhtaasti konfliktin ratkaisua tavoitteleva tilanne. Lapselle tämä olisi paikka, jossa hän voisi ilmaista katumuksensa, oppia vastaamaan teostaan ja oppia ymmärtämään tekonsa seuraukset. Lapsen turha syyllistäminen tai kontrollitoimien ylilyöminen eivät kuitenkaan kuuluisi moraalikoodin ideaan. Lapsen rikosuran kehityskulkuun on tähän mennessä pyritty vastaamaan virallisesti lastensuojelutoimenpiteillä ja epävirallisesti muun muassa sovittelujärjestelyjen avulla (Harrikari 1999, 18). Kymmeniäkin tekoja tehneiden lasten suhteellisen suuri määrä osoittaa, että järjestelmä ei ole toiminut moitteettomasti. Kaiken kaikkiaan näyttäisi siltä, että Sari Pesosen opinnäytetyössään (1991) esille ottaman sovittelun suojelukasvatuksellisen roolin paikkaa tulisi pohtia uudelleen lasten ja nuorten sovittelun yhteydessä.

Tutkimuksen aineisto indikoi joidenkin käytännön toimenpiteiden suorittamisen tarpeellisuudesta, ja kehittämistarpeita löytyi muun muassa seuraavissa asioissa:

- Tiedotusta sovittelutoiminnasta tulisi edelleen tehostaa, erityisesti poliisille ja kuntien lastensuojeluun.
- Koska hallinto on mukana organisoimassa sovittelua, tulisi sovittelun tehtävien vastuualueet määritellä täsmällisemmin ja koordinaatiota edelleen tehostaa.
- Poliisin, sovittelutoimiston ja lastensuojelun välisestä yhteydenpidosta tulisi tehdä automaattinen ja entistä nopeampi käytäntö esimerkiksi yhteiskoulutuksen avulla.
- Lasten sovittelutoiminta kaipaa tietyt säännöt ja ohjeistot sovitteluprosessin kuluksi. Itse sovitteluistunto ei tarvitse sääntelyä, joskin sovittelijoiden tulee olla toiminnassaan ammattitaitoisia.
- Sovittelua voi toteuttaa edelleenkin vapaaehtoisten sovittelijoiden voimin, mutta heidän riittävästä koulutuksen saannistaan ja siihen osallistumisesta on pidettävä huolta.
- Varhaisen ja nopean puuttumisen toimia tulee edelleen kehittää, nyt lapsi voi olla sovittelussa vasta kolmenkymmenen tekokertansa jälkeen.
- Sovitteluprosessia tulee edelleen nopeuttaa.
- Rikoksen hyvittämiseen työkorvauksella liittyy vielä pulmakohtia, joihin tulisi kiinnittää huomiota ja niistä tiedottamista lisätä.
- Lasten huoltajien merkitys sovittelun yhtenä osapuolena tulee ottaa huomioon.
- Rakenteellisena tekijänä lasten polarisaatioilmiöön (kasautumiseen) tulisi kiinnittää vakavaa huomiota: erilaisista kriiseistä kärsiviä ja rikollista toimintaa jatkavia lapsia on suhteellisen paljon.
- Alle 15-vuotias ongelmainen rikoksentehtäjä tulee saattaa erilaisten puuttumisprosessien piiriin; tärkeää on saada selville kaikkien lainvastaisen teon tehneiden lasten elämisen tilanne ja sovittaa sen perusteella mahdollisten lisäkontaktien tarve.
- Valtakunnallistaminen on tasapuolisuusmomentti ja takaa toiminnan jatkuvuuden sekä laadun.
- Tulisi muistaa, että asianomistaja, uhri, on sovittelun yksi osapuoli.

- Lapsi tulee saada ymmärtämään tekonsa ja sisäistämään moraalisen oppimisen perusteet; moraalisen koodin oppiminen ei tapahdu kaikilla automaattisesti itse sovitteluistunnossa, tarvitaan myös muun muassa huoltajien (perheiden) apua.

14 LOPUKSI

Lastensuojelun toimet ja sovittelu ovat käytännössä ainoita puuttumismenettelyjä, joita alle 15-vuotiaaseen lainrikkojalapseen voidaan kohdistaa. Sovittelu tarjoaa keinon yrittää yhdessä ratkaista konfliktia, mutta tekijöiden ongelmatilanteisiin sovitteluprosessi ei näytä tarjoavan riittävässä määrin riittävän tehokkaita puuttumisen välineitä. Silti alle 15-vuotiaiden sovittelusta käytännön toimenä oli kuuden kunnan osalta muodostunut hyvä ja toimiva perusta. Edellä mainituista koordinointi- ja organisointiongelmista huolimatta lasten sovittelulla oli useita myönteisiä vaikutuksia – kuitenkin niin, että tulokset olivat myönteisimpiä niiden lasten osalta, joiden tilanne oli jo ennestään normaaleissa puitteissa. Nykyisellään sovittelun organisointi ei palvellut tehokkaasti niitä alle 15-vuotiaita lainrikkooja, joilla itsellään oli paljon ongelmia, rikollisia tekoja tai muuten ongelmallinen tausta takanaan.

Tämän työn avulla ei voida – eikä haluta – ottaa kantaa siihen, pitäisikö lapsia rangaista rikoksista. Jonkinlaiset puuttumisen keinot lainvastaisiin tekoihin ja siihen, että lapsi ymmärtää tehneensä väärin, näyttäisivät kuitenkin olevan tarpeen. Näytetään myös tarvittavan keinoja ottaa tarvittaessa kriisissä ja ongelmakierteessä oleva lapsi voimaperäisempien ja koordinoitumpien lastenhuoltotoimenpiteiden piiriin. Itse sovittelutilanne voidaan edelleen rauhoittaa kansalaisyhteiskunnan toiminta-areenaksi, informaaliseksi neuvottelutilanteeksi, joka näyttäisi harmonisoivan varsin tehokkaasti tilanteen konfliktin osapuolten välillä.

Periaatteessa keskustelua sovittelun tavoitteista ja ideologisesta otteesta on käyty Suomessa pitkän sovittelutoiminnan taivalta. Jo alun perin uumoiltiin, että sovittelun luonne tulee matkan varrella muuttumaan (ks. esim. Rautniemi 1989, 304). Itse sovittelutilanteeseen voidaan jättää sovittelun alkuperäiset symbolit, mutta koko sovitteluprosessin tiettyihin osiin ja elementteihin tulisi voida sisällyttää tavoitteiden täydentämiseen ja toiminnan uudelleen määrittelyn toimenpiteitä. Ensimmäinen – ehkä suurin ja tärkein – askel sovittelun kehittämiseen olisi käsillä olevan aineiston mukaan toiminnan valtakunnallistaminen, mikä vaatisi lain säätämistä. Mahdolliseen sovittelulakiin tulevia kohtia on vaikea määritellä. Lasten sovittelun osalta näyttäisi olevan tärkeää yksityiskohtaisten sovittelua säätelevien määrittelyjen sijaan valtakunnallinen ohjeistaminen: kuka tekee, mitä tekee ja missä vaiheessa.

Alle 15-vuotiaiden sovittelun ankkuroiminen sosiaalitoimeen ja siellä lastensuojelun osaksi, sai tämän tutkimuksen mukaan vankat perustelut. Tämä oikeuttaisi lapsirikollisuuden ja siihen liittyvien lieveilmiöiden institutionalisointia julkiseksi ja sosiaaliseksi kysymykseksi, jonka lieventämiseksi ja ratkaisemiseksi otettaisiin käyttöön lievät hallinnoimisen keinot. Tähän saakka lapsirikollisuuden hallinnointi on ollut yksipuolista ja sattumanvaraista: muodollinen poliisi-sosiaalityöntekijä-vanhempi-suhde (Harrikari 1999, 112). Tutkimus viittaa siihen, että sovittelun ja siihen liitettyjen yhtäaikaisten ja jatkumotoimien (esitutkinnan yhteyteen liitettävä tai sovittelun jälkeen tapahtuva sosi-

aalityöntekijän haastattelu/puhuttelu ja lapsen tilanteen tarkistus) avulla sattumanvaraisuutta voidaan vähentää ja saada sovittelutoiminnasta enemmän hyötyä myös kriminaalipoliittisesti tarkasteltuna ongelmallisimpien lasten kohdalla. Muutosta tarvitaan myös ajatusmaailman tasolla. Tällöin hyväksytään ajatusrakennelma, jonka mukaan myös lapsi voi tehdä tahallisen rikoksen, ja sen käsittelemiseen tarvitaan toimenpiteitä: teosta tulisi realisoitua jokin palaute. Tämä kaikki on perusteltua muun muassa siksi, että koko tämän tutkimuksen aineisto viestitti siitä, että elämäntilanteisiin liittyvät ongelmat ja yhtäältä rikoskäyttäytyminen näyttävät kasaantuvan voimakkaasti alle 15-vuotiaiden keskuudessa. Tulos osoitti, että lapset tekivät lainvastaiset tekonsa ensisijaisesti ryhmässä. Tulisikin pohtia, voitaisiinko mahdollisesti tuottaa kielteisiä ryhmävaikutuksia (sosiaalinen paine rikoskäyttäytymiseen) vastaan jonkinlaisia kollektiivisia ja yksilöllisiä pidäkkeitä (ks. myös Salmi 2004, 189–190). Huoltajien (perheiden) ja koulun vastuuta ja sovitteluprosessin menetelmien kehittämistä (asennekasvatus ja kontrolli) tulisi tässä yhteydessä käyttää hyväksi (ks. perheen roolista rikollisuuden ehkäisemisessä Elonheimo 2002a, 168).

Tämän tutkimuksen aineistona esiteltiin ”Masan” tarina. Miksi hänelle ja joillekin muille kävi niin, että rikoskierte ei katkennut sovitteluprosessiin? Syitä lieene useita, mutta ainakin vaikuttamassa olivat ”Masan” elämiseen liittyvät huonon kehityksen kehän tekijät ja ajautuminen pahaan rikoskierteeseen. Pois ei voida sulkea sitäkään, että sovitteluprosessiin liittyi hänen kohdallaan toimintavajauksia. Ehkä sovittelu selvitti sen hetkisen jutun aiheuttaman konfliktin suhteessa uhriin, mutta jäivätkö hänen ongelmansa edelleen jäljelle ilman, että niihin kukaan puuttui koordinoitusti. ”Masa” ja hänen kaltaisensa tarvitsevat tehostettuja toimia. Sen sijaan kertatekijöitä ei tulisi ottaa liian vakavasti. Lasten rikollisuuden ja siitä seuraamuksena olevan sovittelun osalta on siis säilytettävä suhteellisuudentaju. Jos lainvastaisen teon tehneen lapsen tilanne näyttää olevan kunnossa, puhalletaan peli siltä erää poikki: anteeksianto ja unohtaminen ovat myös tällä kohdin perusteltuja. Ylimääräiset ja liioitellut kontrollijärjestelmät eivät ole tarpeellisia, koska vain joidenkin lasten teoista aiheutuu vakavia haittoja heille itselleen tai heidän ympäristölleen.

Alle 15-vuotiaiden sovittelulla on selvä sosiaalinen tilaus Suomessa, mutta tämän tutkimuksen mukaan sen optimaaliset hyödyt saavutetaan, jos sitä uskalletaan rohkeasti muuttaa joiltakin osin. Täydennettynä ja kehitettyinä (esimerkiksi kuntoutuksen lisääminen prosessiin) lasten sovitteluintervention hyödyt mitä ilmeisimmin moninkertaistuisivat ja edut laajentuisivat konfliktinratkaisusta enemmän myös rikosten ennaltaehkäistäväyyden suuntaan (ks. myös Elonheimo 2002b, 29). Sovittelun vaikutusten yhteydessä tulee kuitenkin muistaa, että niissäkin tapauksissa, joissa sovittelulla ei ole välitöntä merkitystä tekijälle, saattaa tilanne vaikuttaa myönteisellä tavalla uhrin elämään.

Tämän työn aineiston perusteella voidaan lopuksi tiivistäen todeta, että keskiönä lasten sovittelutoiminnassa tulisi olla kaksi muutoksen logiikkaa koskevaa ymmärrystä. Ensinnäkin liikkeelle lähdetään alle 15-vuotiaiden muutoksen logiikkaa koskevasta ymmärryksestä: analysoidaan lapsen tilanne ja sen perusteella hänen tarpeensa. Sen jälkeen johdetaan tarpeelliset toimenpiteet, jotka pyrkivät ratkaisemaan ongelmia. Toiseksi sovittelutoiminnan tulisi olla edelleenkin osa kansalaisyhteiskunnan toimia, mitä ilmentää ensisijaisesti vapaaehtoinen konfliktin ratkaisutilanne, sovitteluistunto. Molemmilla toimilla on mahdollista saada sovittelu laajennettua muutosta, rikosten ennaltaehkäisevyyttä, aikaansaavaan suuntaan.

LÄHTEET

Aaltonen, Anne (1998). Sovittu juttu – sopuhinta. Rikossovittelun kustannusvaikutukset oikeuskäsittelyyn verrattuna. Stakes, Raportteja 230. Gummerus. Saarijärvi.

Aaltonen, Marjo & Ojanen, Tuija & Vihunen, Riitta & Vilén, Marika (1999). Nuoren aika. WSOY. Porvoo.

Ahonen, J. (2003). Aamulehti 12.10.2003. Mielipiteet.

Ancel, Marc (1987). Social Defence. Publications of the comparative criminal law project volume, 16. Fred B. Rothman & co. Colorado.

Aromaa, Kauko & Laitinen, Ahti (1993). Näkökulmia rikollisuuteen. Hanki ja jää. Helsinki.

Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001). Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakes, raportteja 263. Saarijärvi.

Blom, Raimo (2001). Yhteiskunnan rakennemuutos ja perheiden elinehdot. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.): Eriarvoinen lapsuus. WSOY. Porvoo.

Christie, Nils (1983). Piinan rajat. University of Helsinki. Sociology of Law Series. Helsinki.

Christie, Nils (1977). Conflict as Property. The British Journal of Criminology. (17), 1-15.

Cohen, Stanley. (1985). Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification. Polity Press. Glasgow.

Cook, Philip J. & Laub, John, H. (1998). The Unprecedented Epidemic in Youth Violence. Teoksessa Tonry, Michael & Moore, Mark H. (Ed.): Youth Violence. Crime and Justice, A Review of Research, Volume 24. The University of Chicago Press. Chicago.

Dahl, T. S. (1985). Child Welfare and Social defence. Norwegian University Press. Oslo.

Elonheimo, Henrik (2004). Restoratiivinen oikeus ja suomalainen sovittelu. Oikeus 2/2004 (33), 179–199.

Elonheimo, Henrik (2002a). Nuorisorikollisuuspolitiikka. Teoksessa Miettinen, Tarmo & Määttä, Tapio (toim.): III oikeustieteen tutkija- ja jatkokoulutuspäivät 6.-8-6-2002 Savonlinna. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja N:o 2. Joensuu.

Elonheimo, Henrik (2002b). Restoratiivinen oikeus korjaa rikoksen aiheuttamat vahingot. Haaste 3/2002, 28–29.

Elonheimo, Henrik (2002c). Turun nuorten rikollisuus kyselyjen valossa. Teoksessa Kivivuori, Janne (toim.): Nuoret rikoksen tekijöinä ja uhreina. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 188. Helsinki.

Esitutkinta-asetus 17.6.1988. Asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 17.6.1988/575.

Eskelinen, Ossi & Kallio, Anu (2001). Työttömyydestä toimenpiteisiin – osattomuudesta osallistumiseen. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2001:15. Helsinki.

Flinck, Aune & Iivari, Juhani (2004). Lähisuhdeväkivalta sovittelussa. Tutkimus- ja kehittämishankkeen realistinen arviointi. FinSoc arviointiraportteja 5/2004. Stakes.

Guba, E.G. & Lincoln, Y.S. (1989). Fourth Generation Evaluation. Sage, Newbury Park. California.

Hakuli, M. & Katajamäki, H. & Vartiainen, P. (1995). Mistä on hyvä tulos tehty? Työllistämistukien monitahoarviointi. Työpoliittinen tutkimus 97. Työministeriö. Helsinki.

Hallituksen ohjelma 15.4.1999. Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston kanslia. 1999.

Hallituksen ohjelma 17.4.2003. Pääministeri Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston kanslia. 2003.

Hallituksen ohjelma 24.6.2003. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston kanslia. 2003.

Harrikari, Timo (1999). Lapsi rikoksesta epäiltynä. Lapsirikollisuus poliisin esitutkinta-aineistossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 7/99. Tietosanoma Oy.

Helsingin Sanomat 14.11.2004. Lasten sijaishuollon palveluissa puutteita. Artikkelit. Hs.online@sanoma.fi.

Helsingin sovittelutoiminta (2001). Toimintakertomus vuodelta 2000. Helsingin kaupunki. Moniste.

Hoivala, Harri & Kyrrä, Juha-Matti (1998). Näkökulmia sovitteluun. Sosiaalipsykologian pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto.

Hulsman, Louk C. (1986). Critical Criminology and the Concept of Crime. Teoksessa Bianchi H. & van Swaaningen R. (ed.): Abolitionism. Towards a Non-Repressive Approach to Crime. Free University Press. Amsterdam.

Iivari, Juhani (2001). Rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnallinen organisointi. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistioita 2000:27. Helsinki.

Iivari, Juhani (1996). Osattomuudesta rangaistavaksi. Nuorista rikosentekijöistä nuoruuden alakulttuuriteorian valossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1996. Edita. Helsinki.

Iivari, Juhani (1991). Rikosten ja riitojen vaihtoehtosovittelu refleksiivisen oikeuden konseptiossa. Sosiaali- ja terveyshallitus. tutkimuksia 12/1991. VAPK-Kustannus. Helsinki.

Iivari, Juhani (1988). Sovitaan-projektin kokemuksista. Sovittelun mahdollisuuksista vaihtoehtona rikosoikeusjärjestelmässä. Sovittelun mahdollisuuksista vaihtoehtona rikosoikeusjärjestelmässä Vantaan Sovitaan-projektin kokemusten valossa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 1/1988. Helsinki.

Iivari, Juhani (1982). Köyhät ja kurinpalautus –raportti vankilan tehtävästä. Otava. Keuruu.

Jahnukainen, Markku (1997). Koulun varjosta aikuisuuteen. Entisten tarkkailuoppilaiden peruskoulun jälkeiset elämänvaiheet. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 182. Yliopistopaino. Helsinki.

Jalava, Urpo & Virtanen, Petri (1996). Laatu, innovaatio ja projekti. Hyvinvointipalvelujen kehittämisen ydinkysymyksiä. Kirjayhtymä Oy. Helsinki.

Juntunen, Kalevi (2003). Sovittelusta lakisääteistä. Aamulehti 26.11.2003. Mielipiteet.

Juntunen, Kalevi (2000). Toimintakertomus v. 2000. Tampereen kaupunki. Sosiaali- ja terveystoimi, sovittelu- ja vapaaehtoistoimisto. Moniste.

Juntunen, Kalevi (1999). Lapset mukana sovittelussa. Moniste.

Juntunen, Kalevi (1998). Tampereen kaupungin sosiaalitoimen lakisääteisiä tehtäviä hoitaa jo 160 koulutettua vapaaehtoista. Moniste.

Juntunen, Kalevi (1997). Sovittelu. Sovittelu- ja vapaaehtoistoimisto. Tampere. Moniste.

Juntunen, Kalevi (1991). Rikosten ja riitojen sovittelu. Esitelmä SOS'91-messuilla Lahdessa 24.5.1991. Moniste.

Järvinen, Saija (1993). Rikosten sovittelu Suomessa. Sovittelukäytännöt ja vaihtoehtoisuuden arviointi. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 116. Stakes, tutkimuksia 21.

Kaivosoja, Matti (2000). Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian palveluselvitys. Stakes 5/2000. Helsinki.

Kazi, Mansoor, A.F. (2002). The Realist Evaluation Paradigm for Practice. Plenary Session at the Fourth Evaluation for Practice International Conference, Tampere, Finland July 4-6, 2002.

Keskisuomalainen 5.11.1998. Valtakunnansyyttäjä laskisi rangaistusvastuun ikärajaa. Artikkel.

Kivivuori, Janne (2002). Nuoret rikosten tekijöinä, uhreina ja kontrollin kohteina 1995–2001. Teoksessa Kivivuori, Janne (toim.): Nuoret rikosten tekijöinä ja uhreina. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 188. Helsinki.

Kivivuori, Janne (2000a). Rikollisuuden piirteitä. Nuorisorikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 1999. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 175. Helsinki.

Kivivuori, Janne (2000b). Nuoret rikoksen tekijöinä, uhreina ja kontrollin kohteina 1995–2001. Teoksessa Nuoret rikoksen tekijöinä ja uhreina. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 188. Helsinki.

Kivivuori, Janne (1999a). Rikollisuuden piirteitä. Nuorisorikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 1998. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 165. Helsinki.

Kivivuori, Janne (1999b). Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995-1998. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 161. Helsinki.

Kivivuori, Janne (1997a). Nuoret rikoksen tekijöinä. Tekojen yleisyys, rikollisuuden ymmärtäminen ja varastamisen vaiheet. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 141. Helsinki.

Kivivuori, Janne (1997b). Rikollisuuden piirteitä. Nuorisorikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 1995-1996. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja. Helsinki.

Kivivuori, Janne (1995). Nuorten rikollinen ja kielletty toiminta 1995. Nuorisorikollisuuden seurantahankkeen ensimmäisen vuoden tuloksia ja kokemuksia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 129. Helsinki.

Kivivuori, Janne & Aromaa, Kauko (2001). Väkivaltarikokset. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2000. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 183. Helsinki.

Kivivuori, Janne & Kouvonen, Anne & Marttunen, Matti (2001). Rikollisuuden piirteitä. Nuorisorikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2000. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 183. Helsinki.

Kontula, Osmo (1997). Rikosten sovittelu. Teoksessa: Rikollisuustilanne 1995–1996. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 143. Helsinki.

Korander, Timo (2002b). Näkökulmia nuorisoon – eli ekskursio nuorten käyttäytymisen muuttumiseen ja siihen reagoimiseen. Teoksessa Korander, Timo & Soine-Rajanummi, Seppo (toim.): Kaheksalta Koskarille – samantien sakot. Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999-2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 13. Edita Oyj. Helsinki.

Korander, Timo (2002a). Rikostilastoanalyysi. Teoksessa Korander, Timo & Soine-Rajanummi, Seppo (toim.): Kaheksalta Koskarille – samantien sakot. Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999-2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 13. Edita Oyj. Helsinki.

Korander, Timo & Laapio, Marja-Liisa & Soine-Rajanummi, Seppo (2002). Nollatoleranssin, ”Viideltä saunaan ja kuudelta putkaan” –Hankkeen ja monitahoarvioinnin perusteet. Teoksessa Korander, Timo & Soine-Rajanummi, Seppo (toim.): Kaheksalta Koskarille – samantien sakot. Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999-2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 13. Edita Oyj. Helsinki.

Kuure, Tapio (1997). Nuorten rikollisiin ryhmiin sitoutuminen tuomioistuinaineiston valossa 1990-luvun alussa. Teoksessa Ruoho, Kari & Ihatsu, Markku: Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Helsinki.

Kuure, Tapio & Vuori, Mika & Gissler, Mika (2002) (toim.). Nuorten rikollisuus. Teoksessa: Viattomuudesta vimmaan. Lapsuudesta nuoruuteen –siirtymävaiheen tarkastelua. Nuorten elinolot –vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisoasiain neuvottelukunta. Stakes. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Kyvsgaard, Britta (1991). The Decline of Child and Youth Criminality: Possible Explanations of an International Trend. Teoksessa Annika Snare (Ed.): Youth, Crime and Justice. Scandinavian Studies in Criminology Vol 12. Norwegian University Press, Norway.

Kääriäinen, Juha (1994). Seikkailijasta pummiksi. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Painatuskeskus. Helsinki.

Laitinen, Ahti & Nyholm, Marja-Liisa (1995). Luvaton nuoruus. Painatuskeskus Oy. Helsinki.

Lappi-Seppälä, Tapio (2000). Rikosten seuraamukset. Werner Söderström lakitieto Oy.

Lappi-Seppälä, Tapio (1994). Miksi rikosoikeus? Teoksessa Hirvonen, A (toim.): Kohti 2000-luvun rikosoikeutta. Helsingin yliopisto. Rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A 8.

Lastensuojelulaki 5.8.1983/683.

Lauronen, E. (1994). Nuoret rikoksentekijät ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, M. (toim.): Lapsen etu, viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.

Lähevirta, Sari & Peltola, Johanna (1995). ”Se on kasvun paikka”. Riita- ja rikosasioiden sovittelu Oulussa osana lastensuojelua. Oulun yliopisto. Kasvatustieteen syventäviin opintoihin kuuluva tutkielma. Kasvatustieteiden tiedekunta, käyttäytymistieteiden laitos.

Mahkonen, Sami (2003). Lastensuojeluilmoitus. Gummerus Kirjapaino. Jyväskylä.

Marttunen, Matti (2001). Nuorten rikosprosessin nopeuttamiskokeilu. Teoksessa Rikollisuustilanne 2000. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 183. Helsinki.

Marttunen, Matti & Kivivuori, Janne (2003). Nuorisirikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2002. Rikollisuus tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 200. Helsinki.

Maxwell, Gabrielle & Morris, Allison (2000). Restorative Justice and Reoffending. Teoksessa Strang, Heather & Braithwaite, John (ed.): Restorative Justice. Philosophy to Practice. Ashgate, 93-103.

Mediation in penal matters (1999), Recommendation No R (99) Adopted by the Committee of Ministers of Council of Europe on 15 September 1999. Euroopan Neuvoston Ministerikomitean suositus nro R (99) 19 rikosasioiden sovittelusta.

Michelsson, Katarina & Saresma, Ulla & Valkama, Kristiina & Virtanen, Pirkko (2000). MBD ja ADHD. Diagnoosi, kuntoutus ja sopeutuminen. PS-kustannus. Juva.

Mielityinen, Ida (1999a). Rikos ja sovittelu. Valikoituminen, merkitys ja uusintarikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 167. Helsinki.

Mielityinen, Ida (1999b). Rikosten sovittelu. Rikollisuustilanne 1999. Rikollisuus ja seuranta järjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 165. Hakapaino Oy. Helsinki.

Mäkeläinen, Pirjo & Siira, Johanna (2002). Sovittelu mahdollisuutena. Tapaustutkimus sovittelun merkityksestä oululaisnuorille. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja.1. Oulu.

Nokian kaupunki (2002). Sovittelutoiminta.

Nylund, Marianne (1989). Rikosten sovittelun merkitys nuorille rikoksenteijöille. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Tammikuu 1989.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos (2000). Rikollisuustilanne 1999. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 175. Helsinki.

Olkinuora, Erkki & Mattila, Eija (2001) (toim.). Miten menee peruskoulussa? Kasvatuksen ja oppimisen edellytysten tarkastelua Turun kouluissa. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A:195. Turku.

Oulun kaupunki (2003). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu.

Pesonen, Sari (1991). Sovittelu suojelukasvatuksena. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma. Kasvatustieteen laitos. Lokakuu 1991.

Prout, A. & James, A. (1997). A new Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems, pp. 7-32. In James, A. & Prout, A. (eds.): Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Studies of Children. Falmer Press. London.

Rakt på ungdomsbrotten. Rikspolisstyrelsen (1990). Stockholm.

Rautniemi, Lasse (1989). Sovittelu – oikeusvaltion ja kansalaisyhteiskunnan rajamaila. Oikeus 4/1989, 304-311.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu (2000). Esite. Moniste.

Rikoslaki 31.5.1940/263.

Rostila, Ilmari & Torniainen, Kati (1999). Mikä toimii? Monet-projektin toiminnan väliarviointi. Fin Soc. Stakes. sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Työpapereita 6/99.

Salmi, Venla (2004). Varhaisnuorten normirikkomukset – ongelma vai osa nuoruutta? Helsingiläisten 12–13-vuotiaiden kielletyn ja rikollisen toiminnan laajuus, piirteitä ja merkityksiä. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 40. Helsinki.

Sauli, Hannele (2001). Lasten osuus yhteiskunnan voimavaroista 1990-luvulla. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.): Eriarvoinen lapsuus. WSOY. Porvoo.

Seppälä, Johanna (2000). Sovittelu, nyt! Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Esite Sosiaalityön messuilla 14.–15.9.2000. Moniste.

Sive, Pia (1990). Satunnaiset hairahtajat, uraputkeen kurkistajat – nuoret rikoksenteelijät Kriminaalihuoltoyhdistyksen Turun aluetoimiston laatimien henkilötutkintojen valossa. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Poliitiikan tutkimuksen ja sosiologian laitos.

Sosiaalivaliokunta (1990). Eduskunnan sosiaalivaliokunnan lausunto n:o 12/1990. 20.12.1990. Helsinki.

Sovittelijan käsikirja (1991). Sosiaali- ja terveyshallitus.

Suomen sovittelun tuki ry (1999). Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Stakes. oppaita 35. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Suomen tilastollinen vuosikirja (2002). Tilastokeskus. Hämeenlinna.

Takala, Jukka-Pekka (2001). Rikosten sovittelu. Teoksessa Rikollisuustilanne 2000. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 183. Helsinki.

Takala, Jukka-Pekka (1998). Moraalitunteet rikosten sovittelussa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 151. Hakapaino Oy. Helsinki.

Takala, Jukka-Pekka (1992). Rikollisuuden välttämättömyys ja hyödyllisyys: oudon puhutavan juurilla. *Sosiologia* 2, 73-88.

Takala, Jukka-Pekka & Mielityinen, Ida (2001). Rikosten sovittelu ja parisuhdeväki-valta: sovinnon aika? Teoksessa Pohjonen, Soile: Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktin ratkaisumenetelmät. Werner Söderström Lakitieto Oy. Vantaa.

Tuokko, Kari-Pekka (1993). Turkulaisten ja erityisesti nuorten rikokset poliisitutkin-tapöytäkirjojen valossa. Julkaisussa Ahti Laitinen (toim.): Nuoret, rikollisuus ja ennal-taehkäisy. Nuorisorikollisuus ja poliisin ennaltaehkäisevä toiminta –projektin julkaisu n:o 3. sisäasiainministeriön poliisiosaston julkaisu 8/1993.

Työryhmämuistio (1990). 12.4.1990. Viittätoista vuotta nuoremman rikollisesta teosta epäillyn lapsen kuunteleminen. Ehdotus esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun ase-tuksen muuttamisesta. Oikeusministeriö. Helsinki.

Umbreit, Mark S. (1989). *Violent Offenders and Their Victims*. Teoksessa Martin Wright ja Burt Galaway (ed.): *Mediation and Criminal Justice. Victims, Offenders and Community*. Devon. Bristol.

Vaasan kaupunki (2003). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu.

Vahingonkorvauslaki 31.5.1974/412.

Vintiötyöryhmä (1992). Vintiötyöryhmän muistio. Suosituksia keinoiksi vaikuttaa las-ten ja nuorten asosiaaliseen käyttäytymiseen. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1992. Helsinki.

Liite 1. Lastensuojelun asiakastiedot

Lastensuojelun asiakastiedot (jokaisesta sovittelussa olleesta lapsesta tehdään oma lomakkeensa)

Sukupuoli tyttö ☐ poika ☐ Tämän hetkinen lapsen ikä _____ v Lapsen syntymävuosi _____

Lapsen etninen tausta (jos muu kuin suomalainen) _____

Asiakkuuden syy (jos syy on lapsessa ja vanhemmissa, niin vastaa molempiin kohtiin)

Lapsen käyttäytymisen takia ☐, pääasiallinen syy: _____

Vanhempien käyttäytymisen takia ☐, pääasiallinen syy: _____

Lapsen sovittelussa olo Sovittelukerrat _____ kertaa. Milloin (vuosi) ja millaisista asioista ollut sovittelussa?

Merkitse kääntöpuolelle poliisin ilmoittamat lastensuojelutietoihin merkityt rikkeet/teot, tekovuosi ja onko juttu sovittelu.

Lapsen ongelmat

Koulupainaus/ koulukiusaus/oppimisvaikeuksia	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
väkivaltaisuus/ aggressiivinen käyttäytyminen koulussa	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
väkivaltaisuus kotona / vapaa-aikana	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
kotoa poissaolot/ kotoa karkailu	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
päihteiden / huumeiden käyttö	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
itsetuhokäyttäytyminen	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
mielenterveysongelmat	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
taipumus rikollisuuteen (näpistely, varkaus ym.)	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐ vahingonteot
	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
rasistiset taipumukset	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
kuuluminen vähemmistöön (mihin _____)	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
kulttuurierot / juurettomuus	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐

Lapseen kohdistuva tukitoiminta

erikoisainninnat terveydentilasta:

käykö jossain terapiassa/ hoidossa	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
onko terapia/ hoito onnistunut	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
onko tukihenkilöä	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
huostaanotto/ laitossijoitus ym.sijoitus kodin ulkopuolelle	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
laitoksesta karkailu	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
huostaanoton syy ☐ lapsen rikostelu ☐ perheen kotiolot ☐ muu syy, mikä _____		

Vanhempien/ perheen ongelmat

perheen taloudelliset ongelmat	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
vaikkeudet kotona	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
avio/ asumusero	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
lastenhuoltoriidat/ huolto-ongelmat	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
perheväkivalta	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
päihdeongelmat	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
kulttuurierot	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
vanhempien rikolliset taipumukset	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐
vanhempien kasvatusongelmat	kyllä ☐ ei ☐	ei ole tietoa ☐

Muut mahdolliset huomautukset lapsesta tai perheestä : _____

Lyhyet yleiskuvaukset (käytä kääntöpuolta ja merkitse kysymyksen numero)

1. Lyhyt kuvaus lapsen tilanteesta ja siihen liittyvistä tapahtumista lastensuojelutietojen perusteella.
2. Kuvaus selvästä käänteestä parempaan / huonompaan suuntaan lapsen ongelmien osalta.
3. Näkykö sovittelun /sovittelujen vaikutus lastensuojelutiedoissa ja miten?

Lapsen tulevaisuuden suunnitelmat

kyllä ☐ ei ☐ ei ole tietoa ☐

Liite 2. Kysely sovittelussa olleille nuorille

KYSELY SOVITTELUSSA OLLEILLE NUORILLE

Ole hyvä ja vastaa asiallisesti kaikkiin kysymyksiin.
(Epäasiallisesti täytetyt lomakkeet eivät tule arvontaan.)

- Olen ☐ tyttö ☐ poika (merkitse X oikean vaihtoehdon kohdalle)
- Kotikuntasi _____
- Minkä ikäinen olet nyt? _____ vuotta
- Mikä on koulutilanteesi tällä hetkellä ?
☐ Olen peruskoulussa ☐ Olen käynyt peruskoulun loppuun
☐ Olen lukiossa ☐ Olen ammatillisessa koulutuksessa (esim. ammattikorkeakoulussa)
☐ Muussa koulutuksessa, missä _____
- Mikä on huoltajasi ammatti? _____
- Oliko sovittelussa mukana ☐ äiti ☐ isä ☐ molemmat ☐ muu, kuka _____
- Oletko ollut poliisin kuulustelussa tai puhutellussa soviteltavan juttusi takia? ☐ kyllä ☐ ei
- Oliko poliisin käyttäytyminen asiallista? ☐ kyllä ☐ ei, millaista käytös oli _____

SOVITTELUSSA OLLUT TEKO

- Kuka lähetti juttusi sovitteluun? ☐ sovittelutoimisto ☐ sosiaalityöntekijä
☐ poliisi ☐ ehdotin itse ☐ vanhemmat ehdottivat
☐ vastapuoli ehdotti ☐ muu, kuka _____
 Vastapuolella tarkoitetaan henkilöä tai organisaatiota, joka oli teon kohteena.
- Mikä oli soviteltavan jutun **teko/ teot**? Jos olet ollut useamman kerran sovittelussa, niin merkitse kaikki sovitte-
 lut, jatka tarvittaessa paperin kääntöpuolelle.
 1. sovittelukerta/teot _____
 2. sovittelukerta/teot _____

Vastaa tästä eteenpäin ENSIMMÄISEN SOVITTELUSI perusteella.

Merkitse X sopivan vaihtoehdon kohdalle ja kirjoita tarvittaessa viivoille vastauksesi. Vastaa jokaiseen sinulle osoitettuun kysymykseen.

- Tein sovittelussa olleen teon ☐ yksin ☐ ryhmässä
**Kysymyksiin 12-15 vastaavat ne, jotka tekivät soviteltavan jutun kahden tai useamman henkilön ryhmäs-
 sä. Jos teit tekosi yksin niin siirry kysymykseen 16.**
- Jos teitte teon ryhmässä, niin tunsitteko entuudestaan toisenne? ☐ kyllä ☐ ei
- Oliko ryhmässä yli 15-vuotiaita? ☐ kyllä ☐ ei
- Oliko ryhmässä yli 18-vuotiaita? ☐ kyllä ☐ ei
- Houkuttelivatko yli 15-vuotiaat sinua tekemään tekosi? ☐ kyllä ☐ ei
Siirry kysymykseen 16.

TIETO SOVITTELUSTA

16. Oletko tiennyt sovittelutoiminnasta ennen omaa sovittelujuttuasi? ☐ en ☐ kyllä, mistä sait tietoa sovittelusta _____
17. Mistä sait tietää sovittelusta oman juttusi yhteydessä ☐ poliisilta ☐ sovittelutoimistosta
☐ muualta, mistä _____
18. Onko joku lähimmistä kavereistasi ollut joskus sovittelussa? ☐ kyllä ☐ ei
19. Oliko sovittelutoimiston antama tieto riittävä ☐ kyllä ☐ ei, millaista tietoa olisit halunnut lisää _____
20. Ymmärsitkö sovittelutoimiston antamat tiedot? ☐ kyllä ☐ en

SOVITTELUSSA

21. Miksi päätit lähteä sovitteluun? _____
22. Montako kertaa olet ollut epäilytynä/ tekijänä sovittelussa? ____ kertaa
23. Minkä ikäinen olit, kun olit ensimmäisen kerran epäilytynä/ tekijänä sovittelussa? ____ vuotta
24. Miltä sinusta tuntui ennen sovittelua? _____
25. Olitko sovittelukokouksissa? ☐ kyllä ☐ en
Sovittelukokouksella tarkoitamme tilaisuutta, jossa juttuasi käsiteltiin ainakin yhden sovittelijan kanssa.
26. Jos et ollut sovittelukokouksissa niin miksi et? _____
27. Kohtasitko vastapuolen sovittelussa? ☐ kyllä ☐ en
28. Oliko mielestäsi vastapuolen kohtaaminen ☐ tärkeä ☐ turha ☐ en kohdannut vastapuolta
29. Tunsitko vastapuolta aikaisemmin? ☐ kyllä ☐ en
30. Miltä sinusta tuntui istua samassa huoneessa vastapuolen kanssa?
Merkitse mielestäsi **tärkein** vaihtoehto X:llä.
☐ tunsin oloni ihan tavalliseksi	☐ minua jännitti tai pelotti
☐ minua kiukutti ja harmitti / "otti päähän"	☐ ei miltään
☐ tuntui helpottavalta nähdä vastapuoli	☐ minua hävetti nähdä vastapuoli
☐ en kohdannut vastapuolta	☐ muu tunne, mikä _____
31. Kirjoita tähän, miltä sovittelu tuntui? _____
32. Kohdeltiinko sinua tasapuolisesti sovittelussa? ☐ kyllä ☐ ei
33. Kohdeltiinko vastapuolta tasapuolisesti sovittelussa? ☐ kyllä ☐ ei
34. Suostuteltiinko ketään sovittelussa sopimaan juttu? ☐ kyllä ☐ ei
35. Jos joku suostutelti sinua sovittelussa, niin kuka (**voit merkitä X:n useampaankin kohtaan**)
☐ omat vanhemmat ☐ toinen osapuoli ☐ sovittelijat ☐ minua ei suostuteltu
36. Mitä mieltä olit sovittelijoista? _____
37. Oletko tyytyväinen sovitteluun? ☐ erittäin tyytyväinen
(**merkitse X:llä yksi kohta**) ☐ melko tyytyväinen
☐ en osaa sanoa ☐ melko tyytymätön
☐ erittäin tyytymätön
38. Sovittelu oli mielestäsi teon jälkeen ☐ liian pian ☐ sopivana aika ☐ liian pitkän ajan kuluttua

39. Mitä ajattelit vastapuolesta ennen sovittelua? _____

40. Kaduttiko tekosi ennen sovittelua? ☐ kyllä ☐ ei ☐ en osaa sanoa

41. Kaduttiko tekosi sovittelun jälkeen? ☐ kyllä ☐ ei ☐ en osaa sanoa

SOPIMUS

42. Tuliko sovittelussa selvästi esille, että olit korvausvelvollinen jo alle 15-vuotiaana?

☐ kyllä ☐ ei

43. Sopivatko seuraavat kohdat sinun juttuusi ?

Keskustelin sovittelijan/sovittelijoiden kanssa, mutta sopimusta ei tehty ☐ kyllä ☐ ei

En kohdannut vastapuolta, mutta sopimus tehtiin sovittelijoiden välityksellä ☐ kyllä ☐ ei

44. Mikä seuraavista on mielestäsi paras tapa hyvittää aiheutettu vahinko sovittelussa ?

(merkitse X:llä vain yksi vaihtoehto)

☐ rahallinen korvaus ☐ anteeksipyyntö ☐ työkorvaus ☐ lupaus, ettei tee uutta rikettä

☐ muu, mikä? _____

45. Keskeytyikö sovittelu jostain syystä ennen sopimusta? ☐ ei ☐ kyllä

46. Mikä seuraavista asioista vaikutti mielestäsi siihen, että sovittelu keskeytyi?

Tähän kysymykseen vastaavat vain ne, joiden sovittelu keskeytyi, eikä sopimusta syntynyt.

Muut siirtyvät kysymykseen 47. Merkitse X:llä TÄRKEIN syy.

☐ En halunnut tehdä sopimusta

☐ Vanhempani/huoltajani ei hyväksynyt sopimusta

☐ Vastapuoli ei halunnut tehdä sopimusta.

☐ Vastapuolen vaatimukset olivat kohtuuttoman suuret

☐ Vastapuoli oli kaiken aikaa vääristellyt tosiasioita

☐ Sovittelu tuntui liian monimutkaiselta

☐ Juttu oli minun kannaltani mitätön

☐ Olin syytön eikä tapauksessani ollut mitään sovittavaa

☐ Muu syy, mikä? _____

☐ En tiedä syytä

47. Syntyikö sopimus? ☐ kyllä ☐ ei, miksi ei _____

Jos sopimus syntyi vastaa kysymyksiin 48-51. Jos sopimusta ei syntynyt siirry kysymykseen 55.

48. Millainen oli sopimuksen sisältö (**tarvittaessa voit vastata useampaankin kohtaan**).

☐ raha, mk _____ ☐ työkorvaus, tuntia _____ ☐ anteeksipyyntö

☐ muu, mikä _____

49. Toteutuiko sopimus eli teitkö niin kuin sopimuksessa olitte sopineet vastapuolen kanssa?

☐ kyllä, ☐ ei, miksi ei _____

50. Kuka valvoi, että sopimus toteutui? (**voit merkitä useammankin kohdan X:llä**)

☐ minä itse ☐ sovittelutoimisto ☐ sovittelijat ☐ vanhemmat ☐ vastapuoli

☐ ei kukaan ☐ en tiedä

51. Olitko tyytyväinen sopimukseen?

☐ kyllä, perustele _____

☐ en, perustele _____

Kysymyksiin 52-54 vastaavat ne, jotka sopivat rahakorvauksesta. Muut siirtyvät kysymykseen 55.

52. Kumpi seuraavista kohdista kuvaa parhaiten omaa mielipidettäsi?
☐ Oli hyvä, että asia hoitui rahalla.
☐ Korvaustapa olisi saanut ollut muu kuin rahakorvaus, mikä _____
53. Kuka maksoi rahakorvauksen?
☐ minä itse (viikkorahoista / ansaitsemalla kotona) ☐ vanhemmat/ holhooja
54. Oletko maksanut sopimuksen mukaisen rahakorvauksen? ☐ kyllä, ajoissa ☐ kyllä, myöhässä
☐ kyllä, osittain ☐ en lainkaan

Tästä eteenpäin vastaavat kaikki, ellei toisin sanota.

SOVITTELUN JÄLKEEN

55. Oletko ollut poliisin kanssa tekemisissä viimeisen sovittelusi jälkeen, jonkin uuden teon vuoksi? ☐ en ☐ kyllä, millaisesta jutusta _____
56. Vaikuttiko sovittelu sinuun jotenkin? ☐ Ei ☐ Kyllä, kerro muutama asia _____
-
57. Mitkä olivat sovittelun vaikutukset? Jos et enää sovittelun jälkeen ole tehnyt uusia juttuja, arvioi kuinka paljon seuraavat seikat vaikuttivat siihen. Jos uusia juttuja on tullut, siirry kysymykseen 58.
- Jos olet sitä mieltä, että esim. teon ilmituleminen vaikutti melko paljon, niin merkitse rasti seuraavalla tavalla. Merkitse **jokaisen** väitteen kohdalle mielipiteesi mukainen vaihtoehto X:llä.

	Ei vaikuttanut ollenkaan	Vaikutti vähän	Vaikutti jonkin verran	Vaikutti melko paljon	Vaikutti erittäin paljon
Teon ilmituleminen				X	

	Ei vaikuttanut ollenkaan	Vaikutti vähän	Vaikutti jonkin verran	Vaikutti melko paljon	Vaikutti erittäin paljon
Sovittelijoiden kanssa keskustelu					
Vanhemmat saivat tietää tapauksesta					
Teon ilmituleminen					
Teon ymmärtäminen vääräksi asiaksi					
Sovittelussa vastapuolen kohtaaminen *					
Sopimuksen syntyminen *					
Poliisikuulustelu/ puhuttelu *					

* Jos tämän kohdan asia ei ole toteutunut, niin jätä vastaamatta kyseiseen kohtaan.

58. Millaiset välit ovat nyt toisen osapuolen kanssa? ☐ hyvät ☐ huonot ☐ en osaa sanoa
☐ en ole nähnyt toista osapuolta
59. Välit vanhempiini ovat sovittelun jälkeen
☐ parantuneet ☐ huonontuneet ☐ pysyneet samana ☐ en osaa sanoa
60. Ovatko kaverisi samoja kuin ennen sovittelua? ☐ kyllä ☐ ei
61. Miltä sinusta tuntui sovittelun jälkeen? (merkitse vain yksi kohta)
☐ olin tyytyväinen ☐ olin helpottunut
☐ sopimus harmitti, "jotakin jäi hampaankoloon" ☐ sovittelu tuntui turhalta
☐ otin opiksi (en tee enää uusia juttuja) ☐ en osaa sanoa
62. Mitä nyt ajattelet teostasi? ☐ tein väärin ☐ tein oikein ☐ en osaa sanoa
63. Auttoiko sovittelu sinua? ☐ kyllä ☐ ei ☐ en osaa sanoa
64. Jos sovittelu auttoi sinua, niin kerro miten? _____
-
65. Oliko sovittelusta sinulle haittaa? ☐ ei ☐ en osaa sanoa ☐ kyllä, kerro miten sovittelu haittasi? _____

66. Oliko sovittelusta sinulle hyötyä? ☐ kyllä ☐ ei ☐ en osaa sanoa

67. Mitä hyötyä sinulle on ollut sovittelusta?

Merkitse **jokaisen** väitteen kohdalle mielipiteesi mukainen **yksi** vaihtoehto X:llä. Jos esim. olet jokseenkin samaa mieltä, että sovittelu kannatti rahallisesti, merkitse seuraavasti.

SOVITTELUN HYÖDYT	Samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	En osaa sanoa	Jokseenkin eri mieltä	Eri mieltä
Kannatti rahallisesti		X			

SOVITTELUN HYÖDYT	Samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	En osaa sanoa	Jokseenkin eri mieltä	Eri mieltä
Sovittelu vaikutti niin, etten tee enää sellaista tekoa					
Minun ja vanhempieni suhde parani					
Opin selvittämään asiat keskustelemalla					
Kannatti rahallisesti					
Minulle tuli helpottunut olo					
Minun ja vastapuolen välit paranivat					
Sovittelu auttoi ymmärtämään vastapuolta					
Sain anteeksi vastapuolelta					
Pystyin itse vaikuttamaan sopimuksen sisältöön					
Halusin ottaa vastuun jutusta ja korvata vahingon					
Ei mitään hyötyä					
Sovittelu ehkäisee rikollista käyttäytymistä					

Vastaa seuraaviin kysymyksiin lyhyesti (kirjoita viivoille, jatka tarvittaessa paperin taakse ja merkitse kysymyksen numero).

68. Mikä oli mielestäsi parasta sovittelussa? _____

69. Mikä oli huonointa sovittelussa? _____

70. Miten sovittelua voitaisiin kehittää? _____

Muista että olet lahjakortin arvonnassa.

Tarkista vielä että olet vastannut kaikkiin sinua koskeviin kysymyksiin.
 Palauta vastauksesi samassa kirjekuoressa vanhempasi/holhoojasi lomakkeen kanssa.

Kiitos vastauksistasi!

Liite 3. Viranomaishaastattelulomake

Alle 15-vuotiaiden sovittelututkimuksen viranomaishaastattelut 2001

VIRANOMAISYHTEISTYÖ

1. Miten kuvaisitte viranomaisyhteistyötä alle 15-vuotiaiden sovitteluasioissa kaupungissanne?
2. Miten yhteistyö sovitteluasioissa sujuu muiden viranomaisten kanssa?
 ➤ Sovittelutoimiston > poliisin > lastensuojelun
 Tuleeko poliisilta automaattisesti tiedot alle 15-vuotiaiden tekemistä rikoksista? Sos/sov.tstoon
3. Tarvitseeko mielestänne kaupungissanne lisätä tai kehittää viranomaisyhteistyötä?
 Onko sovittelu tasa-arvoista (alueellisesti) - kaupungin lähikontrolli / kontrollin puute?

SOVITTELU

4. Miten virallinen sovittelujärjestelmä toimii käytännössä? (työntekijän näkökulmasta)
Lastensuojelu/ sovittelu linjaus uhrin pelko
5. Mistä sovittelut tulevat? (vain sovittelutyöntekijältä kysytty)
 a) poliisilta/ poliisilaitokselta c) epäillyltä tekijältä tai hänen kotiaan
 b) lastensuojelun työntekijöiltä. d) uhrilta /asianomistajalta tai hänen kotiaan
 Tuleeko esim. poliisilta automaattisesti alle 15v jutut sovitteluun / lastensuojeluun?
6. Pitäisikö sovittelussa olla rajoja?
 a) ylä- tai alaikäraja c) tekojen vakavuusrajat
 b) mk-määrä raja d) uusimiskerta rajoitus / rajaton sovittelumahdollisuus
7. Mitä vaikutuksia näkisitte olevan alle 15-vuotiaiden sovittelulla?
 a) lapsen kannalta (näkökulmasta) c) viranomaisten näkökulmasta
 b) perheen näkökulmasta d) yhteiskunnan kannalta
8. Lasten teot
 a) Lasten tekojen sisällön kehitys rikosten/ riitojen suhteen.
 b) Onko jotkin teot lisääntyneet/vähentyneet?
 c) Tyttöjen ja poikien tekojen kehitys ja mahdollinen muutos? *Sopimusten seuranta*
9. Vanhempien suhtautuminen
 a) Onko tapahtunut muutoksia vanhempien suhtautumisesta omiin lapsiinsa?
 b) Millaisena näette vanhempien roolin ja vastuun sovittelussa?
 c) Millaisena näette vanhempien vastuun yleensä lapsistaan?
 ➤ Onko eroja sosiaalisen aseman suhteen? (valkokaulus / tav. syrjäytyminen)

Poliisi

8. Millaiset jutut lähetätte sovitteluun? *(Miten herkästi lähetätte sovitteluun?)*
9. Mitkä ovat sovitteluun lähettämisen kriteerit? *(Poliisisoittelu, tietoisuus sovittelusta)*
10. Lähettäkö alle 15-vuotiaan riketiedot sosiaalitoimistoon/lastensuojeluun ja sovitteluun?
11. Onko sovittelussa järkeä / kannattaako sovitteluun lähettää alle 15v juttuja? *(Lainsäädäntö)*
 Mitä muita keinoja olisi (rangaistukset, ikärajan alentaminen jne) motivaatio lähettää+ tutkia?
(Onko varmaa tiedon lähettäminen lastensuojeluun/ sovitteluun? (lastensuojeluilmoitukset?)

Poliisi ja lastensuojelu/ sosiaalityö

12. Onko juttujen lähettäminen sovitteluun lisääntynyt/ vähentynyt?
13. Miten toimitte alle 15-vuotiaiden kohdalla rike/rikostilanteessa?
14. Miten eroaa siitä jos nuori on 15-17 -vuotias? *Suhtautuminen lapsiin*
15. Mitä tietoja voi antaa vapaaehtoisille sovittelijoille? Entä vastata puheluihin joita sovittelijat soittaa (olisiko parempi että sov.tsto ottaisi yhteyttä - ei sovittelija). Kenen kanssa viranomainen haluaa keskustella? **Salassapitosäännökset** *korvausvelvollisuus*
16. Muita ajatuksia sovittelusta ja sovittelun vaikuttavuudesta. Tasa-arvo *Läheiskontrolli puuttuu*
kehittäminen sovittelun vetäjien /sovittelijoiden koulutus

Liite 4. Sovittelijoiden haastattelulomake

Sovittelijoiden haastattelu

1. **Kauanko/ paljonko on sovitellut ?**
2. **Onko sovitellut alle 15v. juttuja ?** Onko sovittelija ”erikoistunut” sovittelemaan lasten juttuja ?
3. **Miten mielellään sovittelee lapsen tekemiä juttuja** (mukavaa, helpompaa/vaikeampaa, kirppusirkus, valehtelu)
4. **Yli/alle 15vuotiaiden sovittelu:** poikkeako sovittelutilanne (kokonaisuutena, tilanne, turvallisuus)
5. **Miten lapsi /vanhemmat ymmärtävät sovittelun (merkitys)**
6. **Mikä on ydin silloin kun lapsi on sovittelussa ? (tavoitteet >lapsen/ vanhempien/ sovittelijan)**
7. **Ajatuksia jengit/ ryhmäsovittelusta** (onko ollut itsellä, millaisia , miten ryhmän hallinta onnistuu, valmistautuminen ryhmä> turvallisuus)
- 8a. **Sovittelutoimiston rooli** (yhteydenotot, työnohjaus (käyttö), jatkokoulutus (tarve)
8. **Sovittelijan rooli**
9. **Miten motivoit lapset sovitteluun/ vanhemmat/ itse sovittelijana** - sovittelun motiiveja)
10. **Saako puhelimella tms. yhteyttä helposti, tulevatko sovitteluun (lapsiin / vanhempiin)**
11. **Kenen vastuulla sovittelu on/pitäisi olla?** (lasten, vanhempien, vir.om ...) tuleminen, sopimuksen hoitaminen
12. **Vanhempien rooli:** vastuu – suhtautuminen sovitteluun; rahalla selviää, kiukku/häiriikkö, huoli lapsesta; reaktio: uho, yhteistyö/ vastuutus, tuleeko sovitteluun, saako vanhemmat kiinni
13. **Valmistautuminen sovitteluun** > lapset , tutut, uusijat
14. **Käytännön kuviot/ sovittelu kokemukset, tunnelma, mielipiteet, etukäteistyö – sovittelu – ”jälkihoito”, valvonta ? / osapuolten kohtaamisen merkitys / oikea ajoitus / miltä yleensä tuntuu kun lasten sovittelu päättyy/ lopetus**
15. **Sopimukset lapsilla ?** (anteeksipyyntö, raha, työ ...)
16. **Toteutuuko sopimukset / seurataanko**
17. **Vaikutuksellisuus, merkityksellisyys** lasten kannalta
18. **Onko lapsi oikeassa paikassa sovittelussa ?**
19. **Lasten sovittelun myönteiset ja kielteiset piirteet**
20. **Viranomaisyhteistyö + paperit** (onko itse hakenut papereita/soittanut poliisille (syyttäjälle)
Miltä tuntuu soittaa jos on soittanut - onko annettu tietoja)
21. **Vapaaehtoisuus / rajat** : ikärajakysymys (ylä/ala), tapaus (törkeät, lievät jutut), korvausmäärät mk-määrät, uusijat
22. **Onko tarvetta säännöksiin /lakeihin/ uudistuksiin** : millaisia
23. **Millaisena näette uhrin aseman ?**
24. **Paikallisväri:** kehittämis ehdotukset yleensä / paikallisesti alle 15v.
25. **Haluaisitko jostain sovittelua tukevista asioista tietoa/ kurssin tai koulutusta**
26. **Sovittelu ja taloudellisuus ?**
27. **Sovittelun imago – miten suhteuduttu**
28. **Väkivalta / päihteet / tyttöjen rooli**
29. **Onko jollakin jokin tärkeä tema mistä ei olla keskustellut ?**

Liite 5. Liitetaulukot

Liitetaulukko 1. Alle 15-vuotiaiden sovittelussa olleiden teot ennen ensimmäistä sovittelutekoa ensimmäisen teon iän mukaan (%)

Ikä vuosina ensimmäisen teon aikana	Teot ennen sovittelutekoja		
	Kyllä %	Ei %	Yhteensä % (lkm)
7–10	52	48	100 (21)
11–12	48	52	100 (48)
13	34	66	100 (73)
14	24	76	100 (117)
Kaikki	34	66	100 (259)

(p<.01)

Liitetaulukko 2. Uusien juttujen esiintyminen viimeisen sovittelun jälkeen omaisuusrikoksen tekneillä alle 15-vuotiailla (%)

Omaisuusrikoksen tekeminen	Lopettaminen viimeisen sovittelun jälkeen		
	Kyllä %	Ei %	Yhteensä % (lkm)
Ei	71	29	100 (112)
Kyllä	22	78	100 (147)
Kaikki	44	56	100 (259)

(p<. 001)

- 2005:
- 1 Hallituksen tasa-arvo-ohjelma.
ISBN 952-00-1600-7
ISBN 952-00-1603-1 (pdf)
 - 2 Regeringens jämställdhetsprogram 2004-2007.
ISBN 952-00-1604-X
ISBN 952-00-1605-8 (pdf)
 - 3 Ossi Eskelinen. "Hermot vapautu ja tuli puhdas olo". Alle 15-vuotiaiden rikosten sovittelun käytännöt ja vaikutukset.
ISBN 952-00-1616-3
ISBN 952-00-1617-1 (pdf)

Tutkimuksessa on selvitetty, miten rikosten sovittelu soveltuu alle 15-vuotiaiden lasten rikollisen toiminnan käsittelyyn. Asiaa on tarkasteltu paitsi lasten myös asianomistajien, sovittelijoiden ja toiminnan organisoinnin näkökulmista. Tutkimusaineisto koostuu vajaasta 400:sta sovittelussa epäiltynä olleesta helsinkiläisestä, tamperelaisesta, nokialaisesta, joensuulaisesta, vaasalaisesta ja oululaisesta lapsesta, joista nuorimmat olivat 7–8-vuotiaita ensimmäisen rikkeen keskimääräisen tekoikänsä ollessa 13 vuotta.

Internetissä: www.stm.fi

Tätä julkaisua myy ja välittää:

Yliopistopaino Kustannus
Helsinki University Press
PL 4 (Vuorikatu 3 A)
00014 HELSINGIN YLIOPISTO
Faksi (09) 7010 2374
Puhelin (09) 7010 2363
books@yliopistopaino.fi
www.yliopistopaino.fi/kirjamyynti

■ SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

ISSN 1236-2050
ISBN 952-00-1616-3

